

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Kissné dr. Rusvai Julianna

Pápay József kéziratos debreceni hagyatéka

Témavezető: Dr. A. Molnár Ferenc

DE Bölcsészettudományi Kar
2005

Tartalomjegyzék

<u>Tartalomjegyzék</u>	2
<u>1. Bevezetés</u>	4
<u>2. Életrajzi, tudománytörténeti vonatkozások</u>	12
<u>2.1. Gyermekkor, diákévek</u>	12
<u>2.2. A III. Zichy-expedícióról tágabb összefüggésben</u>	15
<u>2.3. Pápay oroszországi kutatóútja</u>	48
<u>2.4. Pápay élete 1899 és 1908 között</u>	64
<u>2.5. A debreceni időszak (Pápay, az egyetemi professzor)</u>	69
<u>2.6. Pápay tanítványai</u>	83
<u>2.7. Pápay kapcsolatai finn tudósokkal</u>	91
<u>3. Publikálatlan nyelvészeti, néprajzi és irodalmi írások a Pápay-hagyatékban</u>	99
<u>3.1. Megjegyzések</u>	99
<u>3.2. Északi osztják szójegyzék</u>	104
<u>3.3. Északi osztják nyelvtan</u>	124
<u>3.4. Adalékok az osztják hónapnevekhez</u>	138
<u>3.5. Bartyenyev–Roszljakov Obdorszki nyelvtana</u>	150
<u>3.6. Az osztjások névadásáról</u>	155
<u>3.7. Jegyzetek Reguly egy hőségéhez</u>	155
<u>3.8. Emlékbeszéd Budenz József tiszteletére</u>	159
<u>3.9. Simonyi Zsigmond emlékezete</u>	163
<u>3.10. Feljegyzések Bogáti Fazakas Miklós zsoldfordításairól</u>	166
<u>4. Kitekintés</u>	168
<u>5. Névmutató</u>	176
<u>6. Szakirodalom</u>	179
<u>7. Rövidítések jegyzéke</u>	193

1. Bevezetés

Pápay József (1873–1931) 1898–1899-ben Zichy Jenő gróf III. ázsiai expedíciója tagjaként az osztjakoknál végzett nyelvészeti és néprajzi kutatómunkát. Hazatérve előbb a fővárosban, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában dolgozott, aztán 1908-ban Debrecenbe költözött. Előbb a Református Kollégium akadémiai tanszakán magyar és finnugor nyelvészetet tanított, majd 1914-től haláláig, 1931-ig az egyetem Magyar és Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének volt a professzora. Pápay legfőbb érdeme a finnugor nyelvészetben a „hét lakattal elzárt kincs” — vagyis a Reguly-féle osztják anyag — megfejtése mellett saját gazdag északi osztják népköltészeti gyűjtése. Hiszen Reguly érezve az idő szorítását, terjedelmes anyagot jegyzett le magyarázatok nélkül. Hazatérve azonban egészségi állapota már nem tette lehetővé, hogy lefordítsa az ott gyűjtött szövegeket. Hunfalvy Pál tett erre Reguly után először kísérletet. Vologodszkij osztják evangéliumfordítását átültette magyar nyelvre, ez alapján írta le az északi osztják nyelvet. Ehhez felhasználta Reguly jegyzeteit is. Mindez mégsem vitte közelebb az osztják szövegek megfejtéséhez. Az August Ahlqvist osztják útjain (1858, 1877) gyűjtött anyag várva várt kiadásai sem segítették az archaikus hősénekek megértését. Ilyen előzmények után méltán váltott ki nagy elismerést Pápay heroikus munkája.

A megfejtett, illetve a saját gyűjtésű anyag publikálása még a mecénás, Zichy Jenő támogatásával indul meg az *Osztják népköltési gyűjtemény* (Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása V. Budapest–Leipzig 1905) kiadásával. A későbbiekben Pápay könyvtárosi, majd tanári tevékenysége mellett is elsősorban szibériai kutatóútjának eredményeit igyekezett feldolgozni, vagyis osztják nyelvi és néprajzi anyagának sajtó alá rendezésével foglalkozott. Kiadta Reguly uráli térképét (Földrajzi Közlemények 1906: 1–22). Egy finn folyóiratba cikket írt Reguly Antal Régi Kalevala-fordítástörredékéről (*Antal Reguly Kalevalankäännös*. Valvoja 1909: 276–281). Műveinek bibliográfiájából is jól nyomon követhető, hogy — legalábbis a publikációkat tekintve — 1905 és 1911 között volt a legeredményesebb korszaka. 1911-ben a Finnugor Füzetek 15. számában *Északi-osztják nyelvtanulmányok* címmel — korábban a Nyelvtudományi Közleményekben már megjelent — 15 saját gyűjtésű Obdorszk környéki szövege jelent meg 182 lapnyi terjedelemben. Ezzel azonban lezárult Pápay életében osztják gyűjtésének kiadása, bár élete végéig szakadatlanul dolgozott rajta.

Pápay gyűjtőmunkáját, a Reguly-szövegek megfejtését nagyra értékelték kortársai és az utókor is. E tekintetben érdemei kiválóak. Átírási módját azonban sok bírálat érte, az első és talán legfájóbb Karjalainen (FUFA 1906: 19–32) tollából keletkezett. Valószínűleg ez

a kedvezőtlen kritika lehetett az egyik oka annak, hogy 1911 után Pápay már nem jelentetett meg gyűjtéséből semmit, csak „az íróasztalának dolgozott”. Ugyanis eredeti följegyzéseit hazatérte után „tökéletesítette”, a betűket különféle diakritikus jelekkel látta el, így akart megfelelni a kor átírási szokásainak. Tudóstársai Pápayt vették védelmükbe, például Gombocz Zoltán így nyilatkozott: „Pápay hangjelölése nem annyira részletező, mint Karjalainené, s ez helyes is, mert a részletekbe menő hangjelölés helyénvaló nyelvtörténeti munkákban, de egy vaskos kötetet tévő szövegek nyomdai kiállítását s még inkább elolvasását lehetlenné tette volna” (Gombocz 1906: 138). Az ismertető úgy véli, Pápay és Karjalainen kutatásai kiegészítik egymást. Hiszen Pápay elsősorban összefüggő szövegeket gyűjtött, Karjalainen pedig szótári anyagot.

Pápay tehát életének utolsó két évtizedében nem adott ki gyűjtéséből, bár folyamatosan dolgozott a kiadás előkészítésén. „Pápay József 1899 óta állandóan ezeknek a magával hozott gyűjtéseknek feldolgozásával foglalkozott, pontosan átírta az általa megfejtett Reguly-hagyatéknek jelentékeny részét, a saját eredeti gyűjtéséből pedig egyes nyelvjárási területeknek népköltési gyűjteményét és szótári anyagát készítette el... Ime a bizonyíték arra, hogyha a tudós nem akarja esetleg évtizedeken át végzett munkásságának eredményeit töredékesen, filit-falat részletekben kiadni, hanem az egész rendszeres munkának bevégzésére vár, csak látszólag tétlen egyik vagy másik év alatt, valójában évtizedek munkáját végzi” — írta egyik méltatója (Balogh 1932: 262–263).

Csúry Bálint, a debreceni tanszék Pápayt követő professzora is hasonló gondolatot fogalmazott meg visszaemlékezésében: „Akik nem ismerték közelebbről, azt gondolták volna, hogy éveken át nem fejt ki tudományos munkát, pedig valójában szüntelenül dolgozott gyűjtésén” (Csúry 1935: 19). Tudóstársai sürgették, s Pápay is többször utalt rá leveleiben, hogy dolgozik anyaga megjelentetésén. A fővárosi tudósok gyakorta hangoztatott vádja volt Pápay ellen, hogy nem aktív művelője a tudománynak, mert keveset publikál (vö. A. Kövesi 1954: 85). A háborús viszonyok és az ezt követő pénztelenség is okozhatta, hogy az Akadémia nem tudta támogatni életében a nagy értékű gyűjtés kiadását.

Pápay 1931-ben bekövetkezett váratlan halála tevékeny tudósi és tanári pályát szakított félbe. Munkáinak nagyobb hányada kéziratban maradt. Egy részük nyomdakész állapotban, más részük cédulákon vagy nyers fogalmazványként. A nyomdakésznek ítélt anyagot a Magyar Tudományos Akadémia vásárolta meg és helyezte el könyvtárában — remélve a mihamarabbi kiadást. A többi írásos hagyaték, — így az eredeti följegyzések egy része is — a Pápay család akaratából a Református Kollégium könyvtárába került (Vértes 1990: 227). Pápay feljegyzésein kívül könyveinek egy része is a könyvtár tulajdona lett:

„Özv. Pápay Józsefné férje könyveiből 1931-ben 236 vegyes művet ajándékozott” a könyvtárnak (Varga 1945: 146). A könyvekről azonban tudomásunk szerint nem készült pontos lista. Más könyvei pedig az egyetem Magyar és Finnugor Nyelvészeti Tanszékének könyvtárába kerültek.

Pápay teljes hagyatékát (a debrecenit az akadémiaival együtt) elsőként Fazekas Jenő ismertette 1934-ben a posztumusz kiadású Északi-osztják medveénekek bevezetésében. Az anyagot 22 témakörbe sorolta a hagyaték gondozója (Fazekas 1934: XLI–XLVII).

Az akadémiai hagyaték gondozásával Zsirai Miklóst bízták meg: „... irodalmi hagyatékát Akadémiánk megkapta és az itt talált nagy anyagot, amellyel e magyar tudományosságnak a finn-ugor nyelvészet terén különleges feladatait, de egyúttal az egyetemes nyelvtudománynak és néptudománynak (etnográfianak) feladatait is megoldotta. Társaságunknak erre a feladatra hivatott tagja, Zsirai Miklós tanár sajtó alá fogja rendezhetni és mihelyt Akadémiánk pénzügyi helyzete javul, kötelességünk lesz e nagy munkálat kiadásával fokozatosan foglalkozni” (Balogh 1932: 262–263).

A budapesti hagyaték értékelésekor a következőket állapította meg Zsirai: „... szerény véleményem szerint senki sem vállalkozhatik arra, hogy a fordítás hézagait kitöltse és több terjedelmes ének teljesen vagy részben hiányzó pontosabb fonétikai átírását elvégezze. Meg vagyok azonban győződve, hogy a szövegeket mostani hiányos földolgozásukban is ki lehet, sőt ki kell adni, mert nyelv- és néptudományunk megbecsülhetetlen új forrást nyer bennük” (Zsirai 1935: 384). A szótár kiadását pedig reménytelen vállalkozásnak tartotta: „szinte végzetes hiba, hogy számos esetben nem lehet megállapítani, a szövegeknek milyen része és milyen mértékben van szótárszerűen földolgozva” (Zsirai 1935: 387). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a szótár ma már — legalábbis elektronikus formában — hozzáférhető Kis Tamás tevékenységének eredményeképpen <http://mnytud.arts.klte.hu/papay>).

Zsirai nagyra értékelte a budapesti hagyaték tekintélyes számú néprajzi följegyzését, ugyanakkor sajnálkozva állapította meg, hogy: „A szövegek megértését, helyes értelmezését megkönnyítő nyelvi és tárgyi magyarázatok, aminőkkel pl. a Munkácsi-féle VogNGy. első két kötete elkényeztetett bennünket, feltűnően kis terjedelemben és jobbra rendezetlenül, szétszórtan akadnak csak Pápay hagyatékában” (Zsirai 1935: 386). Ugyanezt elmondhatjuk a debreceni anyagról is.

1944-ben Zsirai Miklós indította meg a *Reguly-könyvtár* sorozatot, amelynek folytatója Fokos Dávid lett. A kötetek (Zsirai 1944, 1951; Fokos 1963, 1965) tartalmazzák az

eddig nem közölt Reguly gyűjtötte hősénekeket eredeti följegyzésben, nagyobb részét Pápay átírásában is, valamint magyar és német fordításukat. 1972-ben indult meg a Pápay-Bibliothek, ennek első kötetében Erdélyi István közölt négy hőséneket. Ezek a Pápaytól lejegyzett első hősénekek két nyelvjárásból: *A Ték-falvi öreg éneke* és *A lyukas kőszikla áttörésének éneke* a berjzovi nyelvjárásból való, a *Bálványhegyfoki ének* két változata pedig az obdorszkiból. Az énekeknek — könyvkiadói megfontolásokból — csak német fordításuk jelent meg ebben a kötetben, Pápay magyar fordítása kéziratban maradt. Ezt a finnugristák veszteségként ítélik meg (Bakró-Nagy 1973: 474). Sajnos a *Bibliotheca Pápayensis* kiadása is e hiányosság pótlása nélkül zárult le 1998-ban.

Erdélyi a szövegeket Pápay legutolsó átírása szerint közölte. „A sok helyütt következetlen és hibás hangjelölés egységesítése vagy átírása esetleg még további hibákhoz vezethetett volna” — véli az egyik ismertető, Bakró-Nagy Marianne (uo). Ezzel a gondolattal a nyelvészek mind a mai napig egyetértenek. Az első kötet megjelenése után Erdélyi külföldre való távozása miatt a sorozat elakadt.

Hosszú évtizedeknek kellett eltelniük, míg a nagyközönség is kezébe vehette a páratlan értékű osztják és a kisebb csuvas gyűjtést fotoprint formában (*Bibliotheca Pápayensis I–VIII*. Debrecen, 1988–1998). Az osztják anyag gondozója Vértes Edit, a csuvasé Agyagási Klára volt. Ezzel az Akadémia könyvtárában őrzött osztják hagyaték túlnyomó része, illetve a debreceni csuvas anyag közkinccsé válhatott.

A debreceni hagyaték sorsa azonban továbbra is megoldatlan maradt. Ennek egyik okát abban kereshetjük, hogy a nyomdakésznek ítélt anyag került Budapestre, s amikor a kiadás ügye szóba került, természetesen a kutatók figyelme elsősorban erre irányult. Meg kell viszont jegyeznünk, hogy a budapesti hagyaték is tartalmaz még kiadásra érdemes anyagokat (az előbb említett magyar fordításokon kívül). Vértes Edit összességében több mint százoldalnyi hosszabb-rövidebb feljegyzést, magyarázatot talált még publikálásra alkalmasnak (Vértes 1998: 46–47).

Tudvalevőleg Debrecenben maradt mindaz, amit nem tartottak rövid időn belül nyomdába adhatónak. Ennek az anyagnak egy része (levelek, képeslapok, névjegykártyák, feljegyzések stb.) személyes jellegű, tehát elsősorban a Pápay családnak jelenthetett értéket vagy emléket. Az iratok egy másik hányadát a nyomdakész anyag előzményének tekinthetjük: vázlatok, fogalmazványok, cédulák, helyszíni feljegyzések — rendszerint több változatban — áthúzásokkal, javításokkal, bejegyzésekkel tarkítva. Ilyen például az R 1675 szám alatt az *Osztják népköltési gyűjtemény* helyszínen feljegyzett eredeti kéziratai című köteg, valamint az R 1677 számon az *Északi osztják nyelvtanulmányokén* kívül hét kisebb — még Pápay által

publikált — dolgozat kézírata. Pápaynak több munkája is maradt félig kész vagy szinte teljesen nyers állapotban (gyakran csak cédulák formájában). Pápay levelezésének nagy része és naplói sok tudománytörténeti, néprajzi érdekességet tartogatnak, de vannak bennük uigyancsak kifejezetten nyelvészeti vonatkozásúak is. Naplóiban, cédulázott anyaggyűjtésében és vázlataiban pedig szétszórtan még eddig ismeretlen osztják nyelvi adatokra bukkanhatunk.

Ahogy az előzőkben már utaltam rá, a debreceni hagyaték első gondozója Fazekas Jenő volt. Mind ez ideig ő írta le legrészletesebben a debreceni hagyatékot. A Pápay halálakor nyomdakészen hátramaradt anyagot 1934-ben megjelentette (*Északi-osztják medveénekek*). A munka a Reguly és Pápay gyűjtötte medveénekeken és eskümeséken kívül közli Pápay tanulmányát is az obi-ugor népek medvekultuszáról, valamint tárgyi és nyelvi magyarázatait.

Majd 1954-ben A. Kövesi Magda vizsgálta át ismét a debreceni kéziratokat. Megállapította, hogy „... nagy értéket jelentene a magyar és finnugor nyelvtudomány számára, ha az itteni anyag jó része, pl. egyetemi előadásainak anyaga, naplói, levelezései megjelenhetnének, és befejezetlen vagy félig kész munkáinak befejezését a lelkes és hálás nyelvésztudók elvállalnák” (A. Kövesi 1954: 83–84).

A hagyaték egy része már napvilágot látott. Maga Pápay is „publikált” belőle (l. később). Tudniillik leveleinek, naplóinak több részlete szinte szóról szóra megegyezik egyes tanulmányainak szövegezésével. Pápay ízesen, szemléletesen tudott írni már első fogalmazásban is. Ez derül ki naplóiból, így tehát szükségtelen lett volna átírni az első olvasatban is érdekes beszámolókat.

Fazekas Jenő a naplók és a levelezés felhasználásával viszonylag részletes leírást adott az osztják kutatóútról (Fazekas 1934: V–XXV). Csinády Gerő (1964: 148–164) a hagyaték földrajzi vonatkozásaival foglalkozott. Véleményem szerint egyébként Csinády hívta fel a figyelmet leginkább Pápay tevékenységének sokszínűségére: „Pápay József, az expedíció útvonalától különváltva, nyelvészeti, néprajzi és társadalmi tanulmányokat végzett a Csuvasföldön, majd egy évet az Alsó-Ob és mellékvízeinek vidékén töltött az osztjákok között, ahol a szétszórt és nagyrészt ismeretlen telepeken jurtáról jurtára járva, a nyelvrokonság kérdéseinek tanulmányozásán kívül, az osztjákok ősi történelmét kutatta és szellemi, néprajzi hagyományait derítette fel. Mintegy 34 kézíratos ív meseszöveget, 68 ív énekszöveget, továbbá egész sereg népszokást és hiedelmet jegyzett fel és mentett meg az enyészettől. Emellett értékes meteorológiai és földrajzi megfigyeléseket tett és figyelemre méltó kartográfiai tevékenységet is végzett. Eleven tollal írt úti naplói a századvégi orosz társadalom hű rajzát adják” (Csinády 1963: 44).

A. Molnár Ferenc a debreceni anyagból a fényképeket, a térképeket, Pápay finnországi naplóját ismertette, illetve dolgozta fel, s a kéziratok néhány tudománytörténeti adatára hívta fel a figyelmet (1989: 77–81; 1990. III/A: 48–55; 1992: 357–360; 1993: 17–20; 1996: 231–234), valamint Reguly Kalevala-fordítástöredékét (amely Pápay másolatában maradt fenn) tette közzé (2003). Mint már említettem, a csuvas anyag pedig a *Bibliotheca Pápayensis VII.* köteteként (Debrecen 1997) Agyagási Klára gondozásában jelenhetett meg.

Az akadémiai hagyaték kiadása kapcsán többek között Voigt Vilmos is felhívta arra a figyelmet, hogy a debreceni hagyaték is sok értéket tartalmaz: „Szakértők között tudott tény, hogy az itt olvasható kéziratok egy kiadvány számára készült tisztázatok, és a most közölt (budapesti) hagyaték mellett Pápaytól a gyűjtési jegyzetfüzetek is megmaradtak (a debreceni Református Kollégium kéziratárában). Van hát még további tennivalója is a hazai osztjakológusok következő nemzedékének is” (Voigt 1998: 791). Azzal kell kiegészítenünk ezt a közlést, hogy az eredeti, elsődleges feljegyzéseknek csak kis töredéke található meg Debrecenben. Erre utal Vértes Edit is, aki megállapította, hogy a *Bibliotheca Pápayensis* próbafüzetében kiadott hősének eredetije sincs meg a debreceni hagyatékban. Ugyanitt jegyzi meg, hogy csak a nyomdakésznek ítélt pesti anyag alkalmas fotoprint eljárással való sokszorosításra, az eredeti följegyzések azonban nem (Vértes 1990: 228).

Mint említettem, a debreceni anyag is tartalmaz még további figyelemreméltó és érdekes részeket, adalékokat. A tudománytörténet számára különösen gazdag forrást jelentenek Pápay naplói és kiterjedt levelezése. Pápay 35 éves korától haláláig (58 évesen hunyt el) a debreceni felsőoktatásban tevékenykedett, és a szünidőket leszámítva itt is lakott. Tehát a kéziratok legjelentősebb része itt keletkezett, így Debrecen szempontjából is értékes tudománytörténeti adatokra számíthatunk. Egyetértek azzal a megállapítással, mely szerint „A Debrecenben lévő messze legjelentősebb finnugor tárgyú kéziratok hagyaték az, amely Pápay József 1931-ben bekövetkezett halála után került a Református Kollégium Kéziratárába” (A. Molnár 1990: 50).

A debreceni anyag nagy részének töredékességét, mozaikszerűségét jól példázza Pápay naplóvezetésének módja, amely szükségszerűen következett a kutatóút megpróbáltatásaiból, nélkülözéseiből. Szemléltetésül álljon itt néhány rész oroszországi naplóiból (számuk R 1673/3–4).

Pápay 1898. május 28-tól június 2-ig nem vezetett naplót. Június 3-án pedig ezt írja: „A legutóbbi napok eseményeit annak idején nem jegyezhettem be a naplómba, mert nem jutottam hozzá.” Majd ismét egy hosszabb szünet következik június 14-e és július 8-a között. Július 9-i berjovói naplóbeírása ezt így magyarázza: „Már szinte egészen elszoktam a

naplóírástól. Miért is hagytam abban? Meguntam az örökös egyhangúságot, hisz jóformán majdnem minden nap egy kaptafára ment.” A 3. és 4. naplófüzet bejegyzései nem mindig időrendben következnek egymás után. Mindkettőben található például 1898. május 25-i bejegyzés. Úgy tűnik, mintha a negyedik füzetben lévő lenne a piszkozat — ez ceruzával történt, áthúzások vannak benne —, a harmadik pedig a tisztázat, hiszen ez részletesebb, és tollal íródott. Augusztus 15-én ez a jegyzet került a noteszba: „Az osztályok már beleuntak a mesélésbe, a múltkor már szinte szökdöstek előlem — békét hagyok nekik, rendezem a gyűjtöttem anyagot.” Újból egy terjedelmesebb kihagyás: az augusztus 22-i dátumot október 2-i bejegyzés követi. A rendszertelenné váló jegyzetelésre csak a december 16-án kelt néhány sor ad magyarázatot. A szerző sajnálja, hogy Obdorszkba érve nem nagyon volt kedve folytatni naplóját, s most magának megígéri, ezentúl rendszeresen vezeti tovább. Itt jegyzem meg, hogy naplótöredék a budapesti hagyatékba is került. Erről már Zsirai is tudósított (1935: 388). Ez meg is jelent a *Bibliotheca Pápayensis* VI. kötetében (1995).

Dolgozatom forrásfeltáró, hézagpótló, kiegészítő jellegű. Célja Pápay József debreceni hagyatékából az eddig ismeretlen, nem publikált nyelvészeti és tudománytörténeti értékek ismertetése, közzététele. Az előzőekben igyekeztem szemléltetni ennek az anyagnak sokszínűségét, hiszen a család kegyeletből mindent megőrzött. A hagyaték jellegéből következik munkám részben „eklektikus” volta is. A Bevezetést követő részben (2.1.–2.7.) a fejezetek rendezőelve főként az időrend. Kronológiai sorrendben igyekszem ismertetni a tudós életéhez kapcsolódó dokumentumokat. Utána (3.1–3.10.) közlöm azokat az adalékokat, dolgozatokat, félig kész vagy csaknem nyomdakész munkákat Pápay hagyatékából, amelyek publikálását a finnugor nyelvészet és néprajz, valamint a tudománytörténet szempontjából értékesnek tartom. Veszteségként ítélném meg, ha nem válhatnának közkinccsé. A fejezetekben természetesen található bizonyos átfedések, ugyanis az egyes részek egységességének érdekében szükségesnek véltem néhány adat megismétlését. A szögletes zárójelben közölt megjegyzések tőlem származnak. Kurzív betűtípust használok (a nyelvi adatokon kívül) a címek, illetve a Pápaytól idézett kéziratos anyag kiemelésére.

Itt köszönöm meg témavezetőmnek, A. Molnár Ferenc tanár úrnak a témajavaslatot, valamint a dolgozatom írása során nyújtott segítségét, az apró részletekre is kiterjedő értékes megjegyzéseit. Ezen a helyen szeretnék köszönetet mondani a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár kéziratárának, Kovács Teofilnak, aki segítségemre volt a hagyaték megismerésében. Hálás vagyok e könyvtár valamennyi munkatársának, akik gyors és pontos munkájukkal, útbaigazításukkal lehetővé tették számomra a zavartalan kutatómunkát. Ugyancsak köszönöm, hogy Keresztes László

professzor figyelemmel kísérte a dolgozatom, a Pápay-hagyatékkal foglalkozó munkáimnak pedig helyt adott a tanszéki évkönyvben, a Folia Uralica Debreceniensiában. Végül itt köszönöm meg a házi vita valamennyi résztvevőjének, opponenseinek és a hozzászólóinak az értékes tanácsokat, amelyeket munkám írása során igyekeztem figyelembe venni.

2. Életrajzi, tudománytörténeti vonatkozások

2.1. Gyermekkor, diákévek

Feltehetően Pápay kutatásán alapul az a kis jegyzet a hagyaték darabjai között, amely a család történetét 1714-ig vezeti vissza, és utal arra, hogy a család 1717-ben nyert címeres nemesi levelet III. Károlytól (R 1683/II). Ez az adat nyilvánvalóan a *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal* című könyvből származik (Nagy 1862: 5/118).

Pápay József 1873. július 1-jén született a Komárom megyei Nagyigmádon id. Pápai József és Somogyi Erzsébet kisbirtokos szülőktől a család kilencedik gyermekeként. Közülük csak két fiú élte meg a felnőttkort: Sándor és József. A kis József kétéves volt, amikor édesapja meghalt, és így nehéz körülmények közé került a család. Az elemi hat osztályát a nagyigmándi református iskolában végezte jeles eredménnyel. Vörösmarty Károly segédlelkész és Csorba László főtanító rábeszélésére volt szükség ahhoz, hogy az özvegy édesanya fia továbbtanulására gondoljon. A főtanító külön foglalkozott a tehetséges kisdíákkal, felkészítette a gimnázium első osztályának vizsgáira, így Pápán rögtön a második osztályba vették fel. (Ez az adat Zsámár Évától, Pápay unokájától származik). Balogh Károlynak (a levelekben oly gyakran emlegetett „Károly bácsinak”) a támogatása is mindvégig nagy szerepet játszott Pápay életében.

A Debreceni Református Kollégiumi kéziratárban az R 1678-as leltári számon található tíz jegyzetfüzet. Fazekas Jenő így jelölte ezek tartalmát az ÉOM *Bevezetésében*: „Egyetemi jegyzetfüzetek (10 db). 3–4. Simonyi Zsigmond előadásai után” (XLVI). Valójában a füzetek közül hét korábbi keletű, mégpedig néhány Pápay gimnazista korából való. A két legrégebbi az 1886/87-es tanévben íródott, az egyik *A Latin gyakorlatok*, a másik a *Számítási gyakorlatok* címet viseli (R 1678/ 6., 9). A 13 éves kisdíák ekkor harmadik osztályos gimnáziumi tanuló Pápán. A következő tanévből egy számtan- és egy németfüzet maradt fenn (5. és 10. számozással). Időrendben ezeket követi az 1888/9-es datálású *Latin gyakorlatok* feliratú (8.); majd egy francia szótárfüzet (1.) és egy számtanfüzet (7.) 1889/90-ből. A többnyire „Eminens” bejegyzéseket tartalmazó gimnáziumi füzetek üresen maradt lapjaira egyéb feljegyzések is kerültek: irodalmi művek kivonatai, vázlatok, fogalmazványtöredékek és három jeligés irodalmi pályamunka bírálata 1892 januárjából. A legtanulságosabb a *Bevételeim és kiadásaim* az 1889–90. iskolai évben címet viselő feljegyzés (R 1678/1). A pontos kimutatás az 1889 szeptemberétől 1890 februárjáig terjedő időszakra vonatkozik. Az ifjú Pápay különféle alapítványoktól nyert összegekből, a magántanulók által

befizetett összegekből és támogatója, Balogh Károly segítségével tudta a taníttatás költségeit fedezni. A bejegyzések szerint „*Osvald t. úrtól*” és „*Ried t. úrtól*” havonta kapott átlagban havi 5-5 forintot, ami akkor egy havi lakbérre vagy kéthavi reggelire volt elegendő. Édesanyjának 1890. március 23-án kelt levelében ezt írja: „*sok dolgom van, mert én vagyok az [iskola]igazgató úr irodavezetője*” (R 1670/VI).

Már ekkor fölbredt benne a nyelvek iránti érdeklődés. Kéziratos önéletrajza szerint (R 1687) középiskolai évei alatt tanulta az olasz, francia és török nyelvet. 1885 és 1892 között tehát Pápán diákoskodott. (Itt, gimnazistaként kezdte *y*-nal írni a nevét.) 1891-ben édesanyja meghalt, ezután bátyja lett a gyámja. 1892 nyarán a Pápai Református Főiskolán jeles eredménnyel fejezte be tanulmányait. Majd ez év őszén a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem hallgatója lett. Egyetemi tanulmányai során nyolc féléven át hallgatott latin és francia filológiai, magyar irodalomtörténeti, esztétikai és magyar nyelvészeti előadásokat, de főként a magyar nyelvtudományi és a finnugor összehasonlító nyelvészeti tanulmányokban mélyült el.

Pápay egyetemi éveiből származik az 1893-as dátumozású *Littérature Française* című (2.) és a már említett két — Simonyi előadásait rögzítő — füzet (3–4). Ez utóbbi, 1893-ból származó jegyzetek témája a szóképzés. A feltehetően korábbi keletű, ceruzával írt vázlatot kiegészítik a margón a finnugor nyelvekből vett adatok. 1894 első félévében Simonyi az igeragok eredetével, történetével foglalkozott előadásain. Ezt bizonyítják Pápay töredékben maradt jegyzetei (R 1678/4): egy számozott 27 oldalnyi írás, valamint a továbbiakban nyilvánvalóan három előadás jegyzete; egy dátum nélkül, kettő pedig 1894. ápr. 6. és 20. keltezéssel ellátva.

Néhány leveléből is tudunk következtetni arra, mivel foglalkozott Pápay diákévei alatt. Csejthey Pálhoz intézett soraiban 1893. október 22-én számol be arról, hogy „*Simonyi tanár úr munkám felől elismerőleg nyilatkozott*”, valamint ígéretet kapott, hogy dolgozatát megjelenteti. „*Igénytelen kis munkámmal egészen felkeltettem érdeklődését a mi kis vidékünk nyelvi sajátosságai iránt, mert — mint mondá — kutatásom sok érdekes dolgot napfényre hozott*” — folytatta Pápay (R 1670/VII). E munka minden valószínűség szerint a Kocs község nyelvjárásáról szóló tanulmány lehet, amely 1896-ban a *Nyelvőrben* (25: 207–210) jelent meg *Egy dunántúli nyelvjárásziget* címmel. Egybecseng az előbbiekkal az a méltatás, amelyet Zsirai Miklós írt Simonyiról: „katedrája köré a ragaszkodó, hálás tanítványok sereglettek s élvezték atyai jósága és nevelő erényei derűjét. A *Nyelvőr* szerkesztőségi asztala és a *Nyelvészeti Füzetek* címen megindított kiadványsorozat lehetővé tette, hogy tehetséges tanítványai legértékesebb zsengeit, nyelvtani, nyelvjárási, nyelvtörténeti, nyelvművelési

szárnypróbálgatásait megjelentesse, s nevelő kötelességeinek teljesítésén felül az elmaradt nyelvi kultúra ügyét ezen a vonalon is szolgálja. Tanítványai (Beke Ödön, Erdélyi Lajos, Fehér Géza, Fokos-Fuchs Dávid, Kara Ferenc, Kertész Manó, Klemm Antal, Pólay Vilmos, Sarkadi Nagy János, Steuer János stb., stb.) így szoktak hozzá a szabad repülés felemelő öröméhez és az ő irányításával fejlődött egyikük-másikuk utóbb tudományos életünk büszkeségévé” (Zsirai 1954: 478). Bár itt Pápay neve nem szerepel, de a mester és tanítvány kapcsolatáról leírtak rá is érvényesek.

Az egyetemen 23 tárgyat hallgatott. Ezzel kapcsolatban fentebb idézett levelében megjegyzi: „*Ez már régi hibám, erőmet mindig erős próbára tettem.*” Szigorú napirend szerint élt, csak este 7–8 között engedélyezett magának egy kis sétát, egyébként egész nap késő estig egyetemi tanulmányaival volt elfoglalva.

Pápay 1894-ben Simonyi Zsigmond és Szinnyei József ajánlatára Szarvas Gábor mellé került adlátusnak. A szemináriumi könyvtár vezetésén kívül a Magyar Nyelvőr szerkesztésében is részt vett Szarvas Gábor 1895. október 12-én bekövetkezett haláláig. Az 1895–96-os tanévben a Gyulai Pál vezette modern filológiai szeminárium könyvtárnoka, a következő évben pedig széniora lett. Magyar nyelvi dolgozatáért (*Szigetvár ostromának epikai fontossága. Egyetemes Philológiai Közlöny*. 20 [1896]: 113–118) az Akadémiától jutalmat kapott. Erről Szily Kálmán (1896: 271) így tudósított: „A M. T. Akadémia elhatározta, hogy a megbízásából készült Nyelvtörténeti Szótár egy-egy példányát kitűzi jutalmul a budapesti és kolozsvári egyetemek egy-egy (a nyelvészettel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legméltóbbat ajánlani fognak. A jutalom odaítélése (1894-től kezdve) minden évben a nagygyűlésen hirdettetik ki. A két egyetem bölcsészeti dékánainak előterjesztése alapján e jutalmat 1896-ban Pápay József, a budapesti egyetem IV-ed éves bölcsészeti hallgatója, Pálfi Márton, a kolozsvári egyetem III-ad éves bölcsészeti hallgatója nyerte el.”

Szórendi tanulmányokat is végzett Pápay, a XVI-XVII. század irodalmi nyelvét vizsgálta. Tevékenysége csak az anyaggyűjtésig terjedhetett ki, ugyanis 1897-ben tanárai, Simonyi Zsigmond és Gyulai Pál javaslatára őt jelölte ki Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai expedíciójában a nyelvészeti kutatások elvégzésére.

Reh Lajos békéscsabai gimnáziumi tanár, Pápay egykori diáktársa 1910. szeptember 12-én írt levelében az együtt átélt élményekre emlékezik vissza: „s te még a vidámság óráiban is az oroszokkal meg a rokon nyelvekkel foglalkoztál. Sohasem feledem Szinnyei Ferkónak rád gyártott szójátékát: Ez a Józsi már teljesen «elvögült»...” (R 1670/IV).

Az ifjú Pápay nagy érdeklődéssel hallgatta Simonyi Zsigmond magyar és Szinnyei finnugor tárgyú előadásait. Simonyi előadásain ébredt fel benne a lelkesedés Reguly tevékenysége iránt. Már ekkor gyakran lapozgatta az Akadémia levéltárában a hagyaték érthetetlennek tűnő sorait, és megfogalmazódott benne a szövegek megfejtésének gondolata. Erre így emlékezett vissza Szarka Antóniához, későbbi feleségéhez (1898. ápr. 21-én) írt levelében: „... ezelőtt 50 évvel... inséggel–nélkülözéssel küzdve ép oly nagy lelkesedéssel (sőt még nagyobb, mint az enyém) járt egy hazánkfia: Reguly Antal. Hatalmas gyűjteményt hozott onnét, de már nem adhatta ki ezen anyagot, korai halála megakadályozta ebben. Ott hevernek ezek az iratok máig is a magyar tudományos akadémia levéltárában, senki se érti. Évekkel ezelőtt forgattam ezeket a lapokat; milyen gondolatokat keltettek lelkemben ezek az érthetetlen sorok! Már ekkor elhatároztam, hogy ha lehetséges, megszerzem hozzájuk a kulcsot. Jóformán azt se tudtam, hogy mi módon tehetem meg ezt, a mi kormányunk igen szűk marku a tudománnyal szemben... Mind a mellett éreztem, hogy majd csak adódik rá alkalom — sejtelmem megvalósult. Reguly hatalmas szelleme itt van mellettem: biztat — bátorít... Megyek, nem riadok vissza semmiféle veszélytől se, dacolok mindennel, csak elérhessem ezt a szép magasztos célt” (R 1670/VII).

2.2. A III. Zichy-expedícióról tágabb összefüggésben

Pápay József a III. Zichy-expedíció nyelvész résztvevőjeként juthatott el az osztjákokhoz, ahol vesződséges munka árán sikerült megfejtene Reguly hősénekeit. Továbbá ott tartózkodása során páratlanul gazdag népköltészeti és néprajzi anyagot is gyűjtött az északi osztjákok körében. E kutatóút eredményei alapozták meg Pápay későbbi tudományos pályáját és hírnevét. De az expedíció többi tagjának munkássága révén a néprajztudomány, a régészet és a természettudomány is gazdagodott e kutatóút keretében. Ezért, úgy gondolom, Pápayval kapcsolatban külön is érdemes a III. Zichy-expedícióról írni. Azért is, mert Pápay kéziratok debreceni hagyatékában ezzel kapcsolatban figyelemre méltó anyag van, s az egész kutatóutat a többi résztvevő kiadott visszaemlékezéseivel, naplóival együtt tüzetesen még nem értékelték.

Zichy Jenő gróf (1837–1906) korának tekintélyes vagyonnal rendelkező, közismert, tudományos érdeklődésű, nagy befolyású alakja volt. Még húszéves sincs, amikor Széchenyi István fiaival, Széchenyi Bélával és Ödönnel kedvtelésből bejárták a Kaukázus vidékeit. Feltehetően ez az élmény is közrejátszott későbbi kutatóútjainak szervezésében. Természetesen meghatározott céllal indult valamennyi expedíciója, ha azok tudományos megalapozottsága olykor vitatható is. A gróf így nyilatkozott 1895. március 31-én az Országos Casinóban tartott előadásában, amely mintegy megindokolni kívánta tervezett expedícióinak hasznosságát: „Eddig a magyar fajt — s ezt az akadémia is elfogadta — a finn-ugoroktól származtatták...” (Szádeczky-Kardos 2000: 16). Ezt a nézetet a gróf végzetes tévedésnek tartotta. Viszont a cserkeszek magyarokkal való rokonságát történetileg és nyelvészetileg igazoltnak látta (uo).

1895-ben és 1896-ban szervezte a gróf első két tudományos expedícióját a Kaukázusba. Értékes régészeti és néprajzi anyaggal tért haza a kutatócsoport. Mégis kiábrándulás és csalódottság fogadta az eredményeket. A tájékozatlan hazai közönség a honfoglalás előtti korra vonatkozó írásos emlékek és rég elszakadt magyar törzsek megtalálásában reménykedett. Ezt a reményt maga a gróf keltette – a sajtó segítségével – céljainak hangoztatásával.

Azt javasolták Zichynek, hogy kidolgozottabb tervvel, több tudós bevonásával szervezzen egy harmadik kutatóutat. Ehhez tehát valamivel higgadtabban fogott hozzá Zichy, hiszen előző kutatóútjait igen sok bírálat érte, megítélésükben ellenséges erők csaptak össze. A harmadik utazás volt a legeredményesebb, bár a kutatók közötti csaknem állandó viszály, és a gróffal való szüntelen „háborúskodás” méltánytalanul sok energiát rabolt el a tudományos munkától. A rendelkezésünkre álló anyag segítségével igyekszem e fejezetben megvilágítani az

expedíció előzményeit és eseményeit; valamint Pápay helyzetét és szerepét, kapcsolatát társaival, az ellentétek okát és következményeit. A hagyatékából e célra különösen Pápay levelezése, naplói és *Jelentése Zichy Jenő grófhhoz* (az R 1670, R 1673 és az R 1686 számon) szolgáltatott sok érdekes anyagot.

Zichy tudománypártoló tevékenységéről egymástól eltérő értékelések születtek. Kétségtelenül jelentős érdeme, hogy hajlandó volt pénzt áldozni a tudomány művelésére, ebben általában egyetértenek a bírálók:

„Érthetetlenül kevés szó esik Zichy Jenő gróf (1837–1906) fontos ázsiai expedíciójáról. Talán arisztokrata volta miatt? ... Pénzét nem kártyára, lóversenyre, hanem őstörténeti kutatásokra s — eredményei kiadására! — fordította. Elsőként (s egyetlenként) szervezett hazánkban — ma oly gyakran emlegetett s hiányolt — komplex kutatásokat. Harmadik útjának nyelvész (Pápay József), néprajzos (Jankó János, 1868–1902), régész (Pósta Béla, 1862–1919), természettudós (Horváth Géza, 1847–1937) résztvevője egyaránt volt. Így Zichy a nem tisztán nyelvészeti finnugrisztika egyik korai támogatójának, felkarolójának is tekinthető: bizonyos tekintetben Reguly összetett elképzeléseit próbálja valóra váltani — de nagyobb területen, az őstörténet és ősműveltség tágabb értelmezésében” — így értékeli Domokos Péter a kalandvágyó mecénás tevékenységét (Domokos 1998: 143). Itt jegyzem meg, hogy az expedíció tagjainak névsorában tévesen szerepel Horváth Gézáé Csiki Ernő helyett. Horváth szerkesztője volt annak a kötetnek, amely az expedíció állattani eredményeit tette közzé 1901-ben (vö. Jankó–Hála–Kodolányi 2001: 97). Domokos gondolataihoz azonban hozzá kell tennünk, hogy Zichy kezdetben a finnugor rokonságot nem ismerte el, így csak nagy küzdelmek árán lett a finnugrisztika mecénásává. A harcot az expedíció tudósai vívták meg vele; és ez rengeteg energiájukba került. Megítélésem szerint tárgyilagosabb a következő értékelés: „Zichy a millenium korának jellegzetes alakja, aki a tudományos életben nagy szerepet játszott, elsősorban hatalmas vagyonával. Tudományos képzettsége, ismerete nemigen volt. Többnyire fantasztikus terveket kovácsolt. Így a Kaukázusban családjá eredetét és rokonságát kereste. El akart jutni Mongóliába és Kínába, ahol a »Batu khán által 1241-ben zsákmányként elhurcolt és állítólag Kínába szállított Árpád-kori okmányok«-at akarta felkutatni. A magyar tudomány szerencséjére azonban jó szakembereket nyert meg az expedícióhoz, akik — amint az Jankó naplójából is kiderül — sok nehézség és vita árán, de mégis jelentős eredményeket tudtak elérni” (Balassa 1975: 110-111).

A gróf az első két expedíció néprajzi és régészeti anyagának földolgozására Jankó János néprajzkutatót és Pósta Béla régészt kérte föl, annak ellenére, hogy ők nem voltak résztvevői ezeknek a kutatóutaknak. Így keletkezett 1897-ben az a beszámoló, amelyet magyar és francia nyelven adtak ki. Zichy a mű bevezető részében — mintegy mentségül — kifejtette, hogy az utazás célja végül is nem volt több, mint az elkövetkező rendszeres kutatások előkészítése.

Szinte azonnal megindult a támadás a gróf ellen, különösen éles bírálatokat kapott a sajtóban Herman Ottónak, a nagy tekintélyű néprajztudósnak a tollából. Herman azzal vádolta Zichyt, hogy saját nemzetségének kikutatására használta fel az utazást. Kimutatta, hogy Cserkeszföld azaz Zichia vagy Szikhia örmény eredetű elnevezés, és így semmi köze sem lehet a Zichyek nevéhez. A *Gróf Zichy Jenő utazása Kaukaszban* című cikkében bírálja a második expedíció eredményeit. Közéleti tevékenysége miatt Zichy „a köznek kedves embere” (Herman 1898a: 125) — , a tudomány területén azonban amatőr. A következőkben ezt így indokolja: „Zichy Jenő gróf nevezetes opusában Hunfalvy Pált is érinti, megjelölve a pontot, a melyen szerinte elhunyt és valóban nagy tudósunk »tévedése« bekövetkezett volna. Hagyja azt a gróf. A mit Hunfalvy Pál iskolája és oszlopos társa, Budenz alkotott, az nem való arra, hogy leczkét vegyen vagy tőrjön bár a legjobb indulatú, de mégis csak amateurségtől, mert a gróf egész vállalkozása — személyére értve — ennyi és nem több” (Herman 1898a: 138). A gyűjtemény értékes voltát azonban Herman is elismerte. A kaszinóban tartott előadás alapján az expedíció célkitűzéseinek elvégzésére 15–20 év kellett volna — állítja Herman. A délibábos tervek alkalmasak voltak arra, hogy „a maga részére hódítsa a művelt laikust; — de a szakemberek közül, noha ezek különböző pártokhoz tartoznak, senkisem csatlakozott nyíltan és érvekkal gróf Zichy Jenő álláspontjához” (uo. 136). Hibának tartja, hogy a kutatóút eredményeinek feldolgozását két olyan tudósra (Jankó Jánosra és Pósta Bélára) bízta a „vezér”, akik nem vettek részt az expedícióban. Különösen élesen bírálja Jankó munkáját: „Legtávolabb áll attól, hogy kevés, szabatos kifejezéssel elemezzen” (uo. 133). „Mind a két résznek együttvéve pedig az a tanúsága, hogy egyetlenegy ízeckében sem támogatják vagy igazolják a kiadvány bevezető címét, mely a «a magyarok vándorlásának» tárgyalását állítja a főhelyre” (uo. 135) — zárja le gondolatait a kritikus.

Az éles bírálat eredménye, hogy Zichy valamivel megfontoltabban szervezte a harmadik expedíciót. Igaz, most is grandiózus útvonalat tervezett, de hajlandó volt a módosításokra. (Az expedíció valós útvonalát a fejezet végén Csinády [1962: 43] térképe szemlélteti). Szinte magától értetődik, hogy a megelőző utazás gyűjteményének feldolgozóit,

Pósta Bélát és Jankó Jánost kérte föl az új kutatóút munkájában való részvételre. Ezzel a két kutatóval volt szükségszerűen szorosabb kapcsolata Pápaynak, hiszen pétervári tanulmányaik idején nap mint nap találkoztak egymással, együtt dolgozták ki programjukat is.

Jankó Jánossal, a Nemzeti Múzeum munkatársával Zichy már 1896-ban szerződést kötött, amelyben rögzítették, hogy ázsiai expedíciójára elkíséri a gróft „a magyar kérdés kutatása céljából”, s a tervet közösen készítik el. „... tudom, hogy nemzeti missiot teljesítek, nemcsak a múzeumot gyarapítom, hanem minden lépésemmel, mit ezen a talajon teszek, a nemzeti művelődést viszem előre” — vallja Jankó (Balassa 1975: 113–115). Munkácsi Bernát egyik tanulmányában kitért arra, hogy az igen tehetségesnek tartott Jankót ő terelte a finnugor néprajz felé: „Jankót is, kivel a 90-es évek elején igen benső, bizalmas baráti viszonyban állottam, én birtam arra, hogy abba hagyva a Nilus deltájának tanulmányozását s mindenféle kalandozásait a legkülönbélebb tudományok mezején, kizárólag a néprajznak szentelje nagy tehetségét s hogy e közben mindjárt a rokon népek iránt is felköltsem érdeklődését, odaadtam neki földolgozás céljából votják földi tanulmányútam jegyzeteit... A Magyar Néprajzi Társaságban 1891 márczius hóban tartott első értekezése »A votjákok közt« címmel az én naplójegyzeteimből van összeállítva” (Munkácsi 1905: 87). Jankó, a fiatal múzeumi gyakornok, Bátky Zsigmond társaságában már 1896-ban Helsinkiben járt. Útja során Moszkva és Pétervár gyűjteményeit is tanulmányozta. Első útja hat hétig tartott (július 1-től augusztus 15-ig).

Jankó energikus és fiatal kora ellenére igen felkészült ember volt. Ekkor már jelentős eredmények álltak mögötte. Itthon időnként mellőzték, míg a külföldi lapok elismerően szóltak róla. Fontos része volt az Ezredéves Kiállítás anyagának összegyűjtésében, a Néprajzi Falu felépítését tevékenyen irányította. Jó antropológiai ismeretekkel is rendelkezett, és ez különösen fontos volt ebben a korszakban, amikor a rokon népek kutatásában az antropológia szorosan összefonódott a néprajzi vizsgálatokkal (Balassa 1975: 120). Az expedícióban való részvétele miatt Jankó részletes tervei szerint Budapesten a millenniumi néprajzi kiállítást már munkatársai (Semayer Vilibáld és Bátky Zsigmond valósították meg. 1898-ban volt a megnyitó, amikor az oroszországi expedíció miatt más tennivalók foglalták el a néprajztudóst (Balassa 1975: 93).

Nyelvész kutatóként már 1896-ban szóba került Pápay József neve is, de végleges megbízására csak 1897-ben került sor. 1897. március 8-án Pápay arról tudósította Bátky Zsigmondot, hogy néhány nappal azelőtt levelet kapott a gróftól, aki Velencében éppen Marco Polo néprajzi jegyzeteit tanulmányozta. (Bátky Zsigmond [1874–1939] geográfus, etnográfus, 1896-tól a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának napidíjas munkatársa, Jankó

beosztottja, 1898-tól segéd, később segédőr, majd 1919-től osztályvezető, 1920-tól 1934-ig igazgató őre. 1926-tól 1934-ig a *Magyar Néprajzi Értesítő* szerkesztője. Pápaynak oroszországi kutatóútján ő volt az egyik leghűségesebb levelezőtársa, ismeretségük valószínűleg még diákkorukból ered, hiszen Bátky „földije” volt Pápaynak, Nagyigmánd szomszédságában, Kocs községben született.) A levélből az is kiderül, hogy a katonaság elhalasztása érdekében Pápay kérvényt nyújtott be, és számított a gróf hathatós közbenjárására is: *„Tegnap adtam póstára a Felségkérvényt, egy példányt a grófnak is küldöttem, hogy megindíthassa az akciót. Úgy hiszem, hogy nemsokára megkapom a végzést és útra kelhetek én is. Ugy-e mennyi kellemetlenséget szereznek a katonáék, megátkoztam még azt a pillanatot is, amikor besoroztak”* (R 1670/VII). Bár ekkor még várnia kellett a végleges döntésre, de nagyon bizakodott az ügy szerencsés kimenetelében. Ezt bizonyítják a következő sorok: *„A grófnál már az osztjákat is szoba hoztam, nem nagyon ellenkezik, úgy gondolom, hogy módjával rá lehetne venni, hogy engemet elküldene hozzájuk”* (R 1670/VII).

A bizonytalanság okozta feszültségben az ifjú nyelvész Bátky Zsigmondnál érdeklődött 1897. április 19-i levelében: *„A terminus itt van, nagyon kíváncsi vagyok, hogy milyen fordulat állott be. Fiók úr megy-e Ázsia rengetegeibe vagy talán szerény magam? — Légy szíves megtudni a határozatot Jankó doktor úrtól és postafordultával értesíts róla... Értesítésedet türelmetlenül várom, legalább tudom, hogy mihez tartsam magamat”* (R 1670/VII). Abban, hogy Zichy Pápayt választotta expedíciója nyelvésztagjának, nagy szerepe volt professzorainak: Gyulai Pálnak és Simonyi Zsigmondnak. Júliusban már Pápay biztosra vette, hogy ő lehet az expedíció nyelvész tagja. Levele (R 1670/VII) tanúsága alapján útlevele elkészítéséről is e hónap végén (júl.25.) intézkedett. Jelentésében is nyári időpontot említ: *„Az 1897. év nyarán gróf Zichy Jenő úr ő nagyméltósága részéről azt a megtisztelő megbízást kaptam, hogy harmadik ázsiai utazása alkalmával végezzem a nyelvészeti kutatásokat. Nagy örömmel ragadtam meg az alkalmat, mert reméltem, hogy az utazási vállalat keretében az osztják nyelvre vonatkozó tervemet is megvalósíthatom”* (Pápay 1905: 355). A döntés körülményeiről keveset tudunk, de érdemes fölidézni Simonyi Zsigmond visszaemlékezését (Pápayhoz 1914. okt. 1-jén írt leveléből): *„... örömmel emlékszek rá, mikor Zichy Jenő betoppant hozzám s kérdezte, ajánlhatom-e Pápay Józsefet utitársul. Már akkor meg voltam győződve, hogy ez az út tudományunknak nagy hasznára lesz”* (R 1670/V).

Pápay a kedvező döntésben bízva már hónapok óta szorgalmasan tanulta az orosz, és egyéb nyelvészeti tanulmányokat is folytatott. Ezt bizonyítja egy (Birghoffer Istvántól származó) 1897-ben Pápayhoz írt levél is. A feleslegessé vált könyvek visszajuttatását kéri *„Gyulai bácsi”*

számára a levélíró (R 1670/I). Július 25-i levelében Kisigmándról ezt írta Bátky Zsigmondnak: „*Tanulok is úgy néhanapján, töröm-marom a muszka nyelvet*” (R 1670/VII).

Pápay sokáig abban a tudatban élt, hogy neki is el kell utaznia Kínába. Ez a föltevése nem volt alaptalan, hiszen a gróf hosszú ideig kitartott ezen elképzelése mellett. Mindenesetre a fiatal nyelvész már 1897 nyarán igyekezett az utazáshoz szükséges előismeretekre szert tenni. Kérdésekkel fordult Bálint Gáborhoz, aki 1897. augusztus 27-én kelt levelében a Himalája nyugati részéhez tartozó tartományokról tájékoztatta (R 1670/I).

Jankó 1897. július 19-én indult útnak Budapestről feleségével és fiával együtt, Pósta szeptemberben kelt útra a szükséges előtanulmányok elvégzésére, míg Pápay csak hónapok múlva — december 16-án — követhette őket Pétervárra. Szeptember 2-án bosszankodva írta Bátky Zsigmondnak: „*A katonasággal ugyancsak meggyűlt a bajom, nem akarnak elereszteni. Irtam róla a grófnak, úgy hiszem, hogy az ő közbenjárásával sikerül rendbehoznunk az ügyet*” (R 1670/VII). Zichy Jenő szeptember 3-án válaszolt Pápaynak Velencéből: „... amidőn beadta a kérvényt, bizony írhatott volna nekem is, könnyen elintézhettem volna az ügyet. A Felségkérvényben hivatkozzék, hogy az én expedíciomban szerződésileg beállt, a tudomány szempontját és önnek jövőjét mint nyelvészt emelje ki — majd én is eljárók a dologban, amint hazajövök” (R 1670/VII). A várható felmentésről szeptember 21-én értesítette Pápayt. Figyelemre méltó az aláírást megelőző kifejezés: „Üdvözli tisztelője” (R 1670/VII). Pápay egy későbbi (nov. 10-i) levelében a következőkről tudósította Bátkyt: „*Csakugyan való igaz, hogy e hó végén megszabadulok, szabadságom az expedíció végéig, 1899. áprilisig tart*” (R 1670/VII). Pápayt nyugtalanítja, hogy nincs elég ideje az előtanulmányokra: „*Nagyon keményen fognak bennünket... Olyan dühös vagyok katonáskodásom miatt, hogy még nem tanulhatok semmit se, igen sokat felejték*” (uo).

A fiatal néprajzkutató, Jankó ekkor már Helsinkiben a múzeumi anyagot tanulmányozta. Főként a Finn Néprajzi Múzeumban tevékenykedett. Két hónap alatt egy rajzoló segítségével 1300 tárgyról készített rajzokat és leírásokat. Finn értesülésekre hivatkozva Korompay Bertalan így írja le a történeteket: „állítólag felajánlkozott volna tipológiája kiadására, de végül is finn részről úgy döntöttek, hogy illendőbb, ha a finn múzeum példagyűjteményét nem külföldi (azaz magyar), hanem hazai (azaz finn) szakember adja ki.” A cikkíró még hozzát teszi, hogy „Jankó jelentésében a dolgoknak más színezete van” (Korompay 1954: 231). Ugyanis a magyar néprajzkutató visszaemlékezése szerint a finn tudósok igen nagyra értékelték az ő munkáját, s így J. R. Aspelin finn régész azt javasolta neki, hogy adja ki a finn anyagi

kultúra tipológiáját, csak éppen végül Jankó nem fogadta el az ajánlatot. Az eseményeket így írta le a kultuszminiszterhez címzett jelentésében: „Muzealis typologiai tanulmányaimat befejezván, az öreg Aspelin felszólított, adjam ki azok eredményét a mintegy 1300 rajzzal finnül, az archeologiai társaság e typologiai tanulmányoknak oly jelentőséget tulajdonít, hogy a kiadás pár ezer márkára menő költségét hajlandó a Castrén alapból fedezni. Bármily hizelgő és megtisztelő volt a felszólítás, feleletem csak egy lehetett: »Tanulni jöttem ide és nem publikálni«” (Jankó–Hála–Kodolányi 2001: 16). Naplójából azonban kiderül, hogy a finn tudósok elvégzendő munkájával kapcsolatban nem jutottak egységes véleményre; csupán Aspelin támogatta és biztatta a végsőkéig: „Okt. 21-én volt az arch. társaság plenáris ülése, de erről csak másnap tudtam meg a következőket: A plenum ülésén két felfogás uralkodott; az egyik az volt, hogy munkám olyan fontos, hogy azt ki kell adni, ez a finn érdek, ezt Aspelin védte; a másik felfogás az volt, hogy ez nem járja, hogy a finn nemzeti múzeum catalogusát egy idegen ember csinálja meg a finnek számára; ennek a nézetnek harcosai Heikel, Appelgren és Schwindt voltak” (Jankó–Kodolányi 1993: 23–24). Végül így Jankó visszalépett, s nem foglalkozott többet az üggyel.

U. T. Sirelius finn néprajzkutató azonban valóban Jankó hatására kezdte meg az osztjások közötti kutatóútját. Jankó a miniszterhez írt jelentésében 1898. március 30-án ezt így eleveníti fel: „Aspelin fin állami archaeologus és Schwindt helsingforsi ethnogr. Múzeumi intendáns előterjesztésére a fin cancellarius mellém Mag. U. T. Sireliust kirendelte, hogy orosz múzealis utamban velem együtt dolgozzék s vizsgálati módszeremet tanulja meg. Sirelius úr tényleg megtette velem Helsingforstól Péterváron és a balti tartományokon át Moszkváig az utat s én az együtt dolgozáson kívül naponkint egy órát elméletileg is foglalkoztam vele. Munkásságának eredménye megbízóit annyira kielégítette, hogy a cancellarius most megbízta őt, hogy a moszkvai és kazáni gyűjtemények tanulmányozása után folyó évi május 1-én menjen az osztjások közé s hat hónapon keresztül tanulmányozza az osztják halászat népies és archeologiai elemeit” (Jankó–Kodolányi 2000: 32). Pósta Béla, az expedíció régésze elismeréssel jegyezte be 1897. október 13-án naplójába: „Jankó nagy sikerét jelenti, hogy a fiatal Sireliust, az etn. múzeum asszisztensét kiküldik velem, további orosz tanulmányútjaira, hogy azon kitűnő módszert, melyet ő a tárgyi etnográfiaiban használ, tőle eltanulja és hazai etnográfiajában értékesítse. Szép elismerése az igazi érdemnek. Sajnos, ezt odahaza nem kapja meg” (Pósta–Banner 1963: 48).

Helsinkiben a magyar kutatók egyet-mást megtudtak Zichy előző útjainak értékeléséről is. Jankó a következőket jegyezte be naplójába az 1897. október 12-i eseményeket

összefoglalva: „Setälä egy levelet kapott Szt-Pétervárról... melyet discretio mellett megmutatott Póstának;... a Zichy-féle munka egy czári ukázzal kiadatott a pétervári tudományos akademiának, hogy az annak tudományos értékéről véleményt mondjon, a vélemény így hangzott, az első elért historico-ethnographiai bevezetés gyenge dilettáns dolog s a különben tiszteletre méltó maecenás azon kifejezésért »Hunfalvy fatalis finn-ugor elmélete«, megérdemelné, hogy elpáholják (gerüffelt); az archaeologiai rész becses anyag, de a magyarok eredetére vonatkozólag egy árva szót sem tartalmaz” (Jankó–Kodolányi 1993: 22).

Családjával együtt Jankó János 1897. október 30-án megérkezett Pétervárra, itt élvezhette a helyi tudományos körök támogatását: „A pétervári tud. akadémia a belügyminister útján czári ukázt szerzett számomra, mely az utazásban végtelen könnyítéseket biztosít; ennek fejében a pétervári tud. Akadémia csak azt kérte tőlem, hogy utazásomról az akademiának jelentést adjak be, hogy eredményeimet az orosz akadémia is értékesíthesse a további tudományos munkálkodásban; ez annál jobban esett, mert a magyar tudományos akadémia, melyet talán közelebről is érdekel a dolog, nemcsak mereven begombolkozott, hanem egyik folyóiratában a gróf nagy vállalatát ostorozza s már előre hangulatot kelt az expeditio eredményei ellen” (Jankó–Kodolányi 2000: 29).

V. V. Radlov orosz tudós lehetővé tette Jankó számára, hogy akadálytalanul dolgozhasson — még az ünnepek alatt is — a Néprajzi Múzeumban (Balassa 1975: 130). Lippich Elekhez írt 1897. november 20-i keltezésű levelében már ekkor panaszolta, hogy szűkösen élnek, hiszen a gróf nagyon fukarkodott, nem adott elegendő pénzt rajzoltatásra könyvekre, fordításra, eszközökre; így saját pénzükből kénytelenek ezeket a kiadásokat pótolni (Jankó–Kodolányi 1993: 165).

Ezalatt az itthon Komáromban katonáskodó Pápay az *Egyetértés* című lap november 4-i számából ismerte meg a kutatóút programját. Ez derül ki Bátky Zsigmondnak (1897. november 10-én) írt leveléből. Arról is beszámolt, hogy várta a gróf levelét, de „*Úgy látszik, ő Excellentiája most igen el van foglalva, most nem ír, az úti programról se tudósított még*” (R 1670/VII). Majd így folytatta: „*Igaz ugyan, hogy erről már beszéltem vele (személyesen is) még Bpsten létem alkalmával, de akkor még szó se volt arról, hogy az expediciót május elseje előtt megindítja. Nem tudom, hogyan gondolta rá magát. Rengeteg út van előttünk, hogy hogyan tudjuk bevégezni, azt csak a jó Isten tudja. Csak úgy ne járjunk, mint aki sokat markol. – Ugyancsak szerettem volna néhány hónapot Oroszországban tölteni, mert erre nagy szükségem is volna, de másként határoztak*” (uo). A gróf meg éppen Pápay híradására várt, amint ez olvasható

november 28-án kelt leveléből: „már azt hittem, hogy hír nélkül utazik el!” Tanácsokat ad a pétervári kapcsolatokat illetően. (R 1670/VII). Néhány hét múlva Pápay végre útra kelhetett. Zichy Jenő 1897. december 14-én ajánlólevelet írt a szentpétervári követségi titkárnak címezve: „Kedves Barátom! E sorok átadója Pápay József philologus, akiről már több ízben szólottam is, ajánlom ötöt kegyes pártfogásodba, ha már a többiek Pétervárról tovább utaztak volna. Pápay is elkísér siberiai, chinai utamon” (R 1670/VII). Zichy tehát úgy tervezte, hogy a kutatócsoport tagjaival mindvégig együtt utazik. Azért maradhatott a levél Pápay birtokában s így egyúttal a hagyatékban, mert nem volt arra szükség, hogy átadja, hiszen társai még ott tartózkodtak Szentpétervárott.

Wlassics kultuszminiszter kívánságára a 4. tudományos munkatárs Csiki Ernő zoológus volt. A csapathoz tartozott még Roslapil Károly erdész, Lehóczky András állattani reparátor, valamint a gróf lovásza és inasa, továbbá egy ifjú arisztokrata, báró Bánhidly (akinek a keresztnévét nem tudjuk, kiléte nem deríthető ki, vö. Jankó–Kodolányi 2000: 365). Zichy Jenővel együtt összesen tízen tartoztak az expedícióba.

Míg a kutatók Finnországban és Oroszországban előtanulmányokat végeztek, addig Zichy Jenő idehaza az expedíció részletes tervének kidolgozásán munkálkodott. 1897 karácsonyára elkészült *A magyar faj vándorlása* című műve, amelyet az országgyűlésnek ajánlott. A munkában Bastian berlini tudós nyilatkozataira hivatkozott, ezeket vallotta magáénak is. Adolf Bastian (1826–1905) kalandos élete során szinte bejárta az egész világot, és gazdag néprajzi gyűjtést végzett. 1886-tól a berlini néprajzi múzeum igazgatója lett (Bátky 1905b: 145–149). Elismert néprajzkutató volt tehát, de valószínűleg nem az őstörténeti kérdések legkiválóbb szakembere. Bastian és az ő nyomán Zichy azt állította, hogy a magyar törzs a kínai birodalom északi részéről indult, finn, turk és egyéb törzsek olvadtak bele. A hun-magyar törzsek maradványait egyrészt a baskírság területén, másrészt a Kaukázusban kell keresnünk (Zichy 1897: 12, 26, 34). Ez a romantikus elképzelés valószínűleg sok hazánkfiában kedvező visszhangra talált.

Lampérth Géza 1897. december 31-én Pápayhoz írt levelében arról tudósít, hogy a különféle napilapok, újságok éles bírálata annyira elkeserítette a grófot, „hogy el akarta ejteni az egész utat” (R 1670/III). (Lampérth Géza [1873–1934] költő, író, a budapesti egyetemen jogot végzett, 1898 és 1922 között az Országos Levéltárban dolgozott. Ismeretsége Pápayval valószínűleg még a pápai diákévekből származott.)

Pápay egyik leghűségesebb levelezőpartnere, Bátky Zsigmond is értesítette barátját 1897 decemberében arról, hogy a gróf elbúcsúzott a képviselőktől. (R 1670/I). A levélben Bátky néhány újságkivágást is küldött, hiszen a *Pesti Hírlap* rendszeresen beszámolt Zichy Jenő tevékenységéről, az expedíció előkészületeiről ill. lefolyásáról. Az 1898. január 8-i számban ezt olvashatjuk: „Zichy Jenő gróf néhány nap múlva indul harmadik ázsiai expedíciójára, a magyarok őshazájának kimutatása végett. E harmadik útjának megkezdése előtt egy fényes kiállítású könyvben számol be eddigi két útjának eredményéről és ismerteti harmadik expedíciójának tervét” (N. 1898a: 9). A búcsúlevelet is közli a napilap: „Mindenekelőtte harmadszor elindulnék ezen, a magyar faj eredetét kutató tanulmányutamra, engedjék meg, hogy önöknek az eddigi eredményekről... egy kis jelentéssel szolgálhassak!” (uo). Ezekkel a szavakkal ajánlja képviselőtársai figyelmébe az első két expedíció eredményét összegző könyvét. Majd így folytatta: „Önök ezen tömören összeállított adathalmazban a történeti kutatás és a helyi észleletek eredményét fogják nagyjában összefoglalva lelni, — kiegészítéseül a történeti kutforrásoknak, közlöm egyuttal azon typosok és törzsök reprodukcióit, amelyek magyar fajunkhoz legközelebb állanak” (uo). A következő helyszíneket jelölte meg tervezett útja főbb állomásaiként: Szibéria, Mandzsúria, Amur, Vladivosztok, Korea, Peking, Gobbi sivatag, Afganisztán, Kabul, Tibet, Pamir, Közép-Ázsia, Magyarország. (A dolog érdekessége, hogy az expedíció tagjai csak a hírlapokból vagy egyéb hírforrásokból szereztek tudomást arról, valójában milyen helyszíneket is fog érinteni kutatóútjuk. A terv aztán módosult: egyrészt Herman támadása, másrészt a későbbiekben a Jankóval és Póstával folytatott viták miatt. Ennek következtében később a gróf egyéni utakat is engedélyezett a kutatóknak.) Csinády Gerő (1963: 40–41) ezek alapján így értékelte Zichyt: „... nagyot akaró, eléggé meg nem fontolt, az alapos munkát nem ismerő, inkább feltűnésre vágyó főúrra ismerünk benne.”

1898. január 28-án Pétervárról tudósította Pápay az örömteli hírről barátját, Bátky Zsigmondot: „*Tegnap végre a program kérdése is eldőlt. A gróf írt Póstának, hogy tervezetét elfogadja, helyesli. Ebben a tervezetben az én osztálykajaim is szerepelnek «Ob és Irtis köz» néven*” (R 1670/VII). Ebben a levélben írta le Pápay a Jankó és Pósta között kialakuló ellenségeskedést. Az ifjú kutatónak arról is tudomása van, hogy Zichy válaszolt Hermannak a Budapesti Szemlében. A cikk kefelenyomatát magától a gróftól kapta meg Pápay.

Tehát az idehaza Zichy körül folyó vitákról a Pétervárott dolgozó magyar kutatók is értesültek. (Megjegyzem, hogy a későbbiekben Herman bírálata kedvezőtlenül hatott Jankó oroszországi gyűjtőmunkájára; Zichy nem volt hajlandó halásznai eszközökre pénzt áldozni [vö.

Jankó–Hála–Kodolányi 2001: 96]). Tudták, hogy Gyulai Pál is Herman bírálatával értett egyet. Zichy igyekezett valóban tömören és higgadtan válaszolni. Különösen sérelmesnek tartotta, hogy a *Budapesti Szemle* kritikát tartalmazó számai szerinte eljutottak az oroszországi egyetemi könyvtárakba is (Zichy 1898: 315). A cikkhez kapcsolódóan a lap szerkesztője szükségét érezte, hogy lábjegyzetben utaljon arra, az Akadémia soha nem foglalkozott egyetlen ülésén sem a gróf utazásával, viszont a kaszinói fölolvasásban Zichy támadta az Akadémiát, és ezt a lapok is közölték. (Zichy 1898: 317).

A választ viszontválasz követte, amelyben Herman Munkácsi bírálatára is hivatkozott: „Munkácsi Bernát épen az ő részét bírálta tüzetesen s arra a megállapodásra jutott, hogy a Bastian-Zichy hypothesis egy hajszálnyival erősséggel sem támogatható; hogy az az »alaptörzs«-féle deductio »délibábos képzelődés« s mint ethnologiai fogalom »merő absurdum« hogy végre a Kaukasz tanulmányozása »nem elsőrangú teendője östörténelmünknek«. A helyzet most az, hogy a gróf a Munkácsi bírálatára nem reagál” (Herman 1898: 456).

Családjával együtt Pósta február 5-én este indult Pétervárról Moszkvába (Posta–Banner 1962: 65). Másnap, február 6-án már meg is kezdte kutató munkáját a moszkvai Történelmi Múzeumban (uo. 66). Ugyanezen a napon a *Pesti Hírlap* arról tudósított, hogy Zichy a berlini kínai nagykövetségen tárgyalt, hogy tervezett kínai útja zavartalan legyen: „Zichy Jenő gróf ma érkezett haza Berlinből, hol ázsiai expedíciója érdekében tárgyalt az ottani chinai követségnél. Zichy gróf messzemenő előkészületeket tesz, hogy expedíciója Chinába is zavartalanul teljesíthesse tudományos kutatásait. A berlini tárgyalások ez irányban igen biztató eredménnyel fejeződtek be” (N. 1898b: 11).

Pósta leveleiben az *Archeológiai Értesítő* olvasóit tájékoztatta munkája körülményeiről. Tömör beszámolóiból kiérződik a körülményekkel való elégedetlenség: „Van még hat hetem Moszkva, Tver, Kiev, Teodosia és Kertschre. Épen elég arra, hogy az államsegélylyel szokásos úgynevezett tanulmány-futást megtegyem. Dolgozni? No azt komolyan senki sem hiheti, hogy lehet. A pétervári szakkörökről csak azt irhatom, hogy szivesek és kedvesek a végtelenségig. ...be is fejeztem azon előkészítő út tanulmányait, a melynek egy évig kellett volna tartani, tartott 7 hóig, a melynek jól felszereltnek kellett volna lenni s a melyben épen a felszerelés hiányzott, a melynek nyugodtnak kellett volna lenni stb.” (Pósta 1898: 74, 253). Míg az expedíció régésze Moszkvában munkálkodott, Jankóék Szmolenszkben voltak kénytelenek vesztegelni kisfiuk betegsége miatt (Pósta–Banner 1962: 72).

Az 1898. február 26-án írt levél szerint Bátkynak azt is sikerült megtudnia, hogy március 8-án készül indulni a gróf Magyarországról. Továbbá: „...a gróf alaposan el van keseredve, de az a haszna meglesz ennek a veszekedésnek, hogy az új expedíció másképen folyik le, mint az első, s nem kutyafuttában” (R 1670/I). A levélíró a következőképp figyelmeztette Pápayt: „Neked fő legyen az, hogy tarts ki a gróf mellett, s ne hagyd magad befonni. Hogy mit fogtok Tifliszben határozni, azt senki sem tudja, még ő maga sem. Most már nem beszél semmit se a nagyhangú programról” (uo).

Március 8-án arról adott hírt a *Pesti Hírlap*, hogy Zichy képviselőtársaitól „... egy évi szabadságot fog kérni, hogy a magyarok őshazáját kutató újabb expedícióját Közép-Ázsiába vezethesse” (N. 1898c: 7). A másnapi szám már konkrétabb célokat is megfogalmaz: „Zichy holnap a képviselőházhoz fog fordulni, hogy részére ázsiai kutatásainak folytatása céljából egy évi szabadságot engedélyezzen... azokat az okmányokat is fel kívánja kutatni, ... amelyeket a mongol csordákkal 1241-ben Magyarországra tört Batu khán magával vitt” (N. 1898d: 7). Március 10-én idézi a lap a grófnak a képviselőtársakhoz intézett beszédét, amelyben egyik fő céljaként a „hun maradékoknak felkeresését” (N. 1898e: 8). említi meg. A *Pesti Hírlap* tudósítása szerint Zichy március 13-án indult útnak. A kormány díszes szalonkocsit bocsátott rendelkezésére, és a Nemzeti Múzeum három tisztviselője is vele tartott (N. 1898f: 7). A március 15-i számból megtudhatta az olvasó, hogy „A Slovo Polskie szerkesztősége Zichy Jenő tiszteletére lakomát rendezett, amelyben a lemergi tudományos körök és a sajtó képviselői vettek részt” (N: 1898g: 10). Március 18-án érkezett Pósta Ogyesszába, ahol már Jankó és Zichy vártak rá (Pósta–Banner 1962: 73). Még március 18-án nagy megvendégelésben volt része a társaságnak egy ott élő magyarnál, Décsy Mórnál. A házigazda érdekes információkat közölt Jankóval és Póstával. Erről Pósta naplóbejegyzése révén van tudomásunk: „Felolvasott [ti. Décsy] egy levelet, melyben egy német szakember kegyetlenül elítéli a munkáját és csúnya naivitásoknak mondja... Figyelmeztet Décsy, hogy ezúttal a fiaskó nem pusztán Zichyé, de a magyar tudományosságé lesz, és ő Wlassichnak [az akkori kultuszminiszternek] megmondta, hogy ne támogassák Zichyt... Mi keményen el vagyunk tökélve..., hogy magunkat tőle függetlenül tévessünk valami okosat” (Pósta–Banner 1962: 75).

Pápay március 20-án találkozott társaival Ogyesszában. Több kellemetlensége is volt az úton, a postakocsin felejtette télikabátját, takaróját és jegyzeteinek egy részét. Másnap a három magyar tudós (Jankó, Pósta és Pápay) az expedíció további tervéről tanácskozott. Egyrészt arról akarták meggyőzni a grófot, hogy az általa tervezett program megvalósítása időbeli képtelenség,

másrészt kutatásaikhoz, gyűjtéseikhez elegendő pénzt akartak Zichytől kérni. Kiderült, hogy Pápaynak elfogyott a pénze. Pósta és Jankó emiatt későbbre halasztották tervezett indulásukat és kíségtették útítársukat, amíg Zichytől támogatást nem kaptak (Pósta 1962: 83). Ezt így örökítette meg Pápay naplójában március 21-én: „Közöltem társaimmal megdöbbenő anyagi helyzetemet. Ők is sokat ógtak-mógtak rajta, végre készséggel följánlották a rendelkezésükre álló összeget (350 r.), így mégis megérkezhetünk Tifliszbe” (R 1673/VI). Pápay kiszolgáltatott helyzete Jankónak csipkelődésre adott alkalmat. Erről így írt Pósta: „Mióta a szegény ember reánk szorult, örökösen piszkálja [ti. Jankó Pápayt], s én nem tehetek róla, de nekem ez gyöngédtelenségnek látszik, s kénytelen vagyok védelembe venni Pápayt, kitévén magam annak, hogy köztünk komplottot tételezzen fel” (Pósta–Banner 1962: 97).

A *Pesti Hírlap* március 25-i száma arról tudósít, hogy Odesszában „most lelkesen ünneplik az odaérkezett őshaza-kutatókat” (N. 1898h: 7). Jankó 1898. március 30-án elkeseredetten írta a miniszternek szánt Jelentésében: „Odessai találkozásunk alkalmával meggyőződtem arról is, ... hogy a gróf egészen más programot csinált otthon, mint a minővel 8 ½ hó előtt útnak bocsátott, hogy a gróf új programjára mi semmiképen nem vagyunk elkészülve s végül meggyőződtem arról is, hogy a gróf útja oly elsőrendű és kitünően ismert országutakon fog végighaladni, hogy a tudományos munkálkodásról, a nyolcz hónap alatt előkészített tanulmányok rendszeres helyszíni folytatásáról szó sem lehet. A gróf úr által eddig jelzett program szerint az ő útja nem más, mint egy gazdag főúr igen gyors kéjutazása” (Jankó–Kodolányi 2000: 33–34).

1898. március 31-én már az expedíció valamennyi tagja Tbilisziben volt, hogy megbeszélést tartsanak vezetőjükkel. Pósta és Jankó ismertették gyűjtőmunkájuk addigi eredményeit. A gróf elismeréssel fogadta a beszámolókat. Ezután Pósta adta elő mindhárom magyar kutató programját. A Pápayval kapcsolatos tervezetet így örökítette meg naplójában: „A nyelvész feladata a legjobban restringálandó. Tanulmányainál fogva finn-úgor nyelvész, neki tehát ez útnak másutt eredményes munkát nem lehet végezni, mint az osztyákoknál; annak tehát rögtön indulni kell Kazányba, hogy ott Szmirnóvtól, a híres osztyák kutatótól útbaigazításokat kérjen, s aztán egyenesen Szurgutba utazzon, hogy ott dolgát nyugodtan végezvén, hozzánk Irkuckban csatlakozhasson” (Pósta–Banner 1962: 108–109). Ezután került sor az útiterve közös megbeszélésére. Zichy útiterve azonban alaposan megkurtította volna a kutatóhelyeken való tartózkodási időt. Erre Pósta így reagált: „Rögtön megjegyeztem, hogy ilyen időzsugorítás mellett még a gyűjteményeket sem lehet feldolgozni” (Pósta–Banner 1962: 109). Természetesen tudta, hogy Zichy az expedícióval Kínába is el akart jutni, s egy éven belül be is akarta fejezni az egész

utat; ezért rövidítette volna meg az Oroszországban töltendő időt. Pósta a tárgyalásoknak ezen a pontján fontos érvek bejelentésére készült: „... most érkezett az ideje, hogy lebeszéljem a kínai kalandról, vagy arra vegyem rá, hogy... menjen oda maga Bánhidyval, bennünket pedig engedjen a Bajkálig, meg északnyugati Mongóliában és visszafelé nyugodtan dolgozni” (uo). A megbeszéléseket azonban egy váratlan látogató félbeszakította. Az 1898. április 2-án történt találkozó eredményéről Pápay látszólag elégedetten számolt be levelében menyasszonyának, Szarka Antóniának is: „*A gróf nagyon szívesen fogadott bennünket. Tegnap egy pillanatig se hagyott magunkra, mindig velünk volt. Délután volt a konferenciánk is. Bemutattuk a grófnak előmunkálatainkat, nagyon meg volt elégedve az eredménnyel — s mindenben igazat adott nekünk és szó nélkül elfogadta a mi programunkat*” (R 1670/VII). Pápay visszaemlékezéséből az derül ki, mintha már ekkor eldőlt volna az osztják út sorsa: „...én az osztják területet jelöltem ki olyannak, hol nyelvészeti tekintetben eredményes kutatást lehet végezni. Ezt az állításomat azzal okoltam meg, hogy a finn-ugor nyelvek közül épen az osztják nyelvterület az, mely legkevésbé van kiaknázva a tudomány számára, már pedig az a kevés anyag is, melylyel eddig rendelkezünk, nyelvünkre nézve nagy fontosságúnak látszik. Előterjesztésemet a gróf úr helyesléssel fogadta, s az osztják földi tanulmányutam belekerült az expeditio programjába” (Pápay 1905: 356).

A következő napokban Zichyvel együtt a Cicianov hercegeket látogatták meg, akiket a gróf vélt közös őseik leszármazottainak tartott. „Ma már kétségtelennek látszik, hogy a hiú és őseire igen büszke főúr valóban helytelen nyomon járt; a tudományos célt olykor összekeverte saját családtörténeti szempontjaival, sőt nem egyszer annak alárendelte” — vélekedik Csinády Gerő (1963: 38). Pósta is keserűen jegyezte be naplójába: „...unom az egész dolgot. Az igaz, hogy hallatlan céltalan az egész. Szakomnak semmi haszna belőle” (Pósta–Banner 1962: 116). Pápay is hasonló gondolatokat fogalmazott meg április 9-én: „*A türelmem már fogytán van, unom ezt a komédiát...*” (R 1673/I). Pósta csak április 6-án tudott előhozakodni ismét azzal, hogy a gróf Bánhidy kíséretében menjen Kínába, a többiek hadd végezzék saját munkájukat. Zichy egyelőre nem válaszolt a javaslatra (Pósta–Banner 1962: 122). Négy nap múlva azonban már mindannyiuk pénze elfogyott, így nem lehetett tovább halogatni a Zichyvel való tárgyalást. Pósta így örököltette meg gondolatait naplójában: „... szörnyen elkésérített az egész helyzet. Dolgoznom kell három ember helyett, a tudományos célt absolute elejtettnek kell látnom és még antisambirozzak is mint egy koldús, azért, amit megeszem!” (Pósta–Banner 1962: 127). A kéréseket írásban fogalmazták meg, és ezeket, valamint Zichy válaszait Roslapil és Bánhidy közvetítette. A

követelések megfogalmazásában a legfőbb szerepet Pósta játszotta, ő diktált Jankónak. Zichy először mereven elzárkózott attól, hogy pénzt adjon, hiszen a szerződés alapján az expedíció csak május elsején veszi kezdetét, egyébként is ő majd fizet mindent. „Minden garas nélkül teljesen a gróf szeszélyének kitéve; lehetetlen volt a lealázó feltételeket elfogadnunk” — összegezte Pósta naplójában (uo). Az utolsó levélben Pósta és Jankó kijelentette, hogy a feltételek számukra elfogadhatatlanok, ezért ők másnap hazautaznak. Majd így folytatták: „Pápayra nézve mi megmondtuk neki, hogy annak az osztyákokhoz kell rögtön menni és semmi szükség, hogy Ogyesszából Tifliszbe jöjjön, s elköltjön erre 100 rubelt, és Tifliszben lődörögjön, Goriban várat nézzen, Aténiben vadásszon, s erre elköltse a másik 100 rubelt. Adja ki neki három hónapra a járandóságát,... s eressze rögtön az osztyákokhoz; ott hasznos dolgot fog legalább csinálni” (Pósta–Banner 1962: 128). A levél eredményeként Pápay 1000 rubelt kapott, s Bánhidyvel azt üzentte a gróf, hogy még aznap induljon az osztyákokhoz. „Z. J. gr., aki az akadémia által megállapított vogul–osztyák–magyar nyelvrokonságot nemcsak tagadta, de könyvében kifejtett teóriája szerint annak leghevesebb ellensége volt, ez a Z. J. gr. most ugyanerre a célra 1000 rubelt áldozott” — foglalta össze Jankó (Jankó–Kodolányi 2000: 64). Pápay (1898. április 11-i) naplóbejegyzéséből is az derül ki, hogy őt nem vonták be a Zichyvel folytatott megbeszélésekbe, bár társai az ő érdekeiért is kiálltak: „*Javában munkálkodtam, midőn egyszer csak betoppant hozzám Bánhidy 1000 rubellel és egy ajánló levéllel — menjek rögtön az Ob és Irtis mellékére. Elképedtem, hogyan lehetséges ilyen egyszerre... én megyek, jóformán még azt se tudom, hogy hová*” (R 1673/I). Úgy tűnik, Pápay a váratlan lehetőségtől kissé megrémült, ezt régész társa így jegyezte le: „P. sötéten nézett... Tegnap még azt beszélte, hogy az osztyák kérdés beható tanulmányozása nélkül haza nem megy, s ha a gróffal ezt meg nem teheti, eladja mindenét s abból is megcsinálja; kér az Akadémiától stb. stb. Most kicsinálom neki a dolgot, s úgy látom, szörnyen megszeppent, hogy tette került a dolog” (Pósta–Banner 1962: 130). Bár Póstának és Jankónak kétségkívül szerepe volt az osztyák út kiharcolásában, de azért Pápay sem maradt tétlen, hiszen már elutazása előtt igyekezett megnyerni magának a grófot. Erről Bátky Zsigmondnak (1897. március 8-án) írt levelében be is számolt (l. előbb). Majd (1899. január 31-én Obdorszkból Szarka Antóniának írt levelében) így összegezte a történeteket: „*a gróffal is élére állítottam a dolgot: vagy — vagy... Eleinte haragudott is rám makacsságomért, majd midőn meggyőztem őt céloim, törekvésem helyes voltáról, készségesen elfogadta minden tervemet*” (R 1670/ VII).

Jankó és Pósta továbbra is elégedetlenek voltak Zichy válaszával, és sértőnek érezték a válaszlevél hangnemét is. Pósta el is kezdett pakolni a hazautazáshoz. Végül is Zichy hajlandó

volt engedményekre, ígéretet tett havi 300–300 rubel fizetésére. Pósta a következő tanulságot vonta le a történetekből: „Ha mi expedíciónkban tényleg valamelyes komoly munkát akarunk végezni, az pénzt fog igényelni. Zichy pénzt nem fog adni, ha csak nem oly keserves veszekedések árán, mint a mai volt. E veszekedések bennünket mód felett felizgatnak, csaknem beteggé tesznek, s mert a módfeletti munka úgylis idegesekké tett bennünket, senki sem garantálhatja, hogy egy ily veszekedés nem fog-e skandalummal végződni. Ha hazamegyünk Zichy nélkül, az is skandalum, s ezt ki kell kerülni. Nem marad más hátra, mint menni vele, csinálni annyit, amennyit lehet, de minden proposíciótól és pénzkéréstől óvakodni kell” (Pósta–Banner 1962: 130–131).

Pápaynak társai közreműködésével tehát sikerült meggyőznie a gróft az osztják kutatások szükségességéről annak ellenére, hogy Zichy korábban egészen más nézeteket vallott. Erről a következőképp vélekedik a későbbi tanítvány, Fazekas Jenő: „az a feladat, amit a Zichy-expedíció keretében Pápay József magára vállalt, jobban mondva: kiharcolt magának — nem volt kisszerű és közönséges vállalkozás sem egyéni, sem tudományos szempontból. Már maga az a tény is, hogy a tudományos céljaiban eléggé határozatlan, tagjaiban széthúzó és épen ellentétes szándékkal, a török–tatár–baskír vonatkozások kimutatásának szándékával összehozott Zichy-expedíció keretében Pápay az osztják terület felkutatását harcolta ki magának, mint főfeladatot, — őt a finnugor nyelvrokonsági eszme bátor és tántoríthatatlan harcosává avatja” (Fazekas 1934: VIII).

Április 12-én Pápay így emlékezett vissza az aznapi eseményekre: „*Megüzentem a grófnak, hogy elfogadja-e az elbúcsúzásom. Ő magához kéretett. Az ebédlőben levelet írt — elég nyugodtan köszöntöttük egymást, de úgy látszik, hogy még mindig bántja a tegnapi vihar, mert a végén majdnem összevesztünk az útirány miatt. Röviden bucsúztunk*” (R 1673/I). Jankó ezt jegyezte be ezen a napon naplójába: „Pápay József ma reggel az osztjákokhoz utazott. Ennél fontosabb dolog ebben az expeditioban alig történhetik már” (Jankó–Kodolányi 2000: 35). Pápay azonban először a csuvasokhoz indult, útjának első állomása Kazany volt. Ide érkezett Pósta Béla (pontosabb dátum nélküli) levele, amelyben titokzatosan ezt írja: „az állapotok még mindig egyformán szomorúak” R 1670/IV). Csak sejthetjük, hogy egyrészt a Jankóra, másrészt a viszály következtében a Zichyhez való viszonyra utal. Biztosítja társát, hogy érdekeit nem téveszti szem elől, és mindenképp értesíti, „hogy mihez tartsa magát” (uo).

Jankó 1898. április 14-én naplójában rögzítette egy orosz tudós, Radde (biológus, földrajzkutató, tbiliszi múzeumigazgató) véleményét: „Búcsúzni voltunk az öreg Raddenál...

Radde nagyon tisztában van azzal, hogy amit a gróf a magyarságról beszél, tiszta éretlen dilettans fantazmagoria, tudja jól, hogy abban az irányban eredményről szó sem lehet, s tudja azt is, hogy minket ezért az eredménytelenségért a legkisebb felelősség sem terhelhet” (Jankó–Kodolányi 2000: 37). Továbbra is sor került heves szóváltásokra Jankó és Zichy között, ezeket naplójában is gyakran leírta a néprajzkutató (Jankó–Kodolányi 2000: 42–43). Nem csoda, ha éppen Jankóval volt a legtöbb összetűzése Zichynek, hiszen kortársai is hirtelen haragú, indulatos természetűnek ismerték meg a tudóst: „Lobbanékony természete nem egyszer ellentétbe hozta Jankót tanáraival s elismert szaktudósokkal, kik nem mind bírták Jankót megérteni, mert komoly törekvését s nagy ambícióját stréberkedésnek tekintették s kik nem mindig látták szívesen, hogy a fiatal ember igazának tudatában a tekintélylyel szemben is tudta és merete megvédeni álláspontját” (Thirring 1903: 168).

Jankó Szaratovban 1898. május 7-én vetette papírra gondolatait, amelyeket eredetileg a miniszternek szánt jelentésként. Ezt azonban végül nem küldte el. Itt leírja, hogy Póstával együtt kérlelhetetlen kritikával bebizonyították Zichynek, a rokonoknak vélt Cicianov hercegek tulajdonképp elgrúzosodott örmények, és Uplisz-Zikhé sem lehet Attila utódainak vára, ahogy a gróf állítja. Ezekkel az állításokkal Zichy már nem hozakodott elő többet, de bosszút állt: a kutatásra szánt időt megnyirbálta vagy egyszerűen nem engedte az expedíció tagjait a szükségesnek tartott vidéki kutatóhelyekre, nem adott elegendő pénzt az ellátásukra. „... a gróf úr máris határozott, úgy az osztják, mint a baskir kérdésre vonatkozólag; az osztják atyafiság neki nem kell, elég ha Pápaynak megengedte, a baskirok miatt pedig ő nem ül 3 hónapig Ufában” — panasolja Jankó, aki szintén tervbe vette az osztjakok közti kutatómunkát (Jankó–Kodolányi 2000: 66).

Május 28-án megérkezett Kazanyba Zichy és Bánhidya, hátrahagyva Jankót és Póstát. Itt várt már rájuk néhány napja a csuvas földről visszaérkező Pápay, aki a következő sorokat jegyezte be naplójába: „*A gróf velem akart bizalmasan beszélgetni. Rövid idő alatt igen sokat megtudtam. Szamarában összevesztek, majdnem párbaj lett a vége, most már szent a béke, de úgy látom, hogy ez csak ideig-óráig tart. A gróf nagyon haragszik rájuk; önzéssel, kapzsisággal vádolja őket. Minuszinszkból csak maga megy tovább, Jankót és Póstát hazabocsátja, ők különben se akarnak vele menni*” (R 1673/III). A május 29-i eseményeket pedig így örökíti meg Pápay naplója: „*A gróf ezúttal is sokat volt velem. Elmondtam neki egyet-mást a csuvas kirándulásról, igen nagy érdeklődéssel, szinte lelkesedéssel hallgatta, ekkor már biztosra vehettem, hogy a jövőre vonatkozó terveimet is helyeselni fogja*” (uo). Úgy tűnik tehát, hogy

Zichy leginkább Pápayt fogadta bizalmába és rokonszenvével tüntette ki, hiszen a fiatal nyelvész távol tartotta magát a nyílt vitáktól, összetűzésektől, s arra is különösen ügyelt, hogy nehogy ellenséges viszonyba kerüljön bárkivel. Ez néha nem sikerült, elsősorban a lobbanékony Jankó miatt, akivel épp ezen a napon majdnem összekaptak Gyulai Pálra tett megjegyzései miatt (R 1673/III).

Május 30-án a következő sorokat jegyezte le Pápay naplójába: *„Vacsora után a grófnak tüzetesen elmondtam a jövőre vonatkozó terveimet, a legnagyobb érdeklődéssel hallgatta, és a késő éjfélig tartó konferencia eredménye az lett, hogy mehetek az osztjákokhoz”* (R 1673/III). A következő napra (május 31-re) vonatkozó naplóbejegyzései azt bizonyítják, Pápay úgy érezte, eddig társai (Jankó és Pósta) egyedül a maguk sikerének látták az osztják út engedélyezését, és ebben igyekezett őket felülmúlni: *„A gróffal együtt elmentem a Volga–Káma bankhivatalba és fölveltünk 4500 rubelt. Ebből 3000 rubelt átadott nekem Jankó és Pósta részére, nekem pedig 1200 rubelt adott az osztják–baskir–csuvas expedícióra — ezt magam határoztam meg... Persze megint ők [Jankó és Pósta] akartak elküldeni az osztjákokhoz, mint Tifliszben; erről még a miniszternek is írtak jelentést. — Most nem sikerült, pedig ugyancsak a lelkemre kötötték ám, hogy elseje előtt ne szóljak a grófnak”* (R 1673/III).

Pápay 1898. május 31-én vett búcsút a gróftól Kazanyban. Szarka Antóniához írt leveléből kitűnik, hogy teljes mértékben élvezte Zichy szimpátiáját: *„A gróf a legnagyobb érdeklődéssel fogadta előterjesztésemet, láttam, észrevettem arcán a lelkesedést... Bizony jobban szerette volna, ha elmehettem volna vele együtt egészen Chináig, mert ragaszkodik hozzám, bízik bennem... Bizony okos móddal az expedíciónak több sikert biztosíthattunk volna, de az örökös viszálykodás nagyon megrontotta azt!*

Ime most oda tereltem a dolgot, hogy tulajdonképpen azt a célt szolgáljuk, a mely ellen indult meg ez az expedíció. Ma már a gróf előtt nem szükséges titkolóznom, nyíltan beszélhetek vele az osztjákokról, pedig az előtt nagy ellenségük volt. Megismertettem vele az igazságot, el is hitte azt.

Elképzelem, hogy mint hüledeznek ellenségei, midőn meghallják, pedig hamar megtudják, a változást és örülnek rajta az én jó embereim, mert hiszen ezt előre megjósolták. Megtörténhetik, hogy az én grófom levelet vált Gyulai Pállal, az én áldott jó mesteremmel, pedig régen ellenségek voltak... A gróf a társaimmal — kivált Jankóval feszült viszonyban van” (R 1670/VII). Permből örömmel újságolta 1898. június 7-én: *„A gróf... szabad kezet adott: mehetek*

az osztjásokhoz. *Másfél hét múlva már ott is lehetek köztük*” (R 1670/VII). Pápay tehát az expedíciótól különválva az osztjások földjére indul. Jankónak hosszabb küzdelmet kellett megvívnia a gróffal, hogy valamely támogatást nyerjen osztják kutatóútjára. „Pápay nyelvész az osztják kérdésre eddig kapott 1000 rúbelhez még 1200 rúbelt kapott az osztják, baskir és csuvas nyelvek tanulmányozására, mely őt 1899. febr.-ig fogja foglalkoztatni; Pápay a mai napon már el is indult az osztjások közé. Pósta kapott 1500 rúbelt azzal, hogy kísérije a grófot Minuszinszkig, az addig útban eső múzeumok archeol. anyagából tanulmányozza a magyar érdekieket s onnan térjen haza Budapestre; ő ezek szerint már szept.-ben otthon lesz. Végül én kaptam 1500 rúbelt teljesen azonos feltételek mellett, mint Pósta, szabadságomra hagyatván, hogy a gróf úrtól elválva mily program szerint haladok tovább. Ezekkel szemben a gróf június 1-től a havi 300 rúbelt mindhármunktól megvonta s költségeink fedezését a fent jelzett összegekre utalta” – számolt be a miniszterhez címzett Jelentésében 1898. június 5-én (Jankó–Kodolányi 2000: 99). A továbbiakban még arról ír, hogy az osztják néprajzi gyűjtésre eddig nem kapott pénzt a gróftól, de reméli, még sikerül kikönyörögnie, s abban reménykedik, hogy a miniszter utólagos hozzájárulásával 500 rubel értékben vásárolhat a néprajzi osztály terhére. Úgy érzi, sikerült az expedíció tudományos jellegét megmenteni és továbbfejleszteni, és ez kizárólag az ő és Pósta érdeme. „... végtelen energiára, elszántságra, sok lemondásra, önmehtagadásra, mérséklésre volt szükségünk a gróf úr szeszélyei, pillanatnyi magábaszállásai, zaklatásai, olykor goromba sértegetései, óriási lelkesedése, célszerűtlen pazarlása és zsupori visszaesésével szemben, hogy ezt az eredményt kiküzdjük. E pillanatban, mikor a szerencsés megoldás létrejött, mindezt elfelejtem” (uo. 100). Lóczy Lajoshoz Kazanyból 1898. június 25-én írt levelében pedig így értékelte az elmúlt hónapok eseményeit: „... megkezdtem a küzdelmet, verekedtem a gróffal nap nap után de — győztem. Hogy ezekben a verekedésekben mennyi szemérmertlenség svihákság, mily határtalan tudatlanság, nagyúri gög volt a gróf részéről, s mennyi önuralom, önmegalázás, lemondás stb. jutott nekünk osztályrésről, azt nem részletezem, ma az ügy meg van mentve s ez a siker minden keserűséget elfeledtet velünk” (Jankó–Hála–Kodolányi 2001: 64). Majd így folytatta: „Zichy ez esetben okos dolgot csinált, eleget áldozott, eleget hallgatott reánk, az elismerést megérdemli; a tények megmutatták, hogy a kik vele bánni tudnak, komoly dolgot is megtudnak csinálni vele” (uo. 65).

Zichy és az expedíció többi tagja június 30-án érkezett meg Tobolszkba. Egyikük sem sejtette, hogy Pápay még mindig itt tartózkodik. „Mikor hazamentem, Pápaytól levél várt reám, melyben jelenti, hogy jún. 17-én este indul; ugyanakkor Roslapil jelentette, hogy Pápay úr a grófnál van. Pápay 3 hétig várt gőzhajóra, mely Berezovba vigye, holott már rég ott lehetne, ha

csolnakon megy! Élhetetlen fráter! Dühös voltam már s alig váltottam vele néhány szót” — vallja Jankó naplójában 1898. június 30-i dátummal (Jankó–Kodolányi 2000: 111). Pápay tehát ezen a napon teljesen váratlanul összefutott Tobolszkban az expedíció többi tagjával, hiszen csak este tudott elutazni a hajóval. A meglepő találkozást Szarka Antóniához írott levelében is megörökítette: „*A lépcsőn... szembejött velem a gróf. Erre a találkozásra igazán nem számítottam, hisz a program szerint nekik még Ufában kellene lenniük... A gróf a póstán értesült arról, hogy még itt vagyok — rögtön sietett hozzám. Hamarjában igen sokat megtudtam tőle. Pósta és Jankó engesztelhetetlen gyűlölettel tekintenek egymásra, még Kazánban összezördültek, azóta nem is beszélnek egymással... A gróf szintén haragszik Jankóra, teljesen tisztában van vele; belátta, hogy a világ legnagyobb önző emberével van dolga*” (R 1670/VII). Zichy beleegyezésével Jankó is különvált az expedíciótól, és az osztjások között folytatta néprajzi gyűjtőmunkáját (Kodolányi 1997: 52).

Simonyi Zsigmond 1898. július 10-én írta tanítványának a következő sorokat: „Igen örültem, hogy Zichy Jenő grófot oly hamar meg tudta nyerni tervének. Nyilván lelkeségével és céltudatosságával nyerte meg annyira a nemes gróf bizalmát. Ez kitűnik a grófnak hozzám intézett leveléből is, mert abban köszönetet mond, hogy olyan hazafias és értelmes nyelvészt ajánlottam neki. Remélem, azóta mindkettejüket utólérte a Nyelvőr júniusi száma, melyben kiadtam a grófnak örvendetes leveleit” (R 1670/V).

Pápay tehát elnyerte Zichy rokonszenvét s jóindulatát. Többek között ennek egyik bizonyítéka a következő levélrészlet Bátky Zsigmondtól (1898. nov. 11): „A Nyelvőr egyik számában — azt hiszem, a júniusiban — Simonyinak is küldött levelet, melyben mód felett agyondicsér s köszönetet mond neki, hogy téged ajánlott, mert veled s munkásságoddal a legteljesebb mértékben meg van elégedve” (R 1670/I). Valóban a teljes elismerés hangján szólnak Zichy május 31-i keltezésű Simonyihoz intézett sorai: „Nagyságod volt oly szíves expedíciómhoz Pápay József urat javaslatba hozni és ajánlani. Ezért jövök ma teljes elismerésemet és hálámat nyilvánítani. Pápay feladata megoldásában igen szépen és ügyesen, fáradhatatlan szorgalommal jár el. Most június közepétől november végéig az Ob és Irtis folyók között végez nyelvészeti tanulmányokat és kutatásokat... Célja az osztják nyelv és nyelvjárások tanulmányozása... Gyulai Pál is elutazásom előtti napon ajánlta nékem Pápayt; legyen szíves néki is ez iránti örömöm tolmácsa lenni, hogy Pápayban egy ilyen képzett szakerőt és ilyen lelkes hazafit ajánlt és nyertem így expedíciómra” (Zichy 1898: 283–284).

Zichy tevékenységéről, személyéről, valamint közvetve a magyar tudományos életről a finn Karjalainen nem vélekedett valami hízelgően. Úgy tartotta, szerencséje van Pápaynak, aki mégis önállóan dolgozhat. Hiszen a Zichy által szervezett körülmények (a gyors utazás, sok vendégeskedés, az előkelő szállodák) nem biztosítanak megfelelő feltételeket elmélyült nyelvészeti kutatásokra. Nyilvánvalóan állásfoglalása akkor született meg, amikor Tobolszkban összeismerkedett Pápayval, s az beszámolt neki az expedíció útvonaláról, terveiről, tevékenységéről: „Häneltä sain joitakuita tietoja Zichyn retkikunnasta, ja täytyy sanoa, että oli onni, että Pápay pääsi omin neuvoin työskentelemään. Mitä kielimies tekee tuolaisella retkellä: tänä päivänä ollaan gruusilaisten luona Kaukaasiassa, huomenna tšuvassien, ylihuomenna ehkä kiinalaisten luona. Joka paikassa viivytään muutamia päiviä, ehkä viikkokin, asutaan kaupungeissa hoteleissa, tänä iltana ollaan vieraisilla kuvernöörin, huomenna poliisimestarin luona” [Bizonyos értesülést szereztem tőle Zichy expedíciójáról, és meg kell mondanom, szerencse, hogy Pápaynak sikerült egyedül dolgoznia. Mit csinál egy nyelvész egy ilyesfajta úton: egyik nap vendégségben a grúzoknál a Kaukázusban, másnap a csuvasoknál, harmadnap talán a kínaiaknál. Minden helyen eltöltenek néhány napot, talán egy hetet is, városi szállodákban laknak, egyik este a gubernátornál, másnap a rendőrkapitánynál vendégeskednek] (Karjalainen–Krohn 1921: 30).

Karjalainen soraiból az is kiderül, hogy Pápay elismerően szólt a SUS (a Suomalais-Ugrilainen Seura, a finnugor kutatásokat célul kitűző finn tudományos társaság) tevékenységéről, s megfordult a fejében, talán a grófot is rá lehetne venni, hogy hasonló pénzalapot létesítsen a magyarországi finnugor nyelvészet javára. Karjalainen ránk nézve kissé szomorú következtetést vont le. Úgy vélte, a finnugor tudományban mindig is a szegény Finnországé lesz a vezető szerep, és nem a gazdag Magyarországé, ahol a politika áll az előtérben, és mindent az irányít: „Luulen, että Suomi, tuo pieni, köyhä maa, aina on oleva johtajana suomalais-ugrilaisessa tieteessä, eikä rikas Unkari” [Úgy vélem, hogy Finnországé, ezé a kicsi, szegény országé lesz mindig is a vezető szerep a finnugor tudományban, és nem a gazdag Magyarországé] (Karjalainen–Krohn 1921: 30).

Jankó véleménye szinte egybecseng az előbb leírtakkal. Elismeréssel nyilatkozik a finnek tevékenységéről, tudománypártolásáról. Megtudta, hogy Paasonen, Sirelius és Karjalainen is jelentős támogatást kapott a Finnugor Társaságtól. Majd így folytatja: „Ime így dolgoznak a finnek! Elszorul a szívem, hogy a mi magyar kultúránk oly messzi hátra van még. S mit segít itt a mi öröklődésünk. Mit végezhet Pápay 5–6 hó alatt ahoz képest, amit Karjalainen csinálhat 2 év

alatt a Setälä iskolájával! S amit én végezek az ethnografia terén, az csak a kezdete annak, amit itt végezni kellene nekünk s végezem arra való minden kilátás nélkül, hogy e munkákat utánam egyáltalában folytatni fogják-e magyar részről” (Jankó–Kodolányi 2000: 135). A továbbiakból azt is megtudhatjuk, hogy 1898. július 22-én Karjalainen Jankóval együtt indult az irtisi osztjások közé. Karjalainen öt nap múlva vett búcsút Jankótól, s indult vissza Demjanszkojéba. A finn nyelvész tehát a Zichy-expedícióból Pápayn kívül még Jankó Jánost ismerhette meg személyesen. Egy ideig együtt is utaztak Jankó kajütjén. Egy idő után azonban úgy érezte Karjalainen, hátránya származik a magyar tudós tevékenységéből. Tudniillik ő koponyák szerzése, antropológiai vizsgálatok céljából engedély és a helybeliek hozzájárulása nélkül is kiásta a régi osztják sírokat, valamint elvitte a bálványokat. Több helyen is gyilkos indulatok támadtak nyelvrokonainkban a szenvtelennek tűnő kutató ellen, és ez a többi tudós iránt is bizalmatlanságot gerjesztett. (Karjalainen–Krohn 1921: 88–89). Jankónak e módszerei miatt szinte menekülnie kellett az osztjások földjéről (Korompay 1953: 236). A magyar néprajztudós azonban ezt az eseményt mint hősi tettet adta elő 1899. március 9-én tartott beszámolójában a Magyar Földrajzi Társaság nyilvános ülésén: mivel az éjszakai sírásás életveszélyes volt, ezért leitatta a neheztelő papot, és sikerült elérnie az obi gőzhajót (Jankó 1899: 168).

1898. augusztus 18-án Irkutszkból írt a gróf Pápaynak. Egyrészt megígérte, hogy segít a katonai felmentés megszerzésében (hiszen Pápay csak 1899. április végéig kapott szabadságot), másrészt sajnálta, hogy a baskír út meghiúsulni látszik: „Pedig a Baskír kérdést fontosabbnak tartják Budapesten, mint az Északi-tenger mellett lakó osztjakokat. Olvassa el kérem a Nyelvőrben írt leveletem, iszen azt önnel való megbeszélésünk után írtam meg és csak is midőn ön azt elolvasta volt, küldtem el Simonyi urnak!... És mi készítette ... illy forma megváltoztatására a programnak!?” (R 1670/VII). Valóban, a már idézett Magyar Nyelvőr-beli levélben az áll, hogy Pápay „Visszatérő útjában az Ufai kormányzóságban, esetleg Orenburg környékén a baskirokat látogatja meg, ott is nyelvészeti anyagot gyűjt. Két-három hónapot azután még a csuvasoknak szentel” (Zichy 1898: 284). Obdorszkban némi megnyugvással vette tudomásul Pápay Zichy ígéretét, hogy hazaérvén „*fölmegy Bécsbe a Hadügyminisztériumba, az én katonaiügyemben*” — ezt Szarka Antóniához 1898. szept. 13-án írt leveléből tudhatjuk meg (R 1670/VII). A levélváltásról a grófnak írt jelentésében is utal: „*Nagyméltóságod leveléből kiérzik egy kissé a szemrehányás...*” (R 1686–1687 5). Majd Pápay a következőkben az osztják gyűjtés fontosságáról igyekezett meggyőzni a mecénást. Érvelését így fejezte be: „*Egy kis orosz–baskir szótár van a kezemben, megvallom, hiába keresek ebben ugor nyomokat — értem olyanokat,*

amelyekből azt a következtetést lehetne levonni, hogy a baskirok nyelve régente ugor volt... a szóegyeztetés (a magyar és a baskir nyelv szavai között) ugyanaz, ami bármely más török-tatár nyelvben is észlelhető... Ami az osztják kérdést illeti, ez mégis fontosabb a baskir kérdésnél, tekintettel arra, hogy a magyar és az osztják (vogul) nyelv édes testvérek? (uo. 10).

1898. szeptember 14-én (az orosz naptár szerint szeptember 2-án) Sirelius váratlanul összetalálkozott Narimban Jankóval. Mindkét tudós megörökítette naplójában az eseményt. A finn kutató kissé megbántottan írta le, hogy Jankó ígérete ellenére nem küldött leveleket neki. Sirelius a Zichy-expedícióról szerzett híreket is lejegyezte: „Am Morgen gegen 7 Uhr kommt von Norden her der Dampfer *Казанецъ* mit Dr. Jankó an Bord. Ein Glück, daß ich ihn treffe! Eine halbe Stunde später wäre ich zum Großen Jugan gefahren, wo er bereits geforscht hat. Jankó war auch die Demjanka und den Salim hinauf gefahren. Merkwürdig, daß er mir nichts von seiner Reise an den Ob berichtet hat, obwohl wir vereinbart hatten, uns gegenseitig zu schreiben und uns über unsere jeweiligen Vorhaben zu unterrichten. Ob dies nun Absicht war? So würde sich auch sein eigenartiges Schweigen erklären. Wir werden sehen. Von Einfluß war wohl auch die offensichtliche Uneinigkeit zwischen den Herren Ungarn. Aus der großen Expedition in die Mongolei ist nichts geworden. Pósta ist nach Ungarn zurückgekehrt. Pápay befindet sich in Obdorsk und nur Graf Ziczi verwirklichte seine Reise in die Mongolei” (Sirelius–Schellbach 1983: 154–155). Jankó a következőképp írta le az eseményeket: „14-én reggel Narümbe érkeztünk s fát vettünk fel; megtudtam, hogy Sirelius ott van, rögtön érte küldtem, el is jött Stenberggel, de mert a falu messzebb van, csak 10 perczünk maradt beszélgetésre. Egészségük jó, elvégezték a 2½ hó alatt a Vaszjugan halászatát, találtak csontos fahorgot és vejszét s novemberben haza mennek, most Szurgutba indulnak s onnan vagy a Nagy Jugánba vagy — tanácsomra — a Vákh-ba” (Jankó–Kodolányi 2000: 220). Sirelius megfogadta Jankó tanácsát, ezt bizonyítja naplóbejegyzése (uo. 155): „Ich änderte plötzlichs mein Reiseprogramm und beschloß, an den Vach zu fahren, wo ich ursprünglich ja hingewollt hatte, wovon mich aber praktische Schwierigkeiten abgebracht hatten.”

Jankó a miniszterhez címzett utolsó, Tomszkban, 1898. szeptember 20-án kelt beszámolójában — félretéve a rossz emlékeket — kevés támogatója közül a legfontosabbnak Zichy Jenőt tartotta: „Z. J. gróffal rendkívüli küzdelmeim voltak, ma belátom, hogy azokra nem szabad visszaemlékezni, hogy Z. J. g. óriási szolgálatot tett nekem és a hazai tudománynak, hogy mikor igazán szükségem volt rá, nem hagyott cserben s nagy lemondást magába rejtő

liberalismussal fogadta előterjesztésemet” (Jankó–Kodolányi 2000: 227). Néhány hét múlva, október 22-én érkezett vissza Jankó Budapestre.

Pápay ekkor még Szibériában tartózkodott, munkájának javarésze még hátra volt. 1898. december 21-én a következőkről tudósította Bátky Zsigmondot: „... *írtam a grófnak, abban a levelemben röviden számot adtam eddigi munkásságomról, nem tudom, meglesz-e velem elégedve. Írtam ott a baskirokról is, megokoltam azt a kijelentésem, hogy az osztják kérdés fontosabb még a baskiroknál is*” (R 1670/VII).

December 18-án érkezett meg kínai útjáról a gróf a Keleti pályaudvarra. „Nagy ovációban részesítették őt barátai, tisztelői s a különböző tudományos társaságok küldöttei” — értesülhetünk a *Földrajzi Közlemények* 26. kötetének híreiből (1898: 375–376). A Földrajzi Társaság elnöke, dr. Erdődi Béla is köszöntötte. Néhány hónappal később kelt elnöki jelentésében teljes elismeréssel ír az expedíció eredményességéről: „A múlt év egyik legjelentékenyebb földrajzi vállalkozása Zichy Jenő grófnak, társaságunk tiszteletbeli tagjának nevéhez fűződik... A magyarság őstörténetének kérdése adta a nemes gróf kezébe a vándorbotot, s terve minden részletének pontos betartásával sikerült is eredményeket, melyeket már előleges jelentés formájában ismerünk, elérnie” (Erdődi 1899: 69). Kissé eszményítve, túlidealizálva méltatja a szerző a gróf tevékenységét, ami természetesen adódhat abból, hogy ő csupán Zichy beszámolója alapján szerzett ismereteket, a belső ellentétekről mit sem tudhatott: „Nála a tudományok rajongó szeretetéből és tiszteletéből fakad, teljesen jól kiválasztott munkatársaira bízta, hogy feladatuk kereteit miképpen állapítsák meg s kutatásaikat hol és hogyan végezzék. A szakérdekek különbözők lévén, természetesen az útirányok is eltértek, az egyes szakok által kívánt idő is különbözött” (Erdődi 1899: 69). E cikkből értesülünk arról is — nyilván Zichy közlése lehetett az alapja —, hogy milyen feladat elvégzésében állapodott meg Pápay a gróffal: „Feladatául az osztják nyelv kikutatását, a Reguly-tól maradt osztják szövegek megoldását, egy csuvas–magyar és egy baskir–magyar szólajstrom összeállítását állapította meg” (Erdődi 1899: 70). Szinnyei a *Magyar írók élete és munkái* címet viselő művében (X/1905: 377) feltehetően Pápay személyes közlése alapján ezt írta: „Majd a kazáni kormányzóság csebokszári kerületében egy hónapig a csuvas nyelvet tanulmányozta, Zolotniczkij csuvas szótárát is átírta.” Valójában ez a munka a szótár — egyes részeiben — a szavak magyarra fordításának bejegyzését jelentette. Agyagási Klára (1997) a csuvas hagyaték átvizsgálása során a következő megállapításra jutott: „Pápay a csuvasok között elsősorban lexikai gyűjtést végzett, és ezt céltudatosan tette, hiszen munkáját későbbi etimológiai tervek motiválták. Kereste azokat a csuvas szavakat, amelyek magyar

megfelelői ócsuvas eredetűek, hogy összeállítsa a magyar nyelv őtörök jövevényszavainak korpuszát” (BiblPáp VII: 12).

Tehát az egész expedíció és a gróf is sokkal rokonszenvesebbé vált a nagyközönség előtt, mint induláskor volt. A tudós körök is többre értékelték a harmadik utat az előző kettőhöz képest, ennek egyik bizonyítéka, hogy Simonyi Zsigmondban fölvetődött az ötlet: Zichyt tiszteletbeli akadémiai taggá választják. Erről Pápayhoz intézett 1899. január 29-i leveléből értesülünk: „Zichy gróf megérkezésekor én is kivonultam a pályaudvarra, Beöthy Zsolt is ott volt s mások is. — A tavasszal ajánlani akarom a gróft az Akadémiában tiszteletbeli tagnak” (R 1670/V). Simonyi terveiről is ír. Reméli, hogy Pápay idejében megkapja a Reguly-gyűjtést, meg tudja őket fejteni, és „itthon a gróft rá kellene beszélni, hogy nyomtassa ki az egész Reguly-féle osztják gyűjteményt” (uo).

Pósta Béla 1899. január 6-án kelt levelében arról értesítette Pápayt, hogy a „kegyelmes úr”, azaz Zichy 500 rubelt adott a nyelvész számára. Azonban veszélyben van a kutatóút befejezése, ugyanis: „a gróf egyáltalán nem reményli, hogy önnek a katonaságnál halasztást szerezhet, bár ez ügyben mindent meg fog kísérteni” (R 1670/IV).

Simonyi január 29-én már az örömhírről tájékoztatta Pápayt: „meghosszabbították a katonai szabadságát. El kell tehát mennie a baskírokhoz” (R 1670/V). A „mester” tehát arra figyelmezteti volt tanítványát, hogy Zichynek tartozik annyival közbenjárásáért, hogy a kedvéért nem mond le a baskír tanulmányútról. Pápay megértette a célzást. Ezt bizonyítják február 27-én leendő feleségének írt sorai. Beszámolt arról, hogy bár értesítette a gróft meggyengült egészségi állapotáról, mégsem mondhat le a baskír útról, hiszen Zichy intézkedett az érdekében a hadügyminisztériumban, s az ő kedvéért el kell végeznie ott is a gyűjtőmunkát (R 1670/VII).

Zichy március 9-én tartotta beszámolóját a Földrajzi Társaságban. A gróf határozott föllépése, rendkívüli tekintélye, ismertsége föltételezésem szerint Pápay elismertségéhez is hozzájárult. Az *Ethnographia* (N. 1899: 166) így adta tudtul a beszámoló Pápayra vonatkozó részleteit: „dr. Pápai József fiatal nyelvészünk, ki az expeditiótól elvált s az osztjások közt maradt, utólag arról értesítette gróf Zichy Jenőt, hogy sikerült neki a Reguly-féle régi följegyzéseket megfejteni, és hogy maga is gyűjtött több ősrégi varázsigt, pogány dalt és hosszabb hőséneket. A díszes hallgatóság, melynek soraiban a magyar közélet számos kitűnősége volt jelen, az előadót zajos ovációban részesítette.” 1899. március 23-án Pápay Bátky Zsigmondtól kapott levelet, s ennek tartalmát kissé ironikusan így összegezte naplójában: „A gróf

megkapta »nagy leveletem«, mindenfelé eldicsekedett vele, jobban mondva azzal, hogy 500 rubelt küldött, és hogy kieszközölte a berukkolásom elhalasztását” (R 1673/VI).

Azonban Pápay egészségi állapota egyre romlott, és 1899 márciusában leveleiben már arról számolt be, hogy testi-lelki meggyötört állapota miatt kételkedik abban, hogy meg tudja valósítani a baskír utat. Esetleg 2–3 hónapot szánna erre a vállalkozásra, de augusztus végén vagy szeptember elején már szeretne mindenképp otthon lenni. Ez ügyben írt a grófnak is, s erről Bátynak is beszámolt egyik (1899. március 13-án kelt levelében (R 1670/I).

Itthon a tudományos közvélemény még mit sem tudott erről. A Földrajzi Társaság március 23-i közgyűlésén az elnök arról számolt be, hogy Pápay már februárban befejezte osztják tanulmányútját, s ez idő tájt már a baskírok közt dolgozik, és őszig be is fejezi ott tanulmányait (Erdődi 1899: 70). Március 25-én Pápay ezeket a sorokat írta Szarka Antóniának: „... *ha lehet, lerázom magamról a baskírokat. E tekintetben már néhány levelet menesztettem is Bpestre...*” (R 1670/VII).

Ugyanekkor, 1899 tavaszán a gróf beszámolót tartott a főrendiházban. Bátky 1899. ápr. 23-i levele szerint „elegáns publikum hallgatta Pósta és Jankó száraz jelentéseit” (R 1670/I). A tudományos eredmények mellett a gróf nyugodt, higgadt viselkedése is hozzájárulhatott ahhoz, hogy fölröppent a hír, miszerint az Akadémia tiszteletbeli tagjává kívánja választani Zichy Jenőt. E levélből az is kiderül, hogy a gróf nem küld több pénzt Pápay számára. Zichy „borzalmas dörgő hangon” olvasta fel, hogy Pápay megfejtette a Reguly szövegek egy részét. A gróf beszámolójában kiemelte, hogy a néprajz szempontjából két fontos feladata volt az expedíciónak: a magyar halászat eredetének és az osztják rokonságnak a kérdése (Zichy 1899: 22). Az expedíció eredményeként Jankó János 1899 folyamán megírta élete fő munkáját, *A magyar halászat eredetét*. Közötte és Herman Ottó között személyi jellegű elemeket is tartalmazó vita keveredett. Hermant a leíró néprajz mestereként, Jankót pedig az összehasonlító néprajz úttörőjeként tartja számon a tudomány. Jankó tevékenységének jelentőségével részletesen foglalkozott Korompay Bertalan: „Herman Ottó eredményeire támaszkodva emelkedett feljebb összehasonlító kutatóként *A magyar halászat eredete* című alapos és úttörő mű kidolgozásával” (Korompay 1989: 135). Kutatásainak alapelvét Jankó így összegezte: „Ha... az osztjákot ugy ismerem, mint a magyart és a finnt, az egész óriási finnugor... háromszögnek 3 sarkát ismerem, ez pedig typologiailag jelent annyit nekem, hogy a három csúcspont közt élő összes többi finnugor népek ethnographiájának finn-ugor (törzsökös) elemei (a tárgyi néprajziak) a három csúcsnép adta typologiai sorozatot valószínűleg csak benső részleteiben, de nem e sorozatok

véghatárainak kiljebb tolásában fogja gazdagítani” (Jankó–Kodolányi 2000: 240). Jelentősége a magyar néprajzban felbecsülhetetlen, de módszertani elvei nem állták ki az idő próbáját. „Jankó, mint minden úttörő, önkéntelenül túlbecsülte irányja: a finnugor összehasonlító irány teljesítőkéességét a néprajzban. Következtetései nem egyszer a kétszerkettő nagyon is egyszerű logikáján alapulnak. Ha egy halászati tárgy megvan az oroszoknál s a németeknél nincs, azonnal kész azt halászatunkban orosznak, ha a németeknél megvan, de az oroszoknál nincs, németnek minősíteni... Ugyanígy, ha az osztjákoknál vagy a finneknél megtalálható, nyomban hajlandó megkockáztatni a feltevést — ami persze sokszor lehet értékes munkahipotézis, de igen ritkán bizonyítható be — ugor, sőt finnugor eredetéről” (Korompay 1989: 156). Herman sikerekben mindig felülmúlta Jankót, de ez sohasem maradt adósa a terméketlen vitákban (uo. 136). Talán a legfájóbb bírálatot mégis U. T. Sireliustól kapta Jankó János 1900-ban. A tanítvány ugyanis sokban eltérő véleményre jutott, mint mestere. Indíttatást azonban Jankótól kapott, s ezt sohasem tagadta meg (Korompay 1989: 157–158).

A kezdetben a török–tátár rokonságért lelkesedő Zichyt — úgy tűnik — teljesen sikerült meggyőznie Pápaynak. Erről vall a beszámoló következő mondata: „A magyar összehasonlító nyelvtudomány pontosan megállapította, hogy a magyar nyelv finn-ugor eredetű, még pedig az osztják és vogul nyelveknek legközelebbi rokona” (Zichy 1899: 23). „... minthogy Reguly és Munkácsi a vogul nyelv kutatását már elvégezték, ez azt jelenti, hogy immár az osztják nyelvvel kell tüzetesen foglalkozni, hogy pontosan megállapítható legyen ezen nyelv viszonya egyfelől a vogulhoz, másfelől a magyarhoz. Az osztják nyelv és nyelvjárások tüzetes tanulmányozásának tisztán akadémikus programján kívül azonban nem térhettem ki a hazai nyelvtudomány másik táborának kívánsága elől sem, s azért a nyelvi kutatások programjába be kellett vennem egyfelől a magyar csuvas szóegyezések gyűjtését, másfelől a baskir nyelv tanulmányozását.

Ily program megvalósítására szólítottam fel Pápay József urat, hogy expeditióm keretében e feladatok megoldását kísértse meg... Az osztjákok kutatásában a fősúlyt az északi osztjákokra kellett helyezni, mert Reguly osztják meséit valamely északi osztják nyelven írta fel, melyet ma még nem ismerünk (Zichy 1899: 29–30).

A baskir útból csak annyi lett, hogy Pápay hazatérőben átutazott az általuk lakott területen. Simonyi 1899. augusztus 26-án írja Pápaynak Karintiából: „Júl. 7-én kaptam az ide csatolt lakónikus sürgönyt Zichy gróf úrtól, s mindjárt gondoltam, hogy neheztel. Írtam is neki azonnal, hogy minden tőlem telhető mentséggel lecsítítsam haragját” (R 1670/V). Simonyi bízott

abban, hogy Zichy majd támogatja a Reguly-hagyaték teljes kiadását. Az elmaradt baskír út miatt mégis megbékélt a gróf, s helyreállt a korábbi jó viszonyuk Pápayval. Ezt bizonyítják szeptember 25-én kelt aggódó sorai: „Már valóban aggódtam, hogy mi történt Önnél” (R 1670/VII).

Zichy harmadik expedíciójának egyik elismerése, hogy 1898-ban a Magyar Földrajzi Társaság, 1899-ben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta a grófit. Zichy az expedíció eredményeinek publikálását is támogatni készült. Pápay ennek biztos tudatában jelenti ki: „Az osztják hősi énekek java részét eredeti nyelven és fordításban néhány hét múlva már közzé is teszem egy nagyobb munkámban, mely a *Zichy Jenő gróf Harmadik ázsiai utazása* című sorozat ötödik kötetét foglalja el. Ez lesz az első pozitív eredménye osztják földi utazásomnak” (Pápay 1905: 395).

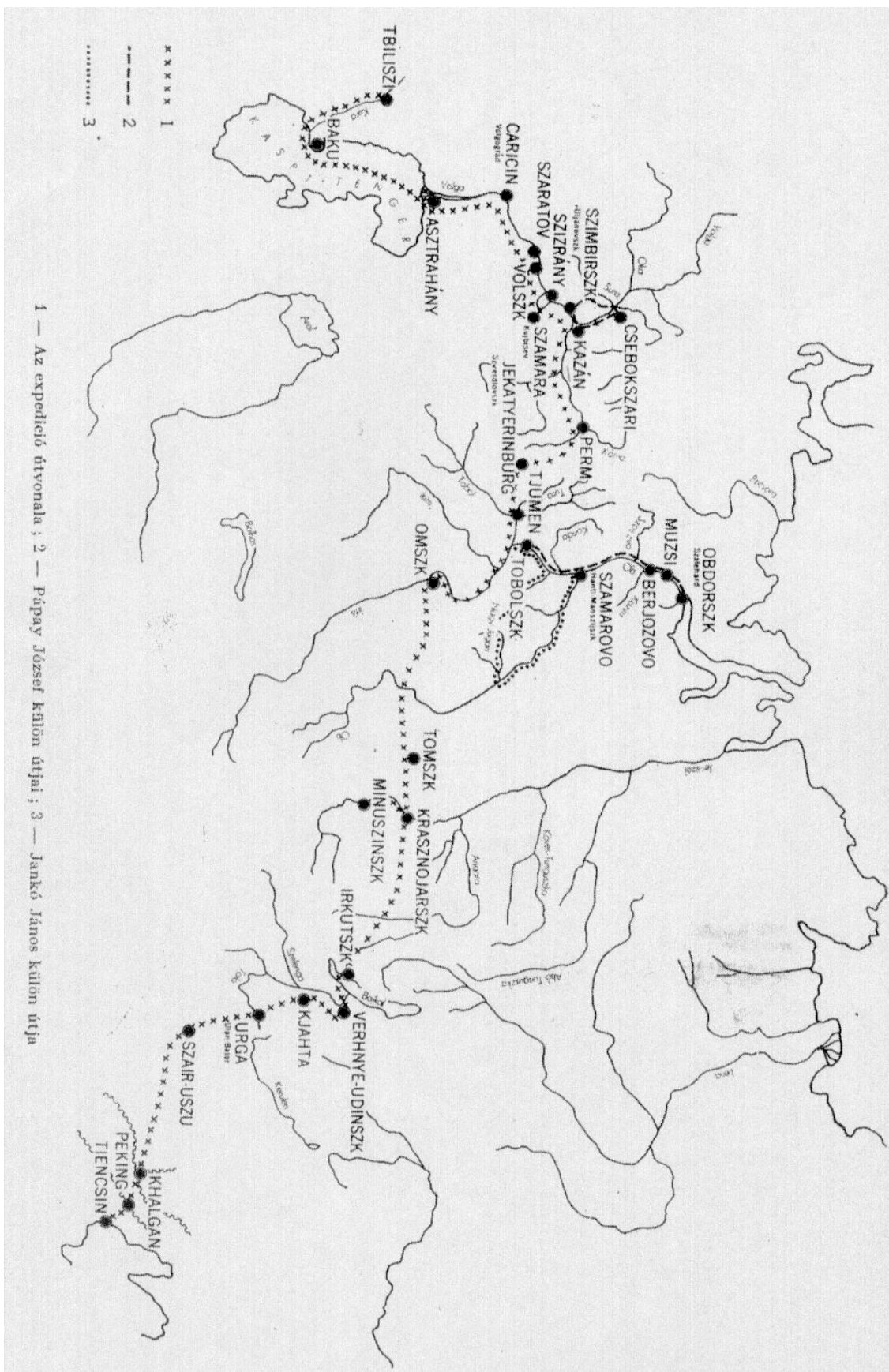
Az idős gróf jóindulatot és tiszteletet érez az ifjú tudós iránt. Ezt bizonyítják következő mondatai is: „... én igen szívesen járnék az Ön ügyében, de kihez menjek? Kivel Szóljak, ezt nem tetszett megírni, így pedig absolute tájékozatlan vagyok! Kérem, írja meg, és ami tőlem függ, amint eddig, úgy ezentúl is szívesen megteszem!” Az aláírás előtt pedig ez a kifejezés szerepel: „tisztelője és igaz jóakarója” (R 1670/VII).

Pápay a gróf teljes támogatását élvezte, erről tanúskodnak az alábbi — Szarka Antóniához 1900. márc. 5-én intézett leveléből idézett — sorok is: „*Azt látom, hogy az érdekekben mindent megtesz... Úgy veszem észre, hogy a saját muzeumában akar alkalmazni*” (R 1670/VII). 1901. augusztus 30-án Szakáts István, a Nemzeti Múzeum munkatársa értesítette Pápayt, hogy a gróf mindenképp szeretné bemutatni az ifjú tudóst a Magyarországon tartózkodó Radlov orosz professzornak (R 1670/V). Tudniillik Zichy Mongóliában a székely rovásírásra emlékeztető sírfeliratokra bukkant, és ennek megfejtésére kérte föl a pétervári tudóst.

A hazatérő expedíció eredményeit elismeréssel fogadták a szakemberek. Czirbusz Géza (1901: 35) véleményét a következőképp összegezte: „A magyar nemzet nagy elismeréssel adózhatik azon különböző expeditióknak, melyeket előtte terveztek és végrehajtottak, (p. o. Körösi Csoma Sándoré, Széchenyi Béla grófé); de egy sem állítható egy sorba Zichy Jenő expeditiójával, mely tisztán ideális célból, a magyar nemzet múltjának felderítése okából sem fáradságot, sem pénzt nem kímélt.” Igen eredményesnek tartja a néprajzos Jankó tevékenységét is: „Az ugorság tárgyi néprajzáról egyetlen tudományos expeditió sem hozott annyi megbízható adatot és anyagot, mint Zichy gróf 3-ik expeditiója” (uo). Zichy kutatóútjai közül a harmadikat tartja a legsikeresebbnek a közvélemény, ezt fejezik ki Cholnoky Jenő gondolatai (1905: 207):

„Három expedíciója közül ez utóbbi az különösen, amely hatalmas lépésekben vitte előre a megkezdett munkát, s igazán érdemesen sorakoznak az expedícióban részt vett nagy kutatók neve, a régi nagyok dicső névsorához.” Csupán Jankót támadta régi ellenfele, Herman Ottó (I. előbb). Az expedíció jelentős érdemeket szerzett az archeológia, a néprajz, a nyelvészet és az állatföldrajz terén. A kutatók (köztük Pápay) a földrajz, a kartográfiai és az antropológia eredményeit is gazdagították. A gróf az utazás során vásárolt egzotikus gyűjteményeit és műkincseit a fővárosra hagyományozta. Jankó tevékenysége eredményeként jelentősen gyarapodott a Néprajzi Múzeum gyűjteménye (Kodolányi 1997: 54).

Bármennyire is délibábos volt Zichy eredeti elképzelése, bármennyire is hátráltatta időnként szeszélyes és kalandvágyó természetével a tudósok munkáját, Zichy Jenő felbecsülhetetlen érdeme, hogy jelentős anyagi áldozatot hozott a magyar tudomány érdekében. Nem hallgatható el az sem, hogy eredeti elképzeléseit, felfogását hajlandó volt módosítani, végül is meghajlott a néprajzos Jankó, az archeológus Pósta és a nyelvész Pápay érvei előtt. Így összegezte ezt Bátky Zsigmond az *Osztyák népköltési gyűjtemény* megjelenése kapcsán: „Amikor pedig dicsérettel illetjük Pápay Józsefet másfél évig tartó kutatásainak előttünk álló eredményeiért egyben mély elismerésünk szól Zichy Jenő gróf úrnak is, aki óriási áldozatkészséggel lehetővé tette az expedíció létrejöttét s e munka megjelenését” (Bátky 1905: 429).

1 — Az expedíció útvonala ; 2 — Pápay József külön útjai ; 3 — Jankó János külön útja

A III. Zichy-expedíció útvonala

Pápay utazásának főbb állomásai

1897. december 16-án	indult vonattal Budapestről,
december 18-án	érkezett meg Pétervárra.
1897. december 18-tól	
1898. március 5-ig	Szentpétervárott tartózkodott.
1898. március 6-án	indult Helsinkibe, innen
március 15-én	érkezett vissza Pétervárra;
március 16-án	indult vonattal (Moszkván, Kijeven keresztül) Ogyesszába, ahol csatlakozott Póstához és Jankóhoz, innen együtt utaztak tovább.
1898. március 31-én	érkeztek meg Tbiliszibe. Itt Zichyvel tárgyaltak a programról.
Április 12-én	Pápay útra kelt; Batumit és Novorosszijszkot érintve
április 19-én	érkezett meg Kazanyba, itt három hétig tartózkodott.
1898. május 11-től	a csuvasok között végzett gyűjtőmunkát (Tyurlema, Viselok-Togajevo, Lipovaja, Csebokszári).
1898. május 22-én	indult vissza Csebokszáriból hajóval, és
május 25-én	érkezett vissza Kazanyba, majd
május 29-én	közös hajókirándulásra indult az expedíció többi tagjával Bolgariba.
1898. június 3-án	búcsút vett társaitól és útnak indult Szibériába. Kazanyt, Permet és Jekatyerinburgot érintve
június 9-én	este ért Tyumenybe, majd
június 11-én	megérkezett Tobolszkba, itt néhány hétig Karjalainennel együtt bűvárkodott a múzeum könyvtárában.
1898. július 8-án	hajón érkezett meg Berjozovóba

1898. július 18-a és augusztus 17-e között	Berjozovótól Obdorszkig körülbelül 400 kilométernyi víziutat tett meg fedett csónakon, az osztjások nyári halásztelepeit kutatta fel.
1898. augusztus 17-től 1899. március 28-ig	fő tartózkodási helye Obdorszk, innen háromszor látogatott el rénszarvas szánon az osztjáság téli telepeire, Obdorszktól keletre és délre 200 km-s körzetben.
1899. március 29-én	elhagyta Obdorszkot, Berjozovó felé indult szánon (a Kis-Ob mellett az Ob nyugati partvidékén végzett gyűjtőmunkát.
1899. június közepén	elhagyta Berjozovót, és Tobolszk, Tyumeny, Jekatyerinburg, Ufa, Cseljabinszk, Moszkva és Kijev érintésével
1899. július 8-án	érkezett meg Budapestre.

2.3. Pápay oroszországi kutatóútja

Noha az előző részfejezetben Zichy Jenő III. ázsiai expedíciójáról — a hagyaték alapján is — tudománytörténeti jelentősége miatt külön szoltam, most kifejezetten Pápay kutatóútjára térek vissza.

Pápay izgatottan indult el 1897. december 16-án vonattal Budapestről. Két kedves barátja kísérte ki az állomásra: Lampérth Géza író, egykori pápai diák és Bátky Zsigmond néprajzkutató. A búcsúzás nehéz pillanataitól félve Pápay nem köszönt el személyesen legközelebbi hozzátartozóitól: Szarka Antóniától, jövődöbelijétől és pártfogójától, a Pápay által (naplókban s levelekben is) gyakran emlegetett Károly bácsitól. Ez a Lampérth Gézától származó 1897. december 31-i levélből (R 1670/III.) derül ki: „Igmándra, Károly bátyánkhhoz szintén most szalasztottam levelet, melyben lelepleztem furcsa elutazásodat”. 18-án érkezett meg Szentpétervárra. Találkozott a „*magyar kolóniával*”, azaz Pósta Bélával és Jankó Jánossal, valamint családjukkal, és együtt vacsoráztak. Másnap Pósta megmutatta neki a várost.

Egy Marchal nevű angolnál találtak neki szállást, aki 70 rubelért teljes ellátást biztosított számára, 30 rubelért pedig oroszra tanította. Bátky Zsigmond 1897. december 26-án kelt levelében megemlítette, hogy ő is ismeri Pápay házigazdáját, hiszen találkozott vele a Városligetben, „olyan hosszú, ánglus alak” (R 1670/II).

A következő napok bejegyzései szerint Pápay gyakran kereste föl Póstát és Jankóékat, a karácsonyt is Jankóéknál ünnepelte.

Pétervárra történő érkezése után igyekezett azonnal belevetni magát a munkába. Naplójába (R 1673/I) 1897. december 27-i dátummal azt jegyezte be, hogy Jankó átadott neki egy könyvet, melynek teljes címe: *Die Irtisch-Ostjaken und ihre Volkspoesie* von S. Patkanov. I. Theil. Etnografisch-statistische Übersicht. St. Petersburg, 1897. A szakirodalom feltérképezése mellett Pápay legfőbb feladata azonban az orosz nyelv elsajátítása volt: „*Csak ez a muszka nyelv ne volna olyan nehéz, mennyi bajom van vele*” — jegyezte be naplójába december 28-án (R 1673/I). Pápay elismerte Jankó tehetségét, akit az otthoni munkahelyi ellentétek is aggasztottak: „*Szegény gyerek nagyon el van keseredve. Még utóbb is otthagyja a Muzeumot, kár érte, sokat, igen sokat veszítenek vele*” — írta december 30-án. (R 1673/I).

A három magyar kutató az elkövetkező időszak programjait tervezgette. Valamennyien két-három hónapot szándékoztak még az orosz városban tölteni, hiszen bőségesen akadt itt tanulmányoznivaló anyag (a múzeumokban, könyvtárakban, könyvkereskedésekben). Pápay január 2-án ismerkedett meg Sireliusszal, a finn etnográfussal (vö. a Pápay kapcsolata finn

tudósokkal c. fejezet). A hazuról érkező levelekből mindhárman értesültek az előző kutatóút miatti, a grófra, illetve Jankóra és Póstára irányuló támadásokról, emiatt bizonytalan kimenetelűnek érezték az expedíciót (I. előző fejezet).

Pápaynak 1898. január 11-én kelt naplóbejegyzéséből (R 1673/I) megtudhatjuk, hogy *„Jankó egy moszkvai osztjákat, jobban mondva egy moszkvai embert keresett föl, aki tud osztjákul, és akinek ezelőtt 2–3 évvel megjelent egy osztják szótára. Hallatlan! Még utóbb oda is el kell mennem?!”* Későbbi bejegyzéseiből azonban nem derül ki, ki lehetett ez az ember, Pápay találkozott-e vele, megismerte-e a szótárt.

Január 12-én Pápay Lampérth Géza leveléből értesült Zichy búcsúzásáról, s ezt írta be naplójába: *„Ennélfogva az expedíció csakugyan meglesz; megyünk Ázsiába, még messzebb jutunk el az édes honi földről”* (R 1673/I). Orosz nyelvi tanulmányai mellett nyelvészeti előkészületeket tesz: *„Egész nap dolgoztam. Az ugor és a szamojéd nyelvekkel vesződtem”* (uo. jan. 15). Már január 17-én észrevette, hogy Jankó és Pósta a program miatt összekülönböztek, a napok múlásával a feszültség csak egyre nőtt közöttük. *„Csak valami módon össze lehetne őket békéltetni. Nem tudom, mit csinálunk, hogy ha nem tudnak megegyezni”* — jegyezte be naplójába január 24-én (R 1673/I). Zichyvel is levelezésben álltak. Január 27-én örömmel vette tudomásul Pápay, hogy *„... a gróf elfogadja a programot. Tehát mehetek az osztjákokhoz. Jól van!”* (R 1673/I), ugyanakkor aggódva jegyezte meg: *„Kár, hogy J. és Pósta még most is egyetlenkednek. Mi lesz a vége ennek?”* (uo). Másnap naplóbejegyzésében már elégedetlenkedve írja Zichy elképzeléseiről: *„Ma válaszoltunk a grófnak, kimentettük Jankót. Elfutott a méreg, mikor meghallottam, hogy a gróf azt akarja, hogy én május elsejéig végezzek az osztjákokkal. Abból semmi se lesz!”* (R 1673/I. jan. 28). Két nap múlva Jankóék elutaztak Revalba (Tallinnba), január 31-én Sirelius is követte őket.

Pápaynak fogytán volt a pénze (az expedíció hivatalosan csak május 1-jén kezdődött, Zichytől csak ekkor számíthattak pénzre). Segélykérő leveleket menesztett haza, február 4-én ezt jegyzi be naplójába: *„Aztán meg haza gondolok, semmi hír; hiába várom a levelet. Pedig már a pénzre is nagy szükségem volna”* (R 1673/I). Adós maradt a az ellátásáért járó 70 rubellel is, a háziasszony ezért nagyon sovány ebédeket főzött neki. Pápay a megrendelt könyveket sem tudta kifizetni: *„Hogyan egyenlítem ki, mikor a zsebemben csak egynehány r. van!”* (uo). A könyvkereskedő megérti a helyzetet, megelégszik 40 kopekkel, Pápay húsz rubellel adós maradt. A várva várt segítség csak február 10-én érkezett meg, addig Pápay nélkülözni kényszerült: *„Én is megénekelhetném ezt a »telemet Pétervárott«”* — utal önironikusan Petőfi versére (R 1673/I. II. 8). Néhány hét múlva, március 5-én — közvetlenül finnországi utazása előtt — ismét

segítségért kellett folyamodnia: „*Kifejtetem előtte [ti. Károly bácsi előtt] azon nagy aggodalmamat, hogy nem lesz elég a pénzem, tehát ha lehetséges, küldjön 100 rubelt*” (R 1673/I). A későbbiekben egyébként Pápay a társaitól, Jankótól és Póstától kapott kölcsönre szorult mindaddig, amíg Zichytől nem kapták meg a támogatást (l. bővebben A III. Zichy expedícióról c. fejezet). A február egyébként szorgos munkával telt. Orosz nyelvi tudása miatt sokat nyugtalankodott Pápay: „*Oly kevés időm van már az orosz nyelv megtanulására, hogy szinte félek*” (R 1673/I. II. 18). A hirtelen elutazás miatt Pápay valószínűleg nem tudott minden szükséges könyvet magával vinni, ezért Bátkyt kérte meg ezek pótlására: „*Bátkyval az este találkoztam az utcán; rohant R-ghoz, megrendeli a könyveket, miket kértél*” — írta Lampérth Géza 1898. február 19-én levelében (R 1670/II). E hónap 26-án Bátky értesítette Pápayt, hogy a kért könyveket az osztjákokról és a vogulokról postára adta (R 1670/I).

Március 6-án Pápay útra kelt Helsingfors (Helsinki) felé. Rövid finn útja alkalmával megismerkedett a legjelesebb finn nyelvészekkel (erről bővebben: A. Molnár 1996: 231–234; A. Molnár–Tervonen 1997: 109–111). Március 15-én érkezett vissza Pétervárra, hamarosan folytatta útját Moszkva felé, ahová március 17-én érkezett meg. Innen továbbutazott Ogyesszába, ahol Póstához és Jankóhoz csatlakozott, majd a Xénia hajóval útra keltek. Érintették Szevasztopolt, Jaltát, Kercset, Novorosszijszkot, Batumit. Pápay itt segédkezett Póstának megírni a Zichy Jenőnek szóló jelentést. Március 30-án Tifliszben (Tbilisziben) találkoztak is a gróffal. Másnap „*... bemutattuk az előkészületi munkánkat, úgy látszik, nagyon meglepődött, midőn észrevette, hogy jól föl vagyunk szerelve*” — összegezte Pápay a nap eseményeit (R 1673/II). Ezután néhány rövidebb kirándulás, kötelező társasági látogatás következett a gróf társaságában. Ez kevésbé kötötte le Pápay figyelmét, őt más foglalkoztatta: „*a türelmem már fogytán van, unom ezt a komédiát... Eljuthatok-e az osztjákokhoz, ez igen nagy kérdés*” — jegyezte be naplójába április 9-én (R 1673/II). Közben, ha csak ideje volt rá, az osztják nyelvet tanulmányozta, és a tbiliszi könyvtárban olvasgatott. Aztán április 11-én váratlan fordulat következett be. Reggel Pápay éppen egy baskír nyelvről szóló könyvet tanulmányozott, amikor betoppant Bánhidya a pénzzel és Zichy levelével, hogy azonnal induljon az Ob és Irtis mellékére. Hamarosan kiderült, hogy mindez egy nagy veszekedés „eredménye”, amely a gróf, valamint Jankó és Pósta között robbant ki. Zichy ugyanis a megígért tíz rubel napi díj helyett csak hetet akart adni. A végén megbékéltek valamennyien. Még ezen a napon Pápay levélben értesítette Bátky Zsigmondot, hogy másnap elszakad az expedíciótól, előbb Kazanyba megy, majd onnan tovább Szibériába. „*A hercegi lakomákat fölcserélem a szárított hallal, vándorlok jurtáról jurtára*” (R 1670/VI).

Másnap útnak is indult, egy hét múlva érkezett meg Kazanyba. Itt Katanov és Szmirnov tudósok voltak a segítségére. Szmirnov bemutatta a múzeumot, a kiállított darabok legnagyobb részét (cseremiszi, mordvini, votjaki és csuvas tárgyak) ő maga gyűjtötte. A helybéli lap, a *Kazáni Telegráf* is értesítette az olvasókat április 26-i számában Pápay megérkezéséről és programjáról aki csuvas tanulmányokat végzett. Naplójából kiderül, hogy 1898. április 19-én összeállított egy könyvjegyzéket, amely alapján a könyvkereskedéseket igyekezett fölkeresni. Április 21-én sikerült csuvas szótárt, cseremiszi nyelvtant és egy cseremiszi babonákról szóló könyvet vásárolnia. Másnap ismét búvárkodott a boltokban csuvas, baskíri, osztjaki írások után. Ezt írta: „*szerencsés voltam, egy egész csomót találtam*” (R 1673/II). 1898. április 24-én Katanov egyetemi tanárral, a török és tatár nyelvek kutatójával találkozott, akitől szintén kapott jónéhány könyvet. (Sajnos nem nevezte meg naplójában ezek pontos címét). Végül május 10-én összesen 102 darab könyvet adott föl Bátky címére, akit megkért, hogy továbbítsa a küldeményt Nagyigmándra (R 1673/II). Április 28-tól Szmirnov (Munkácsi levelezőtársa is, a volgai és permi finnugor nyelvekről írt monográfiákat) segítségével a könyvtárban kapott egy külön szobát, hogy nyugodtan dolgozhasson, s a következő napok csuvas tanulmányokkal teltek. (Pápay 1905: 65).

Az előtanulmányok után május 11-én vonatra szállt, hogy a csuvasok közé utazzon. Hamarosan megérkezett Tyurlemába. Itt szógyűjtéseket végzett, és a lakodalmi szokások felől is érdeklődött. Megfordult több kisebb településen (a csuvas útról l. részletesebben Pápay–Agyagási 1997).

Május 27-én Pápay már ismét Kazanyban volt, s türelmetlenül várta az expedíció többi tagját: „*A társaim még nem érkeztek meg, pedig szeretném, hogy ha már itt volnának, legalább mehetnék tovább az osztjakokhoz*” (R 1673/III). Május 28-án a többieket megelőzve megérkezett Zichy és Bánhidy.

Május 31-én 1200 rubelt kapott a gróftól osztjaki útjára. Jankó is az osztjakokhoz készült, szívesen tartott volna Pápayval, de ő ezt elhárította, hiszen érezte, a hosszú úton nehezen lennének meg békétlenkedés nélkül. Június 3-án Pápay abban a tudatban vált el az expedíciótól, hogy majd csak Budapesten látja a többieket viszont: „*Ma délben búcsút vettem a társaimtól és útnak indultam egyedül Tobolszk felé Szibériába*” (R 1673/III).

Június 6-án érkezett meg Permbe hajóval. Megismerkedett a helybéli múzeummal, de csak néhány osztjaki és vogul tárgyat talált. Két nappal később vonatra szállt Jekatyerinburg felé. Itt a múzeumban már gazdag obi-ugor anyagra bukkant. Naplójának 1898. június 11-én kelt feljegyzéséből kiderül, hogy Tobolszkba tartó útján a hajón még Castrént olvasott. Tyumenyén

keresztül június 11-én érkezett Tobolszkba. Csupán négy napja tartózkodott már ugyanitt Karjalainen, akit hamarosan föl is keresett.

Naplójába június 14-e és július 8-a között nem írt, de a július 9-i bejegyzésében összefoglalta az addig történeteket. Csaknem mindennap találkozott Karjalainennel, együtt dolgoztak a múzeum könyvtárában, amely igen gazdag gyűjteménnyel rendelkezett, itt búvárkodtak mindketten. Sok érdekes anyagot találtak az obi-ugorokra és a szamojédokra vonatkozóan. A könyvtár a Bibliotheca Sibirica nevet viselte (Pápay 1905c: 360). A finn tudóssal sokat beszélgetett Pápay, és jó barátok lettek. (vö. Pápay kapcsolata finn tudósokkal c. fejezet). Az osztjákokra vonatkozó fényképeket is szerzett Pápay a könyvtárból, valamint kigyűjtötte a rájuk vonatkozó statisztikai adatokat is (Pápay 1905a: 80, 1905b: 458). Azt tervezte, hogy fényképezőgépet vesz, ezért a helybeli fotográfusnál tanult felvételeket készíteni. Zichy azonban néhány nap múlva lebeszélte, így Pápay visszavonta a megrendelését, amit szinte azonnal meg is bánt (vö. R 1673/III. júl. 9). Pápay ezért fényképeket csináltatott, illetve készeket vásárolt. Az osztjákok földjén című úti beszámolójában, amely a *Földrajzi Közleményekben* látott napvilágot (1906: 77–96, 172–185) tizenegy felvétel szerepel. Ezek közül hetet Jankó János készített. (Pápay fényképanyagáról l. bővebben A. Molnár 1990. II/A: 48–55; 1993: 17–20; 2003a: 309–314.)

Pápay mindennap kijárt a kikötőbe érdeklődni, megérkezett-e már a hajó, amellyel tovább utazhatna észak felé. Végre 30-án éjjel befutott a gőzhajó. Még ezen a napon tovább is indult Pápay. A hajóútról így számolt be menyasszonyának, Szarka Antóniának (Berjovából 1898. VII. 7-én írt levelében): „*Útközben még egy kirándulást is tettünk a Konda folyón... Láttam vagy 12 osztják telepét, aztán meg halászó osztjákat. A hajónkat is egy osztják kalauzolta. Repalovoban vettük fel, ott láttam először eleven osztjákat*” (R 1670/VI). Még egy kisebb „kirándulásra” is sor került a Konda folyón: egy szállítmányt kellett elvinnie a hajónak Bolcsarovába, majd az Irtisről az Obra hajóztak. „*Az Ob partján is laknak osztjákok... Találtam egy ügyes osztjákat, jól beszél oroszul is. Ezt majd a télen magammal viszem a Lapin folyó vidékére*” (uo). Ezen a hajóúton Pápay vázlatos rajzokat készített a Konda folyó kanyarulatairól (R 1673/VII). Ezekből közölt is néhányat Csinády Gerő (1962: 152–153), majd Borsy Zoltán segítségével értékelte őket: „Kiderült, hogy valamennyi rajz nem illeszhető össze, annak ellenére, hogy gondosan meg vannak számozva. A rajzok folyamatosan nem kapcsolódnak egymáshoz; a lerajzolt szakaszok között kimaradtak egyes részletek. Ez érthető, hiszen a rajzok mozgó hajón készültek, s emellett az sem bizonyos, hogy Pápaynak rendelkezésére állott-e valami műszer, legalább megfelelő kompasz, vagy pusztán egyszerű szemlélet és becslés alapján

dolgozott-e?” (uo. 154). Ebben a tanulmányban egy viszonylag részletes és megbízható térképrajzot is publikált Csinády a debreceni hagyatékából (R 1675/III). Pápay ezt Berjozovo környékén, a Szinja folyó torkolati vidékén készítette. Ebben a munkában különösen Torikoptin nevű adatközlőjének vette nagy hasznát. A rajzon szereplő osztják helységneveket Kálmán Béla fordította magyarra (uo. 154–155). A térkép „magyarázata”, azaz osztják nyelvű ismertetése a budapesti hagyatékba került (BiblPáp VI: 236–238).

Pápay útján július 5-én Szamarovót (a mai Hanti-Manszijszkot), 6-án Kondinszkot érintette a hajó. Július 8-án érkeztek meg Berezovóba (Berjozovba). Bár ezekben a napokban Pápay naplójába nem jegyzett föl semmit, de az út részletes leírása megtalálható később megjelent beszámolóiban (1905a: 840–841, 1905b: 459–460). Itt reménytelenül kereste az osztjákokat, azok mind halászó helyeikre költöztek. Ezért itt bárkát ácsoltat magának (R 1670/VII. 1898. júl. 13), és július 18-án (Pápay által magyar névre „keresztelt”) Kokoulin Mihály osztjákul is értő orosz kíséretében ezen a fedett csónakon hagyta el a települést. Kísérői között két osztják evezős is volt, akik talányokkal szórakoztatták. Útközben sikerült a testrészekre, a házra és berendezésére vonatkozó szavakat lejegyeznie, rajzot készített egy hermelfogóról. Minden használati tárgyat igyekszik megfigyelni és leírni vagy lerajzolni: „*Két díszes osztják övet láttam, ezek közül az egyiknek remek csatja volt, a csat egyik (a kapocstalan) felén egy szarvas az erdőben, a kapcsos felén a vadász (íjjal és a kutyája... a másikon ugyanezek és még egy pitykés kovatartó*” — jegyezte le július 21-én (R1673/IV).

Július 20-án érkezett Pápay Kusevat községbe. Itt megnézte Lugujs herceg (az utolsó vogul fejedelem) ereklyéit. Megszerezte öt oklevél (az egyik még II. Katalin idejéből való) másolatát, ezeket a jegyzőnél letétbe helyezte (1673/IV. 1898. júl. 30–31). Erről később Zichy Jenő grófhhoz írt Jelentésében is beszámolt (R 1686–1687); egy másolat a debreceni hagyatékban található (R 1690). Július 23-án a pugorszki jurtákhoz ért, az itt tartózkodó emberekről ezt írta: „*Mindannyian vogulok, a Ljapin tájékról valók, de értik az északi osztják nyelvjárást is. Közöttük van egy kazimi osztják család is. Nagyon jól fogadtak*” (R 1673/IV). Ez idő tájt nem vezetett rendszeresen naplóját, ha csak tehette, szavakat, mondatokat, történeteket jegyzett le. Naplójában sok párhuzamos osztják–vogul szót, kifejezést rögzített.

Július 27-én találkozott Urtipenkovval, egy vogullal, akinél kellemes napokat töltött. Ő is azok közé tartozott, akik vogulnak mondták magukat, de értették az északi osztják nyelvjárást is (R 1673/IV).

Simonyi Zsigmonddal Pápay kutatóútja alatt is folyamatosan levelezett. A tudós 1898. július 10-én Veldenben (Ausztriában) ezeket a sorokat vetette papírra tanítványának: „Ki

nem mondhatom, mennyire örültem érdekes leveleinek; valósággal meg voltam hatva az örömtől. Örültem, hogy előkészületeiben s eddigi munkájában jó sikerrel járt. Még jobban örültem, hogy kedvét és lelkesedését minden nehézség közt lankadatlanul megőrizte... Ami az osztják gyűjtést illeti, nagy kár, hogy nem vihette el magával másolatban a Reguly gyűjtötte osztják énekeket, melyek félszázad óta hevernek megfejtetlenül. Az idő rövidsége s az osztják út bizonytalansága miatt persze nem gondolhattunk a lemásolásukra. Munkácsi azt mondja, hogy Reguly osztják gyűjtése olyan rengeteg sok, hogy pontos lemásolása (pláne a szövegek megértése nélkül) hónapokig tartó munka volna” (R 1670/V). Simonyi figyelmeztette Pápayt, hogy eredeti szövegeket gyűjtsön, ne bibliát vagy más effélét fordíttasson. Még ekkor sem gondolt a Reguly-szövegek lemásolására, viszont megígérte a fiatal nyelvésznek, ha szükséges, Munkácsi vogul szövegeiből elküldik a hiányzó részeket. Azt a tanácsot adta Pápaynak, hogy „Olvassa el Munkácsi vogul gyűjteményét, s tudakozódjék hasonló tárgyú osztják szövegekről; bizonyosan lesz köztük sok megegyezés” (uo). Pápay ezt a tanácsot később valóban követte, és eredményesen hasznosította. Amint ismeretes, végül később mégis lemásoltak Reguly osztják gyűjtéséből négy hőséneket, aztán postázták Szibériába, és utána itthon is, ott is sokáig aggódtak a késedelmes megérkezés miatt.

Augusztus 5-én Pápay egy osztjaktól kést kapott emlékül, s ekkor ismét nagyon sajnálta, hogy az ajándékozóról nem tud felvételt készíteni, mert hallgatott a grófra, aki lebeszélte a fényképezőgépről: „*Kár hogy nem fotografálhattam le*” (R 1673/IV).

Augusztus 6-án Kusevat faluba érkezvén így írta le a települést: „A Kusevat folyónak az Ob ömlésénél meglehetősen magas helyen (emelkedett helyen) csinos zöld tetejű templom, 7 torony, 10 orosz ház. Az osztjákok nagyon szegények. A temető mellett van 7 lakás” (R 1673/IV). Kettő ezek közül külön is megragadta figyelmét, le is rajzolta őket. Az ábra szerint valószínűleg földbe ásott kunyhók lehettek (uo).

Könyökfaluban (azaz *kunžoliň-kort*-ban) a hetvenéves Sziberov Vaszkától jegyzett le néhány osztják mesét, de munkája csak akadozva haladt, ugyanis adatközlője gyakran halászni ment, vagy a kérdezősködés miatt ingerült lett, s ilyenkor Pápay nem tudta tovább maga mellett tartani.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Pápay osztják útjának ez az első szakasza elsősorban a néprajzi gyűjtés szempontjából jelentős, bár sok nyelvi anyagot is gyűjtött, de az osztják hősköltészet megfejtése szempontjából nem sok eredményt hozott ez az időszak (vö. Fazekas 1934: XV).

Pápay augusztus 17-én érkezett meg Obdorszkba. Útközben nem sok ideje volt gyűjtésének rendezésére és a naplóírásra, remélte, ezekre most majd ráér. Ekkor úgy tervezte, január végéig maradna itt (R 1670/VII). Obdorszkban az ottani orosz ortodox misszió könyvtárában ráakadt Vologodszkij szótárának a kéziratára, „mely főként azért nevezetes, hogy jó ideig ez a szótár nyújtotta a legtöbb osztják nyelvi anyagot a finn-ugor nyelvészet művelőinek” (Pápay 1905: 372). Egy, az obdorszki misszió tulajdonában lévő liturgikus könyvről kéziratban maradtak följegyzései. A mű címe: *Божественная литургия*, a feljegyzés szerint Pjotr Popov kézírásával készült, 1885. augusztus 25-i dátum található benne, 38 lapos. A lapok két részre vannak osztva: az első oszlop osztják, a másik orosz nyelvű (R 1674 I/51–52).

Lassanként megismerkedett a település lakóival: „*Mondhatnám, olyan kisvárosi intelligencia van itt. Kíváncsi érdeklődéssel fogadtak mindenütt, majdnem minden nap vendégségbe... hivat*” — összegezte Szarka Antóniához 1898. augusztus 30-án írt levelében (R 1670/VII). A kereskedők közül legrokonszenvesebbnek Teljeskint nevezi meg, akinél korábban Pápai Károly, a néprajztudós és antropológus is megszállt.

Pápay már az osztjákok között volt, amikor tudta nélkül megjelent a *Dunántúli Protestáns Lapban* szeptember 4-én egy a csuvasok földjéről írt (május 24-i keltezésű) levele a közlő következő bevezetésével: „Mindenki tud gr. Zichy Jenőnek oroszországi és ázsiai harmadik utazásáról, melynek az a célja, hogy őstörténelmünkre némi fényt derítsen. Az utazásban részt vesz főiskolánk egyik volt tanítványa Pápay József is, ki már több levélben értesítette lapunk főmunkatársát, Faragó János főgymn. tanárt az expedícióról. Nem lesz talán érdektelen lapunk olvasói előtt, ha a levelek közül ideiktatjuk a legutolsót.” Pápay a hosszú postai út miatt csak hónapok múlva értesült levele közléséről. Neheztelt is emiatt barátjára, Lampérth Gézára, akitől az ötlet származhatott. Az nem győzött a későbbiekben bocsánatot kérni: „De szomorúság és önvád fogott el, hogy olyan nagy kellemetlenséget okoztam neked ama néhány sor közreadásával. Megbocsáss, de ez irányban kézzel-lábbal való tiltakozásodat nem értem. Ám, ha úgy akarod — legyen meg a te akaratod. Többé nem teszem, csak íj bátran!” (R 1674/IV. 1899. IV. 21).

Az obdorszki hittérítő misszió tagjaival is megismerkedett Pápay: „*Ily körülmények között legjobban érzem magamat Irinarch atya (egy fiatal szerzetes, aki Szt. Pétervárról jött ide) és Matyaszevics barátom társaságában. Irinarch atya is az osztjákokkal foglalatkosodik, a napokban vándorútra kel. Összeszedi az osztják gyermekeket és elhozza őket Obdorszkba, itt azután tanogatja őket az ábécére*” — számolt be menyasszonyához írt levelében (R 1670/VII).

1898. aug. 30). Irinarchról Karjalainen is megemlékezett naplójában. Fiatal, vidám orosz férfit ismert meg benne, aki a papokra nem jellemző módon Zolát olvasott, mindig énekelt. Munkáját is újszerűen végezte: ő maga kereste fel jurtaikban az osztjákat. Azt sem bánta, ha az osztjások megőrzik bálványait, és áldoznak nekik (Karjalainen–Krohn 1921: 33).

A misszió szempontjából fontos eseményen vett részt Pápay 1898. október 2-án, amelyről így emlékezett meg naplójában: *„Ma volt a misszionárius iskola megnyitása. János atya [Joan Jegorov] meghívott erre az ünnepélyre. Négy tanítvány. (Egynek az apja és anyja is ott volt.) Az imádságot osztják nyelven mondták és énekelték... A szentelés. Az osztják nem igen érdeklődött, szemügyre vette az egyes tárgyakat, padokat stb. Hogy jobban lássa, még le is hajolt... a szenteléskor elnevette magát, mikor a pap megfecskenedezte a szentelt vízzel... Az ünnep lakomával végződött”* (R 1673/IV).

Pápay október 10-én szerződtetett egy Szobrin nevű osztjákat, aki annak idején Ahlqvistnak is a segítségére volt. Nem sok hasznát tudta venni, ugyanis Szobrin orosz neveltetése miatt csaknem teljesen elfeledte anyanyelvét. Viszont október 21-én sikerült felfogadnia Pjotr Muchrint, akit Péterként emlegetett írásaiban Pápay, ugyanis szokása szerint sokszor magyar keresztnévvel illette osztják ismerőseit. Muchrin nemcsak jó adatközlőnek bizonyult, de ő maga is igyekezett másokat erre a munkára rábeszélni. Erről így vallott Pápay: *„Reggel Sobrint és Pétert is megvendégeltem. Péter fogott egy osztjákat. Valóságos orációt intézett hozzá, mindhiába, nem tudunk kivenni belőle semmit”* (R 1673/IV. 1898. okt. 27).

Időközben Pápay gondosan fölkészült a téli utazásokra, ugyanolyan öltözeteket szerzett be, mint amilyenekben az osztjások is jártak. Részt vett a vulpaszli nemzetségi áldozati ünnepségen, és megismerkedett a nevezetes fegyvertáncossal is. Egy későbbi (1905b: 455–472) beszámolójában is bemutatta az eseményt és annak körülményeit. Naplójában azonban még található néhány kiegészítő megjegyzés: *„Szemügyre vettem az izbát, meglehetősen tágas, négyszögletű, 8 bálványos oszlop tartja. Szemben az ajtóval mindenféle szövetben, selyemben csomagot vettem észre, rendkívül sok rókabőr társaságában — 'a sátán' ló 'k. Úgy föl volt öltöztetve, hogy lehetetlen volt látni a fizimiskáját. (Egy drb. fa rókafarokkal.) Mellette rendkívül sok vagy 100 drb rozsdás fringia, szablya stb”* (R 1673/V. 1898. nov. 16).

November 5-én este a misszió egyik tagja, János atya későn este meglátogatta Pápayt, aki erről a következőket jegyezte fel: *„Sokáig elbeszélgettünk. Az osztják iskolás gyermekek száma megsaporodott, összesen 7. Tegnap hoztak egyet, már tavaly is tanult. Kedvetlen volt, nem akart maradni, az öreg apja erőszakkal hozta ide”* (R 1673/IV). Pápay időközben a zord idő

ellenére is bejárta az Obdorszk környéki falvakat, az osztjások bizalmukba fogadták, sikerült tőlük meséket, énektöredékeket lejegyezni.

Egyik útja során érdekes felfedezésre tett szert: „*Az Ob mellett egy magasabb helyen néhány fára akasztott rénszarvasbőr (fehér) vonta magára a figyelmemet — szent hely ez, éppen a nyári tanyám közvetlen szomszédságában, akkor nem vettem észre. A fára aggatott rénszarvasfejek (agancsok), bőrök valóságos tanúbizonyságot tesznek a mi megkeresztelt osztjájaink vallásos meggyőződéséről.*” Ugyanakkor két-három magas fa törzsén is észreveszi Jeli bálvány faragott képmását. Rendkívül nagy kerek szemekkel, hosszú orral ábrázolták (R 1673/V. 1898. XI. 9).

„... végre nov. 10-én egy öreg osztják elénekelte előttem az első t rning r-t (búvár-ének)” — írta menyasszonyának december 3-án. Arról is beszámolt, hogy nyári utazása alkalmával mintegy két hetet töltött Kunzsolon, itt egy öreg osztjától hallotta az első osztják mesét és az első „bűvös éneket”. Ebben a levelében még egy különleges gyűjteményről is beszámolt: „*Érdekes albumom van. Az osztják ismerőseim, mind valamennyien belejegyezték és jegyzik kézjegyeiket, már 1000-nél több van. Remélem, hogy néhány ezerre fölszaporodik*” (R 1670/VI). Ezek az úgynevezett tamgák, amelyek stilizált, csupán néhány vonalból álló jelek voltak. A tamga a nemzetség nevével szoros kapcsolatban állt, leggyakrabban valamilyen állat vagy növény sematikus rajza volt és aláírásként is szolgált. A gyűjtemény már megjelent fotoprint formában (BiblPáp VI: 348–361).

Pápay egyre többet tudott meg a misszió tagjairól. Irinarch atyával kapcsolatban ezt írta naplójába (1898. dec. 20-án): „*Mint látom, nagyon hiányos ismerete van az osztjákokról, kivált pedig azoknak a lelki világáról. Rendkívül érdekes ember, tűz-láng! Mindennap más és másféle tervvel áll elő, érdekesek az érseknek küldött számadásai — úgy szólván — mindvalamennyit végig kellett olvasnom. J. Jevdokim atyával ellenséges lábon áll, akkor tört ki a viszály, midőn J. átvette tőle a missziót. Az obdorszki kereskedőket ki nem állhatja, látja, hogy mint zsarolják ezeket a szegény osztjákokat — szóval itt nem sok jó embere van. Sokat vesződik a misszió könyvtárával is, erre ő maga is sokat áldozott, csak az a baj, hogy nagyon sokat akar*” (R 1673/VI). Pápay a misszió tagjai között feszültséget érzékelt, Irinarch maga is sokat beszélt a papi intrikákról, ő különösképp tobolszki rosszakaróitól tartott (uo.1898. dec. 21).

Naplója (R 1673/VI) szerint Pápay december 17-én Roszljakov cikkét olvasta el az osztják temetési szertartásokról (Ежедневник Тоболского Губернского Музея 1895–96. Выпуск V. Похоронные обряды остяков). Majd arról értesülünk naplójának két nappal később bejegyzett soraiból, hogy a Muchrin Pétertől szerzett információi sokban eltérnek a cikkben

leírtaktól. December 20-án ismét Roszljakov művébe temetkezett, és ezúttal az Irtis zoológiájáról olvasott. Pápayt — érthető módon — időnként a honvágy is elfogta: „*Úgy hiszem, hogy ma már az egész expedíció otthon van, csak én árválkodom itt az északi tájakon*” (R 1673/VI. 1898. dec. 20–21).

Pápay terveiben szerepelt a kondai osztjások fölkeresése, akár néhány hétre is. Erről Bátlynak is írt 1898. december 21-én (R 1670/VI). Bátky Zsigmond tudósította őt Zichy Simonyi Zsigmondhoz címzett levelének megjelenéséről. Bátky folyamatosan tájékoztatta barátját a kutatóút itthoni fogadtatásáról, megítéléséről is. 1899. január 21-én ezt közölte: „Simonyi nagyon meg van elégedve veled, csak az egészségedet félti” (R 1670/I). Továbbá arról is hírt adott, hogy a Reguly-szövegek másolatát már november végén útnak indították Obdorszkba (uo). A küldemény azonban egyre késett. Pápay lelkileg arra is felkészült, hogy nem kapja meg a Reguly-szövegeket, ez esetben úgy gondolta, hogy vogul szövegeket fordít le osztjákra, csakis olyanokat, amelyeket az osztjások is ismertek. Már december óta számított a négy Reguly-féle hősének megérkezésére, időnként egészen kedvét szegte a hiábavaló várakozás. December 26-án így panaszkodott naplójában: „*Olyan jól éreztem magamat — midőn maecenasunk minden tervemet elfogadta; a legnagyobb lelkesedéssel indultam az osztjásokhoz (a kis csuvas kirándulásom csak esetleges volt)*” (R 1673/VI). Majd egyebek közt ezt írta az osztjákokról: „*... rendkívül sokat felejtettek, az előadásuk is rendkívül zavaros. Mégis megelégedtem az eredménnyel, reméltem, hogy ha a Reguly-féle szövegekkel jövök hozzájuk, majd akkor szóra bírhatom őket. Vártam, türelmetlenül vártam ezeket az énekeket. Két ízben is megkaphattam volna már — nincs semmi hír se róluk!*” (R 1673/VI).

Pápay az év utolsó napjait a poluji osztjákoknál töltötte, akikkel bizalmas kapcsolatba került, mióta részt vehetett nemzeti áldozatukon. Két osztják (egy hatvan éves férfi és huszonöt éves fia) hozzá fordult segítségért: a magas adó miatt egy panaszos levelet fogalmaztak meg, és őt kérik meg, juttassa el a cár atyához. Pápay naplójában meg is örökítette ezt a szöveget (R1673/VI. 1898. dec. 31).

Gazdag népköltészeti gyűjtéssel tért vissza december 31-én Obdorszkba. Itt érdekes hírt tudott meg Vaszilij atyától: egy Jakobij nevű professzor keresztet állított a tervezett misszió helyére, ezt a szamojédok áldozó helynek kezdték használni, ott ölték le az áldozati állatokat.

Másnap a következőképp számolt be naplójában Pápay foglalatosságairól: „*... a jegyzeteimet rendeztem, jól szemügyre vettem az eddigi gyűjteményemet, jegyzéket készítettem róla, ezt majd elküldöm az én jó mesteremnek, megnyugtatom, hogy mégis csak van valami*

eredménye annak a sok tűrésnek-szenvedésnek, amiből oly bőven kijutott, míg ezt a kis gyűjteményt is össze tudtam hozni. Azt hiszem, hogy már az eddigi gyűjtésem alapján is meglehetősen hű képet adhatnék az északi osztják nyelvről” (R 1673/VI. 1898. jan. 1).

Megfelelő adatközlőt egyelőre nehezen talált Pápay: „... igazán már kötéllal kell fogdosnom az osztjákokat” — írta naplójába 1898. január 8-án (R 1673/VI). Pedig az osztjások, akiket korábban jurtaikban fölkeresett, annyira bizalmukba fogadták, hogy téli szálláshelyükről Obdorszkba érkezvén szinte első dolguknak tartották, hogy meglátogassák: „Már szinte félek az osztjájaimtól, nagyon is ide szoktak” (uo., jan. 9). Addig is, míg más adatközlőre nem akadt, Péterrel szógyűjtést végzett, a tárgyas igeragozásról és a kettes számról faggatta. Összevetette Vologodszkij és Ahlqvist szójegyzékét. Majd örömmel vette tudomásul, hogy a vak Paszter és Mikolka önként jelentkezett nála: „Úgy látszik, hogy a poluji osztjájaim meglehetősen reklámot csaptak, most már nem félnek tőlem, végre-valahára sikeresen munkálkodhatom” (R 1673/VI. 1898. jan. 12).

Az orosz újév napján (azaz január 13-án) sok látogatója akadt, s kötelességszerűen ő is körbejárta ismerőseit, bármennyire is hátráltatta ez munkájában. Hiszen tudta, ha nem tartaná be az íratlan szabályokat, sok kellemetlenség érhetné, különösen a kereskedők akadályozhatnák tevékenységét. Ezen az ünnepnapon járt a szerzeteseknél is, akik a misszió nyolc kis tanítványának karácsonyfát állítottak, és apró ajándékokkal is meglepték őket. A gyerekek az ünnepségen elferdített osztják nyelven a Miatyánkot is elénekelték. Ekkor történt egy furcsa eset. A templom előtt a szamojédok rénszarvast áldoztak „Nikolaj iginek” (azaz Szent Miklósnak). Az ő szemükben ez a szent már pogány istenséggé változott, ugyanúgy tisztelték, mint a többi bálványukat. A szerzetesek, akik később vették észre a történeteket, nem bizonyultak túlságosan megértőnek, és elzavarták onnan a szamojédokat (R 1673/VI).

Másnap, január 14-én „... a várva várt szövegek mégis csak megérkeztek” (R 1673/VI). Pápay tehát megkapta a négy Reguly-éneket és azt a levelet Simonyitól, amelyben értesíti, hogy az Eötvös kollégium négy lelkes tagja: Gombocz, Csűrös, Suhajda és Gedeon másolták a szövegeket, s már november közepén feladták postára.

Pápayt meglepte adatközlője, Mikolka csodálatos énektudása, nagyszerű emlékező tehetsége, amelynek segítségével a szomszédos nemzetségek hősi énekeit, meséit is képes volt a maguk szépségében felidézni. Elragadtatott hangon vallja adatközlőjéről egy osztják hasonlatot használva: „Fogalma sincs arról, hogy milyen kincset rejteget lelkében, nem érti a becsét, erdei (énekes) madár módjára énekel” (R 1673/6. 1898. jan. 18). Mikolka segítségével sikerült értelmeznie a Reguly gyűjtötte szövegeket is. (Erről a vesződéses munkáról akadémiai

jelentésében is részletesen beszámolt (Pápay 1905b: 465–467). Az örömmel együtt ugyanakkor megjelentek az aggodalmak is: Pápay attól tartott, a rendelkezésére álló idő nem lesz elég arra, hogy befejezze munkáját. Ekkor még a várhatóan letöltendő katonaidő terhe is nyomasztotta. Úgy döntött, akár törvényszegés árán is marad, akkor is, ha nem sikerülne meghosszabbíttatnia szabadságát, inkább „katonaszökevény” lesz, de véghez viszi tervét.

Pápay a megfeszített munka következtében egyre gyakrabban küszködik fejfájással, fáradtsággal, rosszulléttel. Ennek ellenére folytatnia kell a munkát: *„Egész nap az osztjájaimmal vagyok, vesződöm a Reguly-féle énekekkel. Mikolka már szinte belefárad, kedvét veszti, de megint csak megbékülünk, folytatjuk a nehéz munkát”* (R 1673/6 1898. II. 6). Pápay a nehéz körülmények között is úgy érzi, mindent megtett a tudományért, amelynek az érdekeit gyakran még az expedícióval szemben is meg kellett védenie (uo., febr. 10).

Február 20-án néhány napra őt is ledöntötte lábáról az influenza. E rövid kényszerű pihenő után folytatta nyelvmestereivel a munkát.

Simonyi 1899. január 29-én kelt levelét majd egy hónap múlva, február 23-án kapta kézhez. Ebben a levélíró a jövő terveit kovácsolgatja: „*itthon a grófot rá kellene beszélni, hogy nyomassa ki az egész Reguly-féle osztják gyűjteményt. Kegyed és Munkácsi együtt rendeznék sajtó alá, s megfejténe, lefordítanának annyit, amennyit tudnának, és csinálnának szótárt is hozzá”* (R 1670/V). Értesítette Pápayt a Zichyvel való találkozásáról, aki meghosszabbította a fiatal kutató katonai szabadságát. Tehát most már eleget kell tennie a gróf kívánságának, el kell mennie a baskírokhoz is.

Időközben Pápay egy újabb adatközlőre is szert tett: Purisra. A három nyelvmester közül aztán hol az egyik, hol a másik duzzogott, ha éppen nem az ő meséit hallgatta Pápay. Naplójában nemcsak a hősénekek megfejtésének nehéz munkájáról emlékezett meg, hanem folyamatosan leírta a misszióval kapcsolatos történeteket is. Januárban többször is feljegyezte, hogy Irinarch atyával szemben többen is ellenségesen viselkednek. Mivel több szeretettel is bizalmas viszonyban volt Pápay, azonnal értesült az újabb eseményekről. Neki kezdettől fogva rokonszenves volt a lelkes Irinarch. Később azonban úgy látta, hogy ez a túlzott lelkesedés még a munkájában is akadályozza. Már 1898. január elején találunk olyan megjegyzéseket naplójában, amely arra utal, hogy Irinarch személye ellenérzéseket vált ki: *„Úgy vettem észre, hogy Irinarch atyát faggatják”* (R 1673/VI. 1899. jan. 2). Majd néhány nappal később: *„Úgy látom, hogy Irinarch és Vaszilij között nem a legjobb egyetértés uralkodik, I. gyakran elszólja magát, attól tart, V. fölülmúlja őt. Ez könnyen lehetséges, mert Vaszilij csöndesen, de folytonosan munkálkodik”* (jan. 12). Az iskolás gyerekeket sikerült megnyerni maga számára, ugyanakkor

hivatalos felszólító levelekkel akarja rákényszeríteni az előljárókat, hogy nagyobb ünnepeken jelenjenek meg a templomban. Ezzel kapcsolatban Pápay megjegyzi: „*Úgy látszik, hogy I. nagyon fél Vaszilijtól, aki csöndben dolgozik; most szamojéd fordítással foglalkozik. Bizony jobban tenné I. is, hogyha a sok hiábavaló levelezés helyett az osztják nyelv tanulásához fogna; a missziónál úgyszólván csak rendőri szolgálatokat végez*” (R 1673/6. 1899. febr. 6). Pápay néhány hét múlva János atyától tudta meg, hogy Irinarchot valószínűleg áthelyezik (márc. 8). Március 20-án már bizonyossá vált, hogy Irinarchot Tobolszkba hívatta a püspök, a misszió vezetője János atya lesz. Utólag arról is értesült Pápay, hogy a hír hallatán Irinarch még öngyilkossággal is fenyegetőzött (márc. 20). A szerzetes azonban kénytelen-kelletlen hozzáfogott az úti készülétekhez. Reménykedett, hogy még a nyáron visszatérhet. Irinarch e készülődés közben mesélte el Pápaynak, hogy állítólag a tobolszki érsek kétségbe vonta a magyar nyelvész keresztényi voltát, mert valaki hírül vitte, hogy együtt áldozott az osztjásokkal. Pápay azonnal Vaszilij atyára gyanakszik. Irinarch meg is erősíti, hiszen ő látta társa naplójában a Pápayra vonatkozó feljegyzést. Pápay számított rá, hogy ez ügyben megkeresik a település előljárói, de erre várakozása ellenére sem került sor. Utólag nehéz eldönteni, hogy mi is volt az igazság. Vaszilij lehetséges feltételezett bosszútervét, ármánykodását alátámaszthatja a tény, hogy Pápaynak az osztjások elmesélték az atya egy sikertelen kalandját. Vaszilij — mivel osztjákkul nem tudott — tolmács révén akarta rávenni a vulpaszli osztjásokat, hogy égessék el bálványaikat. Azok látszólag beleegyeztek a dologba, ám a végén birokra keltek a szerzetessel. Vaszilij attól félt, Pápay másoknak is elmeséli a dolgot, ez ügyben föl is keresi a nyelvészt (jan. 11). Valószínűleg mégsem bízott meg benne, s mintegy ellenlépésként jelenthette — ha egyáltalán megtette — a tobolszki érseknek Pápay részvételét a vulpaszli áldozati ünnepségen.

Február 27-én Pápay már megromlott egészségi állapotáról panaszkodott levelében jövődöbelijének, majd így folytatta: „*A Reguly-féle énekekkel már elkészültem, ez nagyon nehéz munka volt; az osztjájaim is érezték a súlyát, majdnem megszöktek tőlem*” (R 1670/VI).

A Reguly-gyűjtemény négy énekének megfejtésével február végére már el is készült, emiatt azonban saját gyűjtését félre kellett tennie. Erről így számolt be Bátlynak 1899. március 13-án Obdorszkban kelt levelében: „*A szöveggyűjtésem legnagyobb része még ma is az első átírásban van... Az énekesektől összeírt énekgyűjtésem meghaladja a száz ívet, tehát terjedelemre nézve vetekszik a Reguly-féle gyűjteménnyel (tartalmi tekintetben is sokban egyezik azzal... A Reguly-féle énekek megfejtésével ma már teljesen készen vagyok, de ezek miatt elhanyagoltam (helyesebben: félre kellett tennem) az én gyűjtésemet*” (R 1670/VII). Ekkor lázas betegségéből

már fölépült, de testi, lelki meggyötörtségről panaszkodik, és emiatt nem volt biztos benne, hogy el tud utazni a baskírokhoz (uo).

Március 25-én (Szarka Antóniához) írt leveléből értesülünk arról, hogy Irinarch atya Európába indul, és csak a nyáron tér vissza. Ebben a levélben két fényképet is küldött: magyarázata szerint az egyik az osztják iskoláról készült, a másikon pedig a két szerzetes is látható: „... az osztják csemetéket János atya oktatja (ez az idősebb pap), a fiatal szerzetes Irinarch atya, a misszió feje” (R 1670/VII). A missziós iskola képének hátlapján a tanulók névsora és adatai olvashatók, tehát ez érdekes kortörténeti dokumentum, amelyet A. Molnár közölt (1990: 55; további adatok Pápay fényképhagyatékáról A. Molnár 1990: 51; 2003a: 311).

(A Debrecenben őrzött R/1673/VI. napló utolsó bejegyzése 1899. március 28-i dátummal történt, a következő hetek naplószerű feljegyzéseit tartalmazó füzet a budapesti hagyatékba került, és a *Bibliotheca Pápayensis* VI. kötetében jelent meg [BiblPáp VI: 176–213] A teljesség kedvéért az említett mű alapján foglalom össze Pápay oroszországi kutatóútjának további eseményeit.)

Március 29-én Pápay búcsút vett kedves ismerőseitől. János atya megígéri, hogy egy Popov-féle fordítást Pápay után küld. Ez valóban így is történt, erről tanúskodik egy kísérő levél 1899. augusztus 1-jei keltezéssel (R 1670/I), amelyben osztják nyelvű evangéliumra és tankönyvre utal, és kéri Pápayt, ne nyelvészeti szempontból nézze őket. (Ezek a küldemények kéziratos másolatok, és a debreceni hagyatékban az R 1690 számon található.) Pápay szánon indult útnak, Szob faluban élénk beszélgetést folytat az őt köszöntő osztjakkal. Azok nem nagy hajlandóságot mutatnak a mesélésre, így Pápay hamarosan tovább indult, keresztül halad egy Vandi kort nevű falun, ahol már szembetűnőek voltak a nyelvjárási eltérések az obdorszkihoz képest. Útvonala érinti a suriskári jurttakat, majd Muzsit. Itt egy régi ismerősével, Protopopovval találkozott, aki maga mesélte el, hogy összeférhetetlen, nyugtalan vérű embernek tartja Irinarchot, s erről értesítette a tobolszki érseket. A misszionáriusról későbbi bejegyzést nem találunk Pápaytól, de érdemes itt megjegyezni, hogy Irinarch végül is 13 évig dolgozott Obdorszkban (mai nevén Szalehardban), 1910-ben helyezték át Tverbe. Az utókor tisztelettel emlékezik rá, a helybéliek elsősorban a könyvtár alapítóját tisztelik benne, és Szalehard helytörténeti múzeuma — mint nemrég erre az interneteten rábukkantam — az ő (polgári) nevét (Ivan Szemjonovics Semanovszkij) viseli (<http://www.obdorsk.ru>).

Április 2-án Pápay fölfogadott egy mese- és énektudó osztjákat, Torikoptin Grigorijt (Pápay Gergelynek nevezte el). Másnap pedig elbúcsúzott addigi kísérőjétől, Pétertől. Április 3-án ír utoljára bejegyzést útjáról naplójába, föltehetően az anyaggyűjtés kötötte le Pápay idejét és

figyelmét, ezt bizonyítják a napló következő — osztják kifejezésekkel teleírt — oldalai. Későbbi beszámolójából kiderül, hogy a Berjovóban töltött hónapok rendkívül eredményesek voltak (Pápay 1905b: 467–471). Grigorij (Gergely) jól ismerte az ősi hagyományokat, hiszen nagyapja híres sámán volt. Ezenkívül sikerült az ő segítségével a Reguly-énekek homályos részeit is megfejteni. A Kazim vidékéről való Mikiskin Vaszka pedig nagy jártasságot árult el a medvekultuszban. Tehát nemcsak népköltészeti alkotásokkal, hanem újabb néprajzi följegyzésekkel is gyarapodott a gyűjtemény.

Május végén Pápayt egy Vogulka forrásvidéki osztják kereste föl, akit első adatközlője, Urtipenkov küldött. Az osztjákat és a vogult is egyformán beszélte, nem tudta megmondani maga sem, melyik néphez tartozik. Másfél hét alatt az ő segítségével Munkácsi *Vogul nyelvjárások* című munkájából a példamondatokat lefordította osztják nyelvre. Ez a munka a *Bibliotheca Pápayensis* VIII. kötetében (1998) látott napvilágot. Ez a nyelvjárás állt a legközelebb a Reguly-féle szövegek nyelvéhez.

A szellemi fáradtság jeleit ekkor már egyre inkább érezte magán Pápay. Tervei szerint azonban még hátra volt a nizjami nyelvjárás tanulmányozása. A gőzhajó váratlan megérkezése után mégis jobbnak látta, ha nem kockáztatja eddig elért eredményeit, s egészségi állapotára való tekintettel inkább a hazautazást választotta. Június 23-án érkezett Tobolszkba, majd Tyumeny, Jekatyerinburg és Ufa érintésével elérkezett a baskírok földjére. Itt az előzetes tervek ellenére már nem végzett kutatómunkát. Csupán a baskírok testalkatának és arcfelépítésének megfigyelésére futotta erejéből az átutazás során. (Az elmaradt baskír tanulmányok miatt neheztelő Zichyt csak nehezen sikerült később kiengesztelnie.)

Pápay Moszkván és Kijevén keresztül végül július 8-án érkezett meg Budapestre.

2.4. Pápay élete 1899 és 1908 között

Pápay József másfél évig tartó kutatóútjáról 1899. július 8-án érkezett Magyarországra. Hazatérése után legfőbb feladatának tekintette gyűjtése egy részének sajtó alá rendezését, hiszen nemcsak az expedíciót, hanem az eredmények közzétételét is támogatta gróf Zichy Jenő. Másrészt, mint tudjuk, a Reguly által lejegyzett osztják hősénekek közül négynek a másolatát kapta meg Pápay Obdorszkban, s ezeket a helyszínen sikeresen meg is fejtette. Nagy kérdés volt, hogy az Akadémia kéziratárában maradt többi éneket is le tudja-e fordítani eddigi ismereteinek birtokában.

Pápay hazatérése után megromlott egészségi állapota miatt írt Simonyi Zsigmond aggódó sorokat egykori tanítványának 1899. augusztus 26-án. Arról is tájékoztatta Pápayt, hogy Zichy Jenőtől neheztelő táviratot kapott az elmaradt baskír út miatt. A továbbiakban a gyűjtés kiadási terveiről írt: „Ha abba a 30 évbe bele akarja szorítani gyűjtése eredményét, akkor jól meg kell rostálni: csak a tárgyi s nyelvi tekintetben legjellemzőbb szövegeket lehet fölvennie hozzá való szótárral és nyelvtani vázlatokkal. Amit félre kell tennie, azt majd kiadhatja a NyK-ban, vagy pedig egy pótló kötetben, aminek a kiadására majd később kellene rávenni a gróf urat, valamint Reguly hagyatékának teljes kiadására is, ha csak egy részét lehet is megfejteni” (R 1670/V).

Munkácsi Bernát az osztjákoktól hazatérő ifjú tudóst (1899. október 28-án) levelében arra biztatta, tartson Pesten felolvasást, hogy megismerjék az Akadémián, és rendezze sajtó alá munkáját (R 1670/III). A fővárosban személyesen is gyakran összejártak, hosszasan elbeszélgettek: „*Munkácsival igen sokat értekezünk. Tegnap annyira elmerültünk a vitatkozásba, hogy az uccán még a többieket is elvesztettük... letelepedtünk egy körüti csöndes kávéházban és elbeszélgettünk éjjelig*” — írta Pápay Szarka Antóniának 1899. december 1-jén (R 1670/VII). Munkácsi nagyra tartotta Pápay szakértelmét, vogul szavak, kifejezések osztják megfelelői iránt érdeklődött tőle több (1899. okt. 28-i, 1902. jan. 1-jei, 1910. szept. 24-i és 1910. okt. 12-i keltezésű) levélben is (R 1670/III). 1900-ban lapja, a *Keleti Szemle* számára sürgette az ígért medvéneket fordítással, jegyzetekkel és rövid bevezetéssel együtt (R 1670/III). Végül Pápaytól — tudomásunk szerint — nem jelent meg publikáció ebben a folyóiratban.

Eljegyzése után Pápay a fővárosba költözött, amint írja, „Gyulai bácsi” tőszomszédja lett a VIII. kerületi Szentkirályi utca 22. sz. alatt (R1670/VII). A kiadás előkészítése és az itthon maradt Reguly-féle hősénekek megfejítése mellett volt még egy fontos teendője Pápaynak: mielőbb jelentést tenni osztják útjáról. A tudományos közvélemény nagy érdeklődéssel várta

beszámolóját. Ennek első tervezett időpontja december negyedike volt. Menyasszonyának így írt erről 1899. november 14-én kelt levelében: „Minden nap az Akadémiában vagyok, olvasom a *Reguly-féle* gyűjteményt. Könnyen megértem. Sokat kell dolgoznom. Kedvesem, alig van még két hetem a jelentésemre. Félek, hogy nem készülök el vele. De ha lehetséges, nem tolom el a terminust. Az érdeklődés rendkívül nagy, sokat várnak tőlem” (R 1670/VII).

A napok múlásával egyre nőtt benne a feszültség, félt, hogy nem tudja idejében befejezni a munkát: „Nagyon sok a dolgom. Óriási anyagom van. Sokszor igazán azt se tudom, hogy melyik csomót vegyem elő. A *Reguly-féle* dolgokat már mindvalamennyit átvizsgáltam. Most a magam gyűjtését rendezem. Már kezdek ideges lenni” — olvashatjuk Szarka Antóniához szóló november 23-i levelében (R 1670/VII).

Időközben lelkesedéssel fogadták a Néprajzi Társaságban is, azonnal be is választották a Keleti Bizottságba. December 17-én pedig Zichy Jenő gróftól egyhangúlag megválasztották a Keleti Társaság elnökének. Pápay azon a gyűlésen is részt vett, amelyen a Keleti Szemle indításáról döntöttek.

Az akadémiai fölolvasás első kitűzött időpontja tehát 1899. december 4-e volt (erről menyasszonyához 1899. nov. 9-én írt leveléből értesülünk): „Abban állapotunk meg, hogy dec. 4-én csakugyan megtartom jelentésemet az akadémiában, ezt ma hivatalosan be is jelentettem Gyulai bácsinak, az osztálytitkárnak” (R 1670/VII). Zichy Jenő, a pártfogó elutazása miatt az akadémiai jelentés időpontja eltolódott a következő évre, ez a november 25-i levélből derül ki: „Tegnap reggel voltam a grófnál. Nagyon szívesen fogadott, majdnem délig eldiskuráltunk. Már építik a muzeumját, ezt is megnéztük. A jövő év június havában már el is készül. A gróf december elején Bécsbe megy, akkorra van összehívva a delegáció, tehát nem vehet részt a dec. 4-iki akadémiai ülésen. Ezért aztán le is mondtam az előadásról; abban állapotunk meg, hogy azt január elején tartom meg” (R 1670/VII). A fölolvasásra azonban csak tavasszal került sor. Erről leendő feleségét 1900. január 29-én értesíti: „Az akadémiai fölolvasásom márc. 5-én lesz, a februári ülésre már nem kaphattam terminust. Úgy ajánlották, hogy két részletben tartsam meg a fölolvasásomat: márc. 5-én és ápril. 2-án. Ha nagyobb terjedelmű lesz az értekezésem, úgy is teszek” (R 1670/VII).

A hirtelen jött népszerűség és az ezzel járó társasági kötelezettségek fárasztották Pápayt, főként azért, mert munkájában hátráltatták. Hetente három-négy alkalommal is meg kellett jelennie illendőségből különféle rendezvényeken (többek között a Budenz Társaság csütörtöki kruzsokjain, a Kisfaludy Társaság és a Néprajzi Társaság ülésein). Pápay szívesen elvonult volna valahová vidékre, teendői azonban a fővároshoz kötötték: „A Gróf ma este

főolvasást tart az iparos körben, talán én is meghallgatom. Ma lesz a Kisfaludy társaság ülése is, ide is elmegyek. Az ülés után 7–8 órakor vagy az iparos körbe megyek, vagy pedig az Urániába (tudományos színház), ahol Vikár Béla értekezik a magyar népdalról és a magyar melódiákról. Holnap estére is lesz összejeövetelünk (Budenz társaság), onnét se szabad elmaradnom, különben megharagudnának a nyelvészek. Ezek a társasági összejevetelek meglehetősen akadályoznak a rendszeres munkában, bizony legtanácsosabb lenne (ha tehetném), valahol meghúznom magamat a vidéken” — írja 1899. december 13-án Szarka Antóniának (R 1670/VII). Pápaynak tárgyalnia kellett a könyvkiadóval gyűjtése kiadása végett. Zichyvel együtt kerestek „alkalmas mintát a megjelenendő munka címlapjához” (R 1670/VII). Állás után is kellett néznie, s itt, a fővárosban értesült leghamarabb a lehetőségekről. „Az Akadémiánál már legközelebb várható az üresedés, erősen meg kell indítanom az akciót, sok a konkurens. Úgy hiszem, hogy méltányosak lesznek” — írta levelében menyasszonyának 1899. november 25-én (R 1670/VII). Majd a következő év február 22-én: „... mennem kell a »Kruzsokba«, — várnak. Azt hiszem, hogy ott újságokat is hallok; megtudom, hogy miként alakulnak a viszonyok az Akadémiánál és a Muzeumnál” (R 1670/VII). Zichy is szívesen alkalmazta volna múzeumában, Pápay azonban inkább állami tisztviselő szeretett volna lenni: „Tegnap voltam az egyetemi könyvtár igazgatójánál is. Ez nagyon szívesen fogadott, örülne, ha odamennék tisztviselőnek. De most nincs üresedés. Úgy hiszem, hogy nemsokára mégis lesz hely vagy a muzeumban vagy az egyetemi könyvtárban, mert legközelebb áthelyezés történik. A Zichy muzeumban is lenne helyem. De én, ha lehetséges, inkább állami tisztviselő szeretnék lenni. Meg vagyok róla győződve, hogy a gróf még így is mellettem lenne, elősegítené a dolgot. Én tehát elhatároztam, hogy amint üresedés lesz valahol, azonnal beadom a kérvényemet” — tájékoztatta menyasszonyát 1900. március 8-án (R 1670/VII).

Szinnyei József is bábáskodott 1900-ban az ifjú tudós elhelyezkedése körül: „Menjen el az egyetemi könyvtár igazgatójához, Ferenczi Zoltán dr.-hoz, és reám hivatkozva mutassa be magát” — így szólt a jó tanács március 5-én, majd az is kiderül egy következő levélből szeptemberben, hogy Ferenczi szívesen fogadta az ajánlást (R 1670/V).

Időközben (1900. január 10-én) a nyomdatulajdonos értesítette Pápayt 200 korona honorárium kifizetéséről (R 1670/II). Pápay úgy tervezte, hogy öszre az összes kéziratot leadhatja a nyomdának — írta március 8-án levelében Szarka Antóniának (R 1670/VII).

Az 1900. március 31-én a Bátkynak címzett levél szerint Pápay a *Budapesti Hírlapban* olvasta: a Néprajzi Társaság választmányi tagja lett, de erről őt még hivatalosan nem értesítették (R 1670/VI).

Pápayt barátja, Bátky Zsigmond is támogatta álláskeresésében. 1900. január 13-i levelében az alábbiakat közölte vele: „Olyasfélét hallottam, mintha Melich már biztosra venné az akadémiai könyvtárosságot. Jó lesz, hogyha megmozdulsz s Pestre jöve első dolgodnak tekinted, hogy ebben az ügyben valamit tégy” (R 1670/I). Majd újabb figyelmeztetés következett október 12-i keltezéssel: „Melich nem megy az akadémiához s így jó lesz idejekorán mozgolódní. A dolgot tartsd titokban, legalább Semayer így mondotta” (uo). A segítő szándék célhoz ért, hiszen ez év december 14-én az MTA könyvtárából Heller Ágost munkamegbeszélésre hívta Pápayt, havi 100 korona fizetést ajánlott neki (R 1670/II). 1901. január elsejétől egy beteg alkönyvtárost helyettesített Pápay az Akadémia könyvtárában. Annak halála után (1903. február 14-én) könyvtártisztté nevezték ki, majd 1908-ban alkönyvtárnokká.

A könyvtárosi munka egyik jelentős eredménye volt, hogy Pápay 1902-ben találta meg az MTA könyvtárának kéziratárában Reguly naplóját, amelyből megismerte a kutató útvonalát és fény derült az általa gyűjtött énekek forrására (Pápay 1906: 322).

Cholnoky Jenő, a *Földrajzi Közlemények* szerkesztője 1906-ban többször is arra kényszerült, hogy Pápaynak sürgető leveleket írjon. „Az nem lehet, hogy Regulyt pihentessük. Keresztül húzod minden tervemet. Már két füzet mellé nem adtunk mellékletet abban a reményben, hogy úgyis jön Reguly. Aztán írod, már megint pihentetni akarod” – olvashatjuk a március 4-én kelt levélben. Majd szeptember 26-án ezeket a sorokat vetette papírra: „határozottan és ridegen felszólítalak, hogy a Reguly-féle térképmagyarázó szöveget még a hét folyamán feltétlenül hozzám származtasd!” (R 1670/I). Úgy látszik, a „rideg felszólítás” eredménnyel járt, hiszen a tanulmány még ebben az évben megjelent (Pápay 1906: 1–22).

A Magyar Nyelvtudományi Társaság 1907-ben Pápayt jegyzőjévé és a *Magyar Nyelv* című folyóirat egyik szerkesztőjévé választotta. Ugyancsak ebben az évben a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlési határozata szerint Marczibányi-mellékjutalommal tüntették ki *Osztják népköltési gyűjtemény* című munkáját. A nagyjutalmat Munkácsi Bernát a *Vogul népköltési gyűjteményért* és Melich János a *Szláv jövevényszavainkról* írt munkájáért megosztva kapták. Az 1908-as év újabb elismerést és sikert hozott Pápay számára: a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották (akadémiai tagságára egyébként Melich írta meg az ajánlást). „Ugyancsak 1908-ban a tiszántúli ref. Egyházkerület tavaszi közgyűlésén a debreceni

ref. Főiskolán újonnan szervezett magyar és összehasonlító finnugor tanszékére megválasztott'
— írta önéletrajzában (R 1687).

2.5. A debreceni időszak (Pápay, az egyetemi professzor)

Pápay József közel egy negyedszázadig tevékenykedett a debreceni felsőoktatásban: 1908-tól a Református Főiskola bölcsészeti akadémiajában oktatott, 1914-ben pedig az akkor alakult állami egyetemre került, és egészen haláláig a Magyar és Finnugor Nyelvészeti Tanszék élén állt. A tanszék mellett az 1910-es évektől működő szeminárium egészen 1948-ig a következő néven szerepelt az egyetem tanrendjeiben: Magyar nyelvtudományi és összehasonlító finn-ugor s urál-altaji nyelvészeti szeminárium.

Pápay 1908-ban költözött Debrecenbe. „Életének legközvetlenebb tanúi családtagjai voltak: felesége és négy gyermeke, születésük sorrendjében József (1902–1945), Károly (1903–1914), Endre (1915–1978) és Irén (1917–)” (Adorjáni–Nagy 1994: 67). (Azóta Pápay legkisebb gyermeke, Irén is elhunyt — 2004. december 14-én.) Az iskolaév alatt Debrecenben laktak (1908-tól a Bethlen u. 54. sz. alatt, az 1912/13-as tanévben a Honvéd u. 9/b, 1914-ben már a Péterfia u. 31. és végül a leghosszabb ideig a Jókai utca 9/a szám alatt). Ez a ház a 20-as években már az ifjabb Pápay József családját is befogadta. A nyári szünidőt Pápayék a Nagyigmánd melletti Szentmihálypusztán töltötték. Itt jegyzem meg, hogy Pápay gyermekkori lakhelyén, Nagyigmándon általános iskolát neveztek el a település nagyra becsült szülöttéről, és az itt dolgozó lelkes pedagógusok A. Molnár Ferenc segítségével emlékkötetet állítottak össze — nagyrészt a debreceni hagyaték életrajzi vonatkozású adatainak fölhasználásával (Adorjáni–Nagy 1994). Nagyigmándon azóta is rendszeresen megemlékeznek Pápay életéről és munkásságáról, nyelvi versenyek, ünnepélyek, emlékülések formájában (Mészáros 2004: 11).

Életének erre az időszakra vonatkozó adatokat találhatunk levelezésén (R 1670) kívül a Debreceni Református Főiskola akadémiai tanszakainak évkönyveiben (1908–1914), valamint a *Debreceni Magyar Királyi* (később *Tisza István*) *Tudományegyetem Évkönyveiben és Almanachjaiban*. (Ez a periodika azonban pénzhiány miatt nem jelenhetett meg minden évben, a bennünket érdeklő, 1914-től 1931-ig terjedő időszakon belül a következő tan évekről nem adtak ki évkönyvet: 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1920/21, 1926/27, 1927/28).

Debrecenben a felsőoktatás a XVI. század közepén kezdődött a Református Kollégium megalapításával. Hosszú ideig két akadémiai tanszak létezett: a jog és a teológia. Már az 1860-as években megindult egy mozgalom, amely az önálló bölcsészeti szak és az azzal kapcsolatos tanárképző létesítését tűzte ki célul (Szentpéteri Kun 1939: 200). „A teológiai és a jogi kar 1892-i fakultásszerű megszervezése után másfél évtizeddel megkezdődött a bölcsészeti kar hasonló jellegű kifejlesztése is. 1907-ben létesült a bölcsészeti kar dékáni hivatal; a kar ekkor

három rendes tanárból állott (történelem, magyar irodalomtörténet, klasszika-filológia). 1908-ban újabb két tanszék létesült a fakultáson (magyar és finn-ugor nyelvészet, klasszika-filológia II. sz.)” (Zsigmond 1938: 182). Így a rég óhajtott tanárképzés is megindulhatott.

1908-ban tehát megkezdte munkáját a bölcsészeti akadémia négy tanárral és hat elsőéves hallgatóval. A négy tanár közül kettő ekkor került a főiskolára: Pápay a magyar nyelvészeti, Darkó Jenő pedig a klasszika filológiai tanszékre. Az előzményekhez tartozik, hogy Pápay a Kollégium korábbi tanárai között is támogatókra talált. Pap Károly, a magyar irodalom professzora értesítette az ifjú nyelvészt a pályázat megjelenéséről 1908. március 16-án kelt levelében, és mellékelte is azt:

„A debreceni főiskola bölcsészeti szakán akadémiai tanári állásra ref. vallású egyének részére pályázat hirdettetik. A megválasztandó tanár a középiskolai tanárképzés követelményeinek megfelelő előadásokat köteles tartani a következő tudományok köréből: Rendszeres magyar nyelv, finn nyelv és összehasonlító finnugor nyelvészet. Minden tantárgyak előadásában legfeljebb heti 10 óra tartására kötelezhető...” (R 1670/IV). A pályázatok beadása és elbírálása rövid időn belül lezajlott. Az esélyekről Fiók Károly (1907-től debreceni akadémiai tanár, a kollégium egykori diákja) 1908. április 29-én levélben tájékoztatta Pápayt: „A másik kettő Visky és Mészöly urak nem ajánlottak” (R 1670/I) Fiók előre gratulált, biztos volt a sikerben, hiszen Pápayt jelölték elsőnek. Simonyi is ajánlotta Pápayt, ez derül ki 1908. május 23-án Pápayhoz írt leveléből: „Gratulálok a debreceni megválasztáshoz! Örülök, hogy ajánlásommal valami keveset magam is lendíthettem rajta” — írta (R 1670/V).

Ez a tanszék volt Magyarországon a harmadik főiskolai tanszék, amely a magyar nyelvstudomány mellett a finnugor nyelvek művelését tartotta feladatának. (Jászi 1909: 49). Pápay oktatott tárgyait pontosan nyomon követhetjük a Debreceni Református Főiskola akadémiai tanszakainak évkönyveiben. Minden héten nyolc órát tartott, ami félévente négy, néha öt tárgyat jelentett. Ezek a következők voltak: régi magyar nyelvemlékek olvasása, a XI–XV. századi magyar nyelvemlékek ismertetése, rendszeres magyar nyelv: I. szóképés, II. névszóképés, III. szóragozás, IV. mondattan, V. összetett mondat. Továbbá: a finnugor népek és nyelvek ismertetése, osztják nyelv (osztjákot az itt töltött hat tanév alatt egyetlen alkalommal, az 1908/9-es tanév első félévében adott elő), bevezetés a finnugor összehasonlító nyelvészetbe, finn nyelv, finn nyelvtan, finn olvasmányok haladóknak, finnugor nyelvészeti gyakorlatok, karjalai nyelv, finn mondattan és olvasmányok, a Kalevala olvasása és magyarázása, magyar nyelvészeti gyakorlatok szeminárium, finnugor összehasonlító hangtan és alaktan, a magyar nyelv

jövevényiszavai, összehasonlító magyar nyelvtan, magyar nyelvjárások. Ugyanezeket a tárgyakat tanította később az egyetemen is.

A bölcsészeti akadémia két újonnan kinevezett tanára székfoglaló értekezését 1909. március 25-én tartotta. Pápay munkájának címe: *Nyelvünk finnugor eredetének kérdése Sajnovics és Gyarmathi felléptéig* (Pápay 1909a: 49–80). A másik beiktatott tanár Darkó Jenő volt. „A két tanár beiktató ünnepélyének fényét emelték Hegedüs István, Pecz Vilmos budapesti egyetemi rendes —, Melich János rk. tanárok és Bartonek Géza, Eötvös kollégiumi igazgató jelenlétökkel, akik ily módon fejezték ki úgy az újonnan választott tanárok, mint főiskolánk legfiatalabb ága iránti rokonszenvüket” — olvashatjuk a Református Kollégium történetében (Balogh–S. Szabó 1904–1914: 573; Jászi 1909: 85).

Pápay előadásainak kéziratossal jegyzetei között található annak a beszédnek a vázlata az előadás szövegéhez csatolva, amelyet akadémiai beiktató fölolvassása után mondhatott el: „Mielőtt e helyet elhagynám, hálás köszönetemet nyilvánítom a főiskola kormányzatának azért a megtisztelő bizalomért, hogy engemet e kiváló főiskolán az egyházkerület nemes áldozatkészségétől most szervezett bölcsészeti katedrának egyikére megválasztani kegyes volt éppen olyan időben, midőn a tanárképzés előmozdítására e főiskola kebelében megalakult a bölcsészeti fakultás. Mélyen tisztelt Főiskolai Elöljáróság! Teljes tudatában vagyok a felelőségnek, mely tanári hivatással jár. Fogadást teszek arra, hogy erőmet–tehetségemet kizárólag e hivatásomnak szentelem, Az isteni gondviselésbe vetett törhetetlen hitem, továbbá hivatásom magasztos voltának átérzése remélnem engedik, hogy kitartó munkálkodással sikerülni fog az előttem álló nehézségeket leküzdennem s a tanárképzés ügyének, ezzel a nemzeti közművelődésnek némi szolgálásokat tennem.

Nagytiszteletű s Tekintetes Tanár Urak! Igen tisztelt Kartársaim! Örömmel jöttem ide e dicső multú főiskola falai közé, hol Önök hosszabb-rövidebb idő óta törhetetlen hűséggel szolgálják azt a nemes és magasztos ügyet, melynek szolgálatára a nagytekintetű főiskolai Elöljáróság kitüntető bizalmából én is elhivattam.

Örömmel jöttem ide, s Önök szeretettel fogadtak körükbe. E szeretet megnyilatkozását itt tartózkodásom rövid ideje alatt is sokszor tapasztaltam. Kérem, tartsanak meg továbbra is szíves barátságukban, támogassanak tanácsukkal, adjanak nekem is részt munkájukból. Szívvel-lélekkel csatlakozom Önökhöz ez ősi Alma Mater szeretetében.

Nemes tanuló ifjuság! Szívesen üdvözlöm mindnyájukat. Legyenek meggyőződve róla, hogy igazi bensőséggel, lelkem egész melegével ragaszkodom Önökhöz. Az ifjuságban látom a

jövőt, nemzetem jövőjét. Lángoló hazaszeretetükben egy pillanatra sem kételkedem, ez sarkalja, ösztönözze Önöket arra, hogy mennél több tudással munkálkodhassanak majdan szeretett hazánk s magyarságunk javára!

Végül külön is szólok a bölcsészethallgató ifjuság kis csoportjához. Szeretett hallgatóim! Egy időben jutottunk e dicső multú főiskola falai közé. Önöket a tanulás, engemet a tanítás vágya vezetett ide. Szép csöndben meg is kezdtük a munkát. Már eddig is meggyőződtem tudomány szeretetükről, szigorú kötelességtudásukról. Örömmel látom, hogy buzgó kitartással folytatják tanulmányaikat, nem riadnak vissza a kezdet nehézségeitől.

Meredek ez, nehezen járható, de biztosan a célhoz érnek rajta.

Pápay 1910-től a főiskolai igazgatótanács tagja, a könyvtári albizottságnak előadója és a filológiai szeminárium igazgatója lett. Az 1910/11-es tanévben pedig már a Csokonai-körnek is választmányi tagja volt. A választmány közreműködött a Kazinczy-alapítvány pályakérdéseinek kitűzésében és a munkák beérkezése után minden tanévben azok elbírálásában.

Pápay debreceni tartózkodásának első hat évében oktatói munkája és hivatalos teendői mellett (publikációit tekintve) viszonylag aktív tudományos tevékenységet tudott végezni. Kutatásának egyik eredménye egy kiadatlan debreceni nyelvemlék ismertetése és bemutatása. Szily Kálmánnak 1911. március 4-én kelt leveléből arról értesülünk, hogy megkapta Pápay tanulmányát, és címnek a *Thaly-nyelvemlék* kifejezést javasolta (R 1670/V). Dolgozatát Pápay 1911. március 21-én olvasta fel a Nyelvtudományi Társaság ülésén (N. 1912: 191), és még ugyanebben az évben a *Magyar Nyelv* májusi számában meg is jelent (Pápay 1911: 193–204). Hamarosan kikerült a nyomdából *Északi-osztják nyelvtanulmányok* című munkája (Pápay 1910), amelyben már korábban folyamatosan publikált szövegei (NyK 1906: 345–398, 1907: 52–79, 164–195, 258–275, 1908: 111–150, 313–329) együtt láttak napvilágot. Fokos-Fuchs Dávid 1911-ben levélben gratulált a szerzőnek az *Északi-osztják nyelvtanhoz*, és örömét fejezte ki, hogy Pápay ígéretet tett a déli osztják nyelvtan ismertetésére (R 1670/I). Itt nyilván Patkanov déli osztják nyelvtani feljegyzéseinek sajtó alá rendezésére gondolt (Patkanov–Fuchs 1906, 1909, 1910, 1911–1912). A recenzió azonban tudomásunk szerint nem jelent meg.

Simonyi továbbra is segítette egykori tanítványát, publikálásra biztatta. 1911. január 9-én ezt írta neki: „Nem kapunk a Nyr. számára semmit?” (R 1670/V). 1909. február 16-án kelt levelében *Magyar Nyelvőr*-példányokat ajánlott föl a főiskolai könyvtár számára, majd

másnap ezt írta Pápaynak: „Kérem, írja meg, hány példányban nyomták az Ész. osztj. nyelvtanulmányok különnyomatát. A Ny. Biz. költségvetését már decemberben megállapítottuk, de azért talán lehet valamit csinálni” (R 1670/V). Munkácsi is figyelemmel kísérte Pápay tevékenységét. 1910. május 6-án kelt levelében az osztják tanulmányok várható folytatása ügyében írt: „... nem értem, hogy szaktársaink miképp nyugodhatnak bele a kiadás ily lassú menetébe, hiszen még egy használható osztják nyelvtani vázlatunk sincs!” (R 1670/III).

A nyelvészek közül valószínűleg Melich Jánossal alakult ki Pápaynak a legbensőségebb viszonya. Ezt feltételezhetjük a tőle fennmaradt mintegy 90 levél alapján is, amelyek 1900 és 1930 között íródtak. Melich rendszeresen küldött meghívókat — többek között — a Budenz Társaság üléseire. 1909. február 6-án értesítette Pápayt, hogy kérésére Gyarmathi leveleit lemásoltatta. (Ezek az iratok valószínűleg székfoglaló felolvasásához voltak szükségesek Pápay számára.) Ugyanebben a levélben még a következőket írta: „Reguly Kalevala-fordítását szívesen fogja kiadni Császár; ugyan ez ügyben nem beszéltem még vele, de egész biztos, hogy nagyon szívesen fogja venni cikkedet. Hiszen az ilyen jó dolog csak emelheti folyóiratát, hát még hozzá ha te közlöd (értsd: a te gondosságodban)” (R 1670/III). Ugyanis Pápay még a Magyar Tudományos Akadémia-beli könyvtárossága idején megtalálta Reguly a *Régi Kalevala*-fordítástöredékét. Ezt lemásolta, majd egy finn folyóirat, a *Valvoja* számára küldött róla egy cikket (Pápay 1909: 276–281). Időközben Reguly kézírata elkallódott, csak Pápay másolata maradt fenn. A levél alapján bizonyosra vehető, hogy Pápay foglalkozott a fordítástöredék publikálásának gondolatával, azonban ennek közlése csak jóval később valósult meg (Weöres 1964; A. Molnár 2003b).

1911. február 2-án Borsos Károly (egykori pápai diáktárs) mezőtúri főgimnáziumi tanár meghívta Pápayt, hogy tartson előadást az osztjákokról (R 1670/I). A hagyatékban maradt egyik meghívóból kiderül, miszerint erre sor is került, Pápay 1911. február 25-én a mezőtúri református főgimnázium estélyén vett részt, és „szibériai útjáról vetített képekkel előadást tart” (R 1683). Március 4-én kelt levelében Melich biztatta társát, írjon az eseményről a *Magyar Nyelvbe* (R 1670/IV). Pápay (feltehetően 1912-ben) Budenzről mondott beszédet a Budenz-émlékvacsorán. Szily Kálmán egy dátum nélküli levelében arra kérte a nyelvészt, küldje el a beszéd másolatát az Akadémia kézírattára számára. (A beszéd kézírata megtalálható Pápay egyetemi előadásai között az R 1681/XV/290–293-es számon. Ezt a dolgozat 3. 8. fejezetében közlöm.)

Az 1912/13-as tanév beszámolójában Pápayval kapcsolatban ez is olvasható: „*Osztják Népköltési Gyűjtemény II. A Reguly-féle osztják hősi énekek. Tárgyi és nyelvi magyarázatokkal. (Készülőben, eddig 30 nyomtatott ív)*” (Lencz 1913: 137). Ez az adat is azt bizonyítja, hogy Pápay folyamatosan dolgozott osztják anyaga sajtó alá rendezésén.

1913 áprilisában tartotta meg Pápay akadémiai székfoglalóját. Az eseményről a *Budapesti Hírlap* is beszámolt: „... Pápay József levelező tagja Reguly-féle osztják hősi énekekről tartott rendkívül érdekes előadást. Az előadó beszélt osztjákföldi tanulmányútjáról, a melyeknek egyik célja az volt, hogy a Reguly-féle mitikus osztják tartalmu énekeket megfejtse. Utja eredményes is volt, a tizenkét darab osztják hőséneket, a melyek tizenennyolcezer sort foglalnak magukban, meg is fejtette. Az énekek alapján vázolta a régi osztják társadalmi életet, a melyben az egyes nemzetségek igen gyakran harcban állanak egymással. E harcok indítóoka vagy a nőszerzés, vagy a vérbosszu” (N 1913a: 16).

A cívis város sajtója is büszkén és nem minden elfogultság nélkül számolt be a debreceni professzorok eredményeiről: „A Magyar Tudományos Akadémia múlt héten tartott nagygyűlésén is több debreceni tudós tanár szerepelt. Az egyik Darkó Jenő akadémiai megbízásból magyar történeti nyomokat kutatta görög íróknál. A másik Pápay József a Reguly által gyűjtött osztják szövegek megfejtéséről számolt be az Akadémiának. 18000-nél több sort olvasott el és fordított le ezekből a hősi énekekből, liturgiális szövegekből. Hogy ezt tehesse, évekig nyomorgott az Oroszbirodalomban szétszórt osztják telepeken. Évek óta meg a feldolgozást végzi. Az Orchon tó melletti ujugur feliratot nem magyar tudósok fejtették meg. A valamikor egész világrészt uraló [!], nagy multú osztják nép szellemi hagyatékának maradványait azonban magyar tudós mentette meg, gyűjtötte össze és magyar tudós adja által a világnak. Ez a magyar tudós, kinek a neve messze külföldön is mindenütt visszhangzik és még jobban is visszhangzani fog, a debreceni kollégium professzora: Pápai [!] József. Méltán folytatja a debreceni nagy nyelvész tanárok sorát az ősi kollégiumban. Ez a kollégium, ha soha nem is lesz egyetem, mégis az első főiskolája marad a magyarságnak. De nem erről van szó, hanem a nagy finn-ugor nyelvészről, Pápay Józsefről. Illő, hogy nevét mi is megismerjük és tisztelettel emlegessük” (N 1913b: 225–226).

Szinnyei 1914-ben ismertetést kért a *Magyar Etymológiai Szótárról*. Ennek a kérésnek eleget tett Pápay (vö. NyK 43: 389–396). A főiskolai évkönyv (Kun 1914: 150) szerint sajtóra kész állapotban volt az *Osztják népköltési gyűjtemény II.* kötete, amely a Reguly-féle

osztják hősi énekeket tartalmazta. (Ennek ellenére ez a kötet is csak Pápay halála után jelent meg.)

A debreceni egyetem 1914 őszén kezdte meg működését. Az előzményekhez tartozik, hogy egy protestáns egyetem alapításának gondolatát már 1874-ben megfogalmazták a tiszántúli egyházkerület közgyűlésén. Azonban az egyház anyagi gondjai miatt kénytelen volt lemondani erről a tervről, és 1905-ben a Tiszántúli Református Egyházkerület — mérlegelve a valós lehetőségeket — elfogadta az állami egyetem létrehozását. Ezzel azt is vállalta, hogy az évszázadok által gyűjtött szellemi tőkéjét a leendő intézményre hagyományozza. 1914 márciusában kezdetét vette az építkezés, amely évtizedekig tartott, az egyetemi oktatás azonban már 1914 őszén megkezdődött a város különböző helyszínein. A 28 tanszékre kinevezett egyetemi tanár közül korábban 17 a debreceni Kollégium akadémiai tagozatának tanára volt, köztük volt Pápay is. Hivatalosan 1914. augusztus 26-án nevezték ki. Ő volt az első egyetemi oktató, aki akadémiai tagsággal rendelkezett. Simonyi Zsigmond is az elsők között (1914. október 1-jén) köszöntötte ez alkalomból Pápayt: „Gratulálok az egyetemi tanársághoz és soká tartó sikeres működést kívánok. Örömmel emlékszem rá, mikor Zichy Jenő betoppant hozzám s kérdezte, ajánlhatom-e Pápay Józsefet utitársul. Már akkor meg voltam győződve, hogy ez az út tudományunknak nagy hasznára lesz” (R 1670/V).

Elismerően nyilatkoztak Pápayról és az őt követő professzorokról is: „Kedvezően alakult a finnugor nyelvtudomány tárgykörébe eső kollégiumok ellátására is kötelezett magyar nyelvtudományi tanszék sorsa, mert az e tanszéken működő egymást követő professzorok mind tudományozásuk művelésében és oktatásában, mind a tudományos kutatók nevelésében számottevő eredményeket értek el” — írta Varga Zoltán a debreceni egyetem történetéről szóló művében (1967: 240). Pápay ekkor már számos szakmai és tudományos társaságnak a tagja volt: az MTA levelező, a Nyelvtudományi Bizottság rendes tagja, a SUS levelező tagja, a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a Magyar Néprajzi Társaságnak választmányi tagja.

1914-ben a háború miatt késve kezdődött az oktatás. Pap Károly Debrecenből Nagyigmándra írt levelében augusztus 1-jén arról tudósította Pápayt, hogy a tanárok nagy része katona, az épületek többsége pedig kórháznak van berendezve. Tíz nappal később így írt: „Egyetemről, tanévről most senki se beszél.” 1914. aug. 23-án kelt levelében pedig ezt olvashatjuk: „A kollégium most már egészen kórházi célokra van berendezve” (R 1670/IV). Október elsején volt az évnnyitó ünnepség, és csak október 6-án tartották meg az első előadásokat alig több mint harminc bölcsészhallgató részvételével. (Az egyetem felépülésére még évtizedekig

várni kellett: hiszen elsőként az orvostudományi kar felvételi épülete készült el 1918-ban, az egyetem központi épületének alapkövetétele 1927. június 3-án történt meg, majd 1932. május 15-én adták át, és itt kapott végleges helyet a bölcsészettudományi kar.)

Pápay 1914-től 1931-ig egyedül látta el a tanszéki feladatokat: magyar, finnugor és általános nyelvészeti előadásokat tartott. „Előadást, sőt szemináriumot is rendszerint csak a professzor maga tartott a humán szakokon, sokszor két évfolyamnak egyszerre” (Némedi 1988: 17). Pápay előadásainak anyaga is megtalálható Debrecenben (R 1681/I–XXIV). A hatalmas terjedelmű kéziratkötegek igen alapos munkát tükröznek. Pápay egyetemi előadásaira készült jegyzeteinek tudományos jelentősége nem vetekedik osztják gyűjtésének értékeivel, de mindenesetre figyelemre méltóak, hiszen rendkívül időigényes és precíz előtanulmányokról tanúskodnak. (vö. A. Kövesi 1954: 84).

Arról is meggyőződhetünk, hogy Pápay oktató munkája során többször is átdolgozta óráinak anyagát, mindvégig figyelemmel kísérte a megújuló szakirodalmat. A feldolgozott tanulmányok adatait mindig pontosan följegyezte. A kötegek terjedelméből az is kideríthető, hogy Pápay egyik kedvelt témaköre a mondattan volt (R 1681/VII–IX): az évek során 798 lapnyi jegyzete gyűlt össze erről a témaköréről. Fazekas Jenő készített egy jegyzéket tanára könyvtáráról és irodalmi hagyatékáról (R 1691). E szerint létezett Pápaynak egy, a mellérendelő mondatokról írt könyvomas jegyzete, de sajnos sem a jegyzékben, sem a debreceni könyvtárak katalógusában nem találtam további adatot erről a munkáról. A történelmi szemlélet jellemezte Pápay előadásmódját. Például a nyelvjárások bemutatásában (R 1681/XIII.) nagy figyelmet szentelt a történelmi események szerepének a területi nyelvváltozatok létrejöttében, ismertette a nyelvjárási jelenségek nyomait a kódexekben. Nyelvünk szókincsének bemutatásában (R1681/XVIII) a török eredetű szavakkal kapcsolatban kitér a török-tatár nyelvcsaláddal való rokonítási kísérletekre. Széles látókörű tájékozottsággal rendelkezett, s az erre való törekvést igyekezett átplántálni tanítványaiba is: A *Bevezetés a Kalevala olvasásába* című tantárgy (R 1681/XIX) keretében kitért az első finn népköltészeti közlésekre, foglalkozott a 19. századi finn népköltészeti gyűjtő mozgalmakkal, a Kalevalát ért kritikákkal, a szampó szó lehetséges magyarázataival is. Pápay valószínűleg kis óraszámban előadta a *Bevezetés az indogermán összehasonlító nyelvészet*becímű tárgyat is, valamint jelentéstant is taníthatott (R 1681/ 23–24).

Az egyetemen Pápay tehát gyakorlatokat és a szemináriumokat is vezetett, és a vizsgáztatás is az ő feladata volt. Csak 1928-tól dolgozott mellette egy-egy díjtalan gyakornok, aki azonban az oktatásban nem vett részt (Jakab 1990: 9–10). Az egyetem első tanévében

(1914/15) Pápay prorektor lett, és ezzel a funkcióval együtt járt a könyvtári bizottság elnöksége is. Ugyanakkor a kollégiumi igazgatótanács könyvtári albizottságának előadója, majd elnöke is volt. Pápay jól ismerte a kollégiumi könyvtár ügyeit. Ezt méltányolták az egyetem vezetői is. Így Pápay 1916 ősztől három tanéven át könyvtári bizottsági tag az egyetemen (Módis 1954: 277). A bizottság fő feladata volt az egyetemi és a kollégiumi könyvtár egyesítésének kidolgozása. A Kollégiumi Könyvtár átadása az egyetemnek, illetve az egységesítés kérdése mindvégig heves vitákat váltott ki. Végül is a sok tervezet és javaslat ellenére sem sikerült megvalósítani a célt, az egyetem önálló könyvtár létesítésébe kezdett (Varga 1967: 47).

Már 1915 januárjában létrejött a Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság, amelynek Pápay magyar és finnugor nyelvészetből vizsgáló biztosa. Ez a bizottság adhatott tanári képesítést. (Ugyanis aki tanár akart lenni, be kellett iratkoznia a tanárképző intézetbe is.) A próbatanításokon a professzorok általában megjelentek, ezzel is éreztetni óhajtották a tanárképzés jelentőségét (Némedi 1988: 20). Ez nyilvánvalóan újabb elfoglaltságot jelentett Pápay számára is. 1915 őszén a magyar és a német tanszék birtokba vehette a Piac utca 51. szám alatti úgynevezett Csanak-ház 12 helyiségét. Pápay Józsefet ez év végén avatták az egyetem első díszdoktorává.

Pápay az 1917/18-as tanévben dékán, a következő évben pedig prodeán lett. 1917. december 12-én Mészöly Gedeon debreceni elhelyezkedése végett írt Pápaynak: „Fülhegygyel hallottam, hogy egyetemi könyvtár lesz nálatok, s arra fogjátok kötéllal az embereket igazgatónak.” Majd lentebb: „nekem az a könyvtárigazgatóság igen köllene. Debreczenben a könyvtárnokság mellett vígan bogarásztathatnám filozoptereidet a kódexek bozótjaiban” (R 1670/IV). Mintegy fél évvel később (1918. május 29-én) levélben kérte és köszönte Pápay pártfogását, majd így folytatta: „Én bizony szeretném, ha sikerülne nálatok a dolog s nem Simonyi kegyelméből lennék magántanár valamikor a háború tizedik évében” (uo). Mészöly debreceni kinevezése azonban mégsem sikerült.

A hivatali teendők nyilvánvalóan sok idejét rabolták el Pápaynak is. Ezenkívül éveken át a debreceni Egyetemi Diákasztal felügyelő bizottságának is tagja volt. Ez a testület volt hivatott gondoskodni a szegényebb hallgatók étkezési támogatásáról. Az évkönyvekből az is kiderül, hogy pl. az 1922/23-as tanévben hat rendes ülést tartottak. Megemlítem még, hogy Pápay a budapesti Kőrösi Csoma Társaság rendes tagja, valamint a Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának rendes tagja lett.

Az Árpád bajtársi egyesület 1922-ben alakult, bölcsész- és teológushallgatókat tömörített magába. Ünnepi alkalmakkor (március 15., október 6.) az Arany Bika üvegtermében

gyültek össze. Úgynevezett irodalmi táborozásokat szerveztek, ilyenkor az időszerű hallgatói gondokról, illetve irodalmi témákról (pl. az új magyar drámáról) beszélgettek. Az 1931-es egyetemi évkönyvbe írt beszámolójukban Pápayra úgy emlékeznek, mint a „legmelegebb szívű pártfogójukra” (Csávás 1931: 118). (Korábbi éves beszámolóikat föllapozva (1925/26, 1928/29, 1929/30) nem említik Pápay nevét [sem]).

Pápay számára az 1914-es esztendővel kezdődő életszakasza az egyetemi kinevezéssel nemcsak újabb oktatási és hivatali teendőket hozott. Ebben az évben veszítette el Károly nevű kisfiát, s a világháború kitörése utáni helyzet nem kedvezett a tudományos munkát végzőknek sem. Később a gyarapodó családról való gondoskodás is egyre nagyobb terhet rótt rá. Mint említettem, 1914-től kezdve egyre kevesebbet publikált, bár tudóstársai gyakran biztatták erre. Nem utolsósorban Karjalainen kedvezőtlen kritikája (1906: 19–32) is hatással lehetett a kiadások késlekedésére. A finn nyelvész alapos fonetikai előképzettsége birtokában bonyolult hangjelölési rendszert használt. *Osztják Népköltési Gyűjteményében* Pápay még viszonylag egyszerű, a Munkácsiéhoz hasonló írásmódot alkalmazott. Később Karjalainen és Paasonen munkáinak hatására íróasztalánál „tökéletesítette” hangjelölését. Így a hagyatékban maradt kéziratok sokkal bonyolultabb átírást tartalmaznak (Vértes 1991: 49).

Solymossy Sándor az *Ethnographiába* kért cikket Pápaytól 1918. augusztus 5-én (R 1670/V). A kért cikk vagy nem érkezett meg, vagy (ami kevésbé valószínű) megérkezett, de valamilyen ok miatt nem jelent meg. Melich a *Nyelvtudományi Közlemények* szerkesztőjeként 1921. február 12-én így tájékoztatta Pápayt: „Osztják nyelvtanod ügyében lépj érintkezésbe Szinnyeivel. A Nyközl. első füzet (46. évf. 1. f.) ugyanis körülbelül júniusra megjelenik. Két értekezés lesz benne; az egyik Töled, a másik Zoltántól. A Te értekezésedből (Osztják nyelvtan) külön lenyomatot készíthetünk, s ennek költségét a Bizottság fizeti. A költségeket most állítottam össze s jelentettem be a főtitkár úrnak” (uo). A terv nem válhatott valóra Pápay késlekedése miatt, hiszen Melich október 12-én ismét kénytelen megsürgetni az osztják nyelvtant, szerette volna mielőbb kiadatni: „Mit csinál az osztják nyelvtan?” (R 1670/IV). Majd hónapokkal később, 1922. július 30-án ezt írta: „Ősszel szedésbe adom a NyK. következő füzetét, amelybe osztják nyelvtanod is szánva van. A kéziratot légy szives legkésőbb szeptember 15-ig elküldeni” (uo). Melich nemcsak az osztják nyelvtan, hanem az osztják gyűjtés kiadását is szorgalmazta. Ezzel kapcsolatban ezt írta Pápaynak 1922. február 6-án: „Arra kérlek, írd oszt. népk. gyűjt.-ed dolgában, mivel nem szeretném, ha e becses munkából ebben az esztendőben semmi sem jelenhetne v. jelenne meg” (uo). A Melich-levelek között található egy gépelt lap, amely a

Nyelvtudományi Bizottság 1922. január 2-án tartott üléséről készült jegyzőkönyv másolata. E szerint a bizottság támogatta Pápay munkájának kiadását: „A Bizottság elnöke és előadója véleménye alapján hozzájárul, hogy Pápay Osztyák népköltési gyűjteménye a Zichy-féle munka formájában jelenhessen meg” (R 1670/IV).

1922. december 27-én Melich a következőkről értesítette Pápayt: „A Nyelvtud. Bizottság január 5-én ülést tart. *Osztyák népköltési gyűjteményedet* újból a kiadandó művek közé veszem fel, miként tavaly, hátha most pénzt is kapunk kiadására. Legjobb volna, ha kéziratát felküldened, s akkor én könnyebben tudnám kiadatni az Akadémiával” (R 1670/IV). A gyűjtés, illetve a nyelvtan kiadását tehát legalább két dolog hátráltatta: Pápay késlekedése és az Akadémia pénztelensége. Pápay azonban nyilvánvalóan arról tájékoztatta tudóstársait, hogy hamarosan elkészül az osztyák gyűjtés sajtó alá rendezésével. Erre következtethetünk Fokos-Fuchs 1926. szeptember 21-én hozzá írt leveléből is: „Az osztyák anyag megjelenését érthető érdeklődéssel várom. A munka befejezéséhez, valamint a Reguly-féle gyűjtemény elveszett darabjainak szerencsés megtalálásához igaz szívből gratulálok!” (R 1670/I). Sajnos sem az osztyák nyelvtan, sem az *Osztyák népköltési gyűjtemény* további kötetei nem jelentek meg Pápay életében. Ezek kiadása az utókorra maradt.

1927. július 24-én levelében Gombocz Zoltán közvetíti Teleki Pál kérését: Pápay írjon bevezető cikket Regulyról a készülő *Magyar Földrajzi Évkönyvbe*. Ez a kiadvány a III. finnugor „kultúrkongresszus” alkalmából jelent meg 1928-ban (Pápay 1928: 168–176; N. 1928: 54–55). Megjegyzem, hogy ez a cikk kimaradt a Csüry Bálint által összeállított bibliográfiából (1935: 24).

Solymossy Sándor 1928. március 11-én kelt levelében az osztyák medvekultuszról szóló tanulmányt sürgeti folyóiratába, az *Ethnographiába*: „Múltkori sok értékeset tartalmazó leveledben, melyet, mint hamarosan látni fogod, hálásan felhasználtam, — emlited a végén, hogy a téli szünet alatt kiadásra elkészítetted a *Medveénekeket*, s »ezek alapján leírtam«, — mondod, — az osztyák medvekultuszt. ...nyomban meg szeretném jelentetni az 1928-as évfolyam I. füzetét. ...legméltóbb lenne, ha volnál szíves azt a medvekultusz-leírást rendelkezésünkre bocsátani” (R 1670/V). A kért tanulmányt Pápay még sem küldhette el, hiszen ebben a folyóiratban akadémiai székfoglalójának (*A Reguly-féle osztyák hősi énekekről*. 1913: 257–276) közlése után már nem jelent meg tőle dolgozat. Az említett munka azonos lehet *Az obi-ugor népek medvekultusza* című tanulmánnyal, amelyet a szerző halála után tanítványa, Fazekas Jenő (Pápay–Fazekas 1934) adott ki az *Északi-osztyák medveénekek* című műben. E kötet tartalmát

Pápay egyébként székfoglaló értekezés keretében bemutatta a Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának 1929. január 22-én tartott nyilvános ülésén (Fazekas 1934: XLVII).

1928. június 6-án Teleki Pál gróf a III. finnugor közművelődési kongresszus elnökeként értesítette Pápayt két csoport július 14–15-i programjáról: „Az egyetemi tanárok 18–20 tagból álló csoportja a rector úr öméltósága távirata szerint a debreceni Tisza István Tudományegyetem vendége” (R 1670/VI). Pápay hivatalos volt a finn és az észti vendégek fogadását tárgyaló beszámoló értekezletre, erről árulkodik egy naptárföljegyzés és egy töredékes fogalmazvány (R 1674/163), melynek utolsó mondata: „*Éljen Finnország, éljen Észtország!*”

Pápay tudományos munkásságáról az egyetem 1928/29. tanévének évkönyvében a következő olvasható: „a) Osztják népköltési gyűjtésének és északi osztják szótárának sajtó alá rendezése. b) Az obi-ugor népek medvekultusza. (*Osztják medveénekek.*) Bemutatta a debreceni Tisza István tudományos társaság I. osztályának 1929. évi január hó 22-én tartott ülésében” (1929: 33). 1929-ből való Pápaynak Melichhez írt levele, amelyben a következőképp nyilatkozik munkáiról: „*Mint már régebben is jeleztem, elkészültem a Reguly-féle énekek megfejtésével is. Az osztják nyelvtanom még nincsen sajtóra kész állapotban. Most a szótári anyagot rendezem, ezt akarom legelőbb is kiadni.*” Becslése szerint körülbelül 30 ív terjedelmű lesz, és 1929 második felében sajtó alá adhatja (R 1670/VII). Az *Akadémiai Értesítő* is arról tudósított ebben az évben, hogy Pápay *Osztják szótára* és *Osztják népköltési gyűjteménye* is bekerült a támogatott, hamarosan kiadandó művek közé (N. 1929: 59).

1930 őszén szervezték meg azt a bizottságot, amelynek a IV. finnugor kongresszus előkészítő munkáit volt hivatott elvégezni. A tagok között volt Gombocz, Horger és mások mellett Pápay is (Bán 1931: 10–11). Nem tudhatjuk, ez a megbízás milyen feladatokat rótt rá, és készült-e egyáltalán kiutazni Finnországba erre a konferenciára. Szándéka ellenére sem vehetett részt rajta, hiszen 1931 tavaszán megbetegedett, majd váratlanul elhunyt.

Tevékeny tudós pályát szakított félbe hirtelen halála 1931. június 9-én. (Még ezen a napon egyik diákját, Porzsolt Istvánt vizsgáztatta lakásán.) Életének utolsó perceiben is családja miatt aggódott: „Mi lesz veletek, Tónikám?” – ezek voltak utolsó, feleségéhez, Szarka Antóniához szóló szavai (Adorjáni–Nagy 1994: 68–69). Két nap múlva, június 11-én búcsúztatták. (A család, illetve az egyetem által kiadott gyászjelentés másolatát a következőkben mellékelem.) Pápay ravatalánál, a Református Kollégium dísztermében Szentpéteri Kun Béla rektor búcsúztatta, a Nagytemplomban Révész Imre végezte a gyászszerartást. Sírjánál Darkó

Jenő, Láng Nándor Tóth Lajos és Pap Károly egyetemi tanártársai búcsúztatták, valamint Karai Sándor református kollégiumi igazgató és Borsos Károly egykori pápai diák emlékezett az elhunyra. Végül a tanítványok nevében Fazekas Jenő egyetemi gyakornok mondott beszédet (N. 1931: 150–161).

Pápay halálának évében az Egyetemi Diákjóléti Bizottság nevében Láng Nándor egyetemi tanár így emlékezett: „Nagy veszteség érte bizottságunkat június havában Dr. Pápay József ny. r. tanár váratlan halálával, aki bizottságunknak évek óta buzgó és lelkes tagja, a Leánykollégium ügyeinek melegszívű előadója volt. Emlékét hálás köszönetünkkel örökítettük meg jegyzőkönyvünkben és őrizzük hűségesen szívünkben” (1930/31: 383). Pápay már nem érthette meg a leánykollégium megnyitását, amelyre 1931 októberében került sor. Az intézmény élére azonban egykori bölcsészhallgatója, dr. Ambrus Ilona került.

Dr. Pápay Józsefnek sz. Szarka Antonia úgy a maga, mint gyermekel, unokájával, valamint az egész rokonság nevében fíjdalomtól megőrt szívet tudósítva, hogy a feljebbírtak is férfi, apa, nagy-
apa és rakas

Dr. Pápay József

X **„Hivatalos tudományegyetem ny. r. tanára és t. b. háltészorostora, volt prorectora,
délután és predikátora, a Magyar Tudományos Akadémia, a helyi angol-finn-ugor
Társaság, a Debreceni Hírszerzők Tud. Társaság és számos más irodalmi és tudós**

„Hivatalos tanár”

feljő hő grén rövid betegség után, 57 éves korában az Urdan családéhoz, ehhez a családhoz tartozó
Hán szerencsés halálának folyócskás iránti elhatározás és dráma a Kollégiumi darszenében való búcsú
járás és a Nagytanyában tartandó istentisztelet után a Hivatalos tanár tisztségét fog orv. nyugdíj
kötve helyettesíteni
Debrecen, 1931 június hó 10-én.

„Hiv. voltai mindhaláláig, menj be a te Urdanak örökébe!”

Fiemenek:	Megyei:	Székely:
József	Dr. Jg. Pápay Józsefnek sz. Kiss Ester.	Szarka Dénes nevelő
Endre	Uroknak:	Malom Juliánával
Ireneke	Jedlik:	

A temetőt „DANKO” tem. ról. rendeli

Körmény György, Áll. Á. K.

„A Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Rectora és Tanácsa, valamint Bölcsészettudományi Kara szomorúan tudatja, hogy

Dr. PÁPAY JÓZSEF

a debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetemen a magyar és összehasonlító finn-ugor nyelvészet ny. r. tanára és tiszteletbeli bölcsészettudományi doctora, valamint 1914—15. tanévi Prorectora, bölcsészettudományi karának 1917—18. tanévi dékánja, a Magyar Tudományos Akadémia levelező-, Nyelvtudományi Bizottságának rendes tagja, a helsinki Finn-ugor Társaság levelező tagja, a Tisza István-Tudományos Társaság, a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság, valamint a debreceni Csokonai-kör választmányi tagja, a volt debreceni református bölcsészeti akadémia ny. r. tanára és dékánja 1931. évi június hó 9-én este 7 órakor, életének 58. évében csendesen elhunyt.

Temetése június hó 11-én, csütörtökön délután 4 órakor a református kollégium dísztermében ravatalozás és a református Nagytemplomban tartandó gyászistentisztelet után a Hatvan-utcai temetőben lesz.

Debrecen, 1931 június hó 10.

Szeretett Kartársunk emlékét hálás kegyelettel őrizzük!

2.6. Pápay tanítványai

„... pótolhatatlan a Te életed... nekünk, tanítványaidnak, akiket atyai szeretettel neveltél és tanítottál, mintha gyermekeid lettünk volna” — búcsúzott kedves tanárának, Pápay Józsefnek a sírjánál Fazekas Jenő — idézi A. Kövesi Magda (1954: 85). Pápay 1908-tól egészen haláláig, 1931-ig Debrecenben oktatott: először a Református Kollégium akadémiai tagozatán, majd 1914-től az akkor alapított egyetemen. Tanári pályáján sok hallgatóval bensőséges kapcsolatot alakított ki. Erről vallanak a hagyatékban megmaradt egykori tanítványok levelei, üdvözlőlapjai (az R 1670 szám alatt). Néhány kiváló hallgatója tőle kapta az indíttatást tudományos pályáján, többen Pápay hatására kezdtek el nyelvészeti kutatómunkát végezni. Az alábbiakban elsősorban a kéziratos hagyaték segítségével töreksem bemutatni Pápaynak a tanítványaival való kapcsolatát. 1908 szeptemberében négy tanárral és hat elsőéves hallgatóval indult Debrecenben a bölcsészeti akadémia működése. Az első tanítványok egyike Sarkadi Nagy János volt. Ő is azok közé tartozott, akikre nagy hatással volt Pápay, és pályájának alakulását is befolyásolta a tudós tanár egyénisége. A későbbi hajdúböszörményi református gimnáziumi tanár a kollégiumi öregdiákok összejövetelén 1941. április 2-án tartott előadást, visszaemlékezve a bölcsészeti fakultás egykori életére. Az egyes tárgyak bemutatása után a magyar nyelvészettel és Pápayval kapcsolatban mesélt el egy kedves epizódot: „Teljesen újság volt a nyelvészet. Ha valamikor, itt csakugyan beigazolódott, hogy a legridegebbnek látszó tárgyat is meg lehet kedvelni a professzor személyén keresztül. Boldogult Pápay József professzor száraznak tetsző órái az előadás lelkeségével és nagy tudása ellenére is sokszor már túlzott egyéni szerénységével igazán vonzóak voltak akár a hangtanról, akár pl. a jövevényszavakról beszélt” (Szentpéteri 1941: 56). Az egyik kollokviumon Eröss Lajos püspök is jelen volt, aki Sarkadi felelete után „örömét fejezte ki a professzor úr munkájának eredménye miatt. Ezután odafordult Pápay Józsefhez: »Püspökladányban hallottam ezt a szót: ‚morotva’ — mi ennek az eredete, Tanár úr?« A professzor úr odamegy a táblához és 5 perc alatt tele volt a tábla a szláv eredetű szó etimológiájával, bemutatva annak különböző változatait a többi indogermán nyelvekben. Ez a kapásból teljes tudományossággal levezetett szószármaztatás egyaránt bámulatba ejtette a hospitáló püspököt és minket” — zárta le gondolatait az egykori tanítvány (uo).

A bölcsészeti akadémiaán az 1908/09-es tanév első félévében osztályot is tanított Pápay, heti két órában. E tanulmányok serkentették Sarkadit tudományos vizsgálódásra, amelyet 1912 és 1914 között írt levelei (R 1670/IV) is tanúsítanak. 1913-ban jelent meg két tanulmánya az északi osztják nyelv igeneves szerkezeteiről (Sarkadi 1913: 250–287; 427–467). Az értékes

dolgozatra Melich is fölfigyelt, és gratulált Pápaynak 1913. október 22-i levelében: „Gratulálok annak a tanárnak, akinek a vezetése alatt Sarkadi Nagy J. ilyen figyelemreméltó értekezést írhatott. Kolozsvárott v. Debrecenben tanul-e ez az ifju? Én úgy tudom, Debrecenben, de kérdésemet ne vedd komolyan. Az értekezés a Te fáradozásod szép gyümölcse” (R 1670/IV). 1914. április 6-án a kiváló tanítvány Sepsiszentgyörgyről értesítette tanárát a sikeres doktori szigorlatról és az avatásról. Úgy érezte, Pápaynak és Szinnyeinek tartozik elsősorban köszönettel, ők támogatták a dolgozat megírásában (uo).

Janó István szintén 1908-ban kezdte tanulmányait a bölcsészeti akadémián. Évek múlva már kisújszállási tanárként szeretne volna megpályázni a tanítóképző magyar–német szakos tanári állását. Az egykori tanítvány ebben kérte Pápay segítségét (R 1670/ II).

Bartha Károly 1910 őszén lett a Kollégium akadémiai tagozatának hallgatója. 1914-ben negyedéves bölcsészhallgatóként *A paládi nyelvjárásról* írt pályamunkáját 25 koronával jutalmazták az akadémián. Később az egyetemen is ugyanebből a témából írta meg szakdolgozatát. Tőle 14 lap, illetve levél maradt meg. Az első Nagyhodosról érkezett 1914. július 13-i dátumozással, ezt hamarosan tábori lapok követték Krakkóból, majd az orosz frontról. A spanyolnáthából kigyógyulva a soproni kórházból is írt 1918 októberében. Évek múltán — 1930-ban — már tegeződve, de továbbra is igen-igen nagy tisztelettel a hortobágyi nyelvészeti gyűjtésről érdeklődött egykori tanárától (R 1670/I).

A volt tanítványok közül Mátrainé Varga Róza 1911-ben nyelvjárásgyűjtéséről tudósította Pápayt (R 1670/III). Boros József 1912 nyarán Poposról segítséget kért, Debrecenben szeretett volna tanárként elhelyezkedni (R 1670/I). Jancsik Mihály 1915-ben szakvizsgai dolgozatának átdolgozásához kérte tanára segítségét (R 1670/I).

Fehér Géza is azok közé tartozott, akik professzoruk hatására kezdtek el nyelvészettel foglalkozni. Már Szabadkán gimnáziumi tanárként dolgozott, miközben a mordvin határozókról írt dolgozatot, s 1914. november 12-én kelt levelében Pápaynál érdeklődött, elfogadható-e ez „szakvizsgálati dolgozatként” (R 1670/I). 1916-ban Rákosszentmihályon katonáskodott. Innen írta hálás sorait: „mint diák Nagyságod jósága volt a legnagyobb segítségem, Nagyságod tanítása s tudományszeretete legfőbb buzdítóm arra, hogy tudománnyal foglalkozzam” (uo). Mi sem hitelesíti jobban e mondatokat, mint az a tény, hogy 1918. május 13-án már konstantinápolyi török és újgörög tanulmányairól tudósította tanárát (uo).

Számos tanítvány Pápay hatására kötelezte el magát a nyelvészettel hosszabb-rövidebb időre. Ezek közé tartozott Debreczeni Ferenc is, aki az 1911/12-es tanévben még elsőéves, a második félévre már „eltávozott” (a kollégiumi évkönyv bejegyzése szerint).

Valószínűleg tanára hatására kezdett el finnül tanulni. 1913-ban és 1914-ben greifswaldi diákként finn társakat keresett és talált a nyelvtanuláshoz. 1915-ben már Finnországból, Imatrából küldött lapot. 1921-ben írta meg szakdolgozatát *Arany János ismeretlen nyelvészeti széljegyzeteiből*. Egészen 1928-ig írt üdvözlő lapokat tanárának különböző helyszínekről (R 1670/I). Debreczeni egyébként tragikus közlekedési balesetben hunyt el 1931-ben, és ennek véletlenül Pápay is szemtanúja volt (Adorjáni–Nagy 1994: 68). Ekkor Debreczeni harminckilenc éves volt, és tizenkét éve tanított a református gimnáziumban. Nekrológban Pápaynak egy másik tanítványa, Péter Zoltán (1931: 478) emlékezett meg róla (l. később).

Óváry Zoltán a bölcsészeti akadémián 1911 őszén kezdte meg tanulmányait (Ferenczy 1912: 84). 1914-ben hatan tették le sikeresen a „középiskolai tanári alapvizsgálatot”, egyedül az ő teljesítményét ítélik „dicséretesnek” (Kun 1914: 261). Később az egyetemen folytatta tanulmányait. Tőle 1912 és 1930 között változatos helyszínekről — Jénából, Székelyudvarhelyről, Miskolcra — érkeztek köszöntő lapok ünnepek, ill. Pápaynak díszdoktorrá avatása alkalmából is gratulált. A legutolsó levélben a református gimnáziumi állásügyben kérte Pápay segítségét (R 1670/IV).

Pápay lett az egyetem első díszdoktora, 1915. december 18-án avatta az egyetemi tanács a bölcsészeti tudományok „honoris causa” doktorává. Erről az eseményről az egyetemi ifjúság által szerkesztett lap is megemlékezett: „Az Egyetem ifjúsága, különösen tanítványainak kisebb csoportja azzal a szívből jövő jókívánsággal köszönti kitüntetés alkalmából kiváló professzorát, hogy legyen még sokáig az eddighez hasonló lelkes munkájával nemzeti művelődésünk előbbre vivője, tanítványainak pedig az az őszintén szeretett, jeles paedagogiai sikerekre visszatekintő nevelője, akinek eddig tiszteltük, amilyenek szívünkhöz nőtt” (Simon 1916: 26). Pápay tudományos érdemeinek ismertetése után a cikk írója így folytatja: „Tudós asztalánál való munkássága eredményét, szaktudománya anyagát istenáldotta tehetséggel tudja tanítványaival közölni. Közvetlensége csodálatosan lebilincselő. A száraznak keresztelt rettenetes nyelvtudomány nem lesz persze ajkán sem lágyan folyó mesévé. De benne lüktet előadásában az élet, érdekfeszítő a folyás, mert a hallgatóságnak előtte él a nyelv, vonul fel a tudományos kutatás. Intellektuális élvezet a társaságában eltöltött idő, akár órán, akár a szűkebb környezetben” (uo. 28).

Törös László 1921-ben pályamunkát adott be a *Debreczeni Grammatikáról* (Módis 1955: 10). Ugyanebből a témából született szakdolgozata 1922-ben. Magyar–latin szakosként 1923-ban kitüntetéssel tette le a „szakvizsgálatot” a Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság előtt. A volt tanítvány, későbbi nagykőrösi középiskolai tanár 1924-ben adta be doktori disszertációját.

Egy levelében Pápaytól az időpont megválasztásához kért támogatást (R 1670/VI). A hagyatékban egy fennmaradt értesítés arról tanúskodik, hogy Pápayt kérték fel bírálónak: „Van szerencsém Törös László nagykőrösi ref. főgimn. h. tanárának »Adatok Debrecen Kazinczy-korabeli irodalomtörténetéhez« című disszertációját bírálás céljából Méltóságodnak megküldeni” (R 1674/III).

Kornya Sándor Rómából üdvözölte tanárát 1927-ben, Kovács Máté, a debreceni egyetem könyvtár későbbi igazgatója pedig ugyanez évben Párizsból (R 1670/II).

A tanítványok közül kicsit részletesebben foglalkozom Papp István tevékenységével, mivel ő Pápayhoz hasonlóan hosszú ideig (1952–1972) állt a Magyar Nyelvészeti Tanszék élén, és munkálkodása szintén meghatározó volt a tanszék történetében. Papp István irodalomtudósi pályájáról mondott le Pápay hatására. Erre így emlékezett vissza: „Már gimnazista koromban céltudatos, szakszerű munkával készültem az irodalomtudós pályára... S mégis amikor 1920 őszén beiratkoztam a debreceni egyetemre, s az első nyelvészeti előadást meghallottam, ez elegendő volt ahhoz, hogy minden addigi tervezgetésem halomra dőljön, s az irodalmár csillogó, díszes útja helyett a nyelvész kopárnak tetsző s nem egyszer tövises ösvényét válasszam” (Papp 1971: 95). Tanulmányainak első félévében osztják nyelvet is hallgatott Pápaynál. Magával ragadta tanárának előadásmódja: „Eszmék megszállottja volt. Szeme ragyogásában, eleven mozdulataiban, egész valójában a belső tűz izzását lehetett érezni. Sajátos atmoszféra övezte lényét. Nem a mának s nem a mában élt, hanem örök értékek megvalósulásáért küzdött. Csak ilyen ember léphetett a Kőrösi Csoma Sándorok, a Reguly Antalok nyomába” (Papp 1971: 96). Jakab László szerint (aki Papp István tanítványa volt) a két tudós természetében sok rokon vonás lehetett, ezért rajonghatott a hallgató mesteréért. Megszállottként, lelkesen, eleven előadásban adta át ismereteit (Jakab 1990: 9). A Kövesi Magda szerint is sok tanítványt Pápay ízes előadásmódja vonzott: „Kartársainak és tanítványainak elbeszéléséből tudjuk, hogy az általa vezetett és nevelt egyetemi ifjúságot bölcsessége, szeretetreméltó jósága mellett főképpen... a tiszta, zamatos magyar nyelv ragadta meg leginkább” (A. Kövesi 1954: 82).

Papp István magyar–német szakon tanult, másodéves hallgatóként (1922-ben) még Heinérről készült pályamunkájára kapott ezer korona pályadíjat (Egyetemi Évkönyv 1921/22: 69). De szakdolgozatát már nyelvészetből írta, témája: Wundt mondattani nézetei. A kiváló tehetségű tanítványt Pápay irányította Wundt nyelvlélektana és a mondattan felé. Erre így emlékezett vissza Papp István: „Csak most látom teljes világossággal, mily céltudatosan irányította tudományos fejlődésemet. Fiatal egyetemi hallgató voltam, amikor Wundt »néplélektan«-ának világához elvezetett. Szemináriumi órákon számoltam be a Wundt tanulmányozása közben támadt

meglátásaimról. Órák hosszat hadakoztam Wundt gondolataival, s vitáztam Pápay Józseffel” (Papp 1971: 97). Az egyetem elvégzése után Papp nem kezdhette meg azonnal tudományos működését, különböző középiskolákban tanított: 1926-ban Kisvárdán lett óraadó, majd helyettes tanár, aztán a következő tanévben már Sopronban tanított. A „hálás tanítványnak” 1929. július 22-én írt leveléből megismerhetjük terveit: „Ősszel szeretném a doktorátust megszerezni. Ezért szeretném kikérni egyes dolgokban Méltóságod tanácsát... Értekezésnek a határozórendszer feldolgozását szántam... Sopronból Debrecenbe pályázok a reálhoz. Ha sikerülne ide kerülnöm, örömmel dolgoznék Méltóságod irányítása alatt” (R 1670/IV). Terveivel ellentétben 1929 őszétől a hatvani reáliskolában tanított. Két évvel később Papp István már díjtalan gyakornok lett a tanszéken, és ezer pengő ösztöndíjat kapott nyelvészeti tanulmányainak belföldi folytatására (Egyetemi Évkönyv 1930/1931: 344).

1930. október 3-án Hatvanból ezt írta Pápaynak: „nagyon szeretnék a Nyelvatlasz munkálatai mellett Méltóságod osztják feldolgozásából is részt kérni. Örölnék, ha Méltóságod egy-egy kérdés feldolgozását a gyűjteményéből rám bízna” (R 1670/IV). Másfél hónappal később, 1930. november 24-én arról értesítette tanárát, hogy „a Wundt-tanulmány átdolgozása nemsokára elkészül”, valamint „nagyon szeretném, ha már egyszer túlesnék a doktoráláson. Akkor talán könnyebben be is juthatnék Debrecenbe” (R 1670/IV). 1937-ben helyezték Debrecenbe a Fazekas Mihály Gimnáziumba. 1948-tól 1952-ig az Egri Pedagógiai Főiskola tanára volt. 1952-ben ismét visszakerült Debrecenbe, professzori kinevezést kapott a Magyar Nyelvészeti Tanszékre. 1972-ben bekövetkezett haláláig állt a tanszék élén (Nyugdíjba vonulása előtt pár hónappal hunyt el. Vö. Jakab 1990: 18).

Papp István visszaemlékezése szerint ezzel Pápay egykori terve valósulhatott meg: „Harmadéves hallgató voltam, mikor egyszer hosszan elbeszélgetett [Pápay] velem oktatói munkájáról. Panaszolta, hogy már nem bírja a sokféle munkát, s szeretné megosztani a katedrát úgy, hogy válasszák külön a magyar nyelvészetet a finnugor nyelvészettől. »Magát szeretném a magyar nyelvészeti katedrára ültetni« — mondta egyszerűen — rám emelve csillogó nagy kerek szeméit. A kollégiumi könyvtár ódon falai bólogatva hallgatták, ahogy a megfáradt tudós lélekben már át is adta terhének felét az új nemzedék tagjának” (Papp 1960: 141). Papp Istvánnak főiskolai és egyetemi jegyzetein kívül kilenc önálló kötete és mintegy másfélszáz tanulmánya jelent meg hazai és külföldi folyóiratokban. „... kialakította a tanszék jellegzetes, egyedülálló profilját, amelyet méltán szoktak a »debreceni iskola« néven emlegetni. Ennek jellemzője, hogy a finnugrisztika és a magyar nyelvtörténet nem válik el élesen egymástól” — vallotta egykori tanítványa, Jakab László (1990: 18).

A volt tanítványok közül négyen doktoráltak Pápaynál: Vass Béla *A nagykőrösi nyelvjárás* című értekezése 1921-ben a *Nyelvészeti Füzetek* 57. számaként is megjelent. 1924-ben Ambrus Ilona és Kopányi Mária doktorált obi-ugor témából. (Hallgatói közül még Törös László is ez évben doktorált, bár ő irodalomból választott témát. Kopányi és Törös kitüntetéssel vizsgázott.) Ambrus Ilona dolgozatának címe: *Az északi osztják és északi vogul nyelv nominális mondatai* (vö. R 1674/III), Kopányi Máriaé *Az északi osztják nyelv jelzős szerkezetei*. Papp István pedig *A nyelvtudomány módszertanához* című munkájával szerezte meg a doktori címet 1930-ban (Módis 1954: 135).

Az egyetem 1930/31-es tanévben magyar nyelvészetből ketten kaptak teljes összegű (azaz hatvan pengő díjazású) pályadíjat: az egyik Fazekas Jenő. Dolgozata az *Egyszerű mondatok az északi osztják nyelvben* című pályatételre érkezett be. Pápay a következő értékelést adta: „Megállapításai általában helyesek; a finn-ugor összehasonlító mondattanhoz becses adalékokat nyújtott. Ennélfogva pályaművét sikerültnek és a kitűzött jutalomra föltétlenül érdemesnek tartom” (Egyetemi Évkönyv 1930/31: 107, 339). Fazekas Jenő Pápay halála után, 1932-ben védte azonos című bölcsészdoktori munkáját. Dolgozatát nyilvánvalóan még tanára útmutatásai alapján készítette el. (Jakab 1990: 11). Vele szintén levelezett Pápay. Figyelemmel kísérte külföldi útján is. A tehetséges diáknak három ízben is lehetősége volt külföldön tanulmányokat folytatni a Debreceni Református Kollégium ösztöndíjával. 1929-ben félévet Finnországban töltött nyelvészeti és néprajzi tanulmányokkal (Zaicz 1999: 223). Pápay október 3-án Helsinkibe küldte hozzá levelét. Örömmel vette tudomásul, hogy tanítványát „*az egyetemi tanár urak (Wichmann, Kannisto, Kettunen és Äimä) jóakarattal támogatják és segítik tudományos törekvéseiben*” (R 1670/VII). Fazekas révén szerzett tudomást Pápay Sirelius haláláról is: „*Nagy szomorúsággal értesültem az én kedves ifjúkori barátom, Sirelius korai elhúnytáról, aki hosszú és fáradságos utazásának eredménye gyanánt az Etnográfiai Múzeumot a finnugor népek páratlan múzeumává fejlesztette. Elhúnytával a fgr. néptudományt is pótolhatatlan veszteség érte*” (uo). Fazekas Jenő többnyire finnül írt „mesterének”. 1929. október 14-én beszámolt Kannistonál tett látogatásáról, aki megmutatta neki kéziratossal foglalt szövegeit (R 1670/I). Fazekas 1931-ben magyar–latin szakos tanári oklevelet szerzett, majd a következő évben doktori fokozatot nyert. Pápay halála után ő lett a Pápay-hagyaték gondozója, majd sajtó alá rendezte és 1934-ben kiadta tanárának a medve kultusszal kapcsolatos hátramaradt gyűjtéseit és tanulmányát, valamint a hagyaték listáját (*Északi-osztják medvénekek*). A róla szóló ismertetésében Zsirai egyszerre fejezte ki elismerését a tanár és a diák iránt: „a lelkes dolgozaton visszatükröződik az a tisztelet és szeretet, amelyet Pápaynak környezetében, munkatársaiban és tanítványaiban sikerült

fölbresztenie” (Zsirai 1935: 389). Pápay családtagjai szerették volna, ha Fazekast jelölik ki a Pápay-hagyaték feldolgozására, de az Akadémia elzárkózott e kérés elől. 1934-ben állami ösztöndíjjal Észtországban folytatott tanulmányokat. 1937 és 1941 között a tartui egyetem magyar lektora volt. Hazatérve másfél évig egy budapesti gimnáziumban tanított, aztán 1942-től a helsinki egyetem lektora lett. A második világháború után önként vállalta az emigrációt. 1958-ig Helsinkiben, majd a svédországi Uppsalában élt. Magyar nyelvet és nyelvészetet tanított, obi-ugor nyelvészeti kérdések mellett néprajzzal is foglalkozott.

1916 és 1931 között Pápayhoz 56 szakdolgozatot nyújtottak be (Jakab 1990: 10). Ebből hét finnugor témájú, méghozzá hat az osztják, egy pedig a lapp nyelvvel foglalkozik. A magyar nyelvészeti dolgozatok közül huszonkettő nyelvtörténeti jellegű, legtöbbször egy nyelvemlék (általában mondattani) elemzése. Tizennégy hallgató tanulmányozott valamely nyelvjárási kérdést. Kilenc munka egy-egy író nyelvi sajátosságait, esetleg nyelvészeti tevékenységét elemezte. Kettő általános nyelvészeti tárgyú, az egyiket Papp István írta 1925-ben Wundt mondattanai nézeteiből.

Péter Zoltán szintén finnugor témát választott: 1924-ben *Összetett mondat és vele egyértékű kifejezések az északi osztjákban* címmel írt szakdolgozatot (Módis 1954: 66). Az ő esete is példázza, hogy Pápay végzésük után is egyengette diákjai sorsát, segítő kezet nyújtott nekik. Ez a „hűséges tanítvány” így írt 1930. július 24-én: „Most kaptam meg szíves sorait, melyekben a közös tanári kar jelöléséről értesít. Nagyon köszönöm, hogy méltóztatott fáradozni miattam és biztatni a továbbiakban. Semmi sem esik olyan jól, mint látni, hogy az én kedves régi professzorom, akinek azokban az időkben ígéret lehettem... annyi év után is a régi jóindulattal fogja fel ügyemet. Nagyon szeretném, ha reménységem teljesülne, és bekerülnék Debrecenbe, ahol Professzor Urtól is közvetlen indítást nyerve talán valamit helyrepótolhatnék” (R 1670/IV). A következő hónapban már megköszönte tanára jóindulatát (uo.), sikerült tehát Debrecenbe bejutnia. 1932-től 1942-ig „a kollégiumi egyetemi internátusi, tanárképző és kollégiumi igazgató volt” (Barcza 1988: 264), később a Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézetét igazgatta (uo. 260), majd a levéltári gyűjteményt vezette (uo. 478). 1947-ben „az egyházkerület öt tanszéket állított fel a tanárképzőben és mindegyiket rendes tanár választásával töltötte be. Péter Zoltán igazgató a filozófia és pedagógia... rendes tanára lett” (uo. 259).

Molnár Mihály Marcaliból segítségért folyamodott tanárához: szakdolgozati témát kért 1926-ban. Molnár Páltól (aki később irodalom- és könyvtártudománnyal foglalkozott) egyetlen húsvéti üdvözlőlap maradt fenn, amelyet a tanítvány Berlinben adott fel (R 1670/III).

Molnár József csengeri hallgató 1927. szeptember 5-én (R 1670/III) Pápay támogatását kérte a tandíjmentesség elérésében, mert csak így folytathatta tanulmányait. A következő év júliusában népnyelvi gyűjtőmunkájáról számolt be tanárának (uo). Az 1928/29-es és a rá következő tanévben is ő volt a tanszék díjtalan gyakornoka. 1930-ban *A csengeri nyelvjárás ismertetése* címmel írta meg szakdolgozatát. (Az 1930/31-es tanévben már Papp István követte őt a gyakornoki poszton.) Molnár 1931-ben fejezte be Debrecenben egyetemi tanulmányait magyar–francia szakon. Majd egy tanévet a párizsi Sorbonne egyetemen töltött. 1932-től nyugdíjba vonulásáig, 1967-ig középiskolákban tanított (Hajdúnánáson, Debrecenben, Budapesten). Oktatói munkája mellett értékes irodalomtörténeti és nyelvészeti kutatásokat folytatott, valamint családtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányokat végzett.

Az 1930/31-es tanévben Papp Istvánon kívül szintén 60 pengő pályadíjat nyert Porzsolt István magyar–német szakos hallgató *Az újfahértói nyelvjárás leírása* című dolgozatával. Mindkét munkát Pápay bírálta és javasolta jutalmazásra. Porzsolt a következő tanévben ugyanezzel a címmel adta be szakdolgozatát. Feltehetően a tanítványok közül vele találkozott életében utoljára Pápay. Ugyanis 1931 tavaszán súlyosan megbetegedett, de még tovább dolgozott. Hozzá tartozói elbeszéléséből tudjuk, hogy Pápay „Fazekas Jenőt, legkedvesebb tanítványát betegágyánál fogadta, aki segített sajtó alá rendezni osztják kutatásait. Egy másik tanítványát — Porzsolt Istvánt — halála napján szakvizsgáztatta le, hogy beírhasa indexébe az érdemjegyet” (Adorján—Nagy 1994: 68). Porzsolt 1933-tól a nyíregyházi református tanítóképző intézet (a Kálvineum) tanára lett, majd 1938-ban az intézmény igazgatójának választották meg. Nagy tudású, szuggesztív egyéniségű tanár volt, aki később tanítóképző intézeti és lelkeszi oklevelet is szerzett (Dráviczki 2000: 44). 1948-tól az állami tanítóképző, majd 1959-től a felsőfokú tanítóképző intézetet igazgatta Nyíregyházán. Később a tanárképző főiskola neveléstudományi tanszékének vezetője lett. Egészen nyugdíjazásáig, 1973-ig végzett sikeres oktató-nevelő és szervező munkát.

Természetesen Pápay minden hallgatójából nem lett mesterét követő nyelvész, de a hozzá írott sorok azt tanúsítják, hogy egyénisége általában nagy hatással volt rájuk. Tanítványainak ragaszkodását, tiszteletteljes szeretetét bizonyítja a több tucatnyi üdvözlő képeslap, segítségkérő vagy tudósító levél, amelyek gyakran ilyen aláírással zárulnak: „hálás tanítványa” vagy „szerető tanítványa”.

2.7. Pápay kapcsolatai finn tudósokkal

Pápay József osztják útja előtt néhány hónapig (1897. december 18-tól 1898. március 15-ig) Pétervárott tartózkodott. Előtanulmányokat végzett és oroszul tanult. Innen rövid időre (1898. március 6–14.) Helsinkibe utazott, hogy megismerkedjen a finn nyelvészekkel és néprajzkutatókkal. Az út eseményeit az idevonatkozó naplórészlet alapján már publikálták (A. Molnár 1996: 231–234; A. Molnár–Tervonen 1997: 109–111). Pápay ekkor, a finn fővárosban találkozott először — többek között — Emil Setälä, Heikki Paasonen, Kustaa Karjalainen, Yrjö Wichmann, Julius Mikkola és Otto Donner nyelvtudósokkal; valamint részt vett a Finnugor Társaságnak (Suomalais-Ugrilaisen Seura) azon az ülésén, amelyen Sireliusnak, az ifjú néprajzkutatónak a szibériai tanulmányútjához adandó ösztöndíjáról döntöttek. (Sirelius — mint ismeretes — Jankó János irányításával kezdte meg oroszországi kutatásait.) A finnek igen szívélyesen fogadták, a találkozásokból a hagyatékban megmaradt emlék a Mikkola házaspártól származó fénykép, valamint Krohntól néhány könyv (R 1673/I. 1898. III. 14; A. Molnár 1996: 234, A. Molnár–Tervonen 1997: 111; A. Molnár 2003a: 309–314).

Pápaynak a finnekkel való későbbi kapcsolatára vonatkozóan még sok érdekes adat található a debreceni hagyatékban a levelekben (R 1670) és a naplók más részeiben (R 1673). Ebben a fejezetben főként az említett kéziratos forrásokra támaszkodva igyekszem megvilágítani Pápay finn kötődéseinek, hivatalos vagy baráti kapcsolatainak fontosabb történéseit.

K. F. Karjalainen (1871–1919) négy évet töltött az osztjákoknál, óriási nyelvi és néprajzi anyagot gyűjtött. Pápay — naplójának tanúsága szerint — 1898. június 11-én érkezett Tobolszkba, és még ezen a napon a postafőnöktől értesült arról, hogy Karjalainen négy nappal előtte jött meg. Pápay másnap már meg is látogatta a finn kutatót, a találkozást így rögzítette naplójába június 12-én: *„A délelőtti órákban meglátogattam Karjalainent, otthon találtam. Alig ismert rám, mennyire megörült a viszontlátásnak, nem is tudott egy hamar szóhoz jutni. Aztán mégis visszanyertük a nyugodtságot és elkezdtük hányni-vetni a jövőre vonatkozó terveinket. K. két évig lesz itt. December hóig csak oroszul tanul, aztán Demjanszkba megy és ott foglalkozik az osztják nyelvvel. Úgy látszik, hogy ő a déli osztjakságot szeretné átkutatni. Jól van. Én fölmegyek Berezov–Obdorszk tájékára és ott dolgozom a télig s ha nem tudnék előbb végezni — a tavaszig”* (R 1673/III). Később Pápay így emlékezett vissza az eseményekre: *„Itt találtam már Karjalainen urat, kit a helsingforsi finn-ugor társaság ugyancsak az osztják nyelv kikutatása céljából küldött ki. Majdnem három hétig együtt dolgoztunk a muzeum könyvtárában, hol elég sok érdekes és*

nehezen hozzáférhető irodalmi anyagot találtunk a vogulok-, osztjások- és szamojédokra vonatkozóan. A könyvtár »Bibliotheca Sibirica« nevet visel, ezzel mintegy jelzi, hogy főképen a Szibériára vonatkozó anyagot gyűjtik itt össze” (Pápay 1905c: 360).

Pápay naplójának július 9-i bejegyzéséből megtudjuk, hogy szinte mindennap találkozott a finn nyelvtudóssal. Szeretettel írt róla Szarka Antóniának címzett levelében (1898. június 19.): *„Karjalainen barátommal békés egyetértésben vagyunk, pedig hát riválisok volnánk, ezért nem dolgozhatunk együtt, csak külön. Nagyon megszoktam már, igen jó fiú — nehéz lesz tőle megválnom. Megigérte, hogy eljön Magyarországra, ott is marad, míg csak el nem sajátítja a mi édes nyelvünket. Engem is köt már a helsingforsi ígéretem, visszavárnak, talán be is válthatom az ígéretemet, de akkor már nem egyedül megyek a rokonokhoz”* (R 1670/VII).

Karjalainen is arról vallott egyik levelében (Karjalainen–Krohn 1921: 29–30), hogy jó barátságot kötött Pápayval: „Pian tuloni jälkeen saapui tänne myöskin Pápay. Hän läksi 30 p:nä kesäk. laivalla Beresovaan; siellä ja Obdorskissa hän aikoo työskennellä. Hänen kanssaan olin paljon, ja meistä tuli hyvät ystävät...” [Nem sokkal ideutazásom után megérkezett Pápay is. Június 30-án indult hajóval Berjozovoba; ott és Obdorszkbán szándékozik dolgozni. Sokat voltunk együtt, jó barátok lettünk.] A magyar kutató programját, munkatervezetét azonban – úgy tűnik – elnagyoltnak tartja: „Hän esitti minulle osan suunnitelmaansa, joka kyllä oli hyvin »noin vain« löyhästi suunniteltu...” [Bemutatta nekem tervezetének egy részét, amely »csak úgy« alig átgondolt] (uo).

1899. február 27-én Obdorszkból ezt írta Pápay Szarka Antóniának: *„Karjalainen barátommal Samarovóban találkozom, ő most a déli részeken munkálkodik”* (R 1670/VII). Feltehetően szibériai tartózkodása alatt levelezett a két tudós egymással, ezzel magyarázható Pápay jólétesültsége: *„Samarovóban találkozom Karjalainen barátommal, a telet ő Demjanszk községben töltötte, innét három-négy hétre lerándult Konda mellékére is a kondai osztjásokhoz. Úgy gondolom, hogy neki ideje se lesz az északi részeken tüzetesebb tanulmányokat folytatni, mert a nyáron Szurgut s Narim vidékén kezdi meg a munkát. Samarovóban következőnk el egymástól, itt én hajóra szállok s így megyek tovább Tobolszkba”* — írta ugyancsak Szarka Antóniának Obdorszkból 1899. március 25-én (R 1670/VII).

Karjalainentől két képeslap maradt fenn a Pápay-hagyatékban (R 1670/II), mindkettő 1910 nyarán íródott. Az egyik (júl. 6.) arról ír, hogy sikerült szállást szereznie Balogh Bélánál. A másik (aug. 6.) szerint a finn nyelvtudós Ráth Györgynével, Paasonen magyar feleségének rokonával szeretett volna visszautazni Finnországba, az ő felkutatásában kérte Pápay segítségét. Feltételezem, hogy ebben az évben időzött Karjalainen egy egész hónapig a Nagyigmánd melletti

Szentmihálypusztán Pápay vendégeként. A Pápay család a nyarat egyébként mindig itt töltötte (Adorjáni–Nagy 1994: 67). Úgy tűnik tehát, hogy a Pápay hangjelöléséről írt Karjalainen-kritika (FUFA 1906: 19–32) nem befolyásolta kettejük baráti kapcsolatát. Egyébként Karjalainen neves néprajzi tárgyú művében (*Die Religion der Jugra-Völker*. Helsinki–Porvoo, 1921–1927) Munkácsi mellett Pápaynak köszön a legtöbbet, s egyebek között tőle vette át a fegyvertánc leírását (vö. Heller 1943: 228). Karjalainentól egy 1913-as kiadású dedikált példányt is őriz a debreceni finnugor nyelvészeti könyvtár (*Wie Ego im Ostjakischen die Verwandten benennt*): „Nagyságos Pápay József dr. Úrnak barátsága jeléül a szerző”.

Jankó János, a kutatócsoport néprajzosa 1898. január másodikán mutatta be Sireliust Pápaynak Pétervárott. 1898. január 13-án Pápay azt jegyezte be naplójába, hogy máris jó barátságot kötött vele (R 1673/I). A finn tudós 1898. február 9-én már Moszkvában dolgozott. Innen értesítette levélben Pápayt (aki ekkor még Pétervárott tartózkodott), hogy találkozott a Jankó családdal. Tudatta, hogy Jankó beteg volt, és az expedíció többi tagja semmi hírt nem hallott a grófról (ti. Zichy Jenőről). A finn néprajztudós Pápayval csaknem egy időben végzett gyűjtő munkát az osztjások között. Pápay március 17-én érkezett meg Moszkvába, és Sirelius mutatta meg neki a várost. (R 1673/I). Később, már Kazanyban türelmetlenül várt Pápay Sireliusra, abban reménykedett, ő majd feltehetően vele tart, együtt végzik a gyűjtőmunkát az osztjások között. Ez derül ki 1898. április 25-i keltezésű Szarka Antóniához írt leveléből: „Szeretném, hogy ha már Sirelius is itt volna, elcsalom magammal, mégis talán jobb lesz kettesben megcsinálni ezt a kirándulást. De ha nem jön, magam vágok neki a nagy útnak” (R 1670/VII). Sireliustól is maradt a hagyatékban egy fénykép (A. Molnár 2003a: 311). Pápay évekkel később Finnországban tartózkodó tanítványa, Fazekas Jenő révén értesült Sirelius elhunytáról. Szeretettel és tisztelettel emlékezett vissza a finn néprajztudósra levelében (vö. a Tanítványok c. fejezettel).

A. O. Heikel archeológus két másik finn tudóssal Pápayékkal egy időben végzett kutatómunkát Oroszországban. Míg a Zichy-expedíció tagjai a Kaukázusban tartózkodtak (főként Zichy vélt őseinek felfedezése végett), a magyar kutatók többször is összetalálkoztak a finn kutatócsoporttal. Ez a csapat három tagot számlált, de Pápayék rendszerint csak egyikőjükkel, Heikkel futottak össze; a napló (R 1673/II) bejegyzése szerint először 1898. március 30-án, Batumiban. Április 7-én Tbilisziben ezt jegyezte be Pápay naplójába: „Két órákor megebédeltünk. Ebéd után vendégünk is volt: Heikel — a finnusok befagytak. Elfogyott a pénzük, most itt vesztegelnek” (R 1673/II). De másnapra már szerencsésen rendeződött a helyzet: „A

reggeli végén odajött Heikel is, örömmel jelentette, hogy már van pénz. Ma estére megy tovább” (uo).

Mint írtam, Pápay 1898 márciusában helsinki tartózkodása során megismerte Heikki Paasonent is. Magyarul beszélgettek, magyarul folyt a társalgás, hiszen a finn nyelvtudós tudott magyarul, és magyar volt a felesége. Paasonen a későbbiekben is többnyire magyarul fogalmazta leveleit Pápaynak. Míg Pápay az osztjások között tartózkodott, egyik barátja, Bátky Zsigmond 1898. július 20-án kelt levelében ezt írta Budapestről: „Vagy egy hónappal ezelőtt volt nálunk Paasonen, a sógornője lakodalmára jöttek el. Elbeszélgettünk vele Helsingforsról és rólad” (1670/I/8). Paasonen nagyra becsülte Pápay teljesítményét, hiszen ő is foglalkozott azzal a gondolattal, hogy megfejtí Reguly hőseinek, s ebből a célból le is akarta ezeket másoltatni (Fazekas 1934: XXII). A Pápay-hagyatékban megőrzött Paasonentől származó legkorábbi levél Oroszországban íródott 1900. április 13-án. A finn kutató Munkácsitól értesült arról, hogy Pápay már hazatért. Paasonen arról tudósít, hogy átkutatta a mordvin területeket, és éppen a cseremiszek között van. Pár hónap múlva készül az osztjások közé, ezért kéréssel fordult a magyar kutatóhoz: „nagyon szükséges volna nekem minél pontosabban megismerkedni az Ön utazásaival az osztják területen és megszerzett gyűjteményeivel. Nagyon megkötelezne engem, ha azokról engem értesíteni szíveskednék” (R 1670/IV/1). A következő Paasonentől származó levél finn nyelvű, 1907. március 20-i keltezésű (R 1670/IV/2). Írója megköszönte benne a könyvajándékot, és viszonzásul ő is elküldte néhány közleményét. Paasonen 1911. június 10-én Budapestre érkezett. Erről másnap értesítette Pápayt, s egyúttal köszönetet mondott a legutóbb küldött könyvekért (R 1670/IV/3). Hamarosan személyesen is találkoztak Debrecenben, hiszen egy hónap múlva már a szíves vendéglátást köszönte meg, és az újabb — immár budapesti — vizontlátás tervezett programját írta le. Ekkor már az Eötvös-kollégium lakója volt, és az Akadémia könyvtárában mitológiával foglalkozott (R 1670/IV/4). Talán vele kapcsolatos — de ez dátum hiányában egyelőre kiderítetlen — a következő levélpiszkozat Pápaytól: „*olisi kovasti hauskaa tavata, mutta nyt en voi matkustaa Budapestiin*” [nagyon jó volna találkozni, de most nem tudok Budapestre utazni] (R 1683/II).

H. Paasonen egyébként az I. világháború utolsó évében mintegy fél évet töltött Magyarországon diplomáciai megbízatását teljesítve. Itt tartózkodása alatt több magyar nyelvű fölolvasást is tartott, amelyekben hazája viszonyait ismertette. (Szinyei 1917–20: 471). Paasonennek a *Die finnisch-ugrischen s laute* (Helsinki, 1903) című munkájának egy (Pápaynak) dedikált példánya található a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének

könyvtárában. Egyébként Pápay könyveiből több is megtalálható itt; egyrészt a dedikációkból, másrészt a beszerzés évének bejegyzéséből is lehet következtetni az egykori tulajdonosra (A. Molnár 1989: 80–81).

Az 1898. évi helsinki útján találkozott Pápay Yrjö Wichmann-nal is. A finn nyelvész nemcsak finn hangtörténettel, hanem többek között a csángó nyelvjárás kutatásával is foglalkozott. A tőle származó, a hagyatékban fennmaradt levelek közül időrendben az első 1907. július 9-i dátumozású (R 1670/VI). Finn nyelven értesítette Pápayt Budapestről fia, Väinö Géza megszületéséről. (Wichmann felesége Herrmann Júlia, Herrmann Antal néprajzkutató lánya volt.) Ugyanebben az évben újévi üdvözetét is Budapestről küldte (R 1670/VI). Tudniillik 1907–08 telét Budapesten töltötte. Majd ezt követte az 1908 novemberében Helsinkiből érkező örömteli értesítés „leányocskájuk” születéséről. Arról is tudósított, hogy „Väinö még sokat tud magyarul is,... de már kezd finnül is” (R 1670/VI).

Mintegy másfél év múlva már csak finnül írt, mert indoklása szerint: „suomen kieli ei enää tee Teille vaikeuksia” [a finn nyelv már nem okoz Önnek nehézségeket]. Pápayt Finnországba invitálta, azt is felajánlotta, hogy egy darabig nála is lakhatna. Követendő példát is adott: „Horger on jo täällä, ja on innokkasti ryhtynyt suomea oppimaan” [Horger már itt van, és lelkesen nekilátott a finn tanulásának] (R 1670/VI). Majd 1910. december 3-án azt írta egy lapon — mintegy megelőzve a hivatalos értesítést —, hogy a SUS levelező tagjává választották Pápayt (R 1670/VI).

Továbbra sem mondott le arról, hogy Pápayt Finnországba csalogassa. Részletekbe menően adott hírt a szállás- ösztöndíj- és egyéb lehetőségekről 1911. január 22-én kelt levelében. A következőképp zárta sorait: „Olisi hyvin hauskaa, jos... voisitte lähettää meille FUF:ia varten jonkun kirjoituksen (esim. juuri Regulyyn Suomen-matkan johdosta)” [Nagyon jó lenne, ha tudna nekünk küldeni valamilyen cikket a FUF számára (pl. éppen Reguly finnországi útjáról)]. 1913-ban újra fölvetette a kérdést: „Milloin saamme nähdä Teidät Suomessa? Ehkä ensi kesänä?” [Mikor láthatjuk Finnországban? Talán jövő nyáron?] Ezúttal Zolnai két és fél hónapos finnországi nyelvtanulásáról írt (R 1670/VI).

Wichmann több alkalommal is (1911. IX. 22., 1912. I. 12., 1913. X. 7.) kérte a debreceni főiskola évkönyveit a FUF számára, és érdekelték a finnugor filológiát érintő cikkek, tudósítások (R 1670/VI). A következő évben meg is jelent a tudományos folyóiratban egy közlemény, amely az európai egyetemek finnugor nyelv- és néptudományi tárgyú óráinak témáját

és időpontját közli. A debreceni akadémia tanárai közül Rugonfalvi Kiss Istvánnak, Pap Károlynak és Pápay Józsefnek az előadásairól és szemináriumairól szerepelnek itt adatok; vagyis a (nyelvészeti, irodalmi és történelmi témájú) tárgyak neve és az órák időpontjai (FUF 1912: 131–132). Az 1913 őszén érkezett levelek (R 1670/VI/12–13) arról tanúskodnak, hogy Pápay tanulmányt küldött a Reguly által gyűjtött hősénekekről, és ezt a *Castrén-albumban* kívánják megjelentetni. A terv valóra vált, a dolgozat *Die ostjakischen Heldenlieder Regulys* címen olvasható (Pápay 1913–1918: 36/1–19). 1914 tavaszán Wichmann a *Tietosanakirja* számára kérte Pápay életrajzi adatait. Továbbá ígéretet tett, hogy az osztjásokokat érintő tanulmányokból mindig küld egy-egy különlenyomatot. Ez idő tájt éppen Sirelius és Karjalainen cikkei vártak nyomtatásra (R 1670/VI/15).

Hosszú szünet után egy 1922-ből való képeslap (R 1670/VI/16) tanúskodik arról, hogy a baráti kapcsolat Wichmann és Pápay között továbbra is él. Majd 1925-ben a korábbi magázást felváltó tegeződés és a „Rakas veli!” megszólítás bizonyíthatja számunkra, hogy immár közeli jó baráti viszony kapcsolta össze a két tudóst. Wichmann szerette volna megjelentetni Pápay *Északi-osztják nyelvtanát*, illetve az ebből készülő német változatot: „Huomaan kirjeestäsi m. m, että olet saanut valmiiksi pohjois-ostjakin kieliopin. Tämä kiinnittää erikoisesti mieltäni, koska mielestäni olisi tärkeätä, että se ilmestyisi niin pian kuin mahdollista. Kuinka laaja se on? Käsittääkö se ainoastaan johto ja muoto-oppi, vai kuuluuko siihen muutakin (ääneoppi? lauseoppi?)? Mielestäni ei olisi ehkä mahdotonta saada sitä täällä (Suom.-ugr. Seuran toimituksessa) painetuksi, jos se ei olisi kovin laaja. Tietysti sen siinä tapauksessa täytyisi ilmestyä saksaksi. Tämä on kokonaan minun yksityinen ajatukseni. Mutta saatuaani sinulta vastaukset kysymyksiini, voisin mahdollisesti ruveta asiasta puhumaan Suom.-ugr. Seurassa” [Leveledből egyebek közt úgy láttam, hogy elkészültél az északi osztják nyelvtannal. Ez azért érdekel engem különösen, mert szerintem fontos lenne, hogy mihelyst lehetséges, megjelenjen. Milyen terjedelmű? Csupán alaktant tartalmaz, vagy más is beletartozik (hangtan? mondatlan?)? Szerintem talán nem lenne lehetetlen itt (a Finnugor Társaság kiadásában) publikálni, ha nem lenne túlságosan terjedelmes. Természetesen ebben az esetben németül kellene megjelennie. Ez teljes egészében az én egyéni elképzelésem. Ha választ kapnék tőled a kérdéseimre, lehetőleg igyekeznék a dolgról a Finnugor Társaságban beszélni] — írta Wichmann 1913. május 31-én (R 1670/VI). Arról is értesülünk, hogy a Paasonen–Donner szótár nyomtatási munkálata lassan haladt (uo).

1925 novemberében rendezték meg az MTA százéves jubileumi ünnepségét. Erre az alkalomra Budapestre érkezett Wichmann is. Október 17-én kelt levelében írt arról, hogy szeretné meglátogatni Pápayt Debrecenben, valamint Horgert Szegeden (R 1670/VI). A korabeli sajtó is beszámolt arról, hogy Wichmann fölkereste a vidéki egyetemeket és Pannonhalmát is (N. 1925: 52). Itt tartózkodása idején kutatómunkát is végzett, az Akadémia kéziratárában Reguly finnországi naplóját szeretne volna tanulmányozni, de ott nem találták. Minderről Balogh Jenő október 21-én írt leveléből értesülhetünk, aki Pápaytól érdeklődött, nem tud-e az értékes dokumentum hollétéről (R 1670/I). A következő évből csak a szemináriumi könyvtár számára küldendő finn folyóiratokról esik szó a Wichmanntól fennmaradt levélben (R 1670/VI).

1928-ban került sor Budapesten a III. finnugor kulturális kongresszusra. (Az elsőt 1921-ben Helsinkiben, a másodikat 1924-ben Tallinnban rendezték.) A május 27-én kelt levélből tudjuk, hogy az idősebbik Wichmann a nyarat a zürjének földjén kívánta tölteni, ezért ő nem tudott Magyarországra utazni, viszont Väinö fia készült a magyar fővárosba (R 1670/VI). A terv meg is valósult: erről tanúskodik Väinö Wichmann augusztus 26-án kelt levele, amelyben a debreceni vendéglátónak, Pápaynak köszönetet mondott, és leírta magyarországi utazásainak egyéb helyszíneit is (Budapest, Szeged, Balaton). A levél végén Yrjö Wichmann is mellékelte néhány köszönő sort (R 1670/VI). A finn tudóstól megőrzött utolsó, 1930. január 7-i levélben arról számolt be, hogy nyomtatásra készíti elő cseremiszi népköltési gyűjtését, valamint Karjalainen osztják szótárának kézírata is elkészült (R 1670/VI).

Artturi Kannisto (1874–1943) a vogul nyelv kutatásában szerzett rendkívüli érdemeket. Mintegy 3000 oldalnyi szöveget gyűjtött a helyszínen 1901 és 1906 között. A finn tudós 1930. június 8-án Magyarországra érkezett, az Eötvös Kollégium lakója volt, tervezett másfél hónapos tartózkodása idején Pápayval is szeretett volna találkozni. A levelekből kiderül, hogy július 18-ra tervezte debreceni utazását. Nem tudjuk pontosan, hány napot tölthetett Pápaynál, de a július 28-i köszönőlevelével bizonyosága szerint itt ismét találkozott Fazekas Jenővel is, — akit e levélben is üdvözölt. Pápayval kialakított baráti kapcsolatát bizonyítja a „Veljesi” (’barátod’) aláírás. Kannisto augusztus 6-án még Budapestről tudósította Pápayt Zolnai Gyulával és Klemm Antallal való találkozásáról (R 1670/I).

Kannisto levélben tájékoztatta Pápayt a Suomalais-Ugrilainen Seura (Finnugor Társaság) 1931 tavaszára tervezett gyűlésének programpontjairól, a magyarok közül Pápay József, Klemm Antal, Gombocz Zoltán és Mészöly Gedeon jelenlétére számítottak. Szinnyei József és Munkácsi Bernát magas koruk miatt lemondták a meghívást (R 1670/I). Kannisto a

debreceni egyetem számára megrendelt finn kiadványok beszerzésében is segédkezett. 1931. február 13-án értesítette Pápayt, hogy a megrendelt tanulmányokat megszerezte és máris postára adta. Sok művet jutányos áron vagy ingyenesen sikerült megszerezni az Otava Kiadótól, más példányokat pedig ajándékként küldött (R 1670/I). Kaanisto keze írását őrzi egyik műve (*Zur Etymologie des Völkernamens Ostjake* [1928]) amely a Debreceni Egyetem finnugor nyelvészeti könyvtárában található. A bejegyzés a következő: „Pápay József Tanár Úrnak mély tisztelettel a szerző”.

E. N. Setälä (1864–1935) nagy tekintélyű finn nyelvész. Tőle szintén maradt egy-két levél a Pápay-hagyatékban. 1909. április 10-én kelt levelében (R 1670/V) is értesülünk arról, hogy Reguly Kalevala-fordítástöredékéről írt tanulmányával Pápay társszerzője volt a *Valvoja* című finn folyóirat ünnepi Kalevala-számának. Setälä 1911–12-ből származó leveleiben (R 1670/V) kérte Pápayt, írjon cikket a FUF 12. kötetébe, amely Wilhelm Thomsen, a dán finnugrista 70. születésnapjának tiszteletére fog megjelenni. Ennek a felkérésnek az eredménye az osztják tárgyas ragozásról megjelent tanulmány (Pápay 1913: 296–303). Ezeken kívül néhány üdvözlőlap, valamint Setälä és Kirsti Thomsen egybekeléséről szóló értesítés található még a Pápay-hagyatékban (R 1670/V).

Heikki Ojansuu (1873–1923) a nagy finnugor őshaza elméletének megalkotója volt. Feltételezhető, hogy vele csak hivatalos viszonyban lehetett Pápay. A professzornak címzett Pápaytól származó nyomtatvány éppen halála napján, 1923. január 18-án érkezett meg. Erről a finn munkatárs, Aarni Penttilä (R 1670/IV) Turkuban kelt válaszleveléből szerezhetünk tudomást.

3. Publikálatlan nyelvészeti, néprajzi és irodalmi írások a Pápay-hagyatékban

3.1. Megjegyzések

Fazekas Jenő, a Pápay-hagyaték első ismertetője és egyik földolgozója a Debrecenben maradt anyagot R 1670–1692 szám alatt sorozta be. A kéziratok tartalmáról, jellegéről pontos és megbízható leírást adott (Fazekas 1934: XLI–XLVII). (Megjegyzem, hogy a terjedelmes anyag egy teljes emberi élethez tartozó minden fontos és kevésbé fontos, időnként jelentéktelen feljegyzést tartalmaz. Ennek minden részletre kiterjedő precíz leírását nemcsak lehetetlennek, hanem fölöslegesnek is tartom.) Fazekas előbb említett ismertetése tökéletes tájékozódást nyújt az érdeklődőknek. Azonban a viszonylag részletes felsorolásból mégis hiányzik néhány jegyzet, fogalmazvány megnevezése, amelyet Pápay tevékenységének értékelése szempontjából fontosnak, érdekesnek vagy akár csak említésre méltónak találtam, s feljegyzéseiben akad néhány hiba is. Dolgozatomnak ebben a részében ezekről szólok, s a további fejezetekben a publikálásra alkalmasnak tartott szövegeket közlöm is.

A mai olvasó számára az *Osztják népköltési gyűjtemény* kifejezés egyetlen kötetet jelent, amely Zichy Jenő támogatásával jelent meg 1905-ben. Ez a kötet összesen tíz népköltészeti művet tartalmaz. Ezek közül ötöt még Reguly, ötöt pedig Pápay gyűjtött. A debreceni hagyaték megismerésekor egyértelművé vált számomra, hogy Pápay és kortársai, valamint Fazekas Jenő is másképp értelmezte a fentebb említett (*Osztják népköltési gyűjtemény*) szókapcsolatot. Ezt bizonyítják a Pápay József nyelvészeti hagyatéka című tanulmányból a következő mondatok: „A feldolgozás mértékéről és az *Osztják Népköltési Gyűjtemény* állapotáról azonban leghűbb képet a saját értesítése nyújt, amelyet Melich Jánoshoz írt egyik levelében olvashatunk, s amely szerint már 1928-ban az egész anyag fel volt dolgozva, sőt részben sajtó alá is van rendezve” (Fazekas 1934: XXII). Nyilvánvaló, hogy a nagy kezdőbetűvel írt háromszavas cím nem az 1905-ben megjelent munkára vonatkozik, hiszen azt már egyszer — közvetlenül az expedícióból való hazatérte után — földolgozta, sajtó alá rendezte, hanem Pápay osztják gyűjtésének egészére. A hagyaték egyes darabjainak felsorolása előtt ezt írja Fazekas: „E jegyzékben az *Osztják Népköltési Gyűjtemény* feldolgozás szerinti teljes anyaga fel van véve 1–27. sorszám alatt, az anyagot tartalmazó füzetek és kéziratkötegek alapján” (uo. XXV). Ez után a mondat után Pápay teljes gyűjtésének az ismertetését olvashatjuk. (XXV–XXXIV). A tanulmány 55. lábjegyzetében ezt írja Fazekas: „Az ONGy.-ben megjelent két medveének (219–267. l)”. Két sorral lejjebb pedig ez olvasható:

„Így az osztják népköltési gyűjteményben összesen hét medveének van, 2626 sor terjedelemben” (uo. XXXVIII). A látszólagos ellentmondás abból adódik tehát, hogy az első rövidítés (amelynek feloldása: *Osztják népköltési gyűjtemény*) az 1905-ben megjelent műre utal, a második, kisbetűs (osztják népköltési gyűjtemény) kifejezés a Pápay által megfejtett illetve gyűjtött népköltészeti művek összességét jelöli. Az is nyilvánvaló, hogy az 1905-ben megjelent mű címét nagybetűvel írták (gyakran mind a három szó kezdőbetűjét), a várható, de még meg nem jelent gyűjteményt pedig hol kisbetűs, hol nagybetűs (és ezért megtévesztő) kifejezéssel jelölték (l. fentebb). Ez a szóhasználat abból a feltevésből és reményből származhatott, hogy Pápay publikálatlan gyűjtései is ezen a címen jelentek volna meg, a kötetszámot jelölő számokkal II., III. stb.

A debreceni hagyaték áttekintése is arról győzött meg, hogy az ONGy. rövidítés nem egyetlen kötetre vonatkozik (*Osztják népköltési gyűjtemény* 1905), hanem Pápay osztják gyűjtésének egészére. Ezt az állításomat a következőkben ismételtelen bizonyítom.

A Pápay-hagyaték rendezésekor az R 1688-as számhoz került jegyzetek a „Töredékek az ONGy. szövegfeldolgozásából (4 köteg)” címet kapták (Fazekas 1934: XLV–VI). Az első köteg nem az 1905-ben megjelent *Osztják népköltési gyűjtemény* kéziratát tartalmazza, hiszen a *Pu t r* (*Obdorszki ének* v. a *Pul-melléki hegyfok éneke*) című hősének található itt — Pápay átírásában és fordításával, valamint jegyzeteivel. Ez a szöveg Zsirai gondozásában jelent meg 1944-ben a Reguly Könyvtár első, *Osztják hőseinek* címet viselő kötetében (2–165). E kézirat jegyzeteiben Pápay utal is a már (1905-ben) megjelent ONGy egyes lapjaira, ez szintén igazolása annak, hogy a Fazekas által adott címet (ONGy) tágabb értelemben kell értenünk.

A 2. számot viselő keményfedelű füzetben valóban az *Osztják népköltési gyűjtemény* kéziratának egy része (375 sor) van lejegyezve. A pelimvidéki isten 617 soros hősénekéhez tartozó — főként osztják, elszórva magyar — sorokat tartalmaz a kézirat. A Pápay által számozott füzet utolsó (46.) lapján található a befejezés dátuma is: „*Bpest, 1901. május 28.*”

A 3-as jegyzet egy része szintén az 1905-ben publikált *Osztják népköltési gyűjtemény* töredékes kézirateit foglalja magába. Az első töredék *Az égbe föltetszett csodaember* csonka följegyzése. A 686 soros medveénekből a 205-től a 440. sorig terjedő részt tartalmazza a kézirat. Pápay számozta a lapokat, az első a 10., az utolsó a 23. számot viseli. A következő töredékben csak osztják nyelvű sorok olvashatók, a kéziratban a számozás szerint a 143. sor az első, a 284. az utolsó. Ez a jegyzet az ONGy *A N t folyó melléki nép* címet viselő (1463 soros) hősének

120–235. sorának felel meg. Tehát a sorok számozása, tördelése a két műben (kézirat és publikált) eltér egymástól. Ugyancsak a hármask szám alatt található a *Jeli város énekéhez* tartozó kézirat részben osztják, részben magyar nyelven. Ez a népköltészeti alkotás Zsirai gondozásában a Reguly-könyvtár I. kötetében jelent meg 1944-ben (166–487).

A 4. számú köteg a következő művek előkészületeit, fogalmazványait tartalmazza:

–*Eskümeze* (Északi osztják medveénekek [a továbbiakban ÉOM] 117–9. l);

–*A tündér* (Északi osztják nyelvtanulmányok [a továbbiakban ÉONY] 79–82. l);

–*Obdorszki ének* Reguly-könyvtár I. [a továbbiakban RK I.] 134–147;

–*Följegyzések az osztjások lánykérési és halotti szokásairól.* (Bibliotheca Pápayensia [rövidítése BiblPáp] V: 198–229; BiblPáp VI: 80–101, 108–118);

–*A félbotosú ember és a róka.* (ÉONY 98–109).

Javaslatom tehát az R 1688 sz. kézirat pontosabb megnevezéséhez: Töredékek az ONGy, ÉONY, ÉOM, RK I. és a BiblPáp V–VI. szövegfeldolgozásaiból; vagy egyszerűen: Töredékek Pápay osztják szövegfeldolgozásaiból.

Az R 1675 számon szereplő kéziratok összefoglaló elnevezése: „Az *Osztják Népköltési Gyűjtemény* helyszínen feljegyzett eredeti kéziratok” (Fazekas 1934: XLI–XLII) szerintem a mai olvasó számára szintén megtévesztő lehet. A címbeli kifejezés itt ismét nem egyetlen, az 1905-ben megjelent azonos című kötetre, hanem Pápay egész osztják gyűjtésére vonatkozik. A számozatlan belső lapok minden köteg elején pontosan eligazítják az érdeklődőt a hősénekek, töredékek, mesék stb. címéről. Ez alapján kiderül, hogy itt olyan kéziratok találhatóak, amelyeknek tisztázatai a budapesti hagyatékba kerültek, s Pápay halála után jelentek meg. (Kivételt jelent néhány vázlatos nyelvtani és egyéb feljegyzés.) Például az R 1675/I. számú kéziratköteg 1–4. szövege azonos a Pápay-könyvtár 1. kötetében közöltekkel (Pápay–Erdélyi 1972), vagyis a *Tékfalvi öreg éneke*, *A lyukas kőszikla áttörésének éneke*, valamint a *Bálványhegyfoki ének* két változatának feljegyzései találhatóak itt. A továbbiakban példaként közlöm néhány szöveg címét és a végső, publikált változat jelenlegi lelőhelyét:

II. kötet

A jégvárosi nép éneke

BiblPáp II. 6–153.

5			
5.			
	<i>A magasvári nép éneke</i>	BiblPáp II.	154–363.
6			
6.			
	<i>A Nadym-folyó melléki nép éneke II.</i>	BiblPáp III.	6–111.
8			
8.			
	<i>Bálványhegyfoki ének III.</i>	BiblPáp III	112–329.
9			
9.			
III. kötet			
	<i>Az Áradvány-város éneke</i>	BiblPáp IV.	100–171.
1			
1.			
	<i>Pótlás a Reguly-féle [egyik énekhez]</i>	BiblPáp IV	6–15.
2			
2.			
	<i>A Nadym folyó melléki nép</i>	BiblPáp IV.	15–99.
4	<i>éneke</i>		
4.	(Szelimov szerint)		

A III. kötet nagy része az *Északi osztják medveénekek* (1934) című munka anyagát szolgáltatta, például az 1. rész: *Medveénekek. A medvére vonatkozó műnyelv; eskümesék. Az esküvés módjai* (931–1014). Kisebb részét pedig a töredékes, vázlatos írások, például a *Nyelvtani jegyzetek* címet viselő anyag (1365–1514) alkotja. Talán itt is célravezetőbb lenne a *Pápay helyszínen feljegyzett eredeti kéziratok* címet adni ennek a kéziratkötegnek.

Pápaynak egyetemi előadásaihoz készült jegyzeteiben is található néhány figyelemre méltó, publikálásra is alkalmas megemlékezés, feljegyzés. Ezek közé tartozik az R/1681/II. szám alatt *A szótövek* címet viselő kéziratban található megemlékezés Simonyi Zsigmond nyelvészről; az R/1681/XV. számon *A magyar nyelvhasználat története* című előadássorozat jegyzetei között lévő Budenz Józsefről összeállított ünnepi beszéd. Szintén az egyetemi előadások jegyzetei között, az R 1681/XVII. számon található Pápay egy publikálásra előkészített osztják szójegyzéke, valamint északi osztják nyelvtana, amelyre a tudományos világ oly nagyon várt, de végül is Pápay életében nem készült el. Pápay egyik naplójában (R 1674/IV) jellegzetes osztják hónapnevek feljegyzéseit találjuk.

Az említett feljegyzések, tanulmányok egy részét tehát alkalmasnak tartom arra, hogy részben vagy egészében publikálásra kerüljenek. Több töredékes fogalmazvány, vázlat is feltétlenül figyelmet érdemel. Ismertetésük hozzájárulhat Pápay tudományos munkásságának árnyaltabb megítéléséhez. Ezért a disszertációban ezekből is közlök.

Fazekas Jenő (1934: XLIV) és A. Kövesi Magda (1954: 84) is felhívta a figyelmet Pápay egy munkájára, amelynek címe: *A halottak kultusza az osztjákoknál* (R 1680/I). Fazekas az anyaggyűjtésekhez sorolja a 18 lapnyi feljegyzést, míg A. Kövesi fölveti a munka befejezésének, illetve publikálásának gondolatát. Mindkét kutató hivatkozott Lampérth Géza közlésére, amely szerint Pápay egy neki írt levelében (1910. szept. 14.) arra utal, hogy ezzel a címmel szándékszik megtartani akadémiai székfoglalóját (Fazekas uo. XXII, A. Kövesi uo. 81). Pápay 1908-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Székfoglalóját végül is *A Reguly-féle osztják hősi énekekről* címmel tartotta meg (Pápay 1913a: 1–19; 1913b: 257–276). Tüzetesebben megvizsgálva a szöveget (R 1680/I) nyilvánvalóvá vált számomra, hogy csupán az első három lap tartozik szorosán a címben megjelölt témához, és tisztázatnak is tekinthető, azonban a további oldalak különféle tárgyhoz tartozó ceruzás följegyzések, vázletszerű emlékeztetők, mondatok, tehát publikálásra nem alkalmasak. Pápaynak a halottkultuszról szóló munkájának végső fogalmazványa is a budapesti hagyatékba került, és a *Bibliotheca Pápayensis* VI. kötetében (1995: 80–101) jelent meg. Sajnálhatjuk, hogy Pápay hazatérése után nem publikálta anyagát, ugyanis Karjalainennek az osztjákok hitvilágával foglalkozó művének kötetei (Jugralaisten uskonto) 1918-tól jelentek meg. Tehát Pápay megfigyelései mindenképp úttörő jelentőségűek voltak saját korában, s az első ilyen jellegű közlések lehettek volna.

3.2. Északi osztják szójegyzék

Jelen fejezet egy korábbi publikáció módosított változata (vö. FUD 113–126). Mint említettem, Pápay Józsefnek a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtárban őrzött hagyatékában található egyetemi előadásaihoz, szemináriumaihoz használt jegyzetei is, többek között *Az északi osztják nyelv* címet viselő köteg (száma: R 1681/XVII).

Pápay debreceni tevékenységének már első félévében (1908), tehát a Református Kollégium akadémiai tagozatán is tanított osztjákat. Majd pedig 1914 és 1931 között az egyetemen mint a magyar és a finnugor nyelvészet professzora a magyar szakosoknak rokon nyelvként a finn nyelv rendszeres oktatása mellett viszonylag ritkábban az osztjákat is előadta.

A fentebb említett 223 lapnyi jegyzetanyag az osztjákórák anyagát alkothatta, s egyben a publikálás előkészületeinek is tekinthető. Ugyanis Pápaytól nem csak az 1898/99-es osztják gyűjtőút szöveggözléseit, hanem egy északi osztják nyelvtan kiadását is várta a tudományos világ. Hiszen elődei (Ahlqvist, Castrén, Hunfalvy) nyelvtani följegyzései nem voltak elegendők Reguly szövegeinek a megfejtéséhez, ez a munka csak Pápaynak sikerült, aki a helyszínen egy évet töltött. Így hosszú ideig ő számított az északi osztják nyelv legjobb ismerőjének, ő gyűjtötte a legterjedelmesebb nyelvi anyagot az obdorszki nyelvterületről. Az *Északi osztják nyelvtanulmányok* első közleményében megemlíti, hogy szándékában áll kiadni egy kis nyelvtani vázlatot és egy szójegyzéket, amely majd segítséget nyújthat szövegeinek értelmezéséhez (l. NyK 1906: 347). Pápay összesen 15 obdorszki mesét közölt a *Nyelvtudományi Közlemények* 36., 37., és 38. évfolyamában 1906 és 1908 között. A szövegek a *Finnugor Füzetek* 15. számaként különlenyomatban is megjelentek 1911-ben (bár a kiadás éveként 1910 szerepel, de az Előszó végén 1911-es dátumot találunk). Pápay az *Előszóban* írt a készülőfélben lévő szójegyzékről és a szövegek várható második kötetéről, de itt már meg sem említette a nyelvtani vázlatot: „A szövegek megválasztásánál különös tekintettel voltam arra, hogy azok mennél hívebb képet adjanak a köznyelvről. Az úgynevezett hősi énekek és istenidéző igék nyelve nagyban eltér ettől. Később azonban (a 2. részben) ilyeneket is fölveszek a szövegek közé, hogy az osztják népköltés termékeiről lehetőleg teljes képet nyújthassak. A szövegek olvasását és helyes megértését nagyban megkönnyíti majd a készülőfélben levő osztják szójegyzék, mely nemsokára szintén sajtó alá kerül.” Sajnos életében egyik tervezett munka sem jelent meg. Pápay tudományos megbecsülése még tovább növekedhetett volna, ha tervezett északi osztják nyelvtanát és szójegyzékét az olvasók a gyűjtés után nem sokkal kezükbe vehették volna.

A kézirat legterjedelmesebb része a nyelvtan (1–160), ezt követi hét osztják szöveg (161–185), majd a hozzájuk tartozó szójegyzék (186–197), és végül rövid osztják szövegek magyar fordításukkal együtt. A nyelvtan kivételével szinte minden lap tisztázat, nyomdakésznek is tűnhet. Azonban Pápay valószínűleg nem tartotta publikálásra késznek, hiszen található néhány következetlenség (ezekről a későbbiekben szólok), amelyeket feltétlenül kiküszöbölt volna a szerző nyomdába adás előtt. Nem mindenütt írta oda a mesék címét, ezért elsőként a szövegek azonosítását végeztem el, majd — a könnyebb használhatóság érdekében — szögletes zárójelben a hiányzó címeket pótoltam. Ugyancsak ily módon utalok a szövegek lelőhelyére. Szintén szögletes zárójel jelzi a tőlem származó néhány szükségesnek ítélt kiegészítést. Az itt található valamennyi szöveg már megjelent — vagy még Pápay életében vagy halála után. Ezt a szószedetet azért is tartottam érdemesnek a publikálásra, mivel már kiadott szövegek értelmezését könnyíti meg. Pápay nem betűrendben, hanem az előfordulásuk sorrendjében közli a szavakat, és arra is utal, ha az osztják szó a magyar megfelelőjével közös eredetre vezethető vissza. Hiányzik viszont például a *p* *k* 'fog' és az *ʒ* 'ajtó' főnevek etimológiája, pedig Szinnyei *Magyar nyelvhasznításában* (1920: 47) szerepelnek ezek a szófejtések, és Pápay maga is készített jegyzeteket e műből. A kéziratok között szerepel egy köteg (R 1680/VII), a 340 darab cédula a Szinnyei munkájában közölt osztják szavakat tartalmazza. Ezek között a 322. számú cédulán található meg a magyar *fog* szó *vogul* és osztják megfelelőivel együtt; a feljegyzés a *Magyar nyelvhasznítás* 5. kiadásának 47. lapjára utal. Tehát Pápay ismerte a szó etimológiáját, valószínűleg az általa véglegesnek tartott változatba be is került volna. Egyébként a *Magyar nyelvhasznítás* című dolgozat szerzője maga is segítségért fordult Pápayhoz. Erről tanúskodik többek között 1915. június 20-án írt levele: „A NyH sajtó alatt levő ötödik kiadása számára néhány osztják adatot kérnék” (R 1670/V).

Pápay a jövevényszavak esetében is jelöli a lehetséges származást. A magyar szavak írásában a jelenlegi helyesírást követem. A Pápay által aláhúzással jelölt osztják adatokat kurzív betűkkel közlöm. A következőkből kiderül, hogy az *Északi osztják nyelvtanulmányok* (1911) három szövegéhez is található itt szószedet. Ha összevetjük a publikált meséket és a kéziratban fennmaradt szójegyzéket, kiderül, hogy ez utóbbi írásmódja valamivel nehezkesebb, itt Pápay több mellékjelet használt. Fazekas Jenő (1934: XLVII) is megjegyezte, hogy az általa közzétett medveénekek kétféle átírásban maradtak fenn; majd Vértés Edit (1991: 49) is utalt rá, hogy a hagyaték átírásmódja sokkal bonyolultabb, mint azoké a szövegeké, amelyek már Pápay életében napvilágot láttak.

Megjegyzem még, hogy a negyedik szöveghez tartozó szószedet hiányos. Tudniillik a szójegyzék eredetileg 54 — Pápay által számozott — hasábból állt. Egy lap két oldalára összesen négy szóhasáb került. Azonban a hagyatékban a 20. számú után a 29. következik. A lapokon a könyvtári számozás folyamatos, tehát feltehetően még a hagyaték rendezése előtt vehette ki valaki (vagy korábban talán épp Pápay) a most hiányzó kétlapnyi szószedetet és a hozzá tartozó szöveget.

Vajon található-e a szójegyzékben olyan szó, amely nincs meg az eddig megjelent szótárakban? — vetődhet fel bárkiben jogosan a kérdés. Ennek igen kicsi a valószínűsége. Ugyanis mint ismeretes, Steinitz a DEWOS anyagának gyűjtésekor forrásként felhasználta Pápay kéziratos szótárát is, Vértes Edit (1996: 296) szavával élve „kimazsolázta”. Természetesen Pápay gyűjtésében maradtak olyan szavak (pl. bogyó- és madárnevek), amelyek nem kerültek be a legjelentősebb osztják szótárba. Ugyanis Steinitz emlékeztető cédulája „bis hier durchgelesen” (Vértes uo.) alapján nem dönthető el pontosan, hogy csupán egy dobozra vagy Pápay egész szótári anyagára vonatkozik a rövid megjegyzés, és azt sem tudjuk, hogy Steinitz milyen szempontok alapján válogatott a gazdag korpuszból. Egy szűrőpróba alapján rábukkantam a 7. szöveg különösnek tűnő (*A tetovált kezű rénbikás szamójéd asszony*) címadó kifejezésére (DEWOS 354). A mese csak 1992-ben jelent meg (Pápay–Vértes V. 236–245), de Pápay kéziratos szótárában már szerepelt ez a kifejezés, így innen bekerülhetett a DEWOS-ba. A szűrőpróbaként kiválasztott további szavak szintén adatolva vannak a szótárakban, de itt már nincs hivatkozás Pápay kéziratos gyűjtésére (PápWb): *l* 'k üreg (DEWOS 134, Honti 1982: 13/104); *k mg* selyem (DEWOS 496, KT 405a, Honti 1982: 62/499); *s* rénszarvasborjú (szam.) (DEWOS 1300, Honti 1982: 148/1209); *p^hlt* fatörmelék (DEWOS 1152–1153, Honti 1982: 125/1029).

Pápay az osztják igék tövét közli, erre utal a - jel is. Utána következnek a szövegekben előforduló igealakok. Ezek értelmezését úgy segíti a szerző, hogy latinul adja meg az igeidőt, -módot, a cselekvő számát és személyét (pl. *s* praet. sing. 3.), vagy egyszerűen magyarul adja meg az ige jelentését: *n* -*l* ! fald föl! A kétféle értelmezés együttes használatára is találunk példát: *d l n* imperat. dual. 2. lőjétek meg!

A sajátos kifejezések, szóösszetételek pusztá jelentésének közlésén túl Pápay a tagok jelentését külön is megadja: *t l a* (szárnyas állat) madár, *k r - a* jávorszarvas (tk. lábas állat).

Mint ismeretes, az északi osztják gyakran alkalmaz igék helyett birtokos személyjellel ellátott igeneveket. Ilyenek a szószedetben is előfordulnak, de Pápay csak egy alaknál tett

arra utalást, hogy igei szerepet tölt be a szóalak: $p \quad tm\bar{l}$ verbum finitum helyett 'esett, jutott'.

Az alábbiakban tehát Pápay kéziratát követve a fentebb jelzett módon közlöm a szójegyzéket.

Sz ó j e g y z é k

[1. *Az egér törvényt tesz.* In Pápay József: *Északi osztják nyelvtanulmányok* (a továbbiakban: ÉONy). Budapest, 1910. 1–3. Finnugor Füzetek 15.]

$l \quad g \quad r$ O. egér (~ m. egér)	$pit-$ kezd
$s \quad t$ bíró (< or. судъ)	$t \quad t$ tűz (~ m. tűz)
$r-$ tesz, csinál	$t-$ érkezik (~ m. jut)
$s \quad t \quad rl$ törvényt hoz	$p \quad l$ -nek (m. felé)
$s \quad r$ nyúl	$l^{\bar{u}}$ - mond, beszél
$p \quad m$ fű (~ m. fű ~füvet)	si ez
l - eszik (~ m. ëv- eszik)	$n \quad föl \quad n \quad -l \quad !$ fald föl!
$p \quad rakás \quad p \quad mp \quad fűrakás$	$n \quad te$
$-nál$ (~ m. -hoz)	$t^{\bar{u}}$ hely
$s^{\bar{u}} \quad t$ közben $p \quad m \quad l \quad d \quad l$ s. füvése	$n \quad l \quad m \quad n \quad t^{\bar{u}} \quad a \quad n \quad a \quad te$
közben	evésed helyén
$ũ \quad l$ száj	t hadd
$-$ hasít, vág	$s \quad s \quad !$ várj csak!
$n \quad rl \quad -$ ugrál $n \quad rl \quad d \quad sed$ itt	
inf.	

l- van (m. vol-)

k s- éget

s- *t*- elvág

l imperat. légy!

'*k* víz

s- *tl* - frequ.

s l szél 'k-^s *l* a víz széle

tl l n imperat. dual. 2.

n rm - (mom.) ugrik

l t- elbánik vkivel

t m ez (m. té-tova)

s l - meglát -*k mn*

s l m l-k. tk. megláttakor

r t- kiolt

// '*k* lyuk

rd imperat sing. 2.

l^u '- bemegy (~ m. avik)

'*k*- *s* víziszörnyeteg

m l miért

n imperat. sing. 2. - eszik

uⁿ *t*- elrejtőzik

tl - lődöz

uⁿ *d* - (frequ.)

tl d lődöző

m s holmi plur. *m s t*

k t két ember

r t ln mindvalamennyit

ember

r dolog

k t n kettő (~ m. kettő)

t - bír, van neki

- talál

nt, n' nem

s praet. sing. 3.

nd m nincs (nem a)

d l n imperat. dual. 2. lőjétek meg

m' eb, kutya (m. eb)

!

l t n imperat. dual. 2. (*l*-) legyetek!

fej

<i>s</i>	enclit. nosza	<i>-p z</i>	fej
<i>ni</i>	asszony (m. nő, né)	<i>o</i>	ajtó
	<i>nt-</i> varr	<i>l p-t</i>	<i>r-</i> bezár
	<i>nd</i> ideg (m. ideg)	<i>m n-</i> megy (m. mën-)	
\square	<i>l- nd t</i> plur. acc.	<i>m én m n m</i>	engem
	<i>l ne</i>	<i>k z m's</i>	pass
	<i>k z mt-</i> (mom.) föléget	<i>m l- r t</i>	amennyi. praet. sing. 3.

2. [A csuka. ÉONY. 3–7.]

<i>s^ñ</i>	medve	<i>m -ki^ñ</i>	<i>m</i> nálamnál	<i>p^{iq}</i>	<i>m</i> erős
<i>s</i>	<i>r't</i> csuka	<i>p d</i>	<i>rl-</i> beszél		
<i>s</i>	<i>zil</i> - lépeget, járkál	<i>n</i>	<i>p^{iq}</i>	<i>m n</i>	hozzáfogható erős
<i>s</i>	<i>zil d l-s^u</i>	<i>t</i>	<i>lépegetése</i> közben	<i>^ud</i>	hol (m. ho-)
	<i>n</i>	folyó (m. jó)		<i>p</i>	fenék
	<i>l</i>	- fölvetődik, fölbukik		<i>lt</i>	-ra, -re
	<i>r</i>	igazán, valóban		<i>m s-</i>	ül <i>m's s</i> praet. sing. 3.
	<i>l</i>	helyes, derék		<i>n m z</i>	semmi
<i>s</i>	<i>n</i>	praet. alak, jelentése 'vagy'		<i>nl-</i>	közeledik
<i>itt</i>	<i>m</i>	most		<i>nlt</i>	(inf.)
	<i>^und</i>	osztják		<i>lit-</i>	akar
<i>n</i>		ember (tk. nő-ember)		<i>s lt</i>	aztán
	<i>l sl</i>	- vadászik, halászik		<i>-k -g</i>	ha
	<i>l sl d p^{iq}</i>	vadászó idő		<i>m st n t^u</i>	<i>a n</i> ültő helyedben
<i>s</i>	<i>l</i>	- meglát		<i>r</i>	oldal <i>r</i> oldalra
<i>p</i>	<i>t</i>	fazék (m. fazék)		<i>k ri-</i>	esik
<i>^ñ</i>	<i>l</i>	nyíl (m. nyíl)		<i>al- k ril</i>	<i>n</i> csak esel
<i>k rd</i>		vas		<i>t d</i>	itt
<i>sed</i>		itt		<i>k d</i>	közé
<i>i</i>	is (or.)			<i>n</i>	valóban

<i>ʉ</i> - hal, meghal (m. hal-)	<i>-p</i> <i>n</i> <i>-p</i> hát valóban
<i>k t</i> kétfelé	<i>lʉ l</i> - mondogat
<i>nd</i> - nézeget	<i>l</i> öl, megöl (m. öl-)
<i>o</i> ki, kicsoda?	<i>ndsi- ʉt</i> sohase l.
<i>l l</i> föltámad, föléled	- tud
<i>sʉ m</i> halál	<i>o n l</i> kitől tudatik (ki tudja?)
<i>rl</i> kikészítetlen	<i>s zil</i> - lépeget
- <i>r</i> fateknő	' <i>k-s l</i> a víz széle
<i>p n-</i> tesz, helyez	<i>s l~ m.</i> szél (margó)
- jön (m. jöv-)imperat. sing. 2.	<i>s l</i> - megpillant
!	
<i>l g s-</i> megharagszik	<i>k tpe l</i> <i>lt</i> a közepénél fogva
<i>poz</i> fark	<i>k d</i> ~ m. közép
<i>r sk</i> - megcsap	<i>m</i> föld
<i>p l k-t n m-</i> kettéreped	<i>lʉsk</i> - hajít, vet, dob
<i>si-k mn</i> ennyire	<i>poz</i> fark
<i>rit-</i> bír, képes vmire	<i>k tʉl-</i> megragad
<i>pil</i> szúnyog	<i>o</i> - fekszik
<i>sid p</i> és így	<i>o d</i> ledöntött fa (tk.fekvő fa)
<i>ln</i> még	<i>s</i> 'ver, csap, üt
<i>ʉ s-</i> büszkélkedik, nagyra van	<i>t s</i> egy kissé odább
<i>itt m</i> erre, most	<i>p n-</i> tesz, helyez
<i>r</i> erdő	<i>t mott</i> v. <i>t mʉt</i> múltkoriban
<i>n rm l sʉ t</i> ugrása közben	<i>s m m.</i> szem
<i>ʉt -k r</i> hátsó láb	<i>t ln</i> tele
<i>t</i> 'k moha	<i>s ml n-t ln</i> mind a két szemed
<i>t</i> 'k-s <i>p l k</i> mohrakás	<i>kim-p</i> - kifordul, kihatad
<i>l m-</i> emel (m. emel)	<i>la</i> - áll
<i>l</i> derék (gúnyos értelemben)	<i>ʉd</i> hol
<i>t r m</i> isten	<i>nd</i> még se (vagy aligha)
<i>lʉ</i> hová	<i>k nz m</i> száraz
<i>t</i> - visz, hoz	<i>nd</i> mikor
<i>l r</i> gyökér (m. ér)	<i>selt</i> aztán (tk. innen)

-l r fagyökér
 ilb alsó
 ilb n alatt, alá
 m z p^{úr} n majd tk. valami
 időben
 p^{úr} idő (orosz jöv.)
 l d t (= l d - t) ennivaló
^ú ' - jár, megy
 t - neki van, bír
 ndi mintha
 m t- szerez
 - vesz (m. vesz, venni)
 m^ú már
^í kt - nyüvesedik
 pit- kezd
 t m ^úl ma (tk. ez a nap)
 lt szemben, szemközt
 m s- kell
 l ps kissé közelebb
 s^ú majd, eztán, később
 b n után
 n közel

l lefelé
 t l- húz
 n fölfelé

r t- erőlködik

r sk - csap
 l tt - elhibáz
 k t^últ l tt sl nem tudta megfogni
 itn egyfolytában
 il-l^ú ' alámerül (tk. lemegy)
 k s- ^ú bármerre
 nd - nézeget
^í l látszik (a tó: ^í - m. néz)
 l r tó, áradvány
 al- nt csak néz
 t csak
 m^útt ln a múltkor
 s^{úr} m halál
 -gi ha
 r m- bír
 pil szúnyogos
 m -s én hát, én biz
 l- leszáll n folyó (m. jó)
^ú vízfolyás
^ú lt a vízfolyással szemközt

rész d partra
 p rg t- leráz
 m s ül

al- m sl csak ül

z t egészen, teljesen
sit- sikerül

l- *s* szájnnyílás

ṣṣ orr

l⁶⁶ - bemegey

-k mn egyformán

n m tt semmi

ṣṣ- hal, meghal

t i- akar

l l lélegzet

kicsiny latus

s -k mn ekkor

sl m- elereszt, elbocsát

r erő

t part felé eső rész

al-pu old pits n kezdteél már fulladni

n m z semmi

p d rt- beszél

lit- akar

l nt- figyel, hallgat

l nagy

m nd az imént

s s időtartam

t l hónap

ṣ hús

r t ln teljesen

s bőr

l - elrothad

3. [A paster-nép eredete. ÉONy. 166–169.]

$p^{u}st$ $r-$ $p^{u}st$ $r-$ nép
(egy osztják nemzetség)

s nyílás, eredet
 r t^{n} (or.) nemzetség, törzs
 s Ob
 t - hegy csúcs, folyó forrásvidéke
 $s-t$ az Ob forrásvidéke
 n messze
tudás
 l nd m tudása nincs, nem tudni
 k r - a jávorszarvas (tk.lábas állat)
- talál
 n $l-$ üldöz n lt inf.
 $pit-$ fog, kezd
 bin után
 nd nem is
 k r gyalogos
 k ld n nyom
 p ln -vel, együtt
 u - m $n-$ együtt megy
 u t - u s elmaradt (tk. hátul maradt)
 n l $s-$ üldöz, fut (frekv.)
- k rl - visszatér
 $lit-$ akar
 sed itt
 r dolog
 si ím
hosszú ideig

u t - n $l-$ hátulról üldöz, üz
 $l...$ l az egyik ...
a másik
(tk. az egyik embere)
 t l szárny ~ m.toll
 p rl - fölröppen
 p rl m n m nl röpülve megy
 k r láb
 a - ér
 s $s-$ lép, megy
 k rn s sl gyalog megy
- k b ha...is
 t l a (szárnyas állat) madár
 $m^{u}r't$ mérték
 t l a $m^{u}r'n$ madár módjára
 k m n mennyi, hány?
 l $t-$ olvas, számlál
 o n l d m $t?$ kitől vannak megszámlálva?
 m - k t távolság (tk. földköz)
 nd mikor
- tl hazaérkezik
 $r-$ nyúz
 s $s-$ o háta faggyúja
 $t-$ levág
botos
[] 'k üreg
 s l deszka
 l $p-l$ $k-$ letakar, beföd

<i>n</i> közel v. rövid ideig	<i>sok</i> ágas
<i>m z</i> valamely	<i>t l-</i> húz
<i>t-</i> érkezik, elér ~ m. jut	<i>p t</i> fenék
<i>t-</i> lő	<i>ts</i> - elkészül
<i>m t-</i> elfárad	<i>m nd</i> az imént, előbb
	<i>l</i> hó

4. [A föld előbuktatásának regéje. In: Pápay József osztják hagyatéka. Regék és regetőredékek. Közzéteszi Vértes Edit. Debrecen, 1992. 56–61. Bibliotheca Pápayensis V. (A szójegyzék hiányos, csupán a 60. lap utolsó hat sorának szavai találhatóak itt.)]

^u <i>nd</i> osztják	<i>m l -s r</i> amiféle
<i>n</i> - ember (tk. nő-ember)	<i>k l</i> rénszarvas
<i>ti</i> - születik, támad	<i>z t</i> mind
<i>ti d n</i> támadásakor tk. születésekor	<i>t-</i> támad
<i>t r m</i> világ	<i>p z</i> állatfióka
<i>m st n</i> ülepedésekor	<i>p z m tt</i> fiókát költ (tk. ület)
<i>b n</i> után	kölykezik
<i>min b m nn</i> mi utánunk	<i>til</i> - jődögél

5. *A leánykérés módja az obdorszki osztjokoknál.* [In: Pápay József osztják hagyatéka. Népelet és egyebek. Közzéteszi Vértés Edit. Debrecen, 1995. 110–116. Bibliotheca Pápayensis VI.]

<i>ni</i> - <i>d</i> -	nő-vevő-ember	<i>t m</i>	<i>n</i> (dual.) azok ketten
	(házasuló)		
- vesz, <i>ni</i>	<i>d</i> inf. házasodni	<i>lit-</i>	akar
(tk.			
nőt venni)		<i>z</i>	hír, üzenet
<i>r-</i>	kérő ember, násznagy	<i>t</i> - hoz	
<i>l</i>	<i>t</i> - fölkészít	<i>m d -p</i>	<i>z t d</i> ? még
			üzenetet
<i>l m</i> három			hozni?
<i>sit-</i> megszerez		<i>m d</i>	melyik, milyen
<i>l</i>	<i>lt</i> az atyjától	<i>n</i>	<i>m-</i> megszólal
<i>l</i>	<i>l pit-</i> neki jut	<i>n</i>	fehér
<i>p</i>	szintén, is	<i>ṁ l^o -s^u</i>	rénborjúbórból készült suba
<i>s t r n</i>	azért	<i>lib</i>	belső <i>lib l</i> a belseje
<i>t m</i>	az az ember	<i>l b k</i>	jeges róka (canis lagopus)
<i>g</i>	anya	<i>k t t</i>	két rénökör
<i>ṁ</i>	<i>s-</i> kérd, kérdez	<i>p s-</i>	nyit
<i>si n mb</i>	ilyen nevű ember	<i>t^u d t</i>	bírni való
<i>rdid</i>	inf. leánykérőbe jönni	<i>t</i>	- bír
<i>lir</i> világos		<i>ṁ m r</i>	tiszta
<i>z</i>	szó	<i>k mg</i>	selyem
<i>z</i>	<i>tlt</i> - feleletet ad	<i>s m</i>	fejkendő
<i>n m z</i>	semmi (tkp. nem valami)	<i>ṁ</i>	- mozog

p d rt- beszél - kér
igi férj, *ig l* a férje *t t* kérni való
sid m n hallgatagon *p d* fekete
s r róka *m nd* az imént
p rn kereszt *lp nz m r n* száj
megnyitásért
p s jegy, *p z* jegyes *r n* -ért, miatt
nz tarka leányos ember
p r suba tíz
a piln nd m állattal (é. *s r s* arasz
[értsd]
állatalakokkal) kivarrott *p d r* vörösréz
l-t l szánostul (tk. szán-teli) *p t* üst
m z talán *no d l* (t. *no -t l*) vég-posztó
d^u valamiképp *si r t, t m r t* ennyi meg ennyi
r- csinál, szerez *t ld* üresen
l- - csak úgy kér *k t^ul-* megfog, megragad
l- *m tl* amit csak úgy kér *l* rögtön, azonnal
(tk. kért valamije) *p r* ételáldozat, lakoma
l l-t ln szánostul *kir-* befog (pl. rénszarvast)

k l kötél, szerszám *d l* egyedül

t^u t rénszarvasbőr *n* mikor, hogyan?
m st t^u t ülésre való *m r* nép
rénszarvasbőr *piln* -vel, együtt
r sok, *rs* egy kissé sok *km* - összegyűl
tin a leánydíj *k r-* főz
m l -k m mennyi? *pit-* kezd

t ötven *r* áldozat *.-k l* áldozati
rénszarvas

s húsz

l- öl, megöl

kim t s tl r's t 190
(tk. második száza kilencven)

r t si összesen ennyi
tt' i- akar
befelé

- üvölt

pus- nyit imperat. p nz !

Plur. 2. sz. p nz l n !

mit bér

s t - fizet
t- elkiabálja magát, kiált
kis, kicsiny
r dolog

s^u majd

t gazdag

s rénszarvasborjú (szam.)

n z szegény (or.)

^uk rubel (or.)

ts - elkészül (vmivel)

ni -tin nődíj

s ml rovófa

m - ad imperat. m

part. praet. m m

-l^u '- bemegy

t-o a ház ajtaja

l p-k t^ul- befog (bezár)

il - kér, kéreget (verb. deminut.)

si-k mn eközben

m^utt a múltkor

^u - t t - összehoz

tini- elad, kereskedik

- m az én emberem

(tk. egy emberem)

l t- vesz, megvesz (vmit)

kiril - befog

kir- id.

ni m a nőt vett ember

- - visszakér

vő

n lt n tőled

l nt- meghallja

no - r l posztóval

befődött

szán

r l fődött (tk. ékes) szán

itl ... itl az egyik, ... a másik

ntlt - vezet, szállít

l *t*- megolvas, megszámlál

-p l a kisebbik

t r m- elég

-p t teáskanna

r oldal

l r s szekrény

ñ *r*- farag, ró

t -ñ g sátorfedő rénszarvasbőr

la - áll

m -k m amennyi

k tl t - elvetet

l g ñ csengő

nd - nézeget

r- köt

t m^{tt} a múltkor

m^{tz} -ig

tin k t^{tl}- leánydíjat vesz

s^{tt} suba, öltözőruha

l- tt^d l m^{tz} egészen a haláláig

s m t- öltözködik

6. [Eskümeze. In: Pápay József–Fazekas Jenő: Északi-osztják medveénekek. Adalékok az obi-ugor népek medvekultuszához. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyatéka alapján feldolgozta Pápay József. Pápay József hagyatékából sajtó alá rendezte dr. Fazekas Jenő. Budapest, 1934. 117–118. A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának kiadványai. V. kötet, 9. füzet.]

lti-l^l m- ellop

l ll^d - rendel, fölkészít

.-l^l ml^{ll} Pass. Praes. Sing. 3.

m t- *t* végre

š- veszt

a i össze

ž m vesztett part. praet.

l^{ll} *t*- szid, pöröl

si-k š jöllehet

ll^{ll} tm - (mom.) id.

k š- keres

l rll^s szekrény (or.)

k šl li Ind. praes. sing.3.

pušm - fölnyit

(tárgyas igerag.)

š^šñi medve

s t egyáltalán < *s t*
lli teljesen, egészen
tur \llcorner *tl* (tk. torokra jut,
 é. belefárad a sírásba)
m z talán
š- vesz vö. o[bdorszki]. -
š *n* vetted
š \llcorner *i*- őriz
š \llcorner *id* \llcorner inf. őrizni
n mikor vö. o[bdorszki] *un*
tud *š* *s r n elti* a tüzes házad
 zugából vö. Paas. *t s r n* ·
 reen luona (bei dem Schlitten)
t m p r n ebben az időben

II. [2. számmal jelölt rész a mesében]

lu nyár
nd - jődögél
suz \llcorner *s* ősz lett (tk. összé jött ti. az idő)
-m lti egy valamely *š* *n* este
k t p l k s t két oldalról
 (é. a két szemközti oldalon)
s csillag ~ húgy R.
rl - kialszik
t ndi nyírhéj
t.- t nyírhéjjal fedett sátor (tk.
 nyírhéjház)
š ajtó
p lki- *lm* - félre csap
š *p lki-* *lm l* \llcorner az ajtó félre
 csapódik
-š- belép

š-*s* medvebőr
n k-š r m - kikapja (é. a szekrényből)
š *lt-* esküszik
š *l* orr *š* *š*-*š*. medveorr
kid mt \llcorner *k* mindketten
p k fog
p r- harap
š *mdi* [lopó] part. praes.
 v. nomen agentis
p \llcorner *p* *š* máskor
l- *ldi* tovább élni (v. lenni)
p r s praeterit. Sing. 3. véget ért
 vö. vog. *pari* véget ér votj. *b r, bš*
 zu Ende gehen, vergehen

p l k oldal, *p lg* \llcorner felé
š *di* befelé; *š* *inšid* - nyúl
ž m- *ir* vánkös cihä (tk. zacskó)
n k-m n m- fölszakít
 osztj. *m n m* ~ m. menik, menyül R
libi belső *ž m-* *ir lib lti* a vánkös
 cihából
kim- \llcorner *m* kiemeli v. emelinti
tum-p lg \llcorner a másik oldalra
š \llcorner *m* fejkendös
t- lö, vet, dob, hajít
k \llcorner *tl* *p* a medve első lába (tk. fogó)
p di talp, fenék
aš- marad
z s praet. sing. 3.
 III. [3. számmal jelölt rész a mesében]
l -sa t reggel felé
š nép

-*tm* *l* *n* beléptekor *olt* hová?
k tl p közép *til* - freq. *t-* jön, jődögél
ndi -ig *k tl p l ndi* a közepéig *žil* - freq. *š-* elveszít
šd m ősz [melléknév] *sed* ott
-m nm *tn* mentében egyenesen *kimli* kifelé
lm m n a tolvaj nő (tk. lopott nő) *m nm* *s t* menése közben

t - visz *pit-* ér, esik
- *t-* tud *p tm* *l* verbum finitum
ež *l* kissé helyett esett, jutott
štp *l* *k* beljebb *n mb r*
štpi beljebb eső *n pr i* izzé-porrá
-*š k* kicsinyítő képző *m nži-* tép, szaggat

7. [A tetovált kezű rénbikás szamojéd asszony (Az obfalvi nép bálványa). In: Pápay József osztják hagyatéka. Regék és regetőredékek. Közzéteszi Vértés Edit. Debrecen, 1992. 236–245. Bibliotheca Pápayensis V.]

šob r-igi *š.* öreg *k d* *l* *n* civakodnak
t- tetovál *m t-* *t* végre
špi kezű, *š* kéz *kud rm* - verekedik
šr rénbika, *r* rénbikás *š l orr š. lti* orron
r-n *l* szamojéd úrasszony *a* - vág, hajít vö. m. hagyít
k r't falu *k rt* falvi *šr n tl* vérzik
l *š* Ob *nd p* bölcső
l *'k* bálványszellem *nt-* köt
k *l* csengő *kim-* *tl* kimegy
k l csengős *l lt-* helyez
t *r* *m* erős, kemény *t p* csak
pil n viszonyzó -vel, együtt *šli* rénszarvas

r-n *p.* szamojéd úrasszonnyal *l* *n* áll

együtt

ll együtt

l-ll szán orra

n -^{ri}ll r m leánygyermek (nőgyermek)

t - bír

pll domb, rakás

olli-^{og} t- lemos

nti majdan

s kor

s koros, korabeli

^{ri}llr forgó (örvényes hely)

^{di}ll kil- partra kel

m rd - rbi (tk. szentté tenni forma)

t r m világ

^ms- ül, ülepedik

l- fogy l l - véget ér

r véráldozat

p^{ri}ll ételáldozat

pit- esik

ndi -ig

sl pitt ndi =

llnt ll^t ndi

amíg csak egy ember marad (tk.

egy ember nem maradásáig)

r^{ll}- áldoz (véráldozatot)

seltll aztán

-p r (hosszú sziget) [helynév]

al t-p l k keletre eső

ll -p r (kis sziget) hn. [helynév]

^ps v. ^bs darab

no -kilt - fölkelteget

p^{ll} fatörmelék

r kép, alak, forma

rbi formájú

^{ri}t - mozzgat, érint

t r n fű

^{di}-kill - partra kel

r nll-ért, miatt

llt ne

sit ln aztán

n^o r- cirbolyafenyő

n ág

š š hát

lti -tól, -től, -ból, -ből

l lti a szánból

t rt- akaszt

kll^{ll}- fogad, vesz

^{ri}l - mozog

l (lli) tovább

kuni-p r hn. [helynév] kuni-

^{ri}ll r m-p. gyermek alatt levő

fatörmelék (pelenka gyanánt)

-sziget ma: kun-ll t

^{ll}- meghál ~ m. hál

[] - hagy
 n r bűnhődéshozó
 m szent
 t d[] itt
 l[]kn mt- lesüpped
 s t- tép, szakít, (fölhúz)
 n -s t m[]l-k m n fölhúztakor
 l (v. l l) l li hala ki nem
 fogyó
 []t gödör
 t - támad
 t r n^s pata (?)
 il-l g m - lemegy
 [] - []s (tk. kis-város) hn. [helynév]
 n folyó
 n[] 'k vörösfenyő
 [] t fok
 k r k sas

ke -p l k az Ural felé eső rész
 k[]r m - fordul
 []n[]m - közeledik
 []n[]m m[]l-k m n közeledtekor
 p rl - röpül
 t tető
 n[] 'k-t a vörösfenyő teteje
 l teljesen
 t[]l- húz
 []l t-p l k kelet (tk. kelet-fél)
 t mi az
 š šn[] félre (tk. hátra)
 []r lt- szid, pöröl
 n-t a folyó forrásvidéke
 ke lti kőből
 sim ^s olyan
 []t r- házat csinál

-p l k s[] t egyik felén
 m r- jót tesz
 []r fölösleges n []m lt s r n
 ll n te fölösleges vagy
 m lti valami
^s alig
 mu [] miért

ln benn
 š žil - járkál
 o t ember (tk. valaki)
 kim-p l k n kívül
 m ti rögtön
 n l[] látszik
 lt -s[] t belülről

t itt (tk. ide)

kimli kifelé

di-s t miképpen
 e erő erős

-m lt iš n egyszer, valamely időben
 n m s - elmélkedik

p s- bír, tud

l' - jár

l' t inf.

ld m rossz

kuš- fésül

kušt pid s fésülni kezdett

kuštll-s *t* fésülni közben

k r t- kerül

llr - forog

z t egyáltalán

t- talál

n ajtó

li befelé

- kiált, üvölt

lle megmutat

o - Ź - visszahív, hazahív

ll reggel

ll -s *t* reggel tájban

n -kil- fölkel

r - lehet

ld együtt lenni (élni)

lt hogyan

rit- tud, bír

k tm imperat. sing. 2.

k d m- kíván

s - kering

in ekkor

e li pit- erőtlenné lesz

po klls- könyörög8

3.3. Északi osztják nyelvtan

Dolgozatom előző részében (3. 2. Északi osztják szójegyzék) utaltam rá, hogy Pápay Józsefnek debreceni hagyatékában található egyetemi előadásaihoz, szemináriumaihoz használt jegyzetei, többek között *Az északi osztják nyelv* címet viselő köteg (R 1681/XVII. számon). Utaltam rá, hogy feltehetőleg ezek a jegyzetek alkothatták az osztjákórák anyagát. Ebben a fejezetben a nyelvtani feljegyzésekkel foglalkozom (R 1681/XVII/1–160).

Pápay igen alapos és tökéletességre törekvő ember volt. Ezt bizonyítják az akadémiai és a debreceni hagyaték tisztázatai, egy-egy témáról készült többször átfogalmazott, javított, csiszolatott fogalmazványai. Beleillik ebbe a képbe a tárgyalt vázlat anyaga is. Hiszen például a kutatásokról vagy a hangtanról szóló részekben általában három-négy változatban készült el egy oldal. Más lapokon viszont (pl. 14–19) a piros áthúzás jelöli, hogy írójuk szükségtelennek találta ezeket a gondolatokat, esetleg tökéletesebb változatát tartja véglegesnek.

„Szándékomban van ugyancsak itt egy kis nyelvtani vázlatot is adni, amely nagy vonásokban e két nyelvjárás [= obdorszki és berjozovi] főbb sajátosságait fogja föltüntetni, s a szövegek olvasásához, helyes értelmezéséhez támasztékot nyújt” — olvashatjuk az *Északi osztják nyelvtanulmányok* első közleményében (Pápay 1906: 347).

A debreceni akadémia 1911–12-es tanévének beszámolójában olvasható, hogy az *Északi-osztják nyelvtanulmányok* II. kötetéből már tíz nyomtatott ív elkészült (Ferenczy 1912: 51). Feltehetően Pápaytól származhat az információ. Sajnos, életében egyik tervezett munka sem jelent meg. Az itt tárgyalt kézirat anyaga azonban nyilvánvalóan nemcsak az egyetemi oktatás céljait szolgálhatta, hanem a fentebb említett, tervbe vett munkák előkészületeinek is tekinthető. Munkácsi *A vogul nyelvjárások* című munkáját föltehetően már az expedíció előtt gondosan tanulmányozta, s útjára is magával vitte. A *Vogulka* folyó felső folyásánál beszélt osztják nyelvjárás leírását e tanulmány alapján készítette el. Nyelvmestere segítségével — aki vogulul és osztjákul is egyaránt jól beszélt — osztjákra írta át a vogul példákat. Zsirai nem tartotta túl értékesnek ezt a munkát: „Példagyűjteményt mondok, mert rendszeres nyelvtannak vagy szigorúbb értelemben vett nyelvjárastanulmánynak nem nevezhetjük” (Zsirai 1935: 387). Ezek a nyelvtani feljegyzések a *Bibliotheca Pápayensis* VIII. köteteként (1998) láttak napvilágot. E munka és a kézirat nyelvtan több helyén is találunk teljesen egyező példaanyagot (pl. az igeragozás, birtokos ragozás, határozók stb.). Föltételezhető tehát, hogy a szerző forrásként használta föl a korábban keletkezett dolgozatát, amely inkább példatárnak

tekinthető, míg a kéziratos nyelvtan magyarázó sorokat, a szabályszerűségek megfogalmazását is tartalmazza.

Az anyagi nehézségek, a hétköznapi teendők nyomasztó terhe mellett talán a Karjalainentől kapott bírálat is gátolhatta Pápayt abban, hogy elsiesse a nyelvtan kiadását. Tudóstársa így írt: „Es wäre sehr zu hoffen, dass Pápay Gelegenheit fände seine aufzeichnungen zu kontrollieren, bevor er an die ausarbeitung einer grammatik und eines wörterbuches der nördlichen ostjakischen dialekte geht” (Karjalainen 1906: 27–28). A szűkszavú megjegyzésből nem derül ki, Karjalainen az ellenőrzésnek milyen módjára gondolt, azt viszont tudjuk, hogy Pápaynak hazaérkezése után már nem adódott többé lehetősége feljegyzéseit ismételten anyanyelvi adatközlővel ellenőrizni. Talán ez is magyarázat arra, hogy évtizedekig csiszolgatta nyomtatásra szánt műveit.

A jegyzet tehát valószínűleg hosszú évek munkáját tükrözi. Az elkészült részek gazdag osztják nyelvi anyaggal támasztják alá a szerző megállapításait. Helyenként nemcsak északi, hanem keleti és déli példákat is találunk. A Paasonentől idézett déli osztják adatok azt bizonyítják, hogy még a szótár (Paasonen–Donner 1926) megjelenése után is munkálkodott a mű megírásán a szerző. Pápay több helyen is utal az adott témához tartozó szakirodalomra. Úttörő jelentőségű lehetett volna ez a mű, az első tudományos szempontok szerint megírt osztják nyelvtan és egyetemi tankönyv. Sajnos torzóban maradt. Így Steinitzé lett az érdem, amikor 1942-ben Stockholmban megjelentette — elsősorban egyetemi segédanyagnak szánt — kresztomátiáját (*Ostjakische Chrestomathie mit grammatikalischen Abriss und Wörterverzeichnis*). Erre maga a szerző is hivatkozik a mű 2. kiadásának előszavában: „Das Ostjakische oder Chantische ist die einzige finnisch-ugrische Sprache, für deren Universitätsunterricht es bisher keine Hilfsmittel gab. Auch die sonstigen Hilfsmittel für das Studium des Ostjakischen waren bis in die letzte Zeit mehr oder weniger ungenügend, so dass das Ostjakische die bisher am wenigsten erforschte finn.-ugr. Sprache ist” (Steinitz 1950: 5).

Pápay kéziratában az áthúások, javítgatások, beszúráások, ill. a három-négy változat miatt legtöbbször lehetetlen megállapítani, melyik volt a szerző végleges elképzelése, illetve melyik variáció készült el utoljára.

A fennmaradt anyag szerint a következő témákat dolgozta ki (a fejezetek címe nagyrészt Pápaytól származik, ahol ilyet nem találtam, magam adtam összefoglaló nevet az adott résznek [1. Az osztjások lakhelye, életmódjuk 2. Kutatásuk története 3. Az északi osztják nyelv hangrendszere 4. Az esetrendszer és használata 5. Névmasok 6. Határozószók 7. Birtokos ragozás 8. Számnevek 9. Határozók 10. Igeragozás 11. Ige- és névszóképzés]. Összehasonlításképpen a *Bibliotheca Pápayensis* (1998) már említett VIII. kötete a következő

részekből áll: 1. Névmások 2. Határozók 3. Igeragozás 4. Kedveskedő képzős igék 5. Igenevek 6. Változó tövű igék 7. Birtokos ragozás. Ebből is látható, hogy a hagyatékban őrzött kézirat részletesebb, több témakört ölel fel.)

A könyvtári számok sorrendjéből nem tudunk teljes biztonsággal arra következtetni, hogyan, milyen sorrendben képzelte el Pápay nyelvtana elrendezését. A következőkben a megadott számok a hozzájuk tartozó témakört jelölik.

1. A szerző munkája elején ismerteti az osztjások lakhelyét, lélekszámukat: „Az osztjások Északnyugat-Szibériában a tobolszki és a tomszki kormányzóságban laknak. A hatalmas Ob-folyam mentén húzódnak észak felé, elfoglalják ennek nagyobb és kisebb mellékfolyóit is. Nyugatról a vogulokkal és a zürjénekkal szomszédosak, észak és kelet felé a nomád szamojédokkal határosak.” Megjegyzi, hogy „A déli osztjások nagyobbrészt meg vannak keresztelve, azonban még ott is a legtöbben ragaszkodnak ősi pogányságukhoz”. Ezután rátér a nyelvjárások felsorolására. A *Zur ostjakischen Dialektkunde* (Karjalainen 1902: 77) megállapítására hivatkozva az északi nyelvjáráscepoorthoz sorolja az obdorszkit, a berjovozit és a kondinszkit az Ob mellett, a délihez az irtisit és a kondait, a keletihez pedig a szurgutit, a vach-jugánit és a felső-obit vagy vaszjugánit. A nyelvjárásokat megkülönböztető hangrendszerbeli eltérésekkel foglalkozik a következőkben. Leglényegesebb különbségként az északi csoport *l*, \square hangjával szembeállítja a déli csoport *t* és *D* hangját. Megemlíti még a keleti nyelvjáráscepoortha jellemző paradigmatis magánhangzó-változást. Évtizedekkel később Steinitz (1950: 8–12) már sokkal bőségebb nyelvi ismerete után több nyelvjárást különböztetett meg. Az északihoz sorolta az obdorszkit, a berjovozóit (amelyhez több kisebb nyelvváltozat tartozik), a kazimit és a serkálit. A déli nyelvjáráshoz a nizjamit, amelyet korábban kondinszkinak vagy atliminak is neveztek, valamint a keusit és az irtisit, amely szintén több nyelvváltozatot foglal magában: az alsó- és felső demjankait és a kondait. A keleti nyelvjáráscepoorthot alkotja a szalimi, a szurguti (tremjugani és jugani), illetve a vachi-vaszjugani. Steinitz az osztályozás rendezőelvének a morfológiai tulajdonságokat tartotta, és csak másodlagos jelentőséget tulajdonított a hangtani különbségeknek. A ma használatos nyelvjárási felosztások is az ő rendszerezését veszik alapul.

2. Igen értékes része a jegyzetnek az osztjások kutatását taglaló néhány oldal (5–14). A ma közkézen forgó finnugrisztikai tankönyvekben, ismeretterjesztő művekben, illetve osztják nyelvi tankönyvekben érthető módon elsősorban a tudományos igénnyel megírt tanulmányokról esik szó. Pápaynak és elődeinek azonban nem volt más lehetőségük, csak azok a feljegyzések álltak rendelkezésükre, amelyeket nem nyelvész szakemberek gyűjtöttek utazásaik során. Mivel kutatónk maga is átélte, milyen nehéz egy nyelvet hiányos

ismeretekkel, szövegek ismerete nélkül kutatni, így ő nyilvánvalóan jobban fölismerte a ma már részben túlhaladottnak vagy szakszerűtlennek tartott gyűjtők értékeit. Ezzel magyarázható ez a viszonylagos részletesség az osztjákokról szóló forrásokról, leírásokról. Pápay Witsent nevezi meg elsőnek, aki 1705-ben megjelent művében az északi és keleti Tatárország leírásában megemlíti az osztjákat. Strahlenberg 1730-ból való munkájában több osztják szót (testrészneveket és számneveket) találunk. Messerschmidt 1725–26-ban tett utazásairól szóló tudósításokat Klaproth használta föl *Asia polyglotta* (Párizs, 1830) c. művében. Nyelvi és történeti szempontból is kiemeli a jegyzetíró J. E. Fischer *Sibirische Geschichte* (1768) című könyvét, valamint kéziratos szótárát, amely 300 osztják szót is tartalmaz. Ezt közölte Schlözer *Allgemeine nordische Geschichte* (1771) című munkájában, s a későbbiekben ezt a forrást sokszor fölhasználták a nyelvhasznító munkálatokban. Pallas társa, Zujev ázsiai utazása során eljut az obi osztjákokhoz is. Katalin cárnő megbízásából készítette nagy szótárát Pallas. Gyarmathi Affinitásában Fischer és Pallas szójegyzékét tudta fölhasználni. Így jut el Pápay az első tudományos ismertetések, valamint Castrén, Reguly, Ahlqvist, Patkanov méltatásáig (7–14). Elismeréssel ír tudóstársáról, barátjáról, akivel egy időben kezdték a kutatást Szibériában: „*Karjalainen 1898-tól 1902-ig négy esztendő telt az osztjákok között, s rendkívül becses anyagot gyűjtött... Több mint 20 helységben kellett tartózkodnia, hogy a legfontosabb nyelvjárásokról pontos képet kaphasson... Nagybecsű szótári anyagának és szöveggyűjtésének kiadásában sajnos, megakadályozta korai halála*” (12). Mindenütt pontos adatokat szerepeltet a kutatásokat feldolgozó tanulmányok leőhelyéről is.

A következőkben az ugor valamint a vogul és osztják népnevek magyarázatával foglalkozik.

E bevezetőnek szánt rész mégsem maradt teljességgel kéziratban, hiszen *A finnugor népek és nyelvek ismertetése* című munkájában (A magyar nyelvtudomány kézikönyve I/4. 1922) szinte mondatról mondatra föllehetők az osztjákok történelméről, lakóhelyéről kutatásukról szóló részletek (Pápay 1922: 45–47, 48–52). Ebben a műben azonban igen tömören nyilatkozik az osztják nyelv szerkezetéről.

A finnugor népek és nyelvek ismertetése című munkáról, valamint az ugyanebben a kötetben szereplő másik Pápay-tanulmányról, *A nyelvhasznítás történetéről* egyébként igen lesújtó kritika jelent meg. „Találomszerű rendszertelenséggel”, „egyhangú terjengőséggel” vádolja a tanulmányíró (Zsirai 1923: 142). 1923. április 26-án kelt (címezés és megszólítás nélküli) levélfogalmazványában Pápay a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztőségében dolgozó egyik kollégájának írt (R 1670/VII). A betegségéből lábadozó

nyelvészt igen fájón érintette a *Nyelvhasználat történetére* vonatkozó kedvezőtlen kritika. Olyan nyelvésznek írta a levelet, aki korábban elismerően nyilatkozott a műről. A bírálatról kérdezi a szerkesztők véleményét: „Ma kaptam meg a NyK. legújabb füzetét s veszemre azonnal hozzáfogtam az olvasásához. A kézikönyvről szóló »elfogulatlan kritika« bizony nem valami jó hatással volt úgymint izgékony, beteges állapotomon. Most nem is vagyok abban a helyzetben, hogy »dörgelemes válasszal« feleljek a támadásra. Most csak azt kérdezem Tőletek, hogy mint szerkesztők mit szóltok ehhez a bírálatához.” A továbbiakban kifejti, bírálója szemére vetette, hogy nem foglalkozott a finnugor–szamojéd, indogermán–finnugor nyelvviszonnyal, nem írt az urál-altaji nyelvrokonság kérdéseiről, holott ennek a kéziratának a szerkesztőségben van.)

3. Az északi osztják nyelvtanban a következőkben a hangrendszer ismertetésére kerül sor. A hangtani rész is négy változatban készült el. Ezek közül minden valószínűség szerint a 31. lapon kezdődő lehet a legutolsó. Ugyanis itt már az *Északi osztják nyelvtanulmányok* önálló, 1910-es kiadására hivatkozik a szerző, míg a többiben ugyanezen anyag — korábbi keletű — Nyelvtudományi Közlemények-beli megjelenésére utal.

Pápay megjegyzi, hogy a hangok átírásában a FUF hangjelöléséhez alkalmazkodott. Mint ismeretes, hangjelölési módját Karjalainen bírálta. Válaszul Pápay közölte, hogy a FUF megindulásakor az *Osztják Népköltési Gyűjtemény* több íve már elhagyta a sajtót, így ezen már nem tud változtatni (l. ONGy. 77–81). Pápay lejegyzési és átírási módjával Vértes Edit is tüzetesen foglalkozott (NyK 1991: 41–60). Megállapítja, hogy a gyűjtő az *Északi osztják nyelvtanulmányok* című művében a mássalhangzók közlésmódjában már követi a FUF javaslatát. A magánhangzók túl részletező jelölésmódja bizonyítja, hogy „Pápay feltétlenül jól ismerte Karjalainen és Paasonen valamennyi cikkét” (i. m. 56). Ezt a megállapítást bizonyítják a két nyelvész munkáira utaló bejegyzések ebben a dolgozatban is. Steinitz (1964: 63) az *Északi osztják medvénekek* című posztumusz művel kapcsolatban kifejti, hogy az *a* és *ä* hangok jelölésére Pápay összesen tíz különféle jelet használt. Ennyi minőségi és mennyiségi változat érzékelése egyszerűen lehetetlen, és nem is létezhetett az osztjákban. Steinitz utal arra, hogy Karjalainen kritikája kedvezőtlenül hatott Pápay későbbi munkájára, és nem jelentett igazi segítséget. Hiszen a magyar tudós az íróasztalánál igyekezett „tökéletesíteni”, azaz a kor követelményének megfelelően számtalan diakritikus jellel ellátni szövegeit, ezeket azonban gyakran tévesen értelmezte és teljesen következtlenül alkalmazta (Steinitz 1964: 63).

Az *Osztják népköltési gyűjteménnyel* kapcsolatban Pápay felsorolja azoknak a dolgozatoknak a szerzőjét és címét (Kara Ferenc, Klemm Antal, Sarkadi Nagy János, Schütz

József tanulmányait), amelyekhez az ő gyűjtése (pontosabban az ONGy és az ÉONy) szolgáltatott anyagot.

Ebben a fejezetben ismerteti a szerző a magánhangzók és mássalhangzók rendszerét, a hangok jelölését, az időtartamra és a hangsúlyra vonatkozó megjegyzéseit. Karjalainen *Zur ostjakischen Lautgeschichte* (1905) című munkájára hivatkozva Pápay három eltérő magánhangzó-sorozat meglétéről ír: 1. fogyó hangsúllyal ejtett magánhangzók (, , , ,). A teljes képzésű magánhangzók időtartamában három fokozatot különböztetett meg. 2. gyengén redukált magánhangzók (illabiális palatális: , , *e, i*; veláris labiális: *o, u*). 3. erősen redukált magánhangzók (, ; ezek labiális változata: , ^h ; könnyen redukált a-féle hangok: ^h). Steinitz (1950: 13) — már a fonológia ismereteivel felvértezve — teljesen önkényesnek tartja a gyengén és erősen redukált hangok közötti különbségtételt. Itt utal arra is, hogy a rövid hangokat nyílt szótagokban kissé hosszabban ejtik, és ezt a jelenséget Karjalainennel ellentétben Ahlqvist és Pápay észrevette, de nem tettek különbséget a teljes hangok hosszúsága és a rövid hangok csekély megnyúlása között: „... sie haben irrtümlich die geringe Dehnung als wirkliche Länge aufgefaßt, obgleich die vollen langen Vokale in offener Silbe viel länger sind” (uo. 13–14).

Pápay a következő magánhangzócsoportokat állapította meg ajakműködés és a nyelv vízszintes mozgása szerint: illabiális (a kéziratban *ajakműködés nélkül*) palatális: , *ε*, *e, i*; illabiális veláris: *a*, . Labiális (a kéziratban *ajakműködéssel*) veláris: *o, u*. A félhangzókat (*semivocalisokat*) így jelöli: , .

A mássalhangzókat a következőképp csoportosította Pápay:

I. Labiálisok

p, b, β (félzöngés spiráns),

II. Dentálisok

t, d, s, z, š, ž (š, ž csak a kazymi nyelvjárásban), laterális l, nasális n, dentipalatális t', d', l', n'. A dentipalatális spiránsokat az obdorszki nyelvjárásban a nyelv elejének erős domborításával ejtik, jelzése , , a kazimiban ^h, ^h.

III. Palatálisok

mediopalatális k, g, spiráns , , nazális posztpalatális [k^h, g^h], spiráns , affrikáták ts, ^h, ^h, d , ^h, ^h.

A $\acute{}$ jellel Pápay a mássalhangzók közötti zöngétlen átmenetet jelöli, ha a zöngés mássalhangzó előtt vagy után zöngétlen elő- vagy utórész szerepel.

Pápay szerint az északi nyelvjárásban tehát voltak zöngés zárhangok, és ezek jelölésére valamennyi változatban használja a *b, d, g* betűket. Bár Karjalainen is alkalmazta az északi nyelvjárásokban a zöngés mássalhangzók jelét, de a finn tudós a felszínen feljegyzett *b, d, g* betűket később zöngétlen médiákkal helyettesítette (Vértes 1991: 44, 46).

Steinitz szerint Pápay nem tudta világosan elkülöníteni az *s*-hangokat: „Reguly ist in der Bezeichnung von *s* und \acute{s} sehr zuverlässig, während Pápay *s e h r* [kiemelés Steintitztől] oft diese beiden Laute miteinander und mit \acute{s} verwechselt” (Steinitz 1964: 72).

Pápay a berjozovói és a kazimi jelzőket egymás szinonimáiként használja. Ez érthető, hiszen Pápay jól ismerte az obdorszki nyelvjárást, és volt alkalma Obdorszktól délre haladva más északi nyelvjárások néhány sajátosságát is megfigyelni. Ezek beható tanulmányozására azonban nem volt elegendő ideje, így arra sem volt alkalma, hogy az obdorszkin kívüli az egyéb északi dialektusokat egymástól pontosan elkülönítse. Erre a munkára majd csak évtizedek múltán Steinitz vállalkozhatott — az északi nyelvjárás-terület alapos megismerése után. Tehát Pápay munkájában a „berjozovoi (kazymi)” megjegyzés az obdorszkitól eltérő északi osztják nyelvi sajátosságot vezet be: „*A berjozovoi (kazymi) dialektusban az l-nek megfelelően többnyire A (= zöngétlen spiránst) a b, d, g zöngés explozívák helyett pedig zöngétlen médiákat (B, D, G) találunk*” (35). Továbbá: „*Egyébként az obdorszki nyelvjárás két magánhangzó v. nazális + vokális közti d-jének a kazymi nyelvjárásban t a megfelelője. O. mund 'az imént' K. [= kazimi] m nt*” (37). A berjozovói nyelvjárásban egyéb zöngés mássalhangzók zöngétlenedésre való hajlamát (pl. $m > p, n > t, r > R; lt > L, rt > R$ stb.) más gyűjtések is bizonyítják, erre Honti is utalt (1984: 28–29).

4. A névszói esetrendszer ismertetésében a *-n* rag használatára tizenhárom fajta határozót sorol föl. Ezek a következők: a) *superessivus* *d m o n d tn ol 'a házam a folyó partján van'*; b) *inessivus* *ul 'nk l 'a hal a vízben van (v. él)'* c) *időhatározó (temporalis)* *t^ú p^ú na t s 'tavasz idején (tavasszal érkezett meg)'*; d) *állapothatározói szerkezet (essivus)* *d ln ol 'magában él'*; e) *instrumentalis (eszközhatározó)* *ln ts 'nyíllal lövetett meg'*; f) *módhatározó (modalis)* *si sirn r 'ezen módon csináld!'* g) *tárgyhatározó* *m n^ú n^ú nn m^ú m 'én neked kenyeret adok' (tk. én téged kenyérral adlak); h) anyaghatározó *l uln t li ls l 'a csónakját telefogta hallal'*; i)*

illativus 'nk *pid s 'a vízbe esett*'; j) *allativus* u n g s 'a fára kúszott'; k) *dativus* s^umna nt m^ust s t sm n 'szívnek nem tetsző beszédet hoztunk.' Az ilyen *dativusok* az osztjában meglehetősen ritkák. l) *ablativus* ln s 'kl atyjától veretik'; m) *terminativus* u -pal tn 'fa magasságnyira'. A g) pontban bemutatott *tárgyhatározó* Schmidt Éva (1978:16) elnevezése szerint „értelmi tárgy olyan cselekvő és szenvedő szerkezetekben, melyek részeshatározója acc. Obj.-ként van kifejezve.” Az esetragokban szegény északi nyelvjárásokra egyébként jellemző, hogy egy-egy esetrag sok funkciót lát el. Bár Karjalainennek igen hézagosak az obdorszki területről való nyelvtani feljegyzései, hagyatékában a *-na* ötfajta használatára (*locativus*, *lativus*, *temporalis*, *modalis*, *instrumentalis*) található példák (Karjalainen–Vértes 1964: 331). Nyikolajeva (1995: 82–83) a mai obdorszki nyelvterületen tizenkét funkció kifejezésére közöl példákat. A toldalék kapcsolódásának hangtani szabályait is bemutatja Pápay.

Az *-* *lativusra* csupán néhány példát közöl, azok is többnyire névutók, illetve határozósók: *p l* felé, *kud* közé, *-hoz*, *k* kövé. Ez utóbbi példában *translativusi* szerepet tölt be (vö. Honti 1984: 62).

Majd az *-* *translativusi* végződés funkcióinak bemutatására kerül sor: *put t l k r's 'a fazekat tele főzték*'. Ezzel kapcsolatban Pápay ezt írja: *Megjegyzendő, hogy a rag - -s alakja többnyire megkettőzteti az előtte álló mássalhangzót; ami arra mutat, hogy az - előtt a rag eredeti alakjában kimutatható lappang, amit az is bizonyít, hogy az - rag, ha mássalhangzók után járul, gyakran – - hangot találunk.* A *translativus* ragja az északi és déli nyelvjárásokban az obdorszki kivételével eltűnt. A legújabb, Nyikolajeva által összeállított obdorszki nyelvtanok (1995: 83, 1999: 13) is igazolják a rag továbbélését, illetve az előtte lévő mássalhangzók asszimilációját.

5. A névmásokról szóló fejezetben a személyes, mutató, kérdő, visszaható és határozatlan névmásokat sorolja föl, bemutatva lehetséges toldalékolt változataikat is. Összevetve a már említett *Bibliotheca Pápayensia VIII.* kötetével (1998: 4) az adatokat, megállapíthatjuk, hogy még a példamondatok is azonosak. Pl.: *o t s?* ki jött?; *o m t l?* Ki szegődik bérbe? Csupán a hangjelölés különbözik: a kéziratban *l* helyett *jelet* találunk. Itt a szerző elkülöníti az obdorszkira és a berjozovóra jellemző kérdő névmásokat:

obd. mol mi, micsoda

sit mol ez micsoda

berj. mu -k m mennyi, hány

mu - r t mennyi

mu - orbi? Milyen?

Mint ismeretes, a Vogulka felső folyásáról származott Pápaynak az az adatközlője, kinek segítségével átírta Munkácsi *Vogul nyelvjárások* című művének északi-vogul részét (BiblPáp VIII). Az előbb közölt adatokkal összevetve nyilvánvaló, hogy az ott beszélt nyelvváltozat berjovóiára jellemző vonásokat mutat; legalábbis ami a kérdő névmásokat illeti.

A birtokos névmásokra vonatkozóan Pápay a következőket jegyezte meg: *Az önálló birtokos névmások (enyém, tied, stb.) a személynévmások és az ^ut 'holmi, valami, mi' jelentésű szó birtokosragos alakjainak összetételéből keletkeznek. Pl. t m t o t? 'Ez a ház ki háza?' m d m vagy m ^ut m (m ^ut m) az enyém, at n [tiéd], l atl [övé]. Az újabb obdorszki nyelvtenban nem található utalás ennek a formának a továbbélésére (Nyikolajeva 1995: 96–97).*

6. A határozószókról szóló rész is sokban egyezik a két dolgozatban, mindkét helyen külön foglalkozik Pápay a névmási eredetűekkel.

7. A birtokos ragozás végződéseit részletesen mutatja be a szerző. A töváltozások bemutatására példákat sorol fel. Gazdag példaanyaggal szemlélteti Pápay a birtokosi végzések és az esetragok kapcsolódási módjait.

8. A számnevekről szóló részben találjuk ezt a feljegyzést:

Érdekes a számolás 91-től 99-ig:

91 s tt - d rt ^und m

92 s tt - d ⁿ l ^und m

93 s tt - d l b t ^und m

94 s tt - d t ^und m

95 s tt - d t ^und m

96 s tt - d ⁿ l ^und m

97 s tt - d l m ^und m

98 s tt - d k t n ^und m

99 s tt - d it ^und m

R 1681/XVII 94).

Ehhez hasonló adatot a számnév ilyen egyedülállóan érdekes képzésére Roszljakov és Bartyenyev feljegyzéseiben találunk: „*RB satt jid jer^žjo andam 91; satt jid katn andam 98*” (Honti 1982: 36/293). E szerkezet jellemzője, hogy az egyesek hiányával nevezi meg a 90 és 100 közötti számneveket: a ’százzá lenni kilenc nincs’, illetve ’százzá lenni kettő nincs’. Úgy tűnik, a napjainkban beszélt obdorszki nyelvjárásban nem maradt fenn ez a ritka számnévi szóalkotási mód, legalábbis nem találunk erre vonatkozó utalást a legutóbbi obdorszki nyelvtanban (Nyikolajeva 1995). Az összetett számnevek képzésében a *pa*, *pä* kötőszavak és a *pela* névutó vesznek részt. A Szob folyó mentén lejegyzett adat: *j rs t pa ul m* (93); poluji variáns: *jirsat pä ol m* (93) (vö. Nyikolaeva 1995: 90).

A számnevek sora után ismerteti Pápay a sorszámnevek, határozatlan számnevek és számhatározók képzését is (ilyen témájú rész a BiblPáp VIII. kötetében nem található): *Az elosztást a tőszámnevek megkettőzésével és a -n raggal fejezik ki: k tn -k tn ketten-ketten... A törtszámokat is sorszámnevekkel fejezik ki az ilyen kifejezésekben: k m t p l k ’másfél’.* A *pel k* szó használata a törtszámnevek képzésében az egész osztják nyelvterületen használatos volt; a mai obdorszki nyelvjárás leírásában azonban más elemekkel fejezik ki (vö. Nyikolajeva 1995: 92).

9. A határozók felosztása (hely-, idő-, mód-, állapot; valamint névmási eredetűek és egyéb névszói töből keletkezettek) és a szemléltetésül szolgáló példák is követik a Bibliotheca Pápayensis VIII. kötetében közöltek rendszerét, tehát végső soron Munkácsi felfogását.

10. Az igeragozási rendszer leírása következik. Igen tanulságos a tárgyas ragozásról lejegyzett megfigyelés: *Minthogy eddigelé az osztják tárgyas igeragozásból mindössze csak egy-két adat volt ismeretes, talán nem végezek fölös munkát, ha a rendelkezésemre álló anyag alapján közzéteszem az északi-osztják tárgyas igeragozás teljes paradigmáját. Közlöm egyúttal az alanyi igeragozás és a birtokos ragozás paradigmáit is, hogy összevetés után megállapíthassuk az eltéréseket és az egyezéseket.* Ugyanitt a tárgyas ragozású sorban két-két alak szerepel egymás mellett egyes szám első és második személyben: *s kl m v. s kl m*, illetve *s kl n v. s kl n*. Ehhez a következő magyarázatot fűzi a szerző: *Ha az alanyi és tárgyas ragozást összevetjük egymással, legott föltűnik, hogy csak a Sing. 1. 2. személy egyezik, a többi lényegesen különbözik egymástól.* Az említett (egyes szám első és második személyű igealakokban) az északi osztják nyelvjárásban a későbbi feljegyzések szerint a redukált magánhangzós az alanyi ragozású, a teljes képzésű magánhangzós a tárgyas ragozású. Pápay közlése ezzel nem

egyezik. Ennek több oka is lehetséges: 1. Ingadozást tapasztalt a tárgyas ragozás használatában. 2. Nem mindig érzékelt a két hang közötti különbséget. (Mint korábban már említettem, ez utóbbi véleményt képviselte Karjalainen is bírálatában (1906: 26), majd később Steinitz is: „Pápay selbst verwechselt sehr oft den reduzierten Vokal *kl* und *e*... Da der Unterschied zwischen diesen beiden Phonemen in der ost. Morphologie eine grosse Rolle spielt — so unterscheiden sich z. B. die Personalsuffixe der subjektiven und objektiven Konjugation meistens nur bezüglich dieser Vokale... — hat dieser Fehler Pápays viele Missverständnisse hervorgerufen; s. z. B. bezüglich der Suffixe *-en* und *-n*” (Steinitz 1964: 70–71). Pápay egyébként egy 1913-ban megjelent, az osztják tárgyas ragozásról megjelent tanulmányában (FUF 13: 296–303) is ugyanilyen módon, ugyanezeket a példákat közölte (297–298); az alanyi és tárgyas ragozás keveredésével magyarázta a párhuzamos igealakok létezését: „Neben den formen *s kl m*, *s kl n* der subjektiven konjugation finden wir in der objektiven auch die formen: *s kl m*, *s kl n*; diese formen sind die ursprüngliche, später aber vermischten sich die formen der beiden konjugation miteinander” (uo. 300). Steinitz (1980: 77) kifejti, hogy az első helyen szereplő alakok — az ő adatközlőitől származó adatok szerint is — tévesek. Egyébként Pápay szövegeiben is általában az *-em*, *-en* végződés fordul elő (uo). Véleményem szerint feltétlenül azzal is kell számolnunk, hogy Pápayt befolyásolhatta saját anyanyelvének igeragozási rendszere. Nem foglalkozott az osztják tárgyas ragozás használati szabályaival, feltehetően ő a magyar igeragozás szabályait vette alapul; tehát ahol a magyar nyelvérzéknek megfelelően a várt tárgyas ragozás helyett alanyi ragozású alakot talált, azt úgy értelmezte, hogy keveredés történhetett. Míg a német anyanyelvű Steinitzet és a finn Karjalainent nem zavarta anyanyelvének igeragozási rendszere. Steinitz a tárgyas ragozásról írt tanulmányában (1980: 77) utal arra, hogy Pápay helytelenül jelölte különbözőképp a tárgyas igeragokat és a birtokos személyjeleket: „Pápay o.c. 301, gibt für O. *s kl- m* 'ich schlage (ihn)', aber *s m- m* 'Auge'. Selbstverständlich besteht keinerlei Unterschied zwischen den beiden Suffixen, die letztere Form hat Pápay — irrtümmlich — Karjalainens Kaz. Formen »nachgebildet«!”

A német osztjakológus is megerősítette egyébként Pápay megfigyelését, tehát az obdorszki nyelvjárásnak van egy különlegessége: a kettős tárgyra utaló külön szuffixum. Bár Pápay archaizmusnak vélte, Steinitz gyűjtése idején is használatos volt a mindennapi nyelvben (uo. 78), ugyanitt azt is megjegyzi, hogy ez azonos a kettős birtokra utaló morfémával. A legújabb gyűjtések szerint ma is létezik még ez a szuffixum (Nyikolajeva 1995: 138–141). Steinitz Pápaynak az *-l-* präsensmorféma keletkezésére vonatkozó feltevésével is egyetért: „Offenbar ist der heutige „Präsensstamm” auf *-l-*, wie dies Pápay

richtig vermutete, ursprünglich eine Partizipialbildung mittels eines Suffixes *-li* (*-la*), was Übereinstimmung des „Bindevokals“ der beiden Suffixsysteme erklärt” Tehát az obdorszki nyelvjárásban is teljesen megegyeznek a tárgyas igeragozási morféma a birtokos személyjelezéssel (uo). Ugyanitt megjegyzi: „*-la* ist nicht, wie Pápay meinte, ein ursprüngliches Verbalsuffix, sondern ein Nominalsuffix; in Kaz. kommt es als denominales Nominalsuffix vor (uo. 78).

Steinitz egyébként nagyon fontosnak tartotta, hogy eljusson Odorszkba, és megismerje a Pápay és Karjalainen által gyűjtött nyelvjárást. Naplójába ezt jegyezte be 1935. szeptember 22-én Berjovóban: „Wenn ein Flugzeug kommt, flieg ich nach *Obdorsk*. Hier ist nur ein Kursant aus dem nördlichen Dialekt, mit dem ich jeden Tag arbeite, aber seine Sprache unterscheidet sich sehr von dem eigentlichen nördlichen ostjakischen Dialekt, dem *Obdorsker*, von dem Pápay viel gesammelt hat. Um seine Aufzeichnungen kontrollieren zu können, ist es für mich sehr wichtig, dorthin zu kommen. Ich denke, dort etwa sechs Tage zu arbeiten, es gibt dort auch verschiedene Schulen und Kurse. Die Kontrolle der Aufzeichnungen von Pápay und Karjalainen ist überhaupt unentbehrlich” (1980: 424).

11. A következőkben a szóalkotás módjait ismerteti Pápay: *A -t, -d képzőnek ugyanazon alakban a legkülönbözőbb funkciói vannak; a nomen verbale mindenféle árnyalatait jelölheti, lehet infinitivus-, melléknévi igenév- elvont főnévképző is. A főnévi igenevek képzői a jegyzet szerint: -t , -d , -d . A példák között a harmadik morféma csak egyet találunk. Tehát a Pápay által megismert nyelvterületen ez ritkábban fordult elő. Napjainkban a -ti végződés a szobi, a -ta a poluji nyelvjárási területen használatos (Nyikolajeva 1995: 142). A kézirat szerzője kiemeli, hogy az infinitivus lativusi raggal ellátott nomen deverbale. A kijelentés igazolására a következő példákat hozza: ai- ul ld m^u s 'halászni-vadászni ment'; mbl l u l l - ^ud n rl t' az ebeit uszította, azok egy halálig iramodtak'. ... Az eredeti határozói értelemnek teljes elhomályosulását mutatja az infinitivusnak alanyul való használata: ld m sl 'meg kell ölni'. A melléknévi igenév képzője Pápay adatai szerint a -ti vagy -di morféma: l rd m u = új csinálásra alkalmas fa = ijcsináló fa. A továbbiakban a szerző megjegyzi: Itt is a melléknévi igenév célt fejez ki, fölfoghatjuk infinitivusnak is, jelzőnek is. ... A t- képzős igenév személyragozott alakjai főként az énekek nyelvében rendszeren igei funkciókat végeznek, vagyis kétségtelenül az igenév szerepel ige gyanánt, pl. m m nd m 'megyek', tkp. 'menésem'. Továbbá: Az -m a múlt idejű melléknévi igenév képzője. Ez az igenév gyakran fölveszi a locativusi -n ragot, az ilyen participiális szerkezetnek a jelenléte teljesen olyan, mint a magy. -va, -ve képzős igenév, ...*

pl.: *m t rm n ll t 'az ebek kötve vannak'*. Az igenevek verbum finitumként való használata az északi nyelvjárások jellemzője (Honti 1984: 58).

Ezután osztják szövegek (161–185) és szójegyzék (186–197) következik egyetlen tisztázatban, fordítás nélkül. A szemelvényekről bővebben az előző (3. 2.) fejezetben esett szó, és a hozzájuk tartozó szójegyzéket is ott közlöm. Az említett szövegek és a szójegyzék utáni részben (198–216) olyan osztják szövegek olvashatók, amelyek mellett megtalálható magyar fordításuk is. Valamennyi változatlan formában az Akadémia kéziratárába is bekerült, így a Bibliotheca Pápayensis (1988–1998) köteteiben is fellelhető a következő helyeken:

1.	<i>Kalteszről</i>	199.	BiblPáp VIII.	112–113..
2.	<i>Női hósám: „Kis ház”</i>	200–201.	BiblPáp VI.	62–63.
3.	<i>Gyermek születik</i>	202–203.	BiblPáp VI.	24–25.
4..	<i>Az újszülött elajánlása</i>	204–205.	BiblPáp VI.	26.
5.	<i>A kis ház</i>	206–210.	BiblPáp VI.	119–121. .
6.	<i>Jegyzetek igékhez</i>	<i>idézé</i> 214–216.	BiblPáp VI.	42–46.

Az obi-ugorok istennőjéről, Kalteszről szól az 1. történet. Pápay itt utal Munkácsi gyűjtésére (VNGy IV. 405), hiszen a vogul szöveget fordította osztjákra egyik adatközlőjével. Erről naplójában is megemlékezik. Jegyzetében azt is leírta, hogy „*Nem egybehangzóak a hitregék ennek a női bálványistenségnek az Ég-atyához... való genealógiai viszonyára nézve*” (211). Tudniillik egyes közlések szerint a Világügyelő férfi testvére, mások szerint a nagynénje.

A jegyzetek azt bizonyítják, hogy Pápay az osztják nyelvvél együtt a nép hiedelemvilágát, szokásait is megismertette hallgatóival. Elsősorban a nők életére vonatkozó osztják kifejezések szerepelnek magyar fordításukkal együtt a következő néhány lapon (217–220).

Az utolsó oldalakon pedig osztják nevek olvashatók. Nyelvrokonaink névhasználata érdekes terület volt Pápay számára. A debreceni kéziratok hagyatékban másutt is szerepelnek osztják férfi- és női nevek (R 1673 7. füzet, R 1674 1. köteg), sőt tisztázatban, tehát nyomdakész állapotúnak ítélve egy változatban az Akadémia kéziratárába is elkerült, s 1995-ben megjelent a *Bibliotheca Pápayensia* VI. (1995: 214–217) kötetében.

Az előadások jegyzetei alapján rokonszenves előadásmód tükröződik. Pápay nemcsak a rokon nyelv rendszerét, hangtanát, alaktanát ismertette meg hallgatóival, nem csupán nyelvészetet oktatott, hanem arra is törekedett, hogy a nyelvet beszélők hitét, szokásait, mindennapjait is közelebb hozza tanítványaihoz.

3.4. Adalékok az osztják hónapnevekhez

Megjegyzem, hogy a jelen fejezet egy 2002-ben már megjelent munka módosított változata (vö. FUD 9: 123–130).

Pápay József kutatóútja során több-kevesebb rendszerességgel naplót vezetett (vö. Bevezetés). Naplóinak tanulmányozása közben bukkantam rá egy feljegyzésre, amely hónapneveket tartalmaz (R 1674/IV). Baloldalt az osztják, a jobbon a vogul kifejezések szerepelnek. A vogulul írt sorok között magyar megfelelőik is megtalálhatók. A korábbi feljegyzések alapján valószínűsíthető, hogy ezeket Pápay 1898. július 25-én vethette papírra. Ekkor a Nagy-Ob jobb partján fekvő *sej-puy r* (Föveny-sziget) nevű halásztelepen tartózkodott. A lakók egy Kazim vidéki osztják család, valamint a Ljapin (azaz a Szigva) és a Szoszva folyók mellékéről származó vogulok, akik jól értettek osztjákul is. Feltehetően egy Urtipenkov nevű vogul volt az adatközlő, aki egyaránt jól beszélt a vogult és az osztjákot is (l. uo).

Szembeötlő az írásmód hirtelen megváltozása: az osztjákok földjére érve Pápay lemond a napi események ráérős elbeszéléséről, az időjárás néhány mondatos leírásáról — mint ahogy ezt korábban tette. A napló a jegyzetfüzet szerepét veszi át. Úgy tűnik, mintha szerzőnk sajnálna egyetlen percet is másra fecsérelni, mint osztják szavak, kifejezések megörökítésére. Sajnos, a ceruzával írt bejegyzések nagyon megkoptak, olvasatuk helyenként bizonytalan. Az értelmezést nehezítik a sebtében történt javítások, áthúzások is. Ezért a lehetséges másféle olvasatot zárójelben adtam meg. A következőkben az osztják hónapneveket és a jobb oldalon a vogul hónapnevek oszlopában szereplő magyar kifejezéseket közlöm. Az első magyar szó (márc.) a legfelső vogul hónapnév fölé, az összes többi a vogul kifejezések alá került. Így számuk összesen tizenhárom. A magyar kifejezések első föltételezésünk szerint nemcsak a vogul, hanem az osztják szavak értelmezése is. E helyen nem foglalkozom a vogul szószedet megvilágításával. Az elmondottak szerint a következő jelentésmagyarázatokot fogadhatjuk el:

márc.

1. <i>un kër tīl s</i>	<i>nagy fagy hó</i>
2. <i>jènχ nōpat /nōpal/ t.</i>	<i>jégnyíló hó</i>
3. <i>līpēt t.</i>	<i>levélhó</i>
4. <i>lun kūtēp t.</i>	<i>nyár közepe hó</i>
5. <i>oirt</i>	<i>réti tó hava</i>
	<i>uit tor /lor/ t.</i>

6. <i>unt tor / lor/ t.</i>	<i>erdei tó hava</i>
7. <i>sōgor /sōgar/ at t.</i>	<i>lazac hó</i>
8. <i>aj tag pot jènk t.</i>	<i>mikor a folyó beáll</i>
9. <i>van χatl t.</i>	<i>december</i>
10. <i>jink χalti t.</i>	<i>télközepe hó</i>
11. <i>roχ pèn kūrèχ t.</i>	<i>február</i>
12. <i>aj kèr t.</i>	<i>kis fagyhó</i>

Az európai olvasót meglepik a szokatlan elnevezések, hiszen „A természettel szoros kapcsolatban élő osztjások időszámítása a növény- és állatvilág életritmusához igazodik... A hónapnevek egyértelműen jellemzik az illető hónap emberre vonatkoztatott feladatait” (Csepregi 1978: 39). A sorban a 9. és a 11. hónap nevének szókapcsolattal való feloldása hiányzik, csak a latin eredetű magyar elnevezéseket találjuk: december, illetve február.

Első olvasatra azonosítanánk márciust az első, azaz a ’nagy fagy hó’-val. Ha ezt a logikát követjük, bajba kerülünk, ugyanis ekkor a 9. nem lehet december, mint ahogy a kézirat tartalmazza, csak november; illetve ha a 11. hónap február, akkor a 12. hó (a ’kis fagy hó’) is március lenne, akárcsak az első. A szibériai népek különösnek tűnő hónapneveire és azoknak az európaiaktól eltérő (azaz 12-nél általában több) mennyiségére már Anton Schiefner is fölfigyelt, és terjedelmes cikket szentelt a kérdés tanulmányozásának. A Kamcsatkán élő népek körében is talált az osztjásokhoz hasonló adatokat, vagyis a hórétég nagyságára vonatkozó hónapnevet (Schiefner 1856: 211). A jég olvadásáról a tunguzok is neveztek el hónapot, nemcsak nyelvrokonaink. A halívás, valamint a lazacfogás szintén névadója különféle szibériai népeknél az egyes hónapoknak (pl. a jakutok, burjátok, szamojédok körében). Tehát itt nem rokon nyelvi, hanem areális nyelvi jelenségről lehet szó.

Továbbá figyelemre méltó Schiefnernek az a megjegyzése, amely szerint Lönnrot, a Kalevala gyűjtője Karéliában 13 hónapnevezést jegyzett le. Castrén szintén 13 hónapnevet talált az irtisi osztjásoknál (l. uo. 190). Tarkabarka zűrzavart lát a szerző a szibériai népek időszámításában: „Vergleicht man diese verschiedenen Verzeichnisse unter einander, so kommt man zu keinem besonders erfreulichen Resultat, es ist das bunteste Gewirr” (uo. 195). E megállapítás — mint látni fogjuk — egyetlen nyelven belül is igaznak bizonyul, hiszen az osztják nyelv egyes nyelvjárásain belül is igen változatos képet kapunk. A rokon nyelvi és más szibériai nyelvekből való adatok azt igazolják, hogy az évkezdések is különfélék: az első

hónap eshet az európai márciusra, áprilisa, novemberre, szeptemberre, májusra is — vagyis csaknem bármelyik hónapra. A lejegyzett hónapok száma általában 13, de előfordul a 10, 11 és 12 hónapos év is. Ha a hónapok száma általában nem tizenkettő, és az időmérés sokkal inkább a hold változását vagy valamely természeti jelenséget követ, akkor ebből az következik, hogy a szibériai és az európai hónapnevek nem fedhetik egymást. Schiefner ezt így összegzi: „Über den Jahresanfang wird nichts bemerkt, die Monate selbst scheinen sich aber mit den europäischen nicht zu decken; so erstreckt sich der erste aus dem Januar in den Februar hinein u. s. w.” (uo. 203).

Ehhez kapcsolódóan figyelmet érdemel Hunfalvy Pál megjegyzése: „Regulynak sejtése sem lévén a 13 hónapos évről...” (Hunfalvy 1884: 18). Tudniillik ennek ismerete nélkül csak tizenkettőt jegyzett le.

Az osztjások kutatói közül nemcsak Castrén, hanem Karjalainen is 13 hónapnevet gyűjtött — és közölt — a szurguti nyelvjárásból; míg Paasonen nyelvtani feljegyzései 12 nevet tartalmaznak ugyanerről a területről. Tíz név megegyezik, kettő nagyjából hasonló, és a Karjalainen által lejegyzett 13. hiányzik Paasonen feljegyzéséből. A sorrend a két kutatónál két kivétellel ugyanaz (Vértes 1962: 144–147).

A tizenhárom hónapos év magyarázatát már Hunfalvynál megtaláljuk: „Legérdekesebb kifejezés a vogul *kit sāt* = két hét, mely <holdtöltét> jelent, mert az világos bizonyítéka, hogy a vogul és a rokon nyelvek a hold változásai után mérték az időt, melynek feltetsző szakasza a *ñile sāt* azaz hó-nap. Ez a magyar szó is az ősi időmérésnek nagyon jellemző kifejezése, azonkívül egészen eredeti, a hó-nak hold-nak 4 változását egy (hó)napnak vevén. A *ñile sāt* négy hét, 28 napot teszen... A vogul ezt *jongep*, *jongop*-nak, azaz fordulónak nevezi;... Már 13 hónap, vagy 13 *jongep* egy évet teszen” (Hunfalvy 1884: 15–16). A szerző ezt elsősorban Ahlqvist gyűjtésével igazolja.

Ugyanerre vonatkozik Vértes Edit következő megállapítása: „Az obi-ugorok... »mértékegységei« sem azonosak az általunk használtakkal. A hosszabb idő múlását a hold változásával vetik egybe (ezért egy évben 13 hónapot tartanak számon)...” (Vértes 1975: 186).

Ennek tudatában talán érthető Pápay lejegyzéseinek látszólagos logikátlansága, az európai időszámításhoz szokott kutató nem tudott azonnal eligazodni a számára újszerű időmérésben.

Pápay már kiadott kézírásos hagyatékában is találhatunk hónapneveket (BiblPáp VI: 331–332). A feljegyzés tanúsága szerint ezek Szobrintól származnak. Itt két

felsorolást olvashatunk; az egyik 13, a másik 12 kifejezést tartalmaz. Néhány egyezést kivéve nemcsak számban, hanem jelentésben is eltérnek egymástól a hónapnevek. Eddigi ismereteink szerint tehát kutatónk egyetlen nyelvjárásrterületről három különböző szócsoportot gyűjtött az év hónapjainak megnevezésére. A Szobrintól származó adatok segítenek a korábbi lejegyzés értelmezésében.

A fősorolásban a nagy hókéreg havát a tavaszi időjárásra vonatkozó kifejezések követik. A Pápay által lejegyzett *kër* 'Schneekruste, Eisrinde, hóréteg, наст' jelentését a szamojéd *nāra* szó magyarázata is segít megérteni: „az év korai szakaszában a hóolvadás után szilárdan megfagyott hónap a területe, tavaszkezdet, amikor még hó van” (Mizser 1998: 21). Tehát az *aj kër* 'kicsi, újból megfagyott hóréteg', azaz a hóolvadás kisebb mértékű, kevesebb lesz az utána szilárdan megfagyott hónap a rétege. (vö. DEWOS 661, 662). Ahlqvist obdorszki adataiban és a kazimi nyelvjárási feljegyzésekben is találunk ennek megfelelő példákat: Máz: (auch *ai-ker-t*); April: *un-ker-t*. M. der dicken Schneekruste (vö. DEWOS 1431). A Pjotr Popovtól, az obdorszki missziós iskola vezetőjétől származó szójegyzékben is megtaláljuk ezeket a kifejezéseket: *aj ker t.*; *un ker t liś*; (Honti 1982: 186). A legújabb osztják–orosz szótárak (Szkamejko–Szjazi 1985: 81, Nyomiszova–Kononova–Vojsakova 1996: 19) is ugyanezt a két kifejezést használják a március, illetve április jelölésére (l. később). A keleti nyelvjárásban is találunk egyező példát: Vj. *p jalt w iki* 'kicsit fagyó hónap' (Csepregi 1978: 39).

A 2. hónap a 'jégnyíló hó' vagy a 'jégzajlás hava'. Vö. Ni. Kaz. *n p t*, O *nap t*- плыть, нести течением, mit dem Strom schwimmen bzw. Fahren (l. DEWOS 1008).

A 3. hónap megfelelőjét a serkáli *lip t-t* M. der Blätter; és a kazimi *ip t-t* adatokkal azonosíthatjuk (DEWOS 1431). Vagyis ez a levelek megjelenésének az ideje.

A 4. kifejezést már Ahlqvist is feljegyezte: O Juli: *lu -kūt p-t*. M. der Sommermitte (uo. 1432).

Még némi magyarázatra szorul az 5. és a 6. hónap neve. A Szobrin-féle anyagban már 'a kis áradás', ill. 'a nagy áradás hava' szókapcsolatok szerepelnek. Más osztják nyelvjárások adatai, valamint Hunfalvynak (i. m. 17) a vogul hónapnevekre adott magyarázatai segítenek megérteni a névadást: Ts. *ujy t-tor*, Kaz. *woj t-^l r* Überschwemmungssee auf (Ufer-)Wiese (DEWOS 25); „*ojt-túr jongep* = réti tó hava, mikor az áradó folyók tavakat csinálnak a síkon”; „*vor-túr jongep* = hegyi tó hava, mikor hegyi tavakban halásznak”.

A halfogás szempontjából fontos a következő időszak, amelyet Pápay lazachónak nevez. Kaz. *šōχ r-t.*(M. des *š.-Fisches*); Š September: *šōχ r-t. š.-Fisch-M.*; (DEWOS 1431).

A következő hónapot így magyarázta meg Pápay: 'mikor a folyó beáll'. Az osztják szókapcsolat pontos fordítása: 'a kis helyek befagyásának a hónapja'. Hasonló kifejezés Popovnál található: *aj tagá pódta t liž* September, der Monat, in dem die kleinen Flüsse zufrieren (Honti 1982: 186).

A 9. hónap magyar elnevezése Pápaynál december, szó szerint 'a rövid nap(ok) hónapja'. Más nyelvterületen is ismert ez a kifejezés: Kaz. *wan-χāt^f p* M. der kurzen Tage; Ahl.-O *van-χatlap-t.* (DEWOS 1431, 1432).

A 10. hónap 'tél közepe hó', szó szerint 'a víz eltűnésének a hónapja'. Azonos jelentéssel bíró megfelelőket találunk más északi nyelvjárásokban is — december ill. január jelölésére: Š Dezember: *as-χātt -t.* M. des Absterbens des Ob; Kaz. *as-χā^ft-t.*; Ahl.-O Januar: *as-χalta-t lis* (uo).

A 11. szókapcsolat magyarázata Pápaynál február, a szavak jelentése 'a tavasz v. hazug sas hónapja' Vj. *raγw*, Trj. *J r²γp*, Irt. *raχp*, Ni. *r χp*, Kaz. *r χp* selt., *r pχ* 1. lügenhaft (ausser Vj.); — лукавый, verschlagen, hinterlistig (DEWOS 1270; Vértes 1962: 146). Egy 1900-ban kiadott Egy 1900-ban kiadott kétnyelvű (osztják–orosz) mű már vegyesen tartalmaz latin eredetű orosz és osztják hónapneveket. A dolog érdekessége, hogy az egyik szerzővel, Joan Jegorovval Pápay személyes jó kapcsolatba került obdorszki tartózkodása során (l. Az oroszországi kutatóút c. fejezetet). Az említett munka a következőkifejezéseket tartalmazza: *aū maγa потты тылис* 'a kis helyek befagyásának hónapja'; az orosz nyelvű szövegben csak a сентябрь szó található (Jegorov–Popov 1900: 57).

A 'sashónap' elnevezést februárral azonosítják a szerzők. Az osztják szöveg szerint: Февраль (*сыусь тылисна*) тылисна, az orosz nyelvű értelmezésben pedig: Февраля (орла месяц) месяца (i. m. 66).

Március és december nevére már csak az orosz megfelelőket használják az osztják szövegben is (i. m. 61, 64). Pl.: 25 *хатль Мартъ тылисна* 'március hónap 25. napja'.

Érdekes az a szóalkotás, amelyre kevés példát találunk osztják forrásokban: 6 *хатль Январь тылисна (отъ тылисна)*. Az orosz szövegben ennek magyarázata: 6 день Января месяца (ясака месяца) — vagyis január hónap (adóhónap) 6. napja (i. m. 70).

Tudniillik a januári obdorszki vásár idején rótták le prémadójukat az osztjások és szamojédok. Az Ahlqvist gyűjtötte szóanyagban két hónapnév is kapcsolatos az adózással: Február: *ut-partta-t*. M. der Festlegung der Jasak-Steuer; Dezember: *ut-ponta-t*. M. des Zahlens der Jasak-Steuer (DEWOS 1431–2). Hasonlót a szelkup adatok között is olvashatunk (Mizser 1975: 178): *Ualan-ireäd* Abgabenmonat (November) d.h. wenn die Abgabe (das Wild) gefangen wird.

Az obi-ugorok lakta területen a hittérítő mozgalmak kevés sikerrel jártak, ennek ellenére fennmaradt néhány egyházi ünnepre vonatkozó hónapnév. Pápay is lejegyzett egyet Szobrintól: *p kr v -t l* a szent szűz közbenjárásának ünnepe (PápBibl VI: 332). Ahlqvist Konda melléki vogul gyűjtését fölhasználva Hunfalvy két ilyen jellegű névről számol be: *semno katel jongep* — Simeon napja hava; *pührou jongep* — fátyolhava, Mária fátyla ünnepéről (i. m. 17).

Sirelius finn néprajzkutató Pápayval nagyjából egyidőben végzett néprajzi kutatásokat az osztjásoknál. Naplójában gyakran szerepelnek az időszámítással kapcsolatos feljegyzések. A Vach folyó mentén végzett gyűjtése alapján tavasszal kezdődik az év a 'varjúhónappal', ezt követi a 'halívás hónapja', majd a 'kis halrekeszték hónapja', a 'nagy halrekeszték hónapja', a 'friss erdő hónapja', a 'levélhullás hónapja' vagy 'a hónap, mikor az emberek a csupasz erdőbe mennek', a 'fagyhónap', a 'szabad sas hónapja' (a sas ebben a hónapban nem repül, mert télen nincs itt), 'az igazi sas hónapja', a 'tavaszi hónap' és a 'lúd és réce hónapja' (Sirelius–Schellbach 1983: 241, Snellman 2001: 80). Az Ob mentén (Leszinkoje településen) a következő nyolc elnevezést hallotta: 'a tél közepe hónap', 'a melegedés hónapja', 'a halikra hónapja', 'a nyírfanedv hónapja', 'a fenyőnedv hónapja', 'a halgyarapodás hónapja', 'ősz hónap', 'a csupasz fák hónapja' (Snellman 2001: 79).

Sirelius megfigyelései szerint az orosz egyházi ünnepek is szerepet kaptak az osztjások időszámításában. 1900 januárjában lejegyzett adatai szerint (Snellman 2001: 113) az Irtis mentén az évet Szent Simon napjától kezdték számítani, és a következő hónapnevek voltak itt használatban (az angolul közölt megnevezéseket fordítom):

1. a levél nélküli hónap (október)
2. a sétálásra [ti. az erdőben] való hónap (november)
3. a kutyás férfi hónapja [ilyenkor még nem volt túl nagy a hó, tehát a kutya még tudott segíteni a vadászatban] (december)
4. nagy tél
5. kis tél (január)
6. szélhónap (február)

7. varjúhónap (március)
8. hálónap (április)
9. nedvhónap (május)
10. a fenyőnedv hónapja
11. a halrekesztékek hónapja
12. a rénszarvasvadászat hónapja (augusztus)
13. a vadlibák és récék költözésének hónapja.

Az Ob menti osztják halászok körében is ősszel, de a Mária-ünneptől számolták az évet. A közlő Snellman (2001: 113, 131) megjegyzi, hogy hiányzott a 12. hó elnevezése, illetve a 3. (fi. *syshartiakuu*) lefordítása nehézségekbe ütközött, ezért a lista hiányos:

1. amikor a kis folyók befagynak
2. mikor az Ob befagy
4. amikor a napok rövidek
5. amikor a napok hosszabbra nyúlnak
6. amikor a sasok repülnek
7. amikor a csukák kicsik
8. amikor a csukák nagyok
9. amikor az Ob árad
10. levélhónap
11. szénacsinaló hónap a réteken.

Egy 1961-ből való osztják nyelvi főiskolai tankönyv (Russzkaja 1961: 144) már csak néhány hónapnevet említ meg példaként a sajátos szókapcsolatok szemléltetésére. Ezek a következők: *ас потты тылыс* — месяц замерзания Оби, т.е. примерно ноябрь 'az Ob befagyásának a hónapja, vagyis körülbelül november'; *васы мәнты тылысь* — месяц отлета уток т.е. примерно октябрь 'a récék elrepülésének hónapja, vagyis nagyjából október'; *ас хәл'ты тылысь* — месяц замора Оби, т. е. примерно февраль 'az Ob befagyásának hónapja, azaz körülbelül február'; *сусн в нта яхты тылысь* — месяц осеннего хождения в лес (на охоту) т.е. примерно ноябрь (по охотничьему календарю) 'az őszi erdőjárás (vadászat) hónapja azaz körülbelül november (a vadásznaptár szerint)'. Figyelemre méltó, hogy két különböző elnevezésre hivatkozik a szerző novemberre, tehát még egy viszonylag kisebb nyelvjáróterületen belül is különböző kifejezéseket használnak attól függően, milyen tevékenység vagy jelenség fontos az adott csoport számára. A szerző fontosnak tartja a примерно 'körülbelül, nagyjából' szó kitételét, hiszen az eredeti

hónapnevek — mivel természeti jelenségekhez igazodnak, nem fedhetik pontosan az általunk használtakat.

Az 1970-es években íródott osztják ábécéskönyvekben csak az orosz eredetű hónapnevek fordulnak elő (Anufrijev 1973: 76; Tyerjoskin 1975: 89, 105, 118, 120; Lazarev–Akszarina–Szengepov 1979: 29, 49, 78, 97, 182, 192).

Az újabb keletű osztják–oroszc szótár (Szkamejko–Szjazi 1985), valamint az orosz–osztják társalgási zsebkönyv (Nyomiszova–Kononova–Vojsakova 1996) hagyományos hónapnevekkel ismerteti meg olvasóját. Feltételezhető, hogy az eredeti elnevezések egy része tovább élt a beszélt nyelvben — most már egy-egy „európai” hónaphoz és nem a hold vagy a természet változásához kötődve.

Mindkét fentebb említett mű tartalmaz jelentésbeli egyezéseket Pápay gyűjtésével. Ezek a következők: ’az Ob eltűnésének hónapja’ (január), ’a kis hókéreg hava’ (március), ’a nagy hókéreg hava’ (április); ’a réti tó hava’ (július); ’az erdei tó hava’ (augusztus); ’az Ob befagyásának hónapja’ (november).

Az 1990-es évektől kezdve megfigyelhető az a törekvés, hogy az osztjákok igyekeznek hagyományos hónapneveiket megismertetni a fiatalabb nemzedékkel és ismét használni őket. Ezzel a céllal szerkesztettek az utóbbi évtizedben több naptárat és kiadványt, amelyek nemcsak a tradicionális elnevezéseket, hanem eredetük magyarázatát is tartalmazza. Ezek közé tartozik Nyomiszova (2001) osztják anyanyelvű kutató ismeretterjesztő munkája, amely hiteles magyarázatot ad a hagyományos hónapnevek eredetére.

Az év kezdete a szerző szerint a tavaszi napéjegylenlőséggel hozható összefüggésbe, amikor a téli vadászat véget ér, és a téli szálláshelyről a tavaszra költöznek az osztjákok. Ez az esemény márciusban, áprilisban következik be. Márciusra használt elnevezések: ’a kis hókéreg hava’ (*аў кер тылӑсь*); illetve ’az igazi sas hónapja’ (*сер курӑк тылӑсь*). Az alsó-obi osztjákok gyakran nevezik áprilist ’varjúhónap’-nak (*вурна тылӑсь*), és Tyerjoskin (1981: 468) tremjugani (*urni t l s*) adatok szerint a keleti osztjákok márciusra használják ezt a kifejezést, áprilusra pedig a ’a ludak hónapja’ (*tunt t l s*) szószerkezetet alkalmazzák. Ugyanis — Nyomiszova magyarázata szerint — április 7-e a „varjúnap”, amikor a varjak megérkezése alkalmával együtt ünneplik a nap és a meleg visszatérését. Ennek az ünnepnapnak a konkrét dátumhoz való kapcsolását nyilvánvalóan megmagyarázza a keresztény ünnep, a Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepének hatása. Az obi-ugorok hitében a varjú a nők és gyerekek védnöke, pártfogója, az élet forrása. A varjúnap egyben a Nap ünnepe is. Az égitestet és a varjút is női lélekkel ruházták fel hitükben

nyelvrokonaink, és Kaltasz megtestesítőjének tartották, aki elsősorban szüléskor segít a nőknek. A varjúnapot eredetileg kislányok és idős asszonyok rendezték, különféle húsételeket készítettek erre az ünnepre, vendégségbe mentek, hagyományos női táncokkal szórakoztatták egymást. A férfiak ezen a napon áldozati állatokat öltek bálványaiknak, a gyerekeknek apróbb ajándékokat osztogattak, valamint a fákra a nap alakját formázó kalácsokat függesztettek fel, amelyeket a gyerekek vidám kiabálás közepette leszedtek és elmajszoltak. Különféle hiedelmek kapcsolódtak ehhez a naphoz, a bogyótermés, a halfogás mennyiségére és a tavasz hosszára következtek bizonyos előjelekből.

Nyomiszova adatai szerint a kazimi hantik áprilist 'a nagy hókéreg havá'-nak nevezik (*в н кер тылӓсь*).

Május megnevezésére a demjankai, tromagani és pimi osztjások körében Nyomiszova értesülése szerint 'a libák megérkezésének hónapja' (*л нтӓт-вас т юхатты тылӓсь*) kifejezés használatos. A Tromagan, Vah és Szalim folyók mentén a 'halívás hónapja' (*хул хоюм тылӓсь*) ez az időszak. A szerző feljegyzéseit Tyerjoskin adatai (uo.) megerősítik. Az északi osztjások életében a réntartásnak van nagy szerepe, itt 'a rénszarvasok születésének hónapja' (*пеиши омӓсты тылӓсь*) elnevezés ismert. Az obi osztjások körében szokásos még a jégzajlásra, azaz 'a folyó emelkedésére' (*ас нопатты тылӓсь*) utalni az időmeghatározásban.

A kazimi réntartók a következő hetek legfontosabb feladatáról nevezték el júniust: 'a rénbőrök kikészítésének hónapja' (*вусь тылӓсь*). Mivel ekkor zöldül ki a természet, az obi osztjások 'a levél hónapja' (*лымӓт тылӓсь*) kifejezést használják erre az időszakra. A tremjugani és a szalimi osztjásoknál ez az időszak 'a legmagasabb vízszint hónapja'.

Július az északi osztjásoknál főként a vizekkel kapcsolatos események, tevékenységek ideje: 'a halrekesztékek hónapja' (*вар тылӓсь*), 'a vízapadás hónapja' (*йинк той тылӓсь*), 'a kifogott tavak hónapja' (*в йт лор тылӓсь*), 'a kis tavak hónapja' (*ай лор тылӓсь*), 'a madárvedlés hónapja' (*васы питты тылӓсь*), 'a halbőség hónapja' (*в сь тылӓсь*). A *в сь* szó — Nyomiszova magyarázata szerint — bőséget jelent, ilyenkor fölfelé vonulnak a halak az Obon. A nagy nyári halászati idény előtt tartották 'Péter napját' (*Петров хӓтл*) július 3-án (a régi naptár szerint június 20-án). A keleti osztjások is a 'rekesztéses halászat hónapjának' (*w r til s*) nevezik ezt a hónapot (Tyerjoskin 1981: 468).

Az északi nyelvjárássterületeken augusztusra is alkalmazzák 'a kifogott tavak hónapja' (*в йт лор тылӓсь*), megnevezést, valamint még a következőket: a 'fű kiszáradásának hónapja' (*турн сорты тылӓсь*); 'a bogyógyűjtés hónapja' (*канык тылӓсь*);

'az erdei tavak hónapja' (*ур лор тылӑсь*); 'a nagy halrekesztékek hónapja' (*ни вар тылӑсь*); 'a bikák aganestisztításának hónapja' (*хор паркасты тылӑсь*). A Kis-Ob mentén 'a nyárközép hónapja' (*мӹн кӹтӹн тылӑсь*) elnevezés is él. A keleti nyelvjárásokban Tyerjoskin közlése szerint (uo.) egy halfajtáról, a mukszunról kapta a nevét ez a hónap (*мӹлӑс ӳ тил с*).

Szeptember 'a levélhullás', illetve 'a kis hó hónapja'. Tyerjoskin szótára alapján (uo.) a keleti osztjásoknál szeptember 'a csupasz fák hónapja' (*вӑл к жу тил с*).

Októberben a kisebb tavakat és folyóvizeket már jég fedi, ezért ez az időszak 'a kis helyek befagyásának hónapja' (*аӳ тӑхет потты тылӑсь*). A közép-obi osztjások a menyhalról (*панне*), más déli és keleti osztjások pedig 'a kis áldozatok hónapjának' (*аӳ ӳур ко тылӑсь*) nevezték el ezt az időszakot. Ugyanezt a kifejezést ismerteti Tyerjoskin is (uo). Nyomiszova utal arra, hogy a vadászattal foglalkozók körében 'az őszi állatok hónapja' (*сӳс воӳ тылӑсь*), illetve 'az őszi munka hónapja' (*сӳс в нтыты тылӑсь*) kifejezés használatos.

November 'az Ob befagyásának hónapja' (*Ас потты тылӑсь*). December 'a rövid napok hónapja' (*ван хӑтлун тылӑсь*) vagy 'a hidegek hónapja' (*иськи тылӑсь*). (Tyerjoskin idézett szótárában a november és december hónapnév nem szerepel, így egyértelműen nem deríthető ki, hogy a felsorolt kifejezések közül azonosítható-e valamelyik ezzel az időszakkal.)

Januárban megfagy az egész természet, ez 'a folyó (a víz) halálának hónapja' (*Ас [ӳинк] хӑлты тылӑсь*); 'az eltörő fejsze hónapja' (*лах т мор т тылӑсь*); szalimi adatok szerint (Tyerjoskin 1981: 468) 'a tél közepe hónap' (*т т j š тил с*).

A következő hónapban érkezik a sas és a kánya, ezért 'a hamis sas hónapjának' is nevezik (*ронхӑн курӑк, сывысь* vagy *т нлун тылӑсь*). Tyerjoskin (uo.) tremjugani adata is ugyanezt a jelentést tartalmazza, valamint a szalimi nyelvjárásban 'az első sasok hónapja' (*sar k r k тил с*) szó szerkezet ismeretes. Egy újabb keletű (Hanti-Manszijszk, 2000) orosz-osztják zsebnaptárban is a 'sashónap' (*т нлун нуви*) kifejezés szerepel február nevéként. A *нуви* szót itt 'hónap' jelentésben használták. A szó első jelentései: 'világos', 'fehér'. Az 1934-ben lejegyzett adatok szerint a kazimi nyelvjárás egy területén már 'nyári hónap' jelentésben is használták a *нови* szót: „Sommermonat (gegenüber *тӳ* = Wintermonat; KazPryt.)” (DEWOS 990, 1430). A már említett zsebnaptárban minden hónapnévben a *нуви* szó olvasható ('hónap' jelentésben). Egyébként a Nyomiszova által szerkesztett kiadványban is előfordul helyenként zárójelben a *тылӑсь* szó után a *нуви* alak is.

A Kazim vidékén még a 'hóviharok hónapja' (*вотас тылӑсь*) és 'a hosszabbodó napok hónapja' (*хӑтл рӑкӑнтты тылӑсь*) kifejezés is használatos. Nyomiszova közlése alapján körülbelül a február 9-e és 12-e közötti napokra esik az újhold megünneplése, hogy még nagyobb, erősebb legyen. A rituálé szervezői a falu öregjeivel tanácskozzák meg az ünnep helyét, idejét és egyéb körülményeit. A hagyomány szerint adománykérők járják be a települést, jókívánságaikért cserébe halat, húst, bogyókat, kenyeret, süteményt és cukorkát kapnak a házigazdától. Az összegyűjtött adományok a közös ünnepi „havas” asztalra kerülnek aztán, amelyet a ház hold felőli oldalán állítanak fel. A szabadban eltöltött lakoma előtt a szépséges holdat dicséretik. Később a házban meséléssel, énekléssel folytatódik a mulatság. A hagyomány szerint abban az évben, amikor holdünnepet tartottak, gazdagabb lett a bogyótermés, és a halászok, vadászok is nagyobb zsákmánnyal tértek haza.

Érdekes összevetni az osztjások ma élő hónapneveit a vogulokéval, hiszen lakóterületük, életmódjuk azonos, kultúrájukban, szokásaikban nagyon sok az azonos vagy hasonló vonás. Egy 2003/2004-es vogul–oroszlaptárból idézem a kifejezéseket és megjegyzéseket. Az összeállító és szerkesztő Horomovoj, aki a bevezető kis jegyzetben elmondja, hogy a szoszvai voguloknál az év januárral, a lozvai és kondai voguloknál áprilissal, a Ljapin (vagyis a Szigva) mentén élők körében pedig októberrel kezdődött az év. Az összeállító minden általunk ismert hónapnévhez általában egyetlen, néha két vagy három vogul elnevezést írt, feltehetően a leginkább ismertet, illetve a legnagyobb területen elterjedtet.

Január: 'az év közepe hónap' (*тал котиль этнос*). Február: 'a lusta sas hónapja' (*ретынг юской этнос*), ugyanis a sas ilyenkor egyik nap repül, a másik napon nem. Március: 'a kis hókéreg hónapja' (*мань поль этнос*), ilyenkor költöznek át az emberek a nyári szálláshelyre. Április: 'a nagy hókéreg hónapja' (*яныг поль этнос*). Május: 'a jégzajlás hónapja' (*янгк натнэ этнос*). Június: 'a zöld hónapja' (*лунта этнос*). Július 'az elöntött tavak hónapja' (*ойтттур этнос*). Itt megjegyzi a szerkesztő, hogy ennek az időszaknak több elnevezése is ismert, például 'a kis tavak hónapja', illetve 'az erdei tavak hónapja'. Augusztus 'a levelek száradásának hónapja' (*вортур этнос*, illetve a kondai voguloknál *лунта сайнэ этнос* kifejezés is használatos). Szeptember: 'a fehér hal hónapja' (*сукыр этнос*), a szoszvai voguloknál pedig 'a lehulló levelek hónapja' (*лунта патнэ этнос*) kifejezés ismert. Október: 'a kis tél ideje' (*мань таквсы этнос*). November: 'nagy ősz' (*яныг таквсы*), a szoszvai voguloknál 'a vastag hó hónapja' (*яныг туйт этнос*). December: 'a harminc fejsze hónapja' (*ват сагран нал этнос*). A magyarázat szerint a fagy

egy nap alatt harminc fejszét repesztett szét. Egy másik elnevezés szerint ez a hónap 'a rövid napok hónapja' (*вату хотал этнос*).

Összegezve: Az osztjások és a vogulok — sok más néphez hasonlóan — eredetileg a hold változása alapján mérték az időt. Így keletkezett a tizenhárom hónapos év. Az időszakaszok megnevezésére a közvetlen természeti környezet jelenségei és az ehhez fűződő tevékenységek szolgáltak alapul. Később a hónapnevek száma alkalmazkodott az „újszerű” időméréshez, vagyis tizenkettő lett. Legközelebbi nyelvrokonaink ősi hónapnevei a mai napig fennmaradtak.

3.5. Bartyenyev–Roszljakov Obdorszki nyelvtana

A debreceni Pápay-hagyatékban R 1672-es szám alatt található egy füzet, amely a következő címet viseli: *Bartenev (Roszljakov ?) Osztyák nyelvtana (obdorszki nyj)*. Pápay szibériai tartózkodása idején készítette a másolatot az eredetiről. Ugyanezen nyelvtan másolatára bukkant Honti László 1975/76-os leningrádi tartózkodása során az Akadémiai Könyvtárban. Ez utóbbi a következő címet viseli: *Ostjackaja grammatika po Obdorskom Narečiju, s priloženiem dvuch skazok [Osztyák nyelvtan az obdorszki nyelvjárás alapján, két mese mellékletével]*, 1895. A Honti által megtalált kötet első 154 lapját foglalja el a nyelvtan, és a 157-től a 212. oldalig pedig két mese található orosz fordításukkal együtt. Egy levél is hozzá van fűzve a másolathoz, amelyet Bartyenyev Andersonnak címzett, feltehetően az észti nyelvtudós Nyikolaj Andersonról (1845–1905) lehet szó. Hontinak (1982: III–IV) sikerült néhány adatot találnia a szerzőpárosról: Bartyenyev négy évet töltött Obdorszkban, Roszljakov pedig az obdorszki meteorológiai állomás vezetője volt. Roszljakov az osztjások temetési szertartásáról is írt egy tanulmányt, amely a tobolszki múzeum évkönyvében jelent meg (Honti 1984: 263). Pápay olvasta is ezt a művet, naplójában meg is említi (R 1673/6. 1898. dec. 17).

Pápay hagyatékában található néhány sor, amely kiegészíti hiányos ismereteinket a szerzők kilétéről (PápBibl VI: 88): „I. N. Roszljakov Obdorszkban született (származására nézve zürjén), osztjákul elég jól tudott, sokat érintkezett az osztjákokkal, s igyekezett is tőlük megtudni egyet mást pogány szertartásaikról, de természetesen neki sem sikerült ez teljes mértékben. Roszljakov Jakobij moszkvai egyetemi tanárnak tolmácsa volt, mikor ez az osztjások között egészségügyi kutatásokat végzett, majd Bartjenevnek (aki száműzetésben néhány évet töltött Obdorszkban) is segítségére volt egy kis osztják nyelvtan megírásában. Ennek a kézírata megvan az obdorszki misszionáriusok könyvtárában. Ugyanott megvan még ma is Vologodszkij osztják–oroszljakov szótárának és evangéliumfordításának a kézírata is.”

Mivel Pápay 1898 nyarán érkezett Obdorszkba, és 1899 tavaszáig ez a fő tartózkodási helye, feltehetően az itt lakók még jól emlékeztek a szerzőpárosra, különösen Roszljakovra, aki obdorszki születésű is volt. Valószínűleg tőlük szerezhetette ismereteit Pápay, valamint a település helyszínén tanulmányozott hivatalos irataiból.

A fent idézett jegyzet alapján Bartyenyev írta a nyelvtant, Roszljakov közreműködött ebben. (Ez lehet a magyarázata annak, hogy a címben Pápay kérdőjelet írt Roszljakov neve után.) Ezért írok szerzőpárosról, illetve többes számot használok.

A következőkben röviden ismertetem a nyelvten tartalmát. A mű több szempontból is érdekes lehet számunkra: egyrészt Pápay osztják nyelvi tanulmányaihoz nagy mértékben támpontot nyújthatott, hiszen kiutazása előtt Reguly megfejtetlen szövegein kívül csupán Ahlqvist munkái, valamint Vologodszkij (Hunfalvy által közölt) evangéliumfordítása állhatott a rendelkezésére. Megismerkedhetett ugyan Castrén nyelvtenával (1849) is, de ez a munka nem az északi, hanem a déli és keleti nyelvjárásterület adatait dolgozta fel. Másrészt az osztják nyelvtenok között nyelvtörténeti jelentősége van a tárgyalt műnek. Ismereteink szerint Magyarországra két másolata jutott el: az első 1899-ben Pápay kézírásával, a második 1976-ban Honti László révén. Tudomásom szerint eddig csak Honti (1984) használta fel néhány adatát kiegészítésként már említett északi-osztják szójegyzékéhez.

Pápay a rá jellemző szokásos jegyzetelési módon másolta le ezt a művet: csak a bal oldalra írt, a jobb oldalra kerültek az ő megjegyzései. Az ily módon készült nyelvten 119 lap terjedelmű. Pápay ceruzás bejegyzései az üresen hagyott jobb oldali lapon, ritkábban a másolatot tartalmazó bal oldalon találhatóak. Ezek általában a szavak latin betűs átírásai.

Nyilvánvaló, hogy az obdorszki nyelvten írói ismerték M. A. Castrén 1849-ben megjelent művét (*Versuch einer ostjakischen Sprachlehre nebst kurzem Wörterverzeichnis*), amely az irtisi és szurguti osztjákok körében végzett gyűjtőmunka eredményeként született. A szerzőpáros több helyen is utal erre a nyelvtenra. Castrén műve rövid bevezetővel kezdődik (Vorrede V–IX), ezt követi a hangtan (*Lautlehre* 1–24), az alaktan (*Formenlehre* 24–76), és végül a szójegyzék (*Ostjakisches Wörterverzeichnis* 77–102). Bartyenyev és Roszljakov viszont a hangtanon és alaktanon kívül a mondattannak is szentelt néhány oldalt.

A szerzőpáros orosz nyelvű nyelvtenában cirill betűket használ az osztják nyelv hangjainak jelölésére. A magánhangzók jelölésére a cirill ábécé tíz megfelelő betűjét alkalmazzák: *a, e, э, u, ы, o, y, ё, я, ю*. A mássalhangzók jelölésére: *б, в, з, д, ж, з, к, л, м, н, п, с, т, х, ц, ч, ш*. A cirill ábécét három új jellel egészítik ki: *г', , л'*. Az egyik félhangzó („*полугласный*”) jelölésére a *й* betűt használja a mű. Alkalmazza még a *ь* és a *ы* jeleket. Öt kettőshangzót is feltesznek a szerzők, ezeket a következőképp jelölik: a cirill *ay, ey, oy, эу, уу* és *яу* (1). A felsorolt példákból nyilvánvaló, hogy a magánhangzó és a félhangzó kapcsolatát érezték, hallották diftongusnak. Írnak a tövégi magánhangzók kieséséről bizonyos alaktani helyzetekben. Megjegyzem, hogy Castrén nyelvtena (1849: 1) öt magánhangzó és huszonegy kettőshangzó létezéséről tud, a mássalhangzók jelölésére harminc jelet használ (uo).

Az obdorszki nyelvten első része a hangok ejtésével foglalkozik. Az utolsó szótagbeli redukált magánhangzók létét fölismerik a szerzők: „*На концахъ словъ, когда*

предшествуетъ долгій слогъ, конечная гласная почти не различается. Нар. онд рь (животъ) произносится почти какъ ондрь” [A szavak végén, ha a megelőző szótag hosszú, az utolsó magánhangzó szinte föl sem ismerhető. Pl. онд рь ’has’ kiejtve csaknem ондрь]. A hangok bemutatásakor német szavakra, valamint Castrén említett *Sprachlehre* c. munkájára hivatkoznak. Az *o* hang ejtésére a német *Donner, Gott* szavakat hozzák példaként. Az *y*-val (*u*) jelölt hanggal kapcsolatban ez a megjegyzés olvasható: „Вероятно подобный звук в верховских наречиях отяцкого языка имел в виду Caстренг... в своей *Sprachlehre*...” [Valószínűleg az osztják nyelv felső nyelvjárásaiban hasonló hangra gondolt Castrén nyelvtanában]. A nazális torokhangot az obdorszki nyelvtan úgy jellemzi, hogy az orosz *нз* hangkapcsolathoz hasonlít, jelölésére a görög γ jelet alkalmazza. Pápay itt a jobb oldalon szereplő átírásában γ jelet használ. A művet kontrasztív orosz–osztják nyelvtannak is tekinthetjük. Például a hangtani részben megjegyzi, hogy az oroszsal ellentétben az osztjában nincs az ϕ és ψ betűvel jelölt hangnak megfelelője. Különösen hangtani és alaktani megfigyelései adják a mű értékeit. A nyelvtanírók szerint nem kezdődhetnek a következő mássalhangzókkal szavak az osztjában: *б, з, д, ж, з, ц, ч, ш*. Egyetlen kivételt említenek meg, az orosz eredetű *цикари* szót, amelyet a *сухарь* [’kétszersült’] átvételének tartanak (vö. Honti 1982: 151/1234). A szóra későbbi adataink is vannak — szókezdő *s* hanggal (KT 389b, DEWOS 1323). Szó végén a nyelvtan szerint csak *cs* hang nem állhat. (Ezzel szemben Castrén [1849: 15] tíz hangról állapította meg, hogy sem szó elején, sem szó végén nem állhatnak.) Valójában a mássalhangzók szótagbeli helye kevésbé kötött (Steinitz 1942: 22, Nyikolajeva 1995: 28–32); de itt a szerzőpáros olyan mássalhangzókra hivatkozott, amelyek önálló fonémaként nem fordulnak elő az obdorszki osztjában, csak az oroszban.

A szerzők felsorolják a szó belseji lehetséges mássalhangzó-kapcsolatokat. Megállapítják, hogy az obdorszki nyelvjárás más, a Castrén által vizsgált osztják nyelvjáráshoz képest jobban tűri a mássalhangzó-torlódásokat. Bizonyos összefüggéseket fedeznek föl a magánhangzók hosszúsága és a szó hangsúlya között, vagyis a két szótagú szavakban az a szótag a hangsúlyos, amelyik a hosszú magánhangzót tartalmazza. A szerzők megjegyzi, hogy az obdorszki nyelvjárásban a több szótagú szavak utolsó magánhangzóját röviden ejtik.

A viszonylag terjedelmes hangtani rész után a szófajok ismertetése következik a tizedik lapon. A főnevekkel kezdve a szerzők felsorolják, milyen magánhangzókra végződhetnek: *a, u, ы, я, э, y*. *O*-ra csupán néhány példát említenek: a *мушко* szamojéd eredetű szót és a *мастерко* szóalakat, amelyet tisztán osztják eredetűnek tartanak. A szó

jelentését nem magyarázzák, de minden valószínűség szerint azonos azzal a jelentéssel, amelyet Popov szójegyzékében is megtalálhatók: *master-kó das grösste und wichtigste Götzenbild* (Honti 1982: 100–101). Leírják, hogy az osztják nem ismeri a nemek megkülönböztetését, viszont külön elemmel jelöli a kettes és a többes számot. Szigorú értelemben vett esetragozást (mint az oroszban) nem találtak. Ezzel szemben megjegyzik, hogy úgy nevezett előjárósavakat (*предлоги*) használ az osztják, amelyeket a szó végéhez illesztenek. Három esetet sorolnak föl végződéseivel együtt: *творительно-действительный* [cselekvő-eszköz] (*-на*), *творительно-страдательный* [szenvető-eszköz] (*-ы, -йн*), *звательный* [nevező] (*-ые*). Az első toldalék a locativusin kívül dativusi és lativusi funkciót is betölthet a mai obdorszki nyelvterületen is, a másodikban a translativus mai *-ji* alakjára ismerhetünk rá, amely teljesen hasonul a megelőző mássalhangzóhoz. (Honti 1984: 60, 139; Nikolaeva 1999: 13). A harmadik toldalékban a serkáli és obdorszki nyelvterület *-ije, -je* kicsinyítő képzője fedezhető fel (Honti uo. 69). Az obdorszki nyelvtan szerzőpárosa a továbbiakban azt ismerteti, milyen változások következnek be az esetragok fölvételekor az egyes tőtípusokban.

Ezután az ún. *предлоги* (az orosz jelentés szerint előjárósók) című rész következik. Összesen 23 morfémat sorol fel a nyelvtan orosz megfelelőjükkel együtt, ezek többségükben névutók, például: *либина внутри* [belül]; *юбина позади* [mögött]; *хозя к, у* [-hoz, -hez, -höz, -nál, -nél]; de itt szerepel a *-на, -а* és az *-лма* határozórag is. Ezt követi a melléknévek bemutatása. Itt a melléknévképzéssel és -fokozással is foglalkozik a munka. A számnevek című részhez Pápay bőven jegyzetelt a jobb oldalra, felsorolta a különböző forrásokból megismert számokat. A *Hunf.* rövidítés nyilvánvalóan Hunfalvyt, a *R* Regulyt, a *C* pedig Castrént jelentheti. Itt a számnevek alkotásának egy különleges módjával ismerkedhetünk meg. Tudniillik az osztják összetett számnevek alkotása meglehetősen változatos képet mutat. Nem ritka a tízesek körében a hiánnyal történő megnevezés. Itt is erre látunk példát: 91 *самты йиды ерть ё андамъ* (= *до ста нетъ девяти*) tkr. 'százzá lenni/levő nincs kilenc v. százhoz nincs kilenc' (28). Ezt az érdekes kifejezést Pápay is ismerte. Debreceni hagyatékában két különböző helyen bukkantam ezekre a kifejezésekre (az R 1681/XVII. és R 1674/III. számon).

Több mint tíz oldalon át a névmások bemutatására kerül sor. Nincsen külön visszaható névmás — állapítják meg a szerzők —, helyette a személyes névmást használják az obdorszki osztjákok: *ма манэмъ ше г'ламъ я бью себя* ('én magamat [tkr. engemet] ütöm'). A szerzők bemutatják még a birtokos, mutató, kérdő és határozatlan névmásokat.

Majd az igék tárgyalása következik. A nyelvtan megkülönbözteti a cselekvő és szenvedő igealakokat, ez utóbbiak jellegzetes elemének a *-ŷ* és az *-u* hangokat tartja. Kétféle jövő és kétféle múlt időt vél fölfedezni a szerzőpáros. A példákban kiviláglik, hogy a jelen idejű igealakokat (*тыни-лэмъ я продамъ* [eladom]) tartották a jövő idő egyik, míg a birtokos személyjellel ellátott folyamatos melléknévi igenévi igealakokat (*тыни-дэмъ 'когда я продамъ'* [amikor eladom, de az osztják igealak jelentése tkp. 'eladásom']) pedig a jövő idő másik megjelenési módjának. A múlt idő második alakjaként a befejezett melléknévi igenév birtokos személyjeles alakjait sorolták föl (pl.: *тыни-мемъ 'когда я продал'* [amikor eladtam]). Az orosz *вид* (igeszemlélet) mintájára az osztjákban is igyekeznek ennek a nyelvi kategóriának megfelelőket találni. E vizsgálódás közben tárják föl az *-m* momentán igeképző kapcsolódásának alaktani szabályait. A továbbiakban a tárgyias és tárgyatlan igepárok elemzésével foglalkozik a nyelvtan. Részletekbe menő alaposággal sorolja föl a szerzőpáros a különféle igetőveket és a hozzájuk kapcsolódható képzőket. Felismerik, hogy a feltételes módot a *ки* (or. *если*) és *лолна* (or. *бы*) szócskák segítségével fejezi ki az osztják.

A következőkben a határozószókat, majd a kötőszavakat ismertetik a nyelvtanírók. Észrevették, hogy az osztjákban egy szó azonos alakban lehet melléknév és határozószó is: *емъ* = *хороший, хорошо* [jó, jól] (vö. Castrén 1849: 24).

Ezt a részt követi a szintaxis tárgyalása. Előbb az egyszerű, majd az összetett mondatok taglalására kerül sor. Föltűnő egyes szófaji kategóriáknak a maitól eltérően tágabb értelemben való használata, vagyis az igeneveket is igéknek tartották. Például az alany kifejezőeszközei között felsorolják a szerzők az igét is, valójában főnévi igenév szerepel itt: *онтады омысь — учить приятно* [tkp. tanulni jó].

Az összetett mondatok ismertetésében kiderül, hogy a szerzők második jövő idő kifejezését látják az ilyen típusú igeneves szerkezetben: *тыни-дэмъ саг'ам* = *когда я продам* (tkp. 'eladásom közben'). Fölismerik, hogy az osztják összetett mondatot (különösen alárendelőt) viszonylag ritkán használ, helyette igeneves szerkezeteket alkalmaz.

A következő lapok Pápay saját jegyzeteit tartalmazzák: az igetőveket rendszerezte szótagszám, valamint magánhangzós vagy mássalhangzós végződés szerint. Fölhasználta Karjalainen és Paasonen adatait is, tehát a kézirat e része jóval későbbi feljegyzés, mint a nyelvtan másolata.

3.6. Az osztjások névadásáról

Melich János 1917. január 10-én ezt írta Pápaynak: „Sürgősen — egyetemi előadásaimhoz — szükségem volna tudni, hogy a pogány osztjások közt milyen férfi és női nevek vannak használatban. Tudni szeretném, van-e személynevük, vezetéknevük. Ha erről pár sor keretében felvilágosítanál, nagyon szépen megköszönném. Nem az kell, amit könyveidből könnyen kiolvashatok, hanem amit még nem írtál” (R 1670/IV). A kéziratok között fennmaradt a következőkben közölt jegyzet (R 1674/I/18), amelyet valószínűleg válasznak szánhatott Pápay. Egyébként osztják névgyűjtésének egy változata a budapesti hagyatékek részeként már megjelent (BibIPáp VI: 214–238), ehhez is kiegészítésül szolgálhat az alábbi feljegyzés.

Az osztjások névadásáról

A pogány osztjásoknak is van személynevük és vezetéknevük ilyenformán: p r n d o = (or. Пурусъ Нядынхо) és pedig p r (öreg) a személynév, n d o (= Nadym folyómelléki ember) a vezetéknev. Vagy: n tobulčin (orosz Нави Тобольчин = fehér Tobulčin). Ez — úgy látszik — eredetileg appositív értelmező volt, és a legtöbbször a törzsnevet jelenti v. a törzs lakóhelyét. Pl.: иги онд r (онд r-k rt = онд r falu, or. Ендырские юрты)

Obdorszk vidékén, az oroszban –евъ képző járul hozzá, lesz Ендыревъ.

Ивань Моксаровъ (tulajdonképpen azt jelenti, hogy egy Iván nevű osztják az o sar (= róka) nemzetségből. Ilyen gyakran megtörtént még hivatalos irásokban is, hogy a keresztnév és a vezetéknev után egy pogány név is van. Pl.: Семень Сюлусъ иѣнох = Semjon sšlis (vog. hölgyemenyét), a -p⁶⁶ (= kisfiú). Az első a keresztnév, a második a nemzetségnév, a harmadik a pogánynév. Itt közlök még egy pár osztják vezeték- (: nemzetség)nevet Obdorszk vidékéről.

Or. Пубинъ = pupin (= bálványos nő vog. pupi bálvány)

Тинзянова (osztj. tińžán pányуа)

Кельчинъ (osztj. kelt'si Lencircus rutilis /?/ vö. зrj. kelsi)

Собринъ (šob r vö. šob r-o , šob r ezüst). Igen valószínű, hogy a Szibéria elnevezéssel is összefügg. Сыбаревъ (šib r).

3.7. Jegyzetek Reguly egy hősénekéhez

Pápay kéziratosa debreceni hagyatékában az R 1688/1. szám alatt található a Jegyzetek a *Pu^f - t r*-hoz című kétlapos szöveg, amely az azonos címet viselő osztyák hőséneke 350 soros kéziratosa töredéke és magyar fordítása után következik. (A teljes ének 1378 soros.) A mű nyomdakész, teljes változata az Akadémia kéziratárába a 17. sz. kötegbe került, és Zsirai Mikós gondozásában jelent meg 1944-ben az *Osztyák hőséneke* című kötetben (2–165).

Pápay feltehetően a Jegyzetek tisztázataát nem készítette el, így Zsirai nem használhatta fel. Hiszen ő nem utal rá az OH bevezetőjében, és nem idézi, bár Pápay jegyzete nyilvánvalóan erre a népköltészeti alkotásra vonatkozik.

Az alábbiakban közlöm Pápay rövid kiegészítő fogalmazványát, remélve, talán tartalmaz új adatokat az érdeklődők számára. Megjegyzem, hogy a közlendő munkából tíz sornyi Pápay A Reguly-féle osztyák hősi énekekről című munkájában megjelent (Akadémiai székfoglaló. Ethn 1913: 263). Itt azonban a könnyebb érthetőség kedvéért a teljes szöveget közlöm. Ebben a kéziratban, valamint Pápaynak a *Nyelvészeti tanulmányutam az éjszaki osztyákok földjén* című tanulmányában (AkÉrt 16: 455–472) a hőséneke keletkezésére vonatkozó adat eltér a Zsirai által említettől, sőt az *Osztyák népköltési gyűjtemény Bevezetéséből* (1905: LXXIII) is egy ezektől különböző időpontra, (november 27-re) lehet következtetni. A kéziratosa hagyaték egy másik helyén (R 1680/I/4) is ez olvasható: „Reguly 1844. nov. 15/27-én írja az első osztyák hősi éneket.” (A két szám utal az orosz és a magyar időszámítás akkori különbségére; Pápay egyébként naplójában is hasonlóképp jegyezte fel a dátumot.) Az alább közölt feljegyzés szerint viszont 1844. november 25-én kezdődik a gyűjtőmunka, és az első lejegyzett ének éppen a szóban forgó *Pu^f - t r* (*Obdorszki ének*). Zsirai Előszavában pedig ez az időpont november 28-ra és 29-re tehető: „November 28-án megkezdődik az osztyák gyűjtő munka, s Reguly szinte pihenő nélkül írja a Nyikilov ajkáról folyó szebbnél szebb osztyák hősénekeket: nov. 28-án és 29-én a Puling-aut eri... is papírra kerül” (Zsirai 1944: VI). Nyilvánvalóan ezeknek az eltérő időpontoknak az eredményt tekintve nincs különösebb jelentőségük. Reguly mintegy 80 kézirati ívnyi osztyák szöveget jegyzett le ettől Az egyetlen adatközlőtől, Nyikilov Makszimtól. Az énekes származásáról, őseiről többet tudhatunk meg Schmidt Éva (2001) tanulmányából. Reguly nagyra becsülte nagy tudású énekmondóját, őseinek nevét és lakhelyét is megörökítette jegyzeteiben. Az bizonyos, hogy Nyikilov is éppúgy kétnyelvű volt, mint Pápay felsővogulakai szövegközlői. Meggyőző magyarázattal szolgál Schmidt Éva (2001: 108) az adatközlő nemzetségnevére vonatkozóan is: „Ami a Pápay által *p s r t*-nak értelmezett

nemzetségnevet illeti, úgy Reguly *pess ruot* írásmódja a vogul *p s* 'régi' szóra emlékeztet (a *ś* fonéma Regulynál *sch*-val lenne írva).” A Nyikilovtól lejegyzett osztják nyelv sajátossága, hogy az északi nyelvjárások *ś* fonémája helyén *s* található benne, ugyanezt a változást mutatja az obdorszki nyelvjárás is, amely az alsó-obi osztjákság, a szoszvai-szigvai osztják és vogul bevándorlók nyelvének keveredéséből jött létre (uo).

Jegyzetek a Pu^f - t r -hoz

Reguly ezt az éneket Berjuzovban [Berjuzovban] írta le 1844. nov. 25-én (az orosz időszámítás szerint nov. 13-án) és pedig nagy valószínűség szerint a Szigva melléki Nyikilov Makszim ajkáról. Ez az öreg pe^g-nemzetségbeli énekes, kinek leszármazását is megtaláljuk Reguly jegyzetei között (L. Osztják Népkölt. LXXIII–IV. l.) Jól tudott vogulul is (tőle való néhány vogul rege is Reguly gyűjteményében). Sőt bajos eldönteni, hogy vogul volt-e vagy osztják, mindkét nyelven egyformán beszélt. Ilyen kétnyelvű ember még most is akad az északi Szoszva mellékfolyói mentén (pl. a Vogulka mellett is, az itteni lakosság többnyire kétnyelvű). Manapság a Szigva mellékén csakis vogulok laknak, de Reguly idejében ezek még osztjákul is beszéltek. A Reguly-féle osztják énekek nyelve sok tekintetben eltér az obdoszki nyelvjárástól s egyben-másban közeledik a Kazym vidéki nyelvjáráshoz. Az idevaló vogulok nyár idején úgy szólván valamennyien az Ob folyam mentén halásznak, ilyenekkel találkoztam se -p r l (= homoksziget)-ban Berjuzovtól nem messze. Ezek ilyenformán közeli érintkezésben vannak mind az Obdorszk vidéki osztjakkal, mind a Kazym-folyó mellékiekkel. A két nyelvjárás hatása észlelhető a Reguly-féle osztják szöveg nyelvében is. Tehát mintegy közbülső helyet foglal el e két nyelvjárás között, keverék-nyelvjárásnak mondhatjuk. Persze még azt is figyelembe kell vennünk, hogy az énekek nyelve egyébként is sok régiességet őrzött meg. A Reguly-féle énekek átírásában folyton szem előtt tartottam Reguly eredeti följegyzését s ennek alapján határoztam meg pontosabban az egyes hangokat. Az ének értelmezésében nagy segítségemre volt a past r-nemzetségbeli Szelimov Mikolka és az s-k r t (Muzsiból 4–5 km-re) -ből való Tor koptin Kirikóri Berjuzovban. Ezek maguk is énekesek, tőlük több hősi éneket le is jegyeztem.

Minthogy Reguly gyűjteményében, ha a leírás időrendjét tekintjük a Pu^f - t r (= Obdorszki ének) az első, nem lehet csodálkoznunk rajta, hogy ebben van a legtöbb hézag s a leírásban is a legtöbb tévedés. Igen sok jelenségből azt következtethetjük, hogy Reguly nem is értette a szöveget, amit eléggé jól tagolva tollba mondott neki az énekes.

Szerencsére elég jó hallása volt s ily módon az egyes hangokat többnyire jól fogta föl s eléggé következetesen írta le. Az osztják szöveg után ezt a német nyelvű jegyzetet találjuk: „Diese Puling aut (:) Pu^f - t) gorod war Pulgia keurt (: Pu^f -k rt) das andere gorod welches vom meere kam war an der mündung des nading (: n d o n = n t-folyó, oroszul nadym), es war sehr gros und hatte 8000 man unter sich. In Puling aut (Pu^f - t) waren zwei gorod eines Puly ja keurt (: Pu^f -k rt), das andere auf dem orte des heutigen Obdorsk. Ein drittes gorod war auf dem lung aut ny ll (: l g - t-^{нэг}), das hatte aber ein besonderes Volk und besitzt ihr eigenes lied.”

Ezzel a bejegyzéssel az énekekben említett három várost akarta Reguly pontosan megállapítani. E szerint a Pu^f (orosz Полуя) folyóvidéki (= pu^f - t) osztjárságnak a régi időkben 3 vára (gorod) volt; és pedig egy a tenger mellett a n t- folyó (: n d o n or. надумъ) torkolatánál, kettő pedig a folyóvidékén. Az egyik a Pu^f felső folyása mentén (Pu^f -k rt), a másik pedig a mai Obdorszk (osztjákul Pu^f t as). Ehhez közel volt még egy másik vár is a Bálványfolyófokon (l k- t-^{нэг}) or. Шаўманка, de ennek [?] külön nemzetséget alkotott és külön éneke is van (L. Osztják Népkölt. Gyűjtemény 100–137. lapján).

Az obdorszki osztjások a Nadym-melléki osztjásokkal eredetileg egy nemzetséget alkottak, később a Nadym mellékiek különváltak, külön énekek is van (L. Osztj. Népkölt. Gyűjt. 137–218). A rokonságot azonban ma s bizonyosan megtartják, nem házasodnak össze, vagy mint ők mondják „köztük nő nem jár” (ni ant [“] l).

3.8. Emlékbeszéd Budenz József tiszteletére

A debreceni Pápay-hagyatékban Szily Kálmántól is található tizennégy levél (R1670/V). Ezek közül az egyikben (6. sz.), amelyen dátum nem található, Szily (ekkor a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka) arra kérte Pápayt, hogy másolja le a Budenz-emlékvacsorán mondott emlékbeszédét, mert szeretnék összegyűjteni és megőrizni az Akadémia kéziratárában a Budenz tiszteletére mondott köszöntőket. Pápay egyetemi előadásai között *A magyar nyelvhasználat története* című kötetben (R 1681/XV.) találtam egy négylapos fogalmazványt (290–293), amely nyilvánvalóan egy hallgatóság elé szánt, Budenzről szóló megemlékezésre készült. Egyelőre arra vonatkozóan nincsenek adataim, hogy mikor hangzott el az emlékbeszéd, és elküldte-e Pápay a szöveget Szily Kálmánnak. Az alábbiakban változatlan formában közlöm a kéziratot.

Tisztelt Uraim!

Midőn ez ünnepélyes alkalommal rövid megemlékezésemmel Társaságunk nagy szellemének, Budenznek hódolok, önkénytelenül is eszembe jut Göttinga, mert a magyar összehasonlító nyelvtudomány történetében a főbb mozzanatok éppen ehhez a kis német városhoz kapcsolódnak.

*A XVIII. század legutolsó évében Gyarmathi Sámuel itt adja ki az „Affinitas”-át, melylyel azt akarta megmutatni, hogy mennyi és milyen rokonság van a magyar és a finn eredetű nyelvek között. S bizony kevésbe múlt, hogy őt az általános nyelvtudomány is „atyjának” nem tekinti. Gyarmathi ezt a művét ebben az alakjában nem írta volna meg, ha göttingai tartózkodása alatt meg nem ismerkedik Schlözerrel, kinek nagy munkája az *Allgemeine nordische Geschichte* (Halle, 1771) adja meg Gyarmathinak az első impulzust műve megírására. Ebben találta meg ugyanis az orosz birodalomban lakó népek csoportosítását nyelveik szerint. Schlözer utmutatása alapján megy a finnségen túl, veszi föl *Affinitas*-ába a cseremis, mordvin és a vogul szókat is. Így veszi észre, hogy „fölötte nagy figyelmet érdemelnek ez utóbbiak, mert hangzásra nézve mind valamennyi között ezek közelednek leginkább a magyarhoz.”*

Gyarmathi törekvéseit, az egyes népek helyszíni kutatását, néhány évtized múlva Reguly Antal valósítja meg.

Ez idő alatt az indogermán összehasonlító nyelvtudomány, mely Gyarmathi idejében még jóformán csak a gubójában volt, a szankszrit nyelvre támaszkodva, nagy lendületet vett. Bopp, Schlegel, Humboldt, Grimm és Benfey megépítik azt. Budenz Benfey iskolájában tanult. Itt sajátította el azt a tudományos készséget, mely majdan őt is az indogermán nyelvtudomány egyik jeles munkásává tette volna. A sors azonban másként határozott. A fiatal nyelvész minden érdeklődése a magyar nyelv felé fordul, Göttingának búcsút mond és eljön ide hozzánk, hogy ezt a halvány derengést, mely Gyarmathi kísérletével ugyancsak Göttingából pirkadt a magyar nyelv homályos eredetére, e homályt eloszlató világossággá tegye.

Akkor érkezik meg, mikor Regulynk testi és lelki betegségben gyötrődik, a kincsek pedig, melyeket nagy áldozat árán szerzett meg, szinte veszendőben vannak. De Hunfalvy Pál már sorompóba állt. Reguly hagyatékából igyekszik megmenteni, a mi még menthető. Az ifjú Budenzben jeles munkatársra talált. Az a tudományos készség, melyet ez Benfey oldalán szerzett meg, kimondhatatlan nagy hasznára vált az új tudománynak. Megtanulta Benfeytől, hogy a philológiának milyen nagy fontossága van a nyelvtudományra nézve, nemcsak azáltal, hogy egyes a nyelvtudományba való föladatokat törekszik megoldani, hanem még inkább az itteni nyelvnek gondos és mindenre kiterjeszkedő tárgyalása által. Reguly hagyatékából az egyes nyelvek tapasztalati törvényeit (szabályait) philológiai pontossággal megállapítja, tisztába hozza. Mikor a tényleges jelenségeket ilyen módon megismeri, azok mintegy maguk kínálkoztak a rajtuk való elmélkedésre. Megtalálta a helyes utat, az illő módszert.

(Az indogermán nyelvtudomány legnagyobbbrészt régi emlékekkel bíró nyelvekkel dolgozott, kezdetben ügyet sem vetettek az élő nyelvjárásokra. Talán Budenz is ezért foglalkozik kezdetben a törökséggel, itt még régi emlékek is kínálkoznak neki, csak azután fordul még nagyobb érdeklődéssel a finn-ugor nyelvek felé, midőn tanulmányai közben meggyőződött róla, hogy az élő nyelv ismerete a hangalaknak sokkal pontosabban megtudható voltánál fogva, fölötte áll a régi emlékekből meríthető nyelvismeretnek. Az indogermán nyelvtudomány is szakított a régi álláspontjával, midőn Schleicher a litván nyelvben az indogermán hasonlításra nézve oly igen fontos élő nyelvet ismertetett meg, igyekezett a kutatáshoz szükséges anyagot az élő dialektusok ismeretével is kiegészíteni.

Mindezt azért említem meg, hogy Budenz milyen szigorú következetességgel használja föl az indogermán nyelvtudomány vizsgáló módszereit az egyes finn-ugor nyelvek földolgozásában.)

Midőn ily módon az egyes finn-ugor nyelveket tüzetesen megismeri, elmélete elhajlik a törökségtől, melynek kezdetben híve volt, s módszeres kutatásai alapján a

„*Grammatica linguarum altaicarum*” helyett, melyet annak idején tervbe vett, a magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyeztetések (1868) közvetítésével hosszas és fáradságos munkával eljutott a Magyar Ugor Összehasonlító Szótárhoz (1873–1881). Ezzel aztán az elavult török elméletet is lomtárba dobta és a finn-ugor elméletet biztos alapra állította.

A szóegyezésekben még megelégedett a magyar és a rokon nyelvekbeli szónak egyszerű összeállításával, Összehasonlító szótárában már tovább megy, az ugor alapalakot is igyekezett kimutatni. A szóhasonlítás helyességének kriteriumait az egyes nyelvek hangalaki sajátágaiban, a jelentések összeférésére nézve pedig más nyelvek analógiáiban keresi. E munkája közben alkotta meg az ugor nyelvek elágazásáról való nézetét is.

Összehasonlító szótárával a finn-ugor nyelvtudomány iránt külföldön is nagy érdeklődést támasztott. A külföldi tudós társaságok egymás után választják be tagjaik közé. Az európai tudós világ figyelme felénk fordul. Arany János (az 1875-iki nagygyűlésen), később Gyulai Pál (ugyancsak hasonló alkalommal 1887-ben) büszkén hivatkoznak arra a kiváló szerepre, „mely az altaji összehasonlító nyelvtudomány által nekünk jut osztályrészül a tudományos világ concertjében.”

Az általános elismerést csak egyetlen, disszonáns hang zavarta meg, ez valóságos háborút támasztott, mely azonban Budenzre és iskolájára csak babérokat hozott. A támadó „szertelenségével” szemben a tudomány igazságaiban Budenz erős hittel, s az igazi nagyságokat jellemző szerénységgel áll ki a küzdőtérré. „Kutatásaim eredményének, úgymond, meg fog talán maradni a harmadrésze, talán ennél nagyobb vagy kevesebb része, talán csak a tized része vagy éppen a század része: mindez keveset aggaszt; – még ha semmi sem maradna meg belőle; mégis vigasztalhatnám magamat, hogy tévedéseim a jövődöbéli tudománynak az útját egyengették (Munkácsi: Budenz József emlékezete 45. l).

Ma már tudjuk, hogy ez a nagy mű módszertani tekintetben több tévedést foglal magában, a legtöbbször Setälä említette meg Budenzről írt nekrolójában.

Szerinte legnagyobb hibája az, hogy Budenz még lehetőnek tartotta, hogy ugyanazon hang vagy hangcsoport egészen különböző módon változhatott el, noha az illető hangok előfordulásának föltételére nézve semminemű különbséget sem lehet kimutatni. Valamely hangváltozás megokolására gyakran elégnek vélte, hogy az magában véve lehetséges; bizonyítékul gyakran említ olyan hangváltozásokat, amelyek egészen külön álló nyelvekben történtek. E hibákat Setälä főként annak tulajdonítja, hogy Budenz még a „régő iskolának” alapeszméin növekedett és nem tudta elsajátítani az új grammatikus iskola álláspontját. Ez a módszertani újítás tulajdonképpen a hetvenes évek közepén történt, amikor már Budenz sok éven át munkálkodott egyedül saját módja szerint. Az indogermán

összehasonlító nyelvtudományban se tudták az újgrammatikusok egyszerre megváltoztatni a régi irányt. Csoda-e, ha Budenz sem helyeselte mindenben az új áramlatokat, még abban is kétségben volt, hogy más nyelvkörben is oly szigorú és kivétel nélkül való-e a hangtörvény következetessége, mint azt az újabb iskola az indogermán nyelvekre nézve állítja. Az analogiás hatásokat is bizonyos megszorítással fogadja el (Nyelvtud. Közl. XV. 469). De hogy egyes tételeik őt is gondolkodóba ejtették, sejthetjük abból, hogy midőn az Ugor összehasonlító szótár új kiadásáról megemlékezik, már mintha erre is gondolna, és legalább így értem a következő nyilatkozatából. „Munkámban hibát mindig fogok találni, akár olyat, mely az ismeretnek rendelkezésemre álló mértékétől függ, akár olyat, mely a követett eljárásból ered – mindaddig amíg tanulni képes leszek.” Ez bizony azt bizonyítja, hogy a tekintély hatalmával nem zárkozott el a tudományos módszer fejlődése elől.

Budenz előtt a végső cél, a finnugor nyelvtudomány tökéletes épülete volt. Egész erejének ennek a megépítésén fáradozott. Összehasonlító szótárát követte az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Ami az ő munkáiban elavult, az csak a tudomány haladását bizonyítja. A haladásban azonban neki van a legnagyobb része. Iskolát nevelt, tanítványait az ő szellemének közvetlen hatása avatta fel a magyar nyelvtudomány buzgó munkásaivá.

3.9. Simonyi Zsigmond emlékezete

A Pápay József főiskolai, egyetemi előadásait tartalmazó kéziratok egyikében (R 1681/II. A szótövek) található egy háromlapnyi kézirat is, amely Simonyi Zsigmondot méltatja. Feltételezhető, hogy a megemlékezést 1920-ban, a második félév kezdetén szándékozott elmondani diákjainak, tanártársainak; esetleg publikálásra szánta a szöveget. Mint ismeretes, Pápay is a budapesti egyetemen tanult, és Simonyi tanítványai közé tartozott.

Simonyi 1919. november 22-én hunyt el. Tompa József (1975: 10) szerint „... belehalt az öt nappal korábbi »fegyelmi« tárgyaláson elszenvedett megaláztatás, kiszámított lelki tortúra izgalmaiba.” Az Akadémián már októberben Simonyit kizáró javaslatot hoztak az I–III. osztály igazoló bizottságainak együttes ülésén. Az előzményekhez tartozik, hogy Simonyi 1919 tavaszán részt vett a Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Kutatók Szövetségének megszervezésében. A felhívást (Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Asbóth Oszkár és Schmidt József mellett) Simonyi is aláírta, majd lapjában, a Magyar Nyelvőrben tették közzé a Szövetség által kidolgozott nyelvészeti kutatási tervet (Tompa 1975: 201–202). A Tanácsköztársaságot nem sokkal később leverték, és Simonyi ellen is megindultak a támadások.

Megemlékezésében Pápay kerüli a személyes emlékek felidézését, a „drága mester”-hez fűződő érzelmeire való nyílt utalásokat, mégis érződik a látszólagos tárgyilagosság mögött az emlékezés fájdalma. Pápay ismerteti Simonyi tudományos pályafutását. A méltatás arányaiban legtöbbször Simonyinak a tanítványokkal való kapcsolatával foglalkozik. Ez nem lehet véletlen, hiszen Pápay is nagyon sokat köszönhetett professzorának. A kiváló tanáregyéniség mindig nagy figyelemmel kísérte hallgatói sorsát: „A professzor... jobb tanítványait már az egyetemen megdolgoztatta, gondot viselt rájuk egyetemi éveik után is: segítette őket az álláskeresésben, támogatta előmenetelüket, s ami most még fontosabb: számot tartott további közreműködésükre” (Tompa 1975: 121). Ezeket a megállapításokat Pápay életútjának ismeretében megerősíthetjük: hiszen Simonyi ösztönzésére és segítségével Pápaynak már egyetemi évei alatt megjelenhettek tanulmányai a Nyelvőrben. Simonyi Zsigmond és Gyulai Pál ajánlatára kerülhetett a Zichy-expedíció tagjainak sorába, és Simonyi gondoskodott Reguly négy hősénekének lemásoltatásáról és ezek eljuttatásáról a Szibériában kutató Pápayhoz. Hazatérése után is támogatta egykori professzora az álláskeresésben (vö. megelőző fejezetek). Simonyi mint Budenz tanítványa munkáiban mindig figyelembe vette a finnugor nyelvi előzményeket, valamint nagy figyelmet fordított régi nyelvtaníróink műveinek kiaknázására (Tompa 1975: 84). Ezt a módszert Pápay is alkalmazta, ez derül ki kéziratosa előadásainak anyagából (R 1681/I–XXIV).

Egyetlen szóval sem utal a megemlékezés Pápay személyes élményeire, de életútja ismeretében azt gondolhatjuk, hogy saját emlékei ösztönözhatték e sorok megírására.

Az alábbiakban változatlan formában közlöm a megemlékezést.

Simonyi Zsigmond

(1853–1919)

Alighogy befejeztem az első félévi előadásaimat, a fővárosi lapok azt a megdöbbentő hírt hozták, hogy Simonyi Zsigmond még november havában hirtelen elhunyt.

Ez a lesújtó hír mély fájdalommal töltötte el a magyar nyelvtudomány minden munkását, de mély fájdalommal tölthette el az egész magyarságot, mert hiszen féltett kincsének — a nemzeti nyelvnek — legbuzgóbb kutatóját vesztette el az elhúnytban.

A hálás szívű tanítványok egész serege gyászolja jóságos szellemi atyját, hűséges vezetőjét. A fáradhatatlan munkásságnak igazi példaképe volt. Agyában talán még akkor is nagyszerű tervek rajzottak, mikor a kérlelhetetlen halál szinte orozva kiütötte kezéből a tollat.

Annál nagyobb a mi fájdalomunk, hogy ez az eredményekben oly mérhetetlenül gazdag munkás élet ilyen hirtelen lezáródott.

Simonyi abban a korban született, amikor Hunfalvy zászlóbontásával magyar nyelvtudomány renaissance kezdődik. Tájékozás a magyar nyelvtudományban. 1857. jan. 18. „Alig lehetne most kegyeletesebb dolgunk, mint nyelvünk tudományos értelmezése, összegyűjtése és rendezése?”

Ez a tudomány — a hetvenes évek elején, midőn Simonyi a bpesti egyetemre került, Hunfalvy és Budenz nagyértékű munkásságával már-már európai hírre kezdett emelkedni. Ugyanekkor már Szarvas Gábor is a sorompóba lépett nyelvtisztító törekvéseivel.

Simonyi tudományos munkássága a Nyelvőr pályafutásával együtt (1872) indult meg (Adatok a nyelvújítás történetéhez c. értekezésével) s azóta immár majdnem egy félszázadon keresztül lankadatlan buzgalommal munkálkodott. A magyar tudományos nyelvten egyes fejezeteit gazdag adatgyűjteménnyel, könnyen áttekinthető csoportosítással és mélyreható elemzéssel dolgozta ki. Végre megjelent a Tüzetes Nyelvten I. kötete (1895) mely

Révai Elabrador Grammaticaja mellett a második nagy határjelző a magyar nyelvtudomány fejlődésében.

A magyar kötőszók (1881–1883), a Magyar Határozók (1888–1895) c. pályakoszorús műveinek, továbbá az Igenevek és a jelző mondattana c. értekezéseivel a magyar tudományos mondattan épületének a fundamentumait rakta le, míg végre mindnyájunk nagy örömére elkészült az összefoglaló nagy munkával is, mellyel a M. Tud. Akadémia utolsó koszorúját nyerte el. Ennek a kiadását már nem érte meg.

Az egyetemi tanszéken ép oly áldásos munkásságot fejtett ki, mint a tudomány terén. Tanítványai mély szeretettel vonzódtak hozzá, csodálták páratlan munkásságát. Ő sem zárkózott el előlük, szívesen fölkarolt bárkit is, akiben tehetséget és igazi tudományszeretetet vett észre.

Hogy mely eredményes munkát végeztetett tanítványaival, annak fényes bizonyítéka a Nyelvészeti Füzetek hosszú sorozata.

Ha valakire, úgy ő reá méltán alkalmazhatjuk a költő jóslatát: 'non omnis moriar'. Nem is halt meg számunkra, csak testi szemeinkkel nem láthatjuk többé, de szelleme közöttünk él.

Amint eddig úgy ezután is első sorban az ő műveihez fordulunk Tanácsért, támogatásért. Jóságos szelleme folyton buzdít a tudományért való igaz lelkesedésre s nemzeti nyelvünk szeretetére. Emlékét kegyelettel őrizzük.

3.10. Feljegyzések Bogáti Fazakas Miklós zsoltsófordításairól

Pápay kéziratái között maradt többek között egy vázlatos fogalmazvány Bogáti Fazakas Miklós zsoltsófordításairól (R 1680/III.a). Feltételezem, hogy Pápay az indítást a tanulmányíráshoz több forrásból kapta. Egyrészt utal arra, hogy az Akadémia könyvtárában maga is lapozgatta a *Jancsó-kódexet*, amelynek nagy részét Bogáti, a XVI. századi költő-teológus zsoltsófordításai teszik ki. Másrészt debreceni tevékenysége során megismerhette Lugossy József, a debreceni tudós tanár munkásságát. Lugossy foglalkozott a *Jancsó-kódexszel* is, Pápay jegyzeteiből kiderül, hogy sokáig vita folyt a szerzőségről; végül bebizonyosodott, hogy a fordítások Bogátitól valók.

„Irodalmi hagyaték XVI. századi költészetünk és eszmetörténetünk értékes része, régi költészetünk méltatlanul eltemetett kincse” (Dán 1979: 256). Bogáti legtöbb műve kéziratban maradt, zsoltsófordításait viszont már saját korában is jól ismerték a szombatisták. Hosszú ideig az is a viták keresztjében állt, hogy Bogáti szombatista vagy unitárius volt-e. Az újabb kutatások szerint (uo. 254) a költő az unitáriusok hitvallását követte, de az ebből a vallásirányzatból kifejlődött szombatista irányzat igen közel érezte magához az unitáriusok énekeinek tartalmát, és ezért szívesen énekelték őket, és igazából ószövetségi parafrázisait a szombatisták érezték magukénak. Pápay elsősorban a szombatista irányzat kialakulásával, történelmi háttérével foglalkozik. Majd rátér Bogáti életrajzána ismertetésére, s közben utal az adatok bizonytalanságára is. Jól ismerte a korhoz tartozó legfontosabb szakirodalmat is. Viszonylag részletesen foglalkozik Dávid Ferenc munkásságával is, hiszen Bogáti ennek az antitrinitárius prédikátornak a lelkes híve; Bogáti az üldöztetések elől Baranyába menekült. Később hazatért Erdélybe, de radikális felfogása miatt az unitárius egyház képviselőivel is összetűzésbe került. „Az antitrinitárius Bogáti Fazakas Miklós jónéhány évvel megelőzte a teljes zsoltsókönyv első magyar fordítójaként számon tartott Szenci Molnár Albertet” (Szabó 1979: 260). Pápay is utal arra, hogy míg Szenci a francia zsoltsók dallamára komponálta zsoltsóverseit, Bogáti külön érdeme, hogy ő magyar népdalokra, illetve históriás énekek versformájában írta zsoltsóparafrázisait: „*Bogáthi nem csinált eredeti dallamokat zsoltsóraihoz, hanem fölhasználta a meglevő anyagot, igen nagy hasznát vette ebben a tekintetben Tinódi dallamainak, amelyeket históriás énekeihez szerzett, amelyek közül igen sok ránk is maradt*”. Bogáti fordításai a XVI. század végén és a XVII. század elején kezdtek terjedni. Átdolgozásainak egy része csak kéziratokban terjedt, és ismertté vált a reformátusok, szombatisták és unitáriusok körében is. Aztán a feledésbe merült költő műveit majd a XIX. és a XX. század fordulóján kezdik ismét feleleveníteni (Szabó 1979: 262–263).

Pápay kiemeli Bogáti zsoltárfordításainak költői szépségét, s összeveti Szenci Molnár Albertével, aki abban a tudatban élt, hogy ő készítette az első teljes magyar nyelvű zsoltárfordítás-gyűjteményt. Pedig előtte már Bogáti megtette ezt. Pápay kijelenti, hogy *„Bogáthi zsoltárai költőiség dolgában ép oly kifogástalanok, mint Molnár Albertéi.”*

Pápay kéziratok hagyatékából nem tűnik ki, milyen céllal készült ez a befejezetlen tanulmány; szóbeli előadásra szánta-e vagy publikálni akarta. Az sem deríthető ki, hogy mikor vethette papírra ezeket a sorokat. Jellemző módon ebben a dolgozatban is ugyanazok a gondolatok több változatban lelhetők föl, áthúzott sorok, mondatok bizonyítják, hogy a szerző tollából hosszas vívódás során születtek meg. Ez a fogalmazvány azt is igazolja, hogy a nyelvész Pápay időnként szívesen foglalkozott irodalmi kérdésekkel is.

4. Kitekintés

Munkám témája a debreceni kéziratos Pápay-hagyaték bemutatása és feldolgozása. Így dolgozatomnak nem célja Pápay nyelvészeti munkásságának értékelése, de a megismert anyag segítségével árnyaltabb, teljesebb képet tudunk alkotni Pápaynak a tudományban elfoglalt helyéről és jelentőségéről. A következőkben ezt igyekszem felvázolni.

A szakirodalom a Reguly-féle osztják hagyaték megfejtőjeként tartja számon. Így emlékeznek meg róla a méltatások, a lexikonok szócikkei. Ez már önmagában is kimagasló teljesítmény, ha figyelembe vesszük, hogy „Pápay ... olyan állapotú feljegyzések megfejtésére ment az osztjások közé, melyeket Reguly sem tartott még a saját maga számára sem a feldolgozáshoz elegendőnek, nem csoda, hogy Pápay Szelimov Nikolaj segítségével először csak nagyjából értelmezhetette az anyagot” (Vértes 1999: 169). Beke Ödön szerint (1906: 243): „Mintegy középkori kódexből kellett, hogy Pápay helyreállítsa az eredeti szöveget, megérthesse, lefordíthassa. S Pápay ezt a munkát igazán nagy sikerrel végezte el, valóban méltányolni csak az tudja, aki összeveti sorról sorra a két szöveget”. Schmidt Éva (2001: 112), aki az osztják nyelv kutatói közül a leghosszabb ideig tartózkodott a helyszínen, így vélekedett: „Reguly kéziratát több nyelvész nemzedék dolgozta fel, maga az alapmunka Pápay József érdeme. Mások gyűjtéseit ellenőrizve röviden rá lehet jönni arra, hogy adott idő alatt, ismeretlen Szalehárd környéki réntartó öregemberrel egy eltűnt nyelvjárás nem anyanyelvű amatőr gyűjtőjének kéziratát most sem lehetne sokkal jobban feldolgozni — legfeljebb utólag a könyvtárban. A neves elődök hibáitól: a fonémák téves meghatározásától, a szavak félreértésétől, a szóhatárok hibás felosztásától sem az anyanyelvűség, sem a hangfelvételek minősége nem ment meg, csak e hibák aránya lesz kisebb.”

Tehát a századforduló táján egyedül Pápay volt az, aki nagy mennyiségű északi osztják anyagot gyűjtött. A későbbiekben Steinitznek volt lehetősége ezen a területen gyűjtőmunkát végeznie, de az általa lejegyzett szövegek nyelvezete már sokban különbözik a korábbi archaikus hősénekektől, regéktől.

Steinitz, aki alaposan kritizálta Pápay és Karjalainen hangjelölését is, a bírálat mellett a teljes elismerés hangján nyilatkozott Pápay úttörő teljesítményéről: „Diese kritischen Bemerkungen vermindern nicht Pápay's Verdienste bei der Entzifferung der ostj. Aufzeichnungen Regulys und inbezug auf seine Originalaufzeichnungen. Bei all ihren Mängeln war und bleibt Pápay's Entzifferung der nach Sprache und Inhalt gleich archaischen

und schwierigen Lieder Regulys eine ganz hervorragende und bahnbrechende Leistung, insbesondere wenn man die damalige, völlig unzureichende Literatur über das Ostj. in Betracht zieht” (Steinitz OA IV: 63–64).

Kálmán Béla (1984: 28) így összegezte Pápay jelentőségét: „a megfejtett Reguly-anyag, valamint a saját följegyzésű gazdag északi-osztják szövegei a legarchaikusabb népköltészeti műfajok, ma már pótolhatatlanok, és nélkülük csonkák volnának ismereteink az obi-ugorokról. ... a népköltési kincsek megmentése örök időkre biztosította Pápay nevét tudományszakunkban.”

Schmidt Éva (2001: 118) arra is felhívta a figyelmet, hogy Reguly és Pápay gyűjtései nagy értéket jelentenek a mai északi osztják lakosságnak, hiszen a lejegyzett anyag saját történelmüket, elfeledett népköltészetüket őrizte meg: „A Reguly-szövegek nyelvezete némi szakértői korszerűsítéssel jól érthető a mai berjozovi (tegi) és suriskári nyelvjárás beszélőinek. Tematikailag mind Reguly hőseinek, mind Pápay »pótgyűjtései« rendkívüli jelentőséggel bírnak az alsó-obi és a nyenyec környezetben élő Ob-torkolati osztjakság számára.”

Reguly anyagának megfejtése és Pápay saját gyűjtése összességében óriási teljesítmény. Pápay osztják útját nagy érdeklődéssel figyelte a hazai közvélemény, és nagy ovációval fogadták hazatérésekor. Pápay helyszíni kézírataiban még azokat a jeleket alkalmazta, amelyeket Munkácsi is vogul följegyzéseiben. Hazatérése után azonban „a finn iskola kialakulása abba a helyzetbe hozta, hogy osztják anyaga kiadásakor nem vehette mindenben a Munkácsi követte eljárást példaképpül, mert annak átírási rendszerében osztják kiadványai már megjelenésüktől fogva elavultak lettek volna” (Vértes 1999: 172). A századfordulón ugyanis a finnek is szervezett gyűjtőmunkába kezdtek az uráli népek körében. Nyelvészeik jó fonetikai iskolázottsággal rendelkeztek. Már 1902-től kezdve jelentek meg gyűjtéseikből osztják anyagok. Pápay nem rendelkezhetett ugyanilyen alapos fonetikai ismeretekkel, de igyekezett megfelelni a kor követelményeinek: Zsirai többször is említette egyetemi előadásain, hogy „Pápay látva Karjalainen és Paasonen munkáit, a nyomdai korrektúrákba írt bele diakritikus jeleket, hogy átírása veszítsen eredeti egyszerűségéből” (Vértes 1984: 31). Ezzel együtt „az osztjások életéről, szokásairól, hitvilágáról stb. papírra vetett megfigyeléseinek értékét persze nem teheti vitássá, hogy fonetikai felkészültsége s talán hallásának a finomsága sem vetekedett finn pályatársaiéval” (Vértes uo).

Pápay utal rá az *Osztják népköltési gyűjtemény* (1905) előszavában, hogy a kötet több íve már ki is került a sajtó alól, amikor a FUF átírási javaslata megjelent, ezért ahhoz már nem alkalmazkodhatott. Azonban már a korábban szokásos *e* helyett a redukáltak jelölésére az *-t* használta, majd az *Északi-osztják nyelvtanulmányokban* (1906–1908, 1910) pedig már a

FUF rendszerének megfelelő átírást végzett. A gondok tehát abból adódtak, hogy Pápay itthon, az íróasztalánál volt kénytelen ellátni szövegeit diakritikus jelekkel, hiszen nem volt módja anyagát anyanyelvi adatközlőtől ismét ellenőrizni: így csak saját „hangzó emlékeire” hagyatkozhatott. Rákényszerült erre a lépésre, különben a tudományos közvélemény valószínűleg nem igen fordított volna figyelmet az elavult írásmódú gyűjtésre.

Ezzel kapcsolatban Kálmán Béla (1984: 28) fölvetette, hogy Pápay szövegeinek kiadását „a Debrecenben lévő eredeti kéziratok alapján kellene elvégezni, nem pedig az MTA kéziratárában lévő — diakritikus jelekkel elrontott — másolat alapján.” Vértes Edit viszont felhívta a figyelmet arra, hogy nem maradt meg minden szöveg kézírata, másrészt „Pápay eredeti feljegyzéseiben is vannak javítások. A használt íróeszköz színéből, a vonal vastagságából talán egyes esetekben megállapítható, hogy feljegyzés közben vagy később végzett javítások-e, de komoly eredmény az észlelt hangok pontos milyenségét illetően ilyen vizsgálatoktól a Debreceni Református Kollégiumban őrzött teljes kéziratanyag feldolgozása esetén sem remélhető” (1984: 32).

Pápay átírási módját tehát előbb Karjalainen (1906: 19–32), majd később Steinitz (1950: 14) bírálta: „Bisher ist nur ein Teil dieser äusserst (Steinitz wertvollen Texte Regulus und Pápay erschienen (vier Bände, s. u.); in phonetischer und infolgedessen oft auch in morphologischer Hinsicht sind allerdings Pápay's Aufzeichnungen ungenügend — bisweilen sogar schlechter als die des genialen Regulus.” A morfológiát érintő kritika elsősorban a tárgyas és alanyi ragozású igealakokra, valamint a birtokos személyjelekre vonatkozik. (Erről l. részletesebben *Az északi osztják nyelvtan* c. fejezetet).

Karjalainen kritikájában (1906: 21) Pápay szemére vetette, hogy az elsőként gyűjtött szövegeit nem ellenőrizte más adatközlőkkel. Fazekas ezt cáfolja (1934: XXXV), hiszen Pápay naplóiban is gyakran megemlíti, hogy ugyanazt a szöveget többször is ellenőriztette nyelvmestereivel. Karjalainen említett tanulmányában az *Osztják népköltési gyűjteményen* (1905) kívül az *Északi osztják nyelvtanulmányok* szövegeit (NyK 1906: 345–398; 1907: 52–79; 1908: 111–150; 313–329) is vizsgálat alá vette. Különösen a magánhangzó-jelölésben utalt sok tévesztésre, szerinte Pápay többször nem tudott különbséget tenni a redukált és teljes képzésű hangok között, nem mindig jelölte helyesen a magánhangzók időtartamát, veláris vagy palatális voltát (uo. 25–28). Ugyanakkor Karjalainen nagyra becsülte a gyűjtött anyag néprajzi, népköltészeti értékeit, és ezért javasolta Pápaynak az osztjákok hiedelemvilágával kapcsolatos megfigyelések mielőbbi kiadását (uo. 30).

Karjalainen veláris és mediopalatális mássalhangzókat különböztet meg. Pápay viszont úgy vélte, csak a mediopalatális sor (, , és) létezik az északi osztjákban. Karjalainen (1906: 21–22) szerint Pápay helyenként összekeverte a és a

hangokat, illetve a *g* és a *k* hangokat. Több helyen a *k* és *g* hangokat is összetévesztette (Widmer 1998: 54). Steinitz szerint (OVE II, 62–74) Pápay az *s* és a *k* hangok jelölésében nem elég megbízható. Pápay tehát bizonytalan volt az egyes hangok megítélésében, ezt a kézirat (1901. május 28-i dátummal az R 1688/II. számú kötegben) és az *Osztyák népköltési gyűjtemény* (1905) csupán néhány adatának összevetéséből is kiderül. Első helyen a *Bálvány-hegyfoki ének* kezdő sorainak kéziratosa, második helyen a publikált szöveg néhány szóalakja (Pápay 1905a: 100) szerepel:

<i>ji g-v sí</i>	<i>je k-v si</i>	'vízi'
<i>jel^xm</i>	<i>j l m</i>	<i>J l m</i>

(tulajdonnév)

<i>jig^xuna</i>	<i>ji euna</i>	'apánk által' (loc.)
<i>v^lšle š^xu</i>	<i>v^uašle žeu</i>	'városkánk'
<i>rād^x</i>	<i>ra</i>	'tűzhelyes'
<i>s^xwal</i>	<i>sewal</i>	'hajfonatos'.

Ebből a néhány példából is kiviláglik, hogy Pápay ingadozott az *s*, *š*, és *ś* hangértékének megítélésében, a magánhangzók hangszínének és időtartamának eldöntésében. Itt jegyzem meg, hogy Agyagási Klára (1997) is rámutatott Pápay hangjelölésének gyengéire. A csuvas szavak lejegyzésében nem volt kielégítő az *s*, *ś*, *š* hangok megkülönböztetése, következetlen volt a redukált magánhangzó-fonémák jelölésében (BiblPÁp VII. 14–16).

Arra már Karjalainen (1906: 22, vö. Schmidt 2001: 108) is utalt — az *Osztyák népköltési gyűjtemény* és az *Északi-osztyák nyelvtanulmányok* alapján —, hogy a szibilánsok megkülönböztetése nehézséget okozott Pápay számára, ebből adódóan tévesen értelmezte egyes szavak jelentését. A bíráló azt is megjegyezte, hogy Pápaynak nem sikerült minden esetben megállapítania a magánhangzók időtartamát sem, illetve ugyanabban a hangtani helyzetben más és más jeleket használt, valamint ugyanazt a szót is különféleképp jegyezte le (Karjalainen 1906: 24, 25). A *Nāt folyó melléki nép* éneke helyszíni kéziratának (R 1675/635) és a publikált szöveg (ONGy 1905: 150) néhány adatának összevetéséből is hasonló következtetések vonhatók le:

<i>šāres</i>	<i>šār ś</i>	'tenger'
<i>v^lš, v^lš^x</i>	<i>v^lš^x</i>	'város'
<i>lōm</i>	<i>lōm</i>	'zelnice'
<i>na k tuš^x (tūže)</i>	<i>na k tuš</i>	'fenyőszakállas'.

Vértes Edit (1991: 47) Pápay lejegyzési és átírási módjáról írt fejtegetésében megállapítja, hogy Karjalainen legtöbb kifogásával — „mai fonematikus szemléletünk

szerint” — már nem értünk egyet, azt viszont sajnos el kell fogadnunk, hogy „Pápay közlési módjában a palatális és a veláris vokálisok ellentéte nem világlik ki” (uo. 48). Ezt a megállapítást alátámasztja a kéziratok és a nyomtatásban megjelent szövegek összevetése is. Szemléltetésül álljon itt csupán a *Bálvány-hegyfoki ének* kezdő két sora a kéziratból (R 1675/I/117) és a végleges változat az Erdélyi István által kiadott (1972: 256–257) kötetből:

olom
kartna oldī lābét-š(č) [r]^x ujbi v [s] ām [sl]^xu.

ōl m b r nō l t
k rtn ld l b t-^u s b s ām sle ,

Auf dem Drei- *b r*–spreizigen-Vorgebirge
 In der Stadt, wo siebentausend Männer in Eisen stehen, wohnen wir,

Az átírásban nemcsak a magánhangzók időtartama, de három szóban hangsínük is megváltozott; ugyanis az eredeti veláris hangokat jelölő betűket Pápay a palatalizáltság jelével látta el (*t, k rtn , l b t*).

Természetesen csupán néhány sor összehasonlításából nem lehet messzire menő következtetéseket levonni. Céлом nem is ez volt, csupán a kéziratok segítségével azokat a megállapításokat erősítettem meg, amelyek Pápay bírálótól származnak.

Egyébként ilyen jellegű (ti. a kézirat és a kiadott szöveg írásmódjára vonatkozó) összehasonlítást Vértés Edit már végzett (NyK 1991: 41–60), alapos vizsgálatát a következőkben összegezte: „A magánhangzók átírásmódját valószínűleg nemcsak egy vagy több szövegrész, hanem csaknem az egész hagyaték tüzetes vizsgálata alapján sem lehetne olyan szabályokba foglalni, melyek alapján az eredetiből az átírat, az átíratból az eredeti kikövetkeztethető lenne” (uo. 55–56).

Agyagási Klára (1988, 1997) Pápay hagyatékából a csuvas gyűjtést értékelte és tette közzé. Pápay mindössze három hetet töltött a csuvasok között (1898. május 11-től 1898. június 3-ig). Mégis igen jelentősnek ítélte meg Agyagási a rövid idő alatt gyűjtött anyagot. Értékeit a következőkben foglalta össze: a néprajzi jellegű csuvas nyelvi följegyzései érdekesek lehetnek a tudomány számára, hiszen az ilyen jellegűk száma nagyon kevés. Néhány olyan nyelvi adatot is lejegyzett Pápay, amely sem a csuvas nyelv tizenhét kötetes szótárában, sem a nyelvjárási szótárban nem található meg. Pápay észrevette, hogy Zolotnyickij szótárában a cirillbetűs transzkripció nem pontos, egy betűnek néha több hang is

megfelel; ezért a saját latin betűs átírási módjával jegyezte le a hibásnak vélt szavakat. Azzal, hogy Pápay a hangsúlyok helyét is jelölte, betekintést ad a csuvas nyelv történetébe: a hangsúly változásának, illetve a magánhangzók redukálódásának folyamatát ismerhetik meg belőle a kutatók (Agyagási 1988: 34). Agyagási a legjelentősebbnek Pápay etimológiai tevékenységét tartja. A debreceni hagyatékban őrzött csuvas cédulaanyaga (R 1680/12) alapján kiderült, hogy összesen hat olyan szó (*kender, komló, oroslán, szál, tengely, túró*) eredetét állapította meg helyesen, amelyek nem fordultak elő Budenz tanulmányában (Jelentés Vámbéry Á. magyar-török szóegyeztéseiről. NyK 1873: 67–135), a *csikó* szó esetében pedig helyesbítette Budenz álláspontját. Agyagási (1988: 35) ezek alapján így foglalta össze Pápay érdemét: „Если вернувшись из экспедиции Папай опубликовал бы свое согласование венгерских и чувашских слов, благодаря семи правильных этимологий его имя справедливо причислилось бы к предшественникам Золтану Гомбоцу в истории исследования древнечувашских заимствований венгерского языка.” [Ha Pápay visszatérően az expedícióból publikálta volna saját csuvas-magyar egyeztetéseit, a hét helyes etimológiának köszönhetően nevét méltán tartották volna nyilván a magyar nyelv ősi csuvas jövevényszavainak kutatástörténetében Gombocz Zoltán elődei között.]

Összegezve tehát: Pápay a megfejtett Reguly-féle osztják hősénekekből és saját gyűjtéséből két kötetnyit jelentetett meg (ONGy 1905, ÉONy 1910). Halála után Zsirai, majd Fokos tevékenységének eredményeképp adták ki a Reguly Könyvtár köteteit (1944, 1951, 1963, 1965). Ezek a művek meggyőznek bennünket arról, milyen hatalmas mennyiségű szöveget fejtett meg Pápay. Majd a Pápay Bibliothek (1972), és később a Bibliotheca Pápayensis (1988–1998) nyolc kötete alapján alkothatunk teljesebb képet Pápay osztják földön végzett tevékenységéről. A hangtaniakon kívül más szempontok szerint rendkívüli értéket képviselnek lejegyzett népköltészeti és néprajzi jellegű szövegei. Egyrészt azért, mert az ő munkássága révén őrződött meg az északi osztjakság számára saját népköltészete, hiszen a hősénekek, regék egy már letűnt nyelvállapotot őriztek meg. Másrészt nyelvészeti, néprajzi, irodalmi vizsgálódásokra alkalmas ez a hatalmas anyag, és elsősorban a XIX. századi obdorszki nyelvjárás ismerhető meg belőle, tehát nyelvtörténeti fontosságú Pápay gyűjtése.

Már Pápay életében értékes osztják alaktani és mondattani művek (Schütz 1910–1911, Fokos 1910–1911, Kara 1911–1912, Sarkadi Nagy 1913, Klemm 1912) születtek, amelyek alapjául az *Osztják népköltési gyűjtemény*, illetve az *Északi-osztják nyelvtanulmányok* című kötetek szolgáltak, hiszen hangtani bizonytalanságai ellenére mondattani, szókincs- és szövegtani valamint folklórkutatásokra megfelel Pápay írásmódja. A legújabban megjelent Pápay gyűjtötte szövegek pedig elsősorban Schmidt Évának (1990) és

Widmer Annának (1998, 2000) adtak lehetőséget érdekes és értékes tanulmányok megírására.

Pápay ezenkívül magyar nyelvészeti közleményeket is publikált. Ezek között sok az 1–2 lapnyi hozzászólás, etimológiai adalék is. Úti beszámolója (1905), Reguly uráli térképének közlése (1906) tudománytörténeti értékű. Hírt adott Reguly Antal Kalevala-fordításáról (1909), amit az ő másolata alapján tudott kiadni A. Molnár Ferenc (2003). Pápay akadémiai székfoglalójának témája a Reguly-féle hősénekek volt. Szintén életében jelent meg *A magyar nyelvhasználat története* (1922) és *A finnugor népek és nyelvek ismertetése* (1922) című műve.

Pápay kéziratban maradt osztyák nyelvtana úttörő jelentőségű lehetett volna a saját korában, hiszen ez volt az első tudományos igénnyel megírt északi osztyák grammatika. A szerző túlságosan is részletekbe menő alapossága akadályozta meg, hogy nyomdakésznek érezze művét. Így Pápay tudományos megítélése kedvezőtlenebb volt, mint amelyet tényleges (de hosszú ideig nem publikált) munkássága alapján megérdemelt volna. Sajnálatos módon nem tette közzé helyes csuvas etimológiáit sem, pedig ezzel a tevékenységével is nyilván elismerést aratott volna.

A kevésbé termékenynek látszó tudományos pálya mögött tehát egy alapos, folyamatosan dolgozó tudós tanár állt. Közvetlen környezete kedélyes, segítőkész embernek tartotta, diákjai lelkesedtek érte, sokukkal megszerettette a száraznak tűnő nyelvtudományt — mindez már a debreceni hagyaték ismeretében mondható el Pápayról.

*

Debrecenben maradt a kevésbé értékesnek tartott kéziratos Pápay-anyag, erre kevesebb figyelmet fordítottak, mint az akadémiaira. Amint a Bevezetésben már utaltam rá, csupán néhány kutató (Csinády, A. Molnár) tárta fel eddig ennek a terjedelmes hagyatékknak főleg földrajzi és tudománytörténeti értékeit. Agyagási Klára pedig a csuvas anyagot ismertette és tette közzé, valamint Vértes Edit végzett az eredeti osztyák följegyzések segítségével Pápay hangjelölésére vonatkozó kutatásokat. Már ezek a publikációk is bizonyították, hogy egyedülálló adatok, utalások, emlékek, érdekességek is találhatóak itt,

amelyek segítenek megérteni Pápay korának légkörét, annak a kornak, s magának a szibériai expedíciónak a körülményeit.

Nyilvánvaló, hogy az itteni hagyaték közel sem tartalmazhat nyelvészeti szempontból olyan értékeket, mint a budapesti. Az anyag áttekintése is azt bizonyította, hogy elsősorban már publikált dolgozatok előkészületei, torzóban maradt fogalmazványok, gyűjtések maradtak itt. Az azonban kétségtelen, hogy a hagyaték Debrecenben maradt részében is vannak figyelemre, sőt publikálásra méltó anyagok, s ezek megérdemlik az alaposabb vizsgálatot. Legértékesebbnek tartom a Pápay-hagyaték nyelvtudomány-történeti vonatkozásait, amelyek közelebb visznek egy tudós pálya megismeréséhez. A nyelvészeti, néprajzi és irodalmi adalékok is számottevőek, érdeklődésre méltóak és hozzátartoznak Pápay életművéhez. Ennek tudatában igyekeztem a hagyatékot áttekinteni, s abban a legértékesebbnek tartott — jórészt publikálatlan — anyagokat részletesebben is bemutatni, valamint közölni.

A feltárt anyag közelebb visz bennünket ahhoz, hogy reálisan ítéljük meg Pápay tudományos tevékenységét. Az ő életművének megismerésén kívül az is nagy örömmre szolgált, hogy a kéziratos hagyaték feldolgozásával kiegészíthettem Debrecen múltjára vonatkozó tudásunkat, és az egyetem történetéhez is hozzájárulhattam néhány adalékkal.

5. Névmutató

- A. Kövesi, 4, 7, 75, 83, 86, 103
A. Molnár, 8, 9, 49, 51, 61, 72, 91, 93, 95, 174
Agyagási, 6, 8, 38, 50, 171, 172, 174, 187
Ahlqvist, 3, 58, 104, 127, 129, 140, 141, 143, 151
Akszarina, 145
Ambrus, 80, 88
Anderson, 150
Anufrijev, 145
Appelgren, 21
Arany, 85, 161
Asbóth, 163
Aspelin, 20, 21
Bakró-Nagy, 6
Balassa, 16, 18, 22
Bálint, 4, 20
Balogh, 4, 5, 11, 12, 70, 92, 97
Bánhid, 23, 28, 31, 49, 50
Banner, 21, 25, 26, 27, 28, 30
Bartha, 84
Bartonek, 70
Bastian, 23, 25, 179
Bátky, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 29, 34, 38, 39, 40, 43, 47, 49, 50, 57, 66, 94
Batu, 16, 26
Beke, 13, 168
Benfey, 160
Beöthy, 39
Birghoffer, 19
Bogáti, 166, 167, 180, 190
Bopp, 160
Borsos, 72, 80
Borsy, 51
Budenz, 17, 64, 72, 102, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 173
Castrén, 21, 96, 104, 127, 139, 140, 151, 152, 154
Cholnoky, 42, 66
Cicianov, 28, 31
Czirbusz, 42
Császár, 72
Csávás, 77
Csepregi, 139, 141
Csiki, 16, 23
Csinády, 7, 17, 24, 28, 51, 174
Csorba, 11
Csűrös, 58
Csúry, 4, 78
Dán, 166
Darkó, 69, 70, 73, 79
Dávid, 166
Debreczeni, 84, 85, 180, 188
Décsy, 26
Domokos, 16
Donner, 91, 96, 125, 152, 186
Dráviczki, 90
Erdélyi, 6, 13, 172
Erdődi, 38
Eröss, 83
Faragó, 54
Fazekas, 5, 7, 11, 30, 53, 75, 78, 80, 83, 87, 88, 90, 93, 94, 97, 99, 100, 101, 103, 105, 118, 170, 181, 187, 192
Fehér, 13, 84
Ferenczi, 65
Ferenczy, 85, 124
Fiók, 19, 69
Fischer, 127
Fokos, 5, 13, 78, 173, 188
Fokos-Fuchs, 71
Gedeon, 58, 76, 97
Gombocz, 4, 58, 78, 79, 97, 173, 187
Grimm, 160
Gyarmathi, 70, 72, 127, 159, 160, 186
Gyulai, 13, 19, 25, 32, 34, 63, 64, 161, 163
Hála, 16, 21, 25, 33, 182
Hegedüs, 70
Heikel, 21, 93
Heller, 66, 93
Herman, 17, 24, 25, 40, 43, 95, 192
Honti, 106, 130, 131, 133, 136, 141, 142, 150, 151, 152, 153, 184
Horger, 79, 95
Horomovoj, 148
Horváth, 16
Humboldt, 160
Hunfalvy, 3, 17, 22, 104, 140, 143, 151, 160, 164
Irinarch, 54, 56, 59, 61
Jakab, 75, 86, 87, 88, 89, 182
Jakobij, 57, 150

Jancsik, 84
 Jankó, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 40,
 42, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 91, 93, 179,
 182, 183, 190
 Janó, 84
 János, 182
János atya, 55, 60, 61
 Jászi, 69, 70
 Jegorov, 55, 142
 Kálmán, 52
 Kálmán, 169
Kannisto, 88, 97
 Kara, 13, 128, 173
 Karai, 80
 Karjalainen, 3, 35, 51, 55, 77, 91, 92, 96,
 97, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131,
 134, 135, 140, 154, 168, 169, 170, 171,
 183
 Katanov, 50
 Keresztes, 9
 Kertész, 13
 Kis, 5
 Klaproth, 127
 Klemm, 13, 97, 128, 173
 Kodolányi, 16, 21, 22, 23, 25, 27, 29, 30,
 31, 33, 34, 36, 37, 38, 41, 43, 182
 Kokoulin, 52
 Kononova, 141, 145
 Kopányi, 88
 Kornya, 86
 Korompay, 20, 36, 40
 Kovács, 86
 Krohn, 35, 36, 55, 92
 Lampérth, 23, 47, 48, 49, 54, 103
 Láng, 80
 Lazarev, 145
 Lehóczky, 23
 Lencz, 73
 Lippich, 22
 Lóczy, 33
 Lönnrot, 139
 Lugossy, 166
 Lugu, 52
 Marchal, 47
 Mátrainé, 84
 Matyaszevics, 54
 Melich, 66, 70, 72, 77, 78, 84, 99, 187
 Messerschmidt, 127
 Mikkola, 91
 Mikolka, 58, 59, 157
 Mizser, 143
 Módis, 76, 85, 88, 89
 Muchrin, 55
 Munkácsi, 5, 18, 25, 41, 50, 53, 59, 62, 63,
 66, 93, 97, 124, 132, 133, 136, 161, 169
 Nagy, 11, 68, 79, 84, 85, 90, 93
 Nyikilov, 156, 157
 Nyikolajeva, 131, 132, 133, 135, 152
 Nyomiszova, 141, 145, 146, 147, 148
 Osvald, 12
 Óváry, 85
 Paasonen, 35, 77, 91, 92, 94, 96, 125, 128,
 140, 154, 169, 190
 Pálfi, 13
 Pallas, 127
 Pap, 69, 74, 80, 96
 Pápai, 11, 12, 39, 54, 73
 Pápai József, 11
 Pápai Károly, 54
 Pápay Józsefné, 5
 Papp, 86, 87, 88, 89, 90, 181, 182
 Patkanov, 47, 71, 127, 188
 Pecz, 70
 Péter, 55, 85, 89, 147
 Pólay, 13
 Polo, 18
 Popov, 54, 61, 142, 153
 Porzsolt, 79, 90
 Pósta, 16, 17, 18, 20, 21, 24, 25, 26, 27,
 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 39, 40, 43, 47,
 48, 49, 188
 Radde, 30
 Radlov, 22, 42
 Ráth, 92
 Reguly, 3, 4, 5, 7, 8, 14, 15, 16, 38, 39, 40,
 41, 42, 53, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 66,
 72, 73, 78, 79, 86, 94, 95, 96, 97, 98, 99,
 100, 101, 102, 103, 104, 127, 130, 151,
 156, 157, 158, 159, 160, 163, 168, 169,
 170, 174, 180, 181, 183, 184, 185, 186,
 187, 188, 191, 193
 Reh, 13
 Révész, 79
 Ried, 12
 Roszljakov, 56, 133, 150, 151
 Rugonfalvi Kiss, 96
 Russzkaja, 144
 Sarkadi, 13, 83, 128, 173
 Schellbach, 37, 143

Schiefner, 139, 140
Schleicher, 160
 Schlözer, 127, 159
 Schmidt Éva, 131, 157, 168, 169
 Schmidt József, 163
 Schütz, 128, 173
 Schwindt, 21
 Semanovszkij, 61
 Semayer, 18, 66
 Setälä, 22, 36, 91, 98, 161
 Simonyi, 11, 12, 13, 14, 19, 34, 36, 39, 41,
 52, 57, 59, 63, 69, 71, 74, 76, 102, 163,
 164, 190, 192
 Sirelius, 21, 35, 37, 48, 88, 91, 93, 96, 143
 Snellman, 143, 144
 Solymossy, 77, 78
 Somogyi, 11
 Steinitz, 106, 125, 126, 128, 129, 130,
 134, 135, 152, 168, 170, 171, 180, 193
 Steuer, 13, 143
 Strahlenberg, 127
 Suhajda, 58
 Sz. Bakró-Nagy, 184
 Szádeczky-Kardos, 15
 Szakáts, 42
 Szarka, 14, 28, 29, 32, 34, 36, 40, 42, 47,
 51, 54, 61, 63, 64, 65, 79, 92, 93
 Szarvas, 13, 164
 Széchenyi Béla, 42
 Széchenyi István, 15
 Szelimov, 102, 157, 168
 Szengepov, 145
 Szentpéteri, 68, 79, 83
 Szily, 13, 71, 72, 159
 Szinnyei, 13, 14, 38, 65, 73, 94, 97, 105
 Szjazi, 141, 145
 Szkamejko, 141, 145
 Szmirnov, 50
 Szobrin, 55, 141
 Teleki, 78, 79
 Tervonen, 49, 91
 Thomsen, 98
 Tompa, 163
 Torikoptin, 52, 61
 Tóth, 80
 Törös, 85, 88
 Tyerjoskin, 145, 146, 147, 148
 Urtipenkov, 62, 138
 Vámbéry, 173
 Varga, 5, 74, 76
 Vaszilij, 57, 59
 Vértes, 4, 6, 8, 77, 105, 106, 128, 130,
 131, 136, 140, 142, 168, 169, 170, 171,
 172, 174, 183, 187, 188
 Visky, 69
 Voigt, 8
 Vologodszkij, 3, 54, 58, 150, 151
 Vojsakova, 141, 145
 Vörösmarty, 11
Wichmann, 88, 91, 95, 96, 97
 Widmer, 171, 174
 Wlassics, 23
 Wundt, 86, 87, 89
 Zichy, 3, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23,
 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48,
 49, 50, 51, 52, 54, 57, 63, 64, 65, 74, 78,
 93, 99, 163, 179, 180, 181, 183, 185,
 186, 190, 192
 Zolotniczkij, 38
 Zolotnyickij, 173
 Zujev, 127
 Zsámár, 11
 Zsirai, 5, 9, 12, 88, 100, 101, 124, 127,
 156, 169, 180, 183, 188

6. Szakirodalom

- ADORJÁNI DEZSŐ – NAGY ISTVÁN (1994), Szent szenvedély. Emléksorok Pápay Józsefről. Nagyigmánd.
- AGYAGÁSI KLÁRA (1988), O zabitom csuvasszkom naszlegijji Józsefa Pápay. 33–36. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae* XIX.
- AHLQVIST, AUGUST (1880), Über die Sprache der Nord-Ostjaken. Sprachtexte, Wörtersammlung und Grammatik. Helsingfors.
- ANUFRIJEV, VASZILIJ (1973), Bukvar. Leningrád.
- BAKRÓ–NAGY MARIANNE (1973), Pápay József – Erdélyi István: Heldenlieder aus Josef Pápay's Nachlass. Herausgegeben von István Erdélyi. Pápay-Bibliothek 1. *NyK* 75: 474–476. (Ismertetés)
- BALASSA IVÁN (1975), Jankó János. Budapest.
- BALOGH FERENC (1904), A debreceni Református Kollégium története. Debrecen. (Újabb adatokkal kiegészítette S. Szabó József 1914-ben) 571–574.
- BALOGH JENŐ (1932), Akadémiánk tagjainak munkássága az utóbbi években. *AkÉrt* 42: 261–266.
- BÁN ALADÁR (1906), Osztják népköltési gyűjtemény. (Ismertetés) *Ethn* 16: 172–183.
- BÁTKY ZSIGMOND (1905a), Zichy Jenő gróf: Harmadik ázsiai utazása. V. köt. Osztják népköltési gyűjtemény. Budapest–eipzig *Földrajzi Közlemények* 33: 428–429. (Ismertetés)
- (1905b), † Bastian Adolf. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. *Az Ethnographia melléklete*. 6: 145–149.
- BARCZA JÓZSEF (1988), A Debreceni Református Kollégium története. Budapest. Szerkesztette ~ .
- BEKE ÖDÖN (1906), Osztják népköltési gyűjtemény. *KSz* 7: 226–244. (Ismertetés)
- (1931), Pápay József. *Nyr.* 60: 118–119.
- BERNOLÁK NÁNDOR (1916), Jelentés a debreceni tudományegyetem 1915–16. tanévi állapotáról és működéséről. In *Egyetemi Évkönyv 1915/16*.
- CASTRÉN, MATHIAS (1849), Versuch einer ostjakischen Sprachlehre nebst kurzem Wörterverzeichnis. *Nordische Reisen und Forschungen* 6. St. Petersburg.

- CHOLNOKY JENŐ (1905), Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása VI. kötet. Keleti utazások a magyarság eredetének felderítése érdekében. Történelmi áttekintés és észleleteim, tapasztalataim különös tekintettel expedicióm eredményére. Budapest, 1905. FöldrKözl 33: 207–210. (Ismertetés)
- CSÁVÁS SÁNDOR (1931), Beszámoló az Árpád bajtársi egyesület 1930–31. évi működéséről. 1930/31. 118–121. A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem Évkönyvei és Almanachjai.
- CSEPREGI MÁRTA (1978), Keleti osztják igeneves szerkezetek. I. NyK 80: 31–53.
— (1979), Keleti osztják igeneves szerkezetek. II. NyK 81: 273–300.
- CSINÁDY GERŐ (1962), Pápay József utazása a cári Oroszországban és földrajzi érdemei. Acta Geographica Debrecina Tom. VIII/I. 1962/1: 147–165. Klny. (1964), Közlemények a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből 51.
— (1973), Zichy Jenő Ázsia-expedíciói. In Magyar utazók, földrajzi felfedezők. 134–139. Budapest.
- CSÚRY BÁLINT (1935), Pápay József emlékezete. A Tisza István Tudományos Társaság közgyűlésén 1934. április 29-én elmondott ünnepi beszéd. Debreceni Tisza István Tudományos Társaság. Emlékbeszéd. I. k. 1. szám.
- CZIRBUSZ GÉZA (1901), Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. FöldrKözl 29: 33–48.
- DÁN RÓBERT (1979), Bogáti Fazakas Miklós. In Bogáti Fazakas Miklós Magyar zsoltár. Psalterium. Vál., jegyz.: Szabó Géza. Budapest.
- DEWOS = Steinitz, W.: Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Berlin 1966–1993.
- DIÓSZEGI VILMOS (1951), Zsirai Miklós Osztják (chanti) hősénekek. Reguly A. és Pápay J. hagyatéka. II. kötet Budapest. Ethn 62: 478–479. (Ismertetés)
- DOMOKOS PÉTER (1998), Szkítiától Lappóniáig. A nyelvrokonság és az őstörténet kérdéskörének visszhangja irodalmunkban. Budapest.
- EGYETEMI ÉVKÖNYV = A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem Almanachja. 1914/15; 1915/16; 1921/22; 1922/23; 1923/24; 1924/25; 1925/26; 1928/29, 1929/30; 1930/31.

- ERDŐDI BÉLA (1899), Elnöki jelentés 1898-ról. (Felolvasatott az 1899. évi március hó 23-ikán tartott közgyűlésen). FöldrKözl 27: 65–77.
- FARAGÓ JÁNOS (1898), Egy messzeföldről jött levél. Dunántúli Protestáns Lap 9/36: 589.
- FAZEKAS JENŐ (1934), Pápay József nyelvészeti hagyatéka. In Pápay József – Fazekas Jenő, Északi-osztják medveénekek. Adalékok az obi-ugor népek medvekultuszához. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyatéka alapján feldolgozta Pápay József. Pápay József nyelvészeti hagyatékából sajtó alá rendezte Dr. Fazekas Jenő. Budapest. V–LII.
- FERENCZY GYULA (1912), A Debreceni Református Főiskola akadémiai tanszakainak évkönyve. 1911/1912. Szerk. ~ Debrecen.
- FOKOS DÁVID (1966), Az Osztják Hősénekek III. kötete és két osztják rokonsági elnevezés. NyK 53: 67–74.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1906), Osztják Népköltési Gyűjtemény NyK 36: 137–138. (Ismertetés)
— (1931), † Pápay József. NyK 48: 162–163.
- GULYA JÁNOS (1967), Der letzte Band des ostjakischen Nachlasses von Reguly. ALH 17: 450–453.
- HAJDÚ PÉTER (1972), Papp István (1901–1972) NyK 74: 435–439.
- HELLER BERNÁT (1943), A magyar folklóre és Stith Thompson Motif-Indexe. Ethn 54: 225–235.
- HERMAN OTTÓ (1898a), Gróf Zichy Jenő útazásai Kaukázusban. Budapesti Szemle 93: 123–139.
— (1898b), Viszontválasz gróf Zichy Jenő válaszára. Budapesti Szemle 93: 449–457.
- HONTI, LÁSZLÓ (1982), Nordostjakisches Wörterverzeichnis. Szeged. Studia Uralo-Altaica 16.
— (1984), Chrestomathia Ostiacica. Budapest.
- HUNFALVY PÁL (1864), Reguly Antal hagyományaiából. Pest.
— (1869), Osztják Evangélium 's északi osztják nyelv NyK 7: 403:419.
— (1875), Az északi osztják nyelv. NyK 11.

- JAKAB LÁSZLÓ (1990), „Magyar és Finnugor Nyelvészeti Tanszék” (1914–1952) In Jakab László – Keresztes László: A debreceni magyar és finnugor nyelvtudományi tanszékek története (1914–1990). A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. Debrecen. 55: 7–15.
- (1971), Papp István. Szabolcs–Szatmári Szemle 6: 89–92.
- (1971), Papp István hetven éves. MNyj 17: 5–20.
- JANKÓ JÁNOS (1891), A votjákok közt. Ethn 3: 93.
- JANKÓ JÁNOS – KODOLÁNYI JÁNOS (1993), Jankó János: Finnországi jegyzetek. Szerkesztette és közléteszi ifj. Kodolányi János. Néprajzi Múzeum, Budapest. A Néprajzi Múzeum tudománytörténeti kiadványsorozata. Series Historica Ethnographie 7.
- (2000), Jankó János: Utazás Osztyájköldre. Közléteszi ifj. Kodolányi János. Budapest. A Néprajzi Múzeum tudománytörténeti kiadványsorozata. Series historica ethnographie. 11.
- JANKÓ JÁNOS – HÁLA JÓZSEF – IFJ. KODOLÁNYI JÁNOS (2001), Jankó János oroszországi levelei. Úton a szibériai atyafiakhoz. Közreadja Hála József és ifj. Kodolányi János. MTA néprajzi Kutatóintézet. Documentacio Ethnographica 16.
- JÁSZI VIKTOR (1909), Adalékok az 1908–9. tanév történetéhez. In A Debreceni Református Főiskola akadémiai tanszakainak évkönyve 1908/1909. Szerk. ~ . 81–89.
- JEGOROV, JOAN. – POPOV, JOAN (1900), Jemin jasztopsa. Tobolszk.
- KÁLMÁN BÉLA (1982), Pápay József munkássága. NyK 84: 414–418.
- KARA FERENC (1911–1912), Északi-osztják határozók. NyK 41: 1–43; 145–181.
- KARJALAINEN, K. F. (1902), Zur ostjakischen Dialektkunde. FUFA 2: 77–78.
- (1902), Literatur über das ostjakische und die ostjaken. FUFA 6: 1–32.
- (1904), Zur ostjakischen Lautgeschichte. I. Über den Vokalismus der ersten Silbe. MSFOu 23.
- (1918), Jugralaisten uskonto. Porvoo.
- (1921–1927), Die Religion der Jugra-Völker. Helsinki–Porvoo.

- KARJALAINEN, K. F. – KROHN, K. (1921), *Siperian-matkoilta*. Porvoo.
- KARJALAINEN, K. F. – VÉRTES EDIT (1964), *Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten von Karjalainen*. Helsinki. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia. MSFOu 128.
- KERESZTES LÁSZLÓ (1989), Pápay József osztják hagyatéka. (Próbafüzet) Közzéteszi Vértés Edit. FUD 1: 127–128. (Ismertetés)
- KLEMM ANTAL (1912), A mellérendelő és alárendelő viszony kifejezése az északi osztják és a votják nyelvben. A pannonhalmi Főapátsági Főiskola évkönyve az 1911–12-iki tanévre. 219–284.
- KODOLÁNYI JÁNOS (1997), Gróf Zichy Jenő harmadik ázsiai expedíciója és Jankó János. Néprajzi Értesítő 79: 47–56.
- KOROMPAY BERTALAN (1954), Jankó János, a finnugor néprajzi kutatások úttörője. NyK 55: 228–246.
- (1971), *Reguly és hagyatéka*. NyK 73: 387–407.
- (1989), *Finn nyomokon. Folklor, néprajz, irodalom*. I. Budapest.
- A. KÖVESI MAGDA (1954), Pápay József (1873–1931). *Acta Universitatis Debreceniensis De Ludovico Kossuth-Nominatae*. 1: 73–86.
- KUBASSEK JÁNOS (1994), Zichy Jenő expedíciói Oroszországban és Kínában. In *Magyar expedíciók Ázsiában*. Budapest. 54–67.
- KUN BÉLA (1914), *Évkönyv a debreceni Református Kollégium akadémiai tanszakairól*. 1913–14. Szerkesztette ~. 36. évfolyam.
- (1915), *Évkönyv a Debreceni Református Kollégium felsőoktatási intézetéről*. Szerkesztette ~. 37. (1.) évfolyam.
- LAKÓ GYÖRGY (1946), Zsirai Miklós: *Osztják hősenek*. Reguly Antal és Pápay József hagyatéka. 1. kötet (Reguly-könyvtár 1.) MNy 42: 82–85. (Ismertetés)
- LAZAREV, GEORGIJ – AKSZARINA, NYINA – SZENGEPOV, ALEKSZEJ (1979), *Hantijszkij jazik*. Leningrád.
- LIIMOLA, MATTI (1975), *Ein neuer Beitrag zur ostjakischen Volksdichtung*. Pápay-Bibliothek 1. *Ostjakische Heldenlieder*. Aus Pápay's Nachlass herausgegeben von István Erdélyi. FUF 41: 243–247.
- MELICH JÁNOS – PAP KÁROLY (1931), † Pápay József. MNy 27: 260–262.

- MÉSZÁROS ZSUZSANNA (2004), Pápay József emlékezete. *Édes Anyanyelvünk*. 26/4: 11.
- MIZSER LAJOS (1975), A hónapok elnevezései a szamojéd nyelvekben. *NyK* 77: 175–186.
- (1998), Szamojéd évszaknevek. *FUD* 5: 19–22.
- MÓDIS LÁSZLÓ (1955), A Debreceni Tudományegyetem bölcsészettudományi karához benyújtott pályamunkák, tanári szakdolgozatok és doktori értekezések bibliográfiája 1914–1950. Debrecen.
- A. MOLNÁR FERENC (1973), Reguly Antal Kalevela-fordítástörredéke. *Könyv és könyvtár*. IX. Debrecen, 261–282.
- (1985), Régi Kalevala. Szerkesztette ~. Kecskemét.
- (1989), Finnugor vonatkozású tudománytörténeti adalékok. I. *FUD* 1: 77–81.
- (1990), Finnugor vonatkozású kéziratok és fényképek Debrecenben. *CIFU* 7. III/A: 48–55.
- (1991), Finnugor vonatkozású tudománytörténeti adalékok. II. *FUD* 2: 145–152.
- (1992), Die russische (sibirische) Kartensammlung des József Pápay. *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag — Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára*. Szerkesztette Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szíj Enikő. Wien-Budapest. 357–360.
- (1993), Néhány megjegyzés obi-ugor tárgyú fényképekhez. In Hajdú-Péter 70 éves. Szerkesztette Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szíj Enikő Budapest. 17–20.
- (1996), Pápay József finnországi naplója (1898. márc. – 1898. márc. 14). In *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*. A JATE Finnugor Tanszék külöнкиadványa. Szerkesztette: Mészáros Edit. Szeged. 231–234.
- (2001), Finnugor vonatkozású tudománytörténeti adalékok III. *FUD* 8: 419–425.
- (2003a), Pápay József oroszországi (szibériai) fényképgyűjteménye. *Ünnepi kötet Honti László tiszteletére*. Szerkesztette Bakró-Nagy Marianne – Rédei Károly. Budapest. 309–314.
- (2003b), Reguly Antal finn népköltészeti fordításai. *Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár Kiadványok* 5.

- A. MOLNÁR, FERENC – TERVONEN, VILJO (1997), József Pápay Suomessa 1898. FUD 4: 109–112.
- MUNKÁCSI BERNÁT (1905), A magyar őshaza kérdése. Ethn 16: 65–87.
— (1890–1894), A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve. NyK 21–24: UgF Nr. 11.
- N. N. (1898a), Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai útja. Pesti Hírlap, jan. 8: 9
- N. N. (1898b), Zichy Jenő gróf ázsiai expedíciója. Pesti Hírlap, febr. 5: 11.
- N. N. (1898c), Gróf Zichy Jenő újabb expedíciója. Pesti Hírlap, márc. 8: 7.
- N. N. (1898d), Zichy Jenő gróf. Pesti Hírlap, márc. 9: 7.
- N. N. (1898e), Zichy Jenő gróf újabb expedíciója. Pesti Hírlap, márc. 10: 8.
- N. N. (1898f), Gróf Zichy Jenő elutazása. Pesti Hírlap, márc. 14: 7.
- N. N. (1898g), Zichy Jenő gróf Lembergben. Pesti Hírlap, márc. 15: 10.
- N. N. (1898h), Gróf Zichy Jenő kalandja. Pesti Hírlap, márc. 25: 7.
- N. N. (1898i), A gróf hazaérkezése. FöldrKözl 26: 375–376.
- N. N. (1898j), A Zichy-expeditio kiállítása a M. Nemzeti Múzeumban. Ethn 10: 166–168.
- N. N. (1912), Titkári jelentés 1911-ről. MNy 8: 190–191.
- N, N. (1912), Vorlesungen und Übungen auf dem Gebiete der finish-ugrischen Sprach- und Volkskunden der Universitäten Europas 1912/3. FUF 12: 131.
- N. N. (1913a), Tudományos élet. Budapesti Hírlap. 83. sz. ápr. 8: 16.
- N. N. (1913b), Nagy professzorok. Debreceni Protestáns Lap. 33: 225–226.
- N. N. (1925), Az Akadémia centenáriuma. Turán. I–IV. 8: 52.
- N. N. (1928), A III. finn-ugor kulturkongresszus. Turán. 11: 37–45.
- N.N. (1931), Halottaink. A Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1930/31. tanévről.
- NAGY IVÁN (1862), Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal 5. Budapest.
- NAGY SÁNDOR (1940), A Debreceni Kollégium története. I. Debrecen.
- NÉMEDI LAJOS (1988), A Kossuth Lajos Tudományegyetem rövid története. 1912–1987. In A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 75 éve. Debrecen.
- NYIKOLAJEVA, IRINA (1995), Obdorskij dialekt khantyjskogo jazyka. Hamburg. Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica. Heft 15.

- NYIKOLAJEVA (1999) = NIKOLAEVA, IRINA (1999), Ostyak. München, Languages of the World/Materials 305.
- NYOMISZOVA, E. A. (2001), Hantijszkij kalendar.
- NYOMISZOVA, E. A. – KONOVA, SZ. P. – VOZSAKOVA, E. N. (1996), Russzko–hantijszkij razgovornyik. Moszkva.
- PAASONEN, HEIKKI (1926), Ostjakisches Wörterbuch nach den Dialekten an der Konda und am Jugan. Zusammengestellt, neu transkribiert und herausgegeben von Kai Donner. Helsinki.
- PAP KÁROLY (1931), Pápay József. Debreceni Szemle. 293–294.
- PÁPAY JÓZSEF (1898), Zichy Jenő gróf vállalatáról. Nyr. 37: 359–363.
- (1905a), Osztják népköltési gyűjtemény. Az osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, istenidéző igék és medveénekek. Reguly Antal hagyatéka és saját gyűjtése alapján közzéteszi Pápay József. Budapest–Berlin.
- (1905b) Nyelvészeti tanulmányutam az éjszaki osztjákok földjén (Kivonat) AkÉrt 16: 455–472.
- (1905c): Nyelvészeti tanulmányutam az éjszaki osztjákok földjén. Budapesti Szemle 123: 354–395.
- (1905d), Reguly Antal emlékezete. MNy 1: 97–109; 145–160.
- (1906), Az osztjákok földjén. FöldrKözl 34: 77–96.
- (1906), Reguly Antal urali térképe. FöldrKözl 34/9: 349–370; Klly 1–22.
- (1906), Suum cuiyue! Ethn 17: 322–327.
- (1909a), Nyelvünk finnugor eredetének kérdése Sajnovics és Gyarmathi felléptéig. Tanári székfoglaló értekezés. A Debreceni Református Főiskola akadémiai tanszakainak évkönyve 1908/1909.
- (1909b), Antal Reguly Kalevalankäännös. Valvoja 2–3: 276–281. Kalevala-vihko.
- (1906–1908), Északi-osztják nyelvstanulmányok. NyK 36: 345–398; 37: 52–79; 164–195; 258–275; 38: 111–150; 313–329.
- (1910), Északi-osztják nyelvstanulmányok. Budapest. Finnugor Füzetek 15.
- (1911), Egy kiadatlan debreczeni nyelvemlék. MNy 7: 193–204.
- (1913a), Die ostjakischen Heldenlieder Reguly's. JSFOu 30/36: 1–19.

- (1913b), Über die Objektivkonjugation im Nordostjakischen. FUF 13: 296–303.
- (1918), A Magyar Etymologiai Szótár. Melich és Gombocz munkája. NyK 43: 389. (Ismertetés)
- (1922), A magyar nyelvhasználat története. A magyar nyelvtudomány kézikönyve I/3. Budapest. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai.
- (1922), A finnugor népek és nyelvek ismertetése. A magyar nyelvtudomány kézikönyve I/4. Budapest. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai.
- (1928), Reguly Antal. Földrajzi Évkönyv. 168–176.
- PÁPAY JÓZSEF kéziratos debreceni hagyatéka. A Tiszántúli Református és Kollégiumi Nagykönyvtár kézirattára, az R 1670–1692 szám alatt besorozva.
- PÁPAY JÓZSEF – AGYAGÁSI KLÁRA (1997), Pápay József csuvas hagyatéka. Közzéteszi Agyagási Klára. Debrecen. BiblPáp VII.
- PÁPAY JÓZSEF – BEKE ÖDÖN (1907–1908), Északi osztják szójegyzék. KSz 8: 1–32; 9: 33–88. Klny Finnugor jegyzetek IV. Budapest, 1959.
- PÁPAY JÓZSEF – ERDÉLYI ISTVÁN (1972), Heldenlieder aus Josef Pápay's Nachlass. Herausgegeben von István Erdélyi. Pápay-Bibliothek 1. Budapest.
- PÁPAY JÓZSEF – FAZEKAS JENŐ (1934), Északi-osztják medveénekek. Adalékok az obi-ugor népek medvekultuszához. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyatéka alapján feldolgozta Pápay József. Pápay József nyelvészeti hagyatékából sajtó alá rendezte Dr. Fazekas Jenő. Budapest.
- PÁPAY JÓZSEF – VÉRTES EDIT (1988), Pápay József osztják hagyatéka (Próbafüzet). Közzéteszi Vértés Edit. Debrecen. BiblPáp I.
- (1990), Pápay József osztják hagyatéka. Hősi énekek I. Közzéteszi Vértés Edit. Debrecen. BiblPáp II.
- (1990), Pápay József osztják hagyatéka. Hősi énekek II. Közzéteszi Vértés Edit. Debrecen. BiblPáp III.
- (1993), Pápay József osztják hagyatéka. Hősi ének töredékek. Közzéteszi Vértés Edit. Debrecen. BiblPáp IV.
- (1995), Pápay József osztják hagyatéka. Népélet és egyebek. Debrecen. Közzéteszi Vértés Edit. BiblPáp VI.
- (1998), Pápay József osztják hagyatéka. Osztják nyelvtani feljegyzések. Közzéteszi Vértés Edit. Debrecen. BiblPáp VIII.

- PAPP ISTVÁN (1960), Emlékezés Pápay Józsefre. MNy. 56: 140–142.
 —(1971), Emlékezzünk régiokról. Szabolcs–Szatmári Szemle. 6: 93–100.
- PATKANOV, SZERAFIM – FUCHS DÁVID (1906–1912) Laut- und Formenlehre der südosztjakischen Dialekte auf Grund der Sammlungen von Szerafim Patkanov, bearbeitet von Dávid Fuchs. KSz 7: 1–47; 125–139; 279–285; KSz 10: 313–336; KSz 11: 57–138; KSz 12:39–90; és Budapest, 1911.
- PÉTER ZOLTÁN (1931a), Pápay József. Protestáns Tanügyi Szemle. 5: 248.
 — (1931b), Debreczeni Ferenc. Protestáns Tanügyi Szemle. 5: 249.
- PÓSTA BÉLA (1898), Pósta Béla oroszországi tanulmányairól. Archeológiai Értesítő. Levelezés c. rovatok. 18: 69–74; 246–253.
- PÓSTA BÉLA – BANNER JÁNOS (1962), Posta [sic!] Béla születésének százados ünnepe 1862–1962. Az előszót, életművének méltatását, naplószerű feljegyzéseinek bevezetését írta és a kéziratot sajtó alá rendezte Banner János. Budapest. Múzeumi közlemények melléklete. Életrajzok, Múzeumtörténeti Sorozat 1.
- RADOMSKI, ROSEMARIE (1990), J. Pápays ostjakischer Nachlass (Pápay József osztják hagyatéka. Próbafüzet) FUF 49: 288–290. (Ismertetés)
- REGULY ANTAL – PÁPAY JÓZSEF – ZSIRAI MIKLÓS (1944), Osztják hősénekek. R. A. és P. J. hagyatéka. Közzéteszi Zs. M. I. Budapest. Reguly Könyvtár 1.
 — (1951), Osztják (chanti) hősénekek. Reguly Antal és Pápay József hagyatéka. Közzéteszi Zsirai Miklós. II. kötet. Budapest. Reguly Könyvtár 2.
- REGULY ANTAL – PÁPAY JÓZSEF – ZSIRAI MIKLÓS – FOKOS DÁVID (1963), Osztják (chanti) hősénekek. Reguly Antal és Pápay József hagyatéka. Zsirai Miklós hagyatékának felhasználásával közzéteszi Fokos Dávid. Budapest. Reguly Könyvtár III/1.
 — (1965), Osztják (chanti) hősénekek. Reguly Antal és Pápay József hagyatéka. Zsirai Miklós hagyatékának felhasználásával közzéteszi Fokos Dávid. Budapest. Reguly Könyvtár III/2.
- RUSVAI JULIANNA (1992–1993), Egy kétnyelvű (osztják-orosz) hitoktató mű. NyK 93: 194–196.
 — (1995), Ékezethasználát egy kétnyelvű (osztják-orosz) hitoktató műben: Congressus Octavus Internationalis Fenno Ugristarum. Pars IV. Jyväskylä. 237–238.

- (1998), K. Lagunov: Irinarch. FUD 5: 251–254. (Ismertetés)
- (2000): Jankó János, Utazás Osztyájköldre. FUD 7: 153–156. (Ismertetés)
- (2002) Adalékok az osztyák hónapnevekhez. FUD 9: 123–130.
- (2004): Pápay József északi osztyák szójegyzéke. FUD 11: 113–126.
- (2004): A. Molnár Ferenc, Reguly Antal finn népköltészeti fordításai. FUD 11: 165–166. (Ismertetés) [A Kalevala-fordítástöredék a Pápay-hagyaték része]
- (2005) Pápay József és Zichy Jenő III. ázsiai utazása. Finnugor Világ 2005. II. szám 27–33.
- (2005), Pápay József és Zichy Jenő III. ázsiai utazása. Finnugor Világ. II. szám 27–33.
- (2005), Pápay József és tanítványai. In Kilencvenéves a nyíregyházi állami tanítóképzés. A Nyíregyházi Főiskola Tanítóképző Intézetének emlékkötete. (Megjelenés alatt).
- RUSSZKAJA, J. N. (1961), Szamoucsityel hantijszkovo jazika. Leningrád.
- SARKADI NAGY JÁNOS (1913), Az északi osztyák nyelv igeneves szerkezetei. NyK 42: 250–287; 427–467.
- SCHIEFNER, ANTON (1856), Das dreizehnmonatliche Jahr und die Monatsnamen der sibirischen Völker. St-Petersburg, Bull.hist-phil.14: 188–204; 209–218.
- SCHMIDT ÉVA (1978), Északi osztyák nyelvtani jegyzet (serkáli nyelvjárás). Kézirat. Debrecen.
- (1990), Pápay József osztyák hagyatéka és néprajzi vonatkozásai. Ethn 101: 326–331.
- (1991), Terepgondolatok az osztyák nép és kutatása hőskoráról. Népi kultúra — népi társadalom 20: 99–120.
- SCHÜTZ JÓZSEF (1910–1911), Az északi-osztyák szóképzés. NyK 40: 1–75.
- SIMON KÁROLY (1916), Az Egyetem első doctora és az ifjúság. Az Egyetem. 1: 26–29. Szerk.: A Debreceni Egyetemi Kör.
- SIPOS MÁRIA (1997), Tizenkét osztyák hősenek. Kiss Lajos Emlékkönyv. 360–371.
- SIRELIUS, UUNO TAAVI – SCHELLBACH, INGRID (1983), Reise zu den Ostjaken. Übersetzt und herausgegeben von Schellbach, Ingrid. Verzeichnis der Objekte bearbeitet von Ildikó Lehtinen. Helsinki. Suomalais-ugrilaisen Seurankansantieteellisiä julkaisuja XI.
- SNELLMAN, HANNA (2001), Khants' Time. Aleksanteri Institute. Saarijärvi.

- STEINITZ, WOLFGANG (1941), Exkurs über die Transkription des Ostjakisches in A. Regulys Aufzeichnungen. Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. 2. Teil/OA II. 62–74. Tartu-Stockholm.
- (1942), Ostjakische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und Wörterverzeichnis. Stockholm.
- (1950), Ostjakische Grammatik und Chrestomathie mit Wörterverzeichnis. Leipzig.
- (1980) Die objektive Konjugation des Ostjakischen. OA IV: 72–91.
- SZABÓ GÉZA (1979), Jegyzetek. Bogáti Fazakas Miklós Magyar zsoltára. In Bogáti Fazakas Miklós Magyar zsoltár. Psalterium. Vál. jegyz.: ~. Budapest.
- S. SZABÓ JÓZSEF (1926), A debreceni Református Kollégium tanárai és kiválóbb növendékei 1549–1925. Debrecen.
- SZÁDECZKY-KARDOS LAJOS (2000), Zichy-expedíció. Kaukázus, Közép-Ázsia 1895. útinaplója. Budapest.
- SZENTPÉTERI KUN BÉLA (1941), A debreceni kollégium története. II. Debrecen.
- SZILY KÁLMÁN (1896), Jelentés az egyetemi hallgatók részére kitűzött jutalmakról. AkÉrt 7: 271.
- SZINNYEI JÓZSEF (1905), Magyar írók élete és munkái. Budapest.
- (1917–1920), † Paasonen, Heikki. NyK 45: 471–474.
- (1920), Magyar nyelvhasználat. Budapest.
- SZKAMEJKO, R. R. – SZJAZI, Z. I. (1985), Szlovar hantijszko–russzkij i russzko–hantijszkij. Leningrád.
- THIRRING GUSZTÁV (1903), Dr. Jankó János emlékezete. FöldrKözl (31): 165–184.
- TOKODY GYULA (1986), Debrecen története IV. Szerkesztette ~ .
- TOMPA JÓZSEF (1975), Simonyi Zsigmond. Budapest. A múlt magyar tudósai.
- TÓTH LAJOS (1911), A Debreceni Református Főiskola akadémiai tanszakainak évkönyve. 1908/1909. Közzéteszi ~ .
- TUBA MÁRTA (1997), Pápay József osztják és csuvas hagyatéka. BiblPáp V–VII. FUD 4: 217–220. (Ismertetés)
- TYERJOSKIN, NYIKOLAJ (1975), Bukvar. Leningrád.

- (1981), Szlovar vosztocsno-hantijszkih gyialektov. Leningrád.
- VARGA ZOLTÁN (1967), A debreceni tudományegyetem története I. 1914–1944. Debrecen.
- VARGA ZSIGMOND (1945), A kollégiumi nagykönyvtár és vele kapcsolatos múzeum kialakulási története és egyetemes művelődéstörténeti jelentősége. Debrecen.
- VASS BÉLA (1921), A nagykőrösi nyelvjárás. Nyelvészeti Füzetek 57.
- VÉRTES EDIT (1960), Die Namen der Monate bei den Surgut-Ostjaken. FUF 34: 144–147.
- (1975), Hadmenet, nászmenet. Irtisi osztják mesék és mondák. Budapest.
- (1990), Szibériai nyelvrokonaink hitvilága. Budapest.
- (1990), Über die Transkription der bisherigen und der zukünftigen Nachlassausgaben aus Pápay's ostjakischen Material. NyK 91: 227–228.
- (1991), Pápay József osztják följegyzési és átírási módja. NyK 92: 41–60.
- (1994), Pápay József és a beszélt osztják nyelv. Beszédkutatás. 69–80.
- (1995), Kötelezettségeink Reguly és hagyatékának gondozói iránt. MNy 91: 431–437.
- (1996), Gondolatok Pápay szótári hagyatékáról. In Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére. A JATE Finnugor Tanszék különkiadványa. Szerkesztette Mészáros Edit. Szeged. 296–297.
- (1998), Pápay József osztják hagyatékáról. FUD 5: 39–47.
- (1999), A „hét lakattal elzárt kincs” gyűjtési, megfejtési és átírási problémái. Magyar Fonetikai Füzetek 23: 166–172.
- VOIGT VILMOS (1998), Bibliotheca Pápayensis I–VI. Debrecen, 1988–1995. Ethn 109: 790–791. (Ismertetés)
- WEÖRES, GYULA (1964), Kalevalan ensimmäinen unkarinnos. Kalevalaseuran Vuosikirja 44.
- ZAICZ GÁBOR (1999), Adalékok Fazekas Jenő tudományos munkásságához. FUD 6: 213–242.
- ZICHY JENŐ (1897), A magyar faj vándorlása. Kutatásaim vezérelvei és eredményeinek összefoglalása.

- (1898a), Válasz Herman Ottó úr bírálatára. *Értesítő*. 312–317.
- (1898b), Kutatások a rokon nyelvek terén. *Nyr* 283–284.
- (1899), Zichy Jenő gróf oroszországi és keletázsiai expedíciójának beszámolója (1897–1898). Budapest.

ZSIGMOND FERENC szerk. (1938), *A Debreceni Református Kollégium története. (1538 (?)–1938*. Debrecen.

ZSIRAI MIKLÓS (1923), *A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve*. *NyK* 46: 138-143. (Ismertetés)

- (1935a), Jelentés Pápay József osztják irodalmi hagyatékáról. *NyK* 49: 381–88.
- (1935b), Északi–osztják medveénekek. *NyK* 49: 388–390. (Ismertetés)
- (1937), Pápay József (1873–1931). In *Finnugor rokonságunk*. Budapest.
- (1954), Simonyi Zsigmond emlékezete. 465–481. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi osztályának Közleményei*. V.
- (1937), *Finnugor rokonságunk*. Budapest.

7. Rövidítések jegyzéke

AkÉrt	Bibliotheca Pápayensis. I–VIII.
BpSzle	Budapesti Szemle
ÉOM	Északi osztják medveénekek
ÉONy	Északi osztják nyelvtanulmányok
Ethn	Ethnographia. Budapest
FöldrKözl	Földrajzi Közlemények
FUD	Folia Uralica Debreceniensia
FUF	Finnisch-ugrische Forschungen. Helsinki
FUFA	Anzeiger der Finnisch-ugrischen Forschungen. Helsinki
JsFOu	Journal de la Société Finno-ougrienne. Helsinki
KSz	Keleti Szemle. Budapest
MNy	Magyar Nyelv. Budapest
MNyj	Magyar Nyelvjárások. Debrecen
MNytKk.	A magyar nyelvtudomány kézikönyve. Budapest
MSFOu	Mémioires de la Société Finno-Ougrienne. Helsinki
N.	Névtelen szerző
NyK	Nyelvtudományi Közlemények. Budapest
Nyr	Magyar Nyelvőr. Budapest
OA	Wolfgang Steinitz, Ostjakologische Arbeiten.
ONGy	Osztják népköltési gyűjtemény
RK	Reguly-Könyvtár
SUA	Studia Uralo-altaica. Szeged
UgF	Ugor Füzetek
VNGy	Vogul Népköltési Gyűjtemény

ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozatom Pápay József (1873–1931) debreceni kéziratok hagyatékát mutatja be és dolgozza fel, az eddig ismeretlen, nem publikált nyelvészeti és tudománytörténeti értékeket ismerteti és teszi közzé. Pápay a harmadik Zichy-expedíció tagjaként jutott ki Oroszországba, ahol 1897 és 1899 között nemcsak a Reguly által gyűjtött osztyák hősénekeket fejtette meg, hanem maga is terjedelmes, többségében archaikus nyelvezetű népköltészeti és néprajzi szöveget jegyzett le. Munkájának egy részét egy vaskos kötetben 1905-ben publikálta is. Pápay 1908-tól 1931-ben bekövetkezett váratlan haláláig Debrecenben élt és dolgozott. Hat évig a Református Kollégium bölcsészeti akadémiáján tanított, eztán 1914-től 1931-ig az egyetem Magyar és Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének első professzora volt.

Bár gyűjtésének sajtó alá rendezésén szüntelenül dolgozott, életében munkáinak csak töredéke jelenhetett meg; emiatt tudományos elismertsége nem volt arányban tevékenységével. Noha, természetesen, közben publikált tudományos munkákat is, jónéhány tanulmányt és cikket. Munkáinak nagyobb hányada azonban kéziratban maradt. Egy részük nyomdakész állapotban, más részük cédulákon vagy nyers fogalmazványként. A nyomdakésznek ítélt anyagot a Magyar Tudományos Akadémia vásárolta meg és helyezte el könyvtárában — remélve a mihamarabbi kiadást. A többi írásos hagyaték a Pápay család akaratából a Debreceni Református Kollégium könyvtárába került.

Az akadémiai anyag kiadása 1944-ben indult meg, és 1998-ban fejeződött be. Ezzel az Akadémia könyvtárában őrzött osztyák hagyaték túlnyomó része közkinccsé válhatott. A debreceni hagyatékunk eddig csak egy részét tették közzé: legjelentősebb Pápay csuvas gyűjtésének ismertetése és közlése, valamint azok a publikációk, amelyek a hagyaték földrajzi és egyes tudománytörténeti értékeit tárták föl.

Tudvalevőleg Debrecenben maradt mindaz, amit nem tartottak rövid időn belül nyomdába adhatónak, illetve amit kevésbé értékesnek ítélték. Ennek az anyagnak egy része (levelek, képeslapok, névjegykártyák, feljegyzések stb.) általában személyes jellegű, tehát elsősorban a Pápay családnak jelenthetett értéket vagy emléket, természetesen jelentős részüknek tudománytörténeti jelentőségük is van. Az iratok egy másik hányadát a nyomdakész anyag előzményének tekinthetjük: vázlatok, fogalmazványok, cédulák, helyszíni feljegyzések — rendszerint több változatban — áthúzásokkal, javításokkal, bejegyzésekkel tarkítva. Különösen nagy becsűek Pápay szibériai útján készült naplói és kiterjedt levelezése.

A dolgozat első része kronológiai sorrendben ismerteti a tudós életéhez kapcsolódó dokumentumokat, ezzel a tudománytörténet adatait egészíti ki. Utána kerül sor azoknak az adalékoknak, dolgozatoknak, félig kész vagy csaknem nyomdakész munkáknak a közlésére, amelyek publikálása elsősorban a finnugor nyelvészet és néprajz szempontjából értékesek.

A debreceni hagyaték megismerése közelebb visz bennünket ahhoz, hogy Pápay Józsefről, a tudós tanárról árnyaltabb képet kapjunk, és ezáltal jelentőségét, a tudományban elfoglalt helyét is tárgyilagosabban tudjuk meghatározni. Hiszen a tudományos közvélemény sokáig csak a Reguly-anyag megfejtőjeként tartotta számon, holott ő is terjedelmes népköltészeti és néprajzi anyagot gyűjtött. Kéziratban maradt és most ismertetett művei meggyőznek arról, hogy dolgozatai a maguk korában úttörő jelentőségűek lehettek volna, ha a körülmények lehetővé tették volna publikálásukat. A hagyaték egy szintén nem elhanyagolható része pedig az osztják nyelvhez, néprajzhoz, a tudománytörténethez és az akkori oroszországi, szibériai viszonyokhoz nyújt érdekes adalékokat.